216.2

Library of the Museum

OF

COMPARATIVE ZOÖLOGY,

AT HARVARD COLLEGE, CAMBRIDGE, MASS.

Founded by private subscription, in 1861.

Bought.

No. 2272.

Nov. 10. 1879

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP.

IV. DEEL.

VERHANDELINGEN
VAN HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP,
DER
KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN.
VIERDE DEEL.
MET PLAATEN.

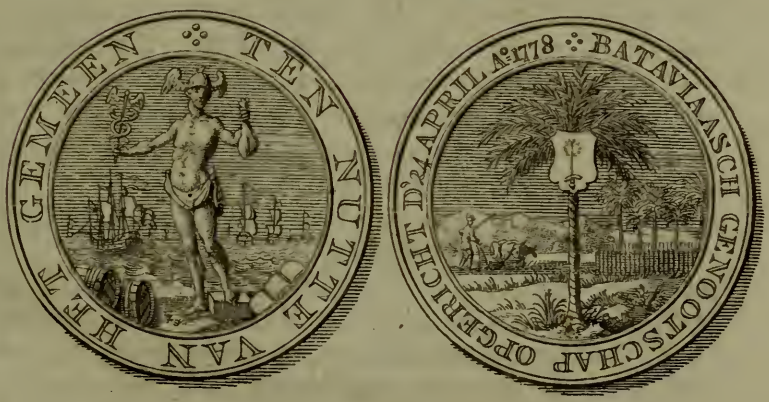

TE ROTTERDAM, BY
REINIER ARRENBERG.
TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART.
Sm. MDCCLXXXVI.

Met Privilegie van de Staaten van Holland en Westfriesland.

PRIVILEGIE.

De STAATEN van HOLLAND ende WESTVRIESLAND, doen te weeten: Alzoo Ons te kennen is gegeven by REINIER ARRENBERG, Boekverkooper te Rotterdam, en JOHANNES ALLART, Boekverkooper te Amſterdam, dat Zy, door het Genootſchap van Konſten en Weetenſchappen, in den Jaare 1778. te Batavia opgerigt, onder de Zinſpreuk: *Ten nutte van het Gemeen*, zynde aangeſteld tot derzelver Correſpondenten, met vryheid om de Verhandelingen, door 't Genootſchap te Batavia uitgegeeven, hier te Lande te herdrukken en te verkoopen, tevens met authoriſatie, uitwyzens de aan den Requeste geannexeerde Procuratie, om daar toe by Ons, uit naam van het meergemelde Genootſchap, te verzoeken Privilegie; zoo namen zy de vryheid zich te keeren tot Ons, met ootmoedig verzoek, dat het Ons behaagen mogte, uit Onze Souveraine magt, en authoriteit, aan hun Supplianten gunſtig te verleenen de Privilegie, om, voor zulk een getal van Jaaren, en op zoodanig eene boete als Wy zouden geraaden vinden daar op te ſtellen, de voorſchreeve Verhandelingen van het te Batavia opgerigte Genootſchap, geheel, of ten deelen, met uitſluiting van alle anderen, binnen deeze Landen, te mogen drukken, uitgeeven, en verkoopen.

Zoo is 't, dat Wy de Zaake ende het voorſchreeve verzoek overgemerkt hebbende ende genoegen weezende, ter bede van de Supplianten uit Onze regte weetenſchap, Souveraine magt en authoriteit, dezelven Supplianten geconſenteerd, geaccordeert en geoctroyeert hebben, conſenteeren, accordeeren en octroyeeren hen by deezen, dat Zy, geduurende den tyd van vyftien eerſt agtereenvolgende Jaaren, de voorſchreeve Verhandelingen, in diervoegen als zulks by de Supplianten is verzogt, en hier vooren uitgedrukt ſtaat, binnen den voorſchreeve Onzen Lande, alleen zullen mogen drukken, doen drukken, uitgeeven ende verkoopen, verbiedende daaromme, alle ende een iegelyken, dezelve Verhandelingen in 't geheel ofte ten deelen te drukken naar drukken, te doen naardrukken, te verhandelen,

of te verkoopen, ofte elders naargedrukt, binnen denzelven Onzen Lande te brengen, uittegeeven ofte te verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de naargedrukte, verhandelde ofte verkogte Exemplaaren, ende een boete van drie duizend Guldens daar en boven te verbeuren, te applicceren een derde part voor den Officier, die de Calange doen zal, een derde part voor den Armen der Plaatze, daar het casus voorvallen zal, ende het resteerende derde part voor de Supplianten, ende dit telkens, zoo meenigmaal als dezelven zullen werden agterhaald, alles in dien verstande, dat Wy de Supplianten met deezen Onzen Octroye alleen willende gratificeeren tot verhoeding van hunne schaade, door het nadrukken van de voorschreeve Verhandelingen, daar door in geenigen deele verstaan den innehoude van dien te authoriseeren ofte te advoueeren, ende veel min dezelve onder Onze protectie ende bescherminge, eenig meerder Credit, aanzien, ofte reputatie te geeven, nemaar de Supplianten in cas daar inne iets onbehoorlyks zoude influeeren, alle hetzelve, tot hunnen lasten, zullen gehouden weezen te verantwoorden, tot dien einde wel expresselyk begeerende, dat by aldien zy deezen Onzen Octroye voor dezelve Verhandelingen zullen willen stellen, daar van geene geabrevieerde ofte gecontraheerde mentie zullen mogen maaken, nemaar gehouden weezen, herzelve Octroy in 't geheel, en zonder eenige omisfie daar voor te drukken, of te doen drukken, ende dat zy gehouden zullen zyn een Exemplaar van de voorschreeve Verhandelingen, op groot Papier, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheecq van Onze Universiteit te Leyden, binnen den tyd van zes Weeken, na dat zy Supplianten dezelve Verhandelingen zullen hebben beginnen uittegeeven, op een boete van zes honderd Guldens, na expiratie der voorschreeve zes Weeken by de Supplianten te verbeuren ten behoeve van de Nederduitsche Armen van de Plaats, alwaar de Supplianten woonen, en voorts op poene van met 'er daad verstreeken te zyn, van het effect van deezen Octroye, dat ook de Supplianten, schoon by het ingaan van dit Octroy een Exemplaar geleverd hebbende, aan de voorschreeve Onze Bibliotheecq, by zoo verre zy ge-

duu-

duurende de tyd van dit Octroy dezelve Verhandelingen zouden willen herdrukken met eenige obſervatien, noten, vermeerderingen, veranderingen, correctien, of anders, hoe genaamt, of ook in een ander formaat, gehouden zullen zyn, wederom een ander Exemplaar van dezelve Verhandelingen, geconditioneert als vooren, te brengen in de voorſchreeve Bibliotheeeq, binnen denzelven tyd en op de boeten en poenaliteit als voorſchreeve: Ende ten einde de Supplianten deezen Onzen Conſente ende Octroye mogen genieten als naar behooren, lasten Wy allen ende eenen iegelyken, dien het aangaan mag, dat zy de Supplianten den inhouden van deezen doen, laaten en gedogen, rustelyk, vreedelyk ende volkomentlyk genieten ende gebruiken, ceſſeerende alle belet ter contrarie.

Gegeeven in den Haage onder Onzen grooten Zegele, hier aan doen hangen, op den vier en twintigſten November in 't Jaar Onzes Heeren ende Zaligmakers duizend zeven honderd en tachtig.

P. VAN BLEISWYK.

Ter Ordonnantie van de Staaten.

C. CLOTTERBOOKE.

Aan de Supplianten zyn nevens dit Octroy ter handen geſteld by extract authenticq, Haar Ed. Groot Mog. Reſolutien van den 28 Juny 1715, en 30 April 1728. ten einde om zich daar naar te reguleeren.

VOORBERICHT.

Kort na de oprigting van het Bataviaasch Genootschap, op den 24 *April* 1778, *of wel op den* 1 *Juny* 1778, *gaf het zelve een Programma uit, waar in het oogmerk van deszelfs oprigting aan het Publyk wierd bekend gemaakt. Sedert heeft het, in de Jaren* 1779, 1780 *en* 1781, *drie Deelen van zyne Verhandelingen in 't licht gebragt; dan de opgekomen Oorlog belette het in* 1782 *iet anders dan een Programma uit te geven, en dezelve omstandigheden nog durende, is het niet mooglyk geweest het* vierde Deel, *dat gereed lag, in India te doen drukken, zoo dat het Genootschap zich genoodzaakt heeft gevonden het zelve naar Nederland te zenden, aan deszelfs Gemagtigdens de Hee-*

ren REINIER ARRENBERG, *te Rotterdam, en* JOHANNES ALLART, *te Amſterdam, om aldaar dit vierde Deel te drukken, en de noodige Exemplaren herwaards te zenden.*

Dit Deel zal dan, behalven het Programma, in zich behelzen, de bekroonde Antwoorden op de Vragen door het Genootſchap voorgeſteld; — het vervolg der Beſchryvingen van de Eilanden en het vaste Land van India; — eene Verhandeling van de Munten, Maaten en Gewigten van India; — en eindelyk Bydragen tot de Natuurlyke Hiſtorie, uit de nagelate Schriften van den Heer van Wurmb.

PRO-

PROGRAMMA

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP,

OPGERICHT TE

BATAVIA

In 1778.

Voor den Jaare 1782.

§. I.

Sedert de oprichting van dit *Genootschap*; op den 24 April 1778, heeft het zelve drie Deelen zyner Verhandelingen uitgegeeven, en het Vierde, waartoe reeds veele Stukken in gereedheid zyn, zoude dit Jaar gevolgt hebben, hadden de ongunstige tydsomstandigheden niet raadzaam doen vinden, hetzelve tot eene betere gelegenheid te spaaren, zullende het *Genootschap* dus voor dit Jaar, naar het voorbeeld van veele Genootschappen in Europa, zich vergenoegen, om, het geene zy noodig oordeelt bekend te maaken, in dit PROGRAMMA mede te deelen.

Reden, waarom dit Jaar geen vierde Deel wordt uitgegeeven.

§. II.

§. II.

Prys-vraagen. Op de Prys-vraagen, die onder Ult. December 1781. beäntwoord moesten worden, zyn de volgende Antwoorden ingekomen:

Op de Vraag: Die het beste middel opgeeft, om de Buffel-Dieverye, en de menigvuldige Moorden in de Boven-Landen, te beletten, door bekwaame en mogelyke middelen, naar 's Lands Geſteldheid geſchikt;

Is een Antwoord ingekomen, onder de Zinſpreuk:
Hy mag zich wel gelukkig achten,
Die 's naastens welvaart kan betrachten.

Doch het zelve is bevonden, niet te voldoen aan de opgegeevene Vraag.

Op de Vraag: Welke redenen zyn 'er, om te mogen vaſt ſtellen, dat de Inënting der Kinder-ziekte in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goe-

goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa, alwaar deeze kunst reeds zoo verre gevorderd is, dat men op duizend ingeënte Perſoonen naauwlyks éénen Dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigdſte uitrekening, de natuurlyke Kinder-ziekte, van duizend Perſoonen, welke zy aantast, een honderd en dertig ten grave ſleept:

Dan, vermits de Schriften over de Inënting in deeze Colonie weinig voor handen zyn, welke zou, in deeze heete Gewesten, de beste en eenvoudigste manier van Inenten weezen? Welke maatregelen moet de Geneesheer, geduurende den loop der Ziekte, in acht neemen, en welke Diëet, of Levenswyze, moet Hy den Ingeënten voorſchryven?

Zyn vier Antwoorden ingekomen, onder de volgende Zinſpreuken:

1.)

1.) *Quidnam Sapientius eſt præceteris experientia?*
2.) *Qua cuspide vulnus ſenſerat, hac eadem cuspide ſenſit opem.*
3.) *Natura expoſcit, ratio probat, religio permittit inſitionem variolarum.*
4.) *Simplex Sigillum veri.*

Het *Genootſchap* heeft de één honderd gouden Dukaaten toegeweezen, aan het Antwoord onder de Zinſpreuk: *Qua cuspide vulnus ſenſerat, hac eadem cuspide ſenſit opem.* Het geen by de opening van het Billet bevonden is te zyn van den Heer LAMBERTUS BICKER, Med. Doctor te Rotterdam.

Zynde het Accesſit met eene zilveren Medaille, op den Stempel van het Genootſchap geſlagen, toegeweezen aan het Antwoord onder de Zinſpreuk: *Simplex Sigillum veri.* Het welk by het openen van het Billet bevonden is te zyn van den Heer PETRUS MATTHYS VAN NIELEN, Med. Doctor te Utrecht, Directeur van 't Provinciaal Genootſchap. Zynde beſlooten dezelve Prys-vraagen te laaten drukken in het vierde Deel der Verhandelingen, en de beide Heeren BICKER en VAN NIELEN te verzoeken tot Leden Correſpondenten van het Genootſchap. §. III.

§. III.

De Prys-Vraagen, die door het *Genootſchap* verder zyn voorgeſteld, of by deezen nader worden opgegeeven, en waar op het Genootſchap een Præmie van één honderd gekartlde Dukatons heeft geſteld, zyn de volgende:

Prys Vraagen, voor volgende Jaaren.

Om voor Ult. December 1782. beäntwoord te worden.

1. Welke zyn de beste Middelen om, geduurende de tegenwoordige ontvolking van Europa, de Europeezen in onze Oosterſche Colonien te vermenigvuldigen?
2. Hoedanig kan men met vrugt onderneemen, het zedelyk Caracter der Javaanen te verbeteren, dat zy voor hun zelven gelukkiger, en voor de algemeene t'ſaamenleeving nuttiger worden?
3. Waarom is het zitten in het Schynzel der Maan hier gevaarlyker als in Europa? Welke zyn de eigentlyke Kwaalen, die 'er uit ontſtaan, en welke zyn de beste Middelen, om die te geneezen?
4. Extra Vraag, waar op door den HEER PRÆSIDENT DIRECTEUR een Præmie van één honderd gouden Dukaaten is geſteld.

Welke

Welke Middelen van Vernuft hebben *Muhamed*, de *Imans*, en de verdere Leeraars en Zendelingen der *Muſulmannen*, ook by latere tyden, met voordeel gebruikt, om de Heidenen alomme, vooral in de verſchillende Gewesten en Eilanden van Oost-Indiën, by wyze van eene zedelyke overtuiging, tot het Geloof van den *Coran* te bekeeren, en in dat Geloof te bevestigen?

5. Extra Vraag, waar op door het dirigeerend Lid JAN HOOYMAN, twee honderd zilveren Dukatons is geſteld:

Voor den geenen, die in de Ommelanden deezer Stad, van het Jaar 1780 tot 1782, het grootste aantal Buffels, ten minsten twee honderd ſtuks, zal hebben aangeteeld en opgekweekt, zoodanig, dat die Overwinst ten genoegen van het Genootſchap blyken zal.

Voor ultimo December 1783. door het Genootſchap, met eene Præmie van één honderd gekartelde Dukatons.

1. Welke Middelen zyn het meest geſchikt, ter verbetering, zoo van de natuurlyke als zedelyke Opvoeding der Kinderen in deeze

deeze Colonie? En welk is het beste Middel, om, onder alle beletzelen, de Kinderen hier te Lande, de Nederduitſche Taal, van hunne eerſte Jaaren af, als hunne Moeder-Taal, eigen te maaken?

2. Welk is het beste Middel, om bekwame Opper- en Onder-Meesters, tot Compagnies Dienst aan te moedigen, en de Gebrekkigen bekwaam te maaken?

3. Welke zyn de beste Middelen, om de Huis-diensten te Batavia, ten heele of gedeeltelyk, in ſtede van Slaaven, door vrye Christen Inlanders te doen verrichten?

4. Extra, voor rekening van eenen onbekenden, één honderd gouden Dukaten, voor het beäntwoorden der volgende Vraag:

Uit het beredeneerd Plan van alle geleerde Genootſchappen in Europa, en de opgave van alle Letterkundige en Periodique Werken, op te geven het beste Plan voor een geleerd Genootſchap, en voor een Letterkundig Nieuwspapier.

5. Ook beloofd de voorzittende Heer Directeur twee honderd zilveren Dukatons,

voor den geenen, die de volgende Vraag best beäntwoord.

De Voortgang der Nederlanderen in alle Kunsten en Wetenſchappen, t'ſedert de opkomst der Republyk, tot heden: vergeleken met de Engelſchen, Franſchen en Duitſchers.

Voor ultimo December 1784. ſteld het Genootſchap voor een Præmie van één honderd gekartelde Dukatons, voor die best de volgende Vraagen beäntwoord.

1. Hoe zoude men het best kunnen voorkomen, dat de Vaartuigen der kleine Vorstjes, aan de overwal van Java woonende, hunne Zee-rooveryen, (waar door zoo veele Javaſche Ingezetenen in Slavernye vervallen, en van tyd tot tyd verſcheidene Europeezen, op eene allerwreedſte wyze, worden afgemaakt) langs de Kusten van Java niet meer zouden kunnen oeffenen?

2. Voor den geenen, die op eene gevoeglyke wyze, het meerder gebruik van Rundvleesch onder den Inlander weet in te voeren, en dies gebruik hun ſmaaklyk te maaken, zoo dat het zelve op de Pas-

Pasfers geslacht en verkogt wordt, ten einde daar door den Verkoop van het Rundvleesch te bevorderen, en de zoo hoog noodige Buffels te bespaaren.

3. Extra, eene gouden Medaille, en vyf honderd Ryksdaalders, voor het beäntwoorden der volgende Vraag:

Welke zyn de Oorzaken der Aanspoeling van de Modder, aan het Zeestrand, omtrent Batavia?

Zoude de Uitlegging van het Zee-Hoofd daar toe Aanleiding geeven?

Welke zyn de beste Middelen, om de Zand-Bank voor de Bataviasche Rivier te verlaagen, door te snyden, of geheél weg te neemen?

En wat voor verandering zoude men kunnen brengen, in de Aanspoeling der Stranden?

4. Extra Prys, ter beäntwoording opgegeeven, door den Heer BERNARDUS VAN PLEURRN, Gouverneur op Amboina, met belofte van een Præmie van één honderd gouden Dukaaten.

Welke zyn de meest grasseerende Ziektens in het beklagelyk volkverslindend Banda, vooral onder den gemeenen Man,

en de Slaaven in de Noote-perken? Welke zyn derzelver eigentlyke Aart en Oorzaaken, en welke de beste Middelen tot voorkoming of geneezing van dezelve?

De Liefhebbers, die in Europa naar den Prys willen dingen, kunnen hunne Antwoorden beſchryven aan den voorzittenden Directeur, en denzelven overhandigen aan den Heer JOHANNES ALLART, Boekhandelaar te Amſterdam, of den Heer REINIER ARRENBERG, Courantier en Boekhandelaar te Rotterdam, welken den zelven, onder Recepiſſe, zullen ontfaneng en herwaart zenden, en de Præmie, indien dezelven bekroond worden, aan den Schryver ter hand ſtellen.

§. IV.

Vraagen te beäntwoorden zonder bepaaling van tyd.

By het eerſte Programma van dit Genootſchap in 1778 uitgegeeven, gaf het zelve verſcheide Vraagen op, zonder bepaaling van tyd, die hier nogmaals ingelast worden:

LAND-BOUW.

1. Voor den geenen, die een beter ſoort van Ploegen, dan die tot heden door de Javanen gebruikt worden, uitvind, en in gebruik brengt.

2. Voor

2. Voor hem, die een ſtuk Lands, zoodanig beploegd, met *Pady-Tipar* (*) bouwd.

3. Voor die een *Pady Sawa* (**) of *Tipar* met den Sikkel laat ſnyden.

4. Voor die aantoont, welke de beste en ſpoedigst voortkomende Wortelen zyn, om het behoeftig Gemeen, by misgewas van Graan, te ſpyzigen.

5. Voor die voldoende aantoont, waar in de ſchadelyke eigenſchap beſtaat van verſchei-Boomen, als *Rangas*, *Camang*, en meer anderen, die de Javanen niet durven omhouwen; om dat zy, gelyk de ondervinding leerd, alsdan, door eene ſmertelyke en gevaarlyke Huid-ziekte, worden aangetast.

6. Voor die een onbebouwd Veld, met deugtzaame Jati-pitten zal bezaayen, of het zelve beplanten, na verloop van twee Jaaren.

7. Voor die aantoont, hoedanig het toeneement Hout-gebrek, voor de Zuiker-Molens in de Bovenlanden, ſpoedig en duurzaam, kan verholpen worden, en door welke

(*) *Pady-Tipar*, is het Ryst-gewas op hooge Landen in de West-Mouſon.

(**) *Pady-Sawa* het Ryst-gewas op de laage Landen in de Oost-Mouſon.

ke Middelen, de Afvoer en Verkoop, tegens een civilen prys, ter deezer Hoofdplaatze kunnen worden gemakkelyk gemaakt.

8. Voor die een getal van vyftig Moerbeziën-Boomen, het zy digt by de Stad, of wel in de Bovenlanden, aanplant, na twee Jaaren.

9. Voor die een diergelyk getal zes Jaaren lang, in eenen goeden ſtaat, het best onderhouden heeft.

10. Voor die een Cattie Zyde het eerst alhier heeft aangewonnen.

11. Voor die een vierde Picol Zyde, zoo goed als de Chinaſche of Bengaalſche, of dezelve byna evenaarende, het eerst alhier heeft aangewonnen.

NB. Deeze zal, behalven de Præmie, in de eerste onkosten, aanzienlyk worden te gemoet gekomen.

12. Voor die eenige Kiermanſche Schaapen, ten minsten vier in getal, uit Perziën herwaart brengt.

13. Voor die van deeze Schaapen, na een behoorlyk onderhoud van twee Jaaren, Lammeren wint.

14. Voor

14. Voor die een Cattie Wol, zoo goed, of byna zoo goed, als de Kiermanſche, alhier heeft aangewonnen en vertoont.

15. Voor die aantoont, waarom de Schaapen hier zoo ſpoedig ontäarten; waarom hunne Vachten hairig worden, en hoe dit zou kunnen voorgekomen worden.

16. Voor die een onbebouwd ſtuk Lands met de meeste Peper-ranken bezet, na twee Jaaren.

17. Voor die de grootste hoeveelheid Peper, ten minsten even zoo deugdzaam als de Bantamſche, in één Jaar alhier zal hebben ingezameld.

18. Voor die de middelen aantoond, om de Voortplantinge der Cacaö, in deugd die van de Kust *Caraques* evenaarende, te bevorderen.

19. Voor die op eéen woest ſtuk Lands, de meeste Cacaö-boomen, ten minsten vyftig aanplant, na twee Jaaren.

20. Voor die een half Picol goede vette Cacaö, het zy naby de Stad, of in de Bovenlanden, aanteeld.

21. Voor die op een woest ſtuk Lands, een vierde Picol Indigo teeld, in deugd gelyk aan die van Japara.

NB. Die hier omtrent onderrichtinge begeert, kan zich by den voorzittenden Directeur, of eenen der dirigeerende Leden, aanmelden.

22. Voor die op een woest ſtuk Lands, een Picol Capas teeld, in deugd en fynheid gelyk aan de Javaſche.

23. Voor die het beste Berigt, ter Verbeteringe van den Land-Bouw, alhier indient.

VISSCHERYEN.

24. Voor die aantoont, hoedanig eene meerdere hoeveelheid van verſche Visch, ten behoeve van den gemeenen Man, op de Bezaar, te koop gebragt kan worden, na de maand Augustus, wanneer de Visſcheryën ſterk afnemen, en zoo, geduurende de geheele West-Mouſon, tot de maand Mey toe.

25. Voor die geduurende dien tyd, de meeste Visch, verſche of gedroogde, een Maand lang, op de Bezaar, zal hebben te koop gebragt.

FABRYKEN.

26. Voor die grof Porcelein, ten dienste van den gemeenen Man, in deugd en prys gelyk aan het geen door de Chineezen word aangevoerd, alhier fabriçeert.

NB. Voor den eerſten toeſtel zal, nog boven de Præmie, eene byzondere belooninge gegeeven worden.

27. Voor die grof Aarden-werk, in deugd en prys gelyk aan het Bantamſche, alhier toeſteld.

28. Voor die betere Vloer-ſteenen, dan tot heden hier gebakken zyn, uitvind.

29. Voor die op zyn Landgoed het Spinnen onder de Meisjes laat aanleeren, en Katoenen Garen van *L: A.* en *B.*, ten minsten tien ponden, van de hier gegroeide Capas, vertoond.

30. Voor die Kleedjes, in deugd en fynheid gelyk aan de Macasſaarſche middelſoort, van Inlandsch gewonnen en geſponnen Capas, op zyn Landgoed, ten minsten tot een half Corsje, heeft laten weeven.

31. Voor die Linnen, in deugd en ſoort, gelyk aan het Cantonſche, of zoogenaamde Chinaſche Linnen, alhier laat weeven: zullen-

de, buiten de Præmie, het geheel Product dier Fabryk, de twee eerſte Jaaren, tien per Cent hooger, dan de Markt van het ingevoerde Chinaſche, door het Genootſchap worden aangenomen.

32. Voor de Schoolmeesters, die het Spinnen en Kousſen-breyen in hunne Schoolen den Kinderen aanleeren.

33. Voor die, in het ligtst uit te voeren ontwerp, toont, hoedanig de Kinderen der gemeene Lieden, thans nutteloos langs de Straaten zwervende, ten meesten dienste van het Algemeen, kunnen worden aangekweekt.

WERKTUIGKUNDE.

34 Voor die het bekwaamste Werktuig, eene ſoort van een Hefpomp, of iets diergelyks, uitvind, om een Water-Colom, van acht duimen diameters, of meer, loodregt uit de Rivier, ten minsten acht voeten hoog, op te haalen, en teffens aanwyst, dat het met zes Man of één Buffel, kan worden aan den gang gehouden, ten dienste van den Landbouw; mits dat het eenvoudig van zamenſtel zy, en niet te hoog in prys loope.

NB.

NB. Behalven de Præmie, zullen de onkosten van het Maakloon nog vergoed worden.

35. Voor die aantoont, hoedanig, door een Werktuig, het groote Timmerhout over ongelyke Gronden, met meerder gemak en mindere onkosten, ſpoediger, dan nu geſchied, uit de Binnenlanden naar het Strand of de Rivieren vervoerd kan worden, en ligter voort te trekken zy.

36. Voor die een beter Voertuig, dan de Buffels-Karren der Javanen, uitvind, dat minder log, doch even ſterk zynde, meerdere zwaarte kan vervoeren.

37. Voor die zodanige verbeterde Buffels-Karren laat maaken, en by zyn Landvolk, ten minsten vier daar van, in gebruik brengt.

38. Voor die aantoont, op welke wyze men, met hoope van eenen gewenschten uitſlag, zoude kunnen ondernemen de Zandbank voor de Bataviaſche Rivier te verlaagen, te ſnyden, of geheel weg te ruimen.

39. Voor die aantoond, hoedanig de bekwaamſte Middelen ter uitdelvinge der Zand-Bedden in de Rivieren (in Europa uitgevonden) alhier met vrugt zouden konnen worden in het werk geſteld.

40.

40. Voor die een nuttig Bericht over de Werktuigkunde, met byzondere toepasſinge op den ſtaat deezer Volkplantinge, aan het Genootſchap overleverd.

41. Voor die de beste en bekwaamste Vaartuigen en verdere Gereedſchappen opgeeft, om de Stads Gragten uit te diepen.

GENEESKUNDE.

42. Voor die het beste Tractaatje of kort Opſtel leverd, wegens de hier in Indiën zoo algemeene Kwaal, den Buikloop, en in het zelve, op Theoretiſche en Practiſche gronden, in het licht ſteld de bovengenoemde Ziekte, derzelver Aard, Verſcheidenheid, Oorzaaken, Teekenen dier Oorzaaken, Geneezings-Aanwyzingen, en meest dienstige Hulpmiddelen.

Insgelyks: het aanmerkelykste Verſchil van den Indiſchen pynelyken Buik- of Bloed-Loop, met dien geenen, welke in Europa plaats heeft: eindelyk ook de Geneezingswyze der Inlanders, hunne meest gebruiklyke Medicamenten en derzelver Bereidingen.

43. Voor die, in een ander beknopt Opſtel, zal aantoonen, waarom de Verſtoppingen der Ingewanden (gemeenlyk de *Koek* gezegt) hier

hier al mede zoo algemeen zyn; welke Geneezings-inzigten, zoo wel tot verhoeding als tot geneezing, daar tegen zyn in acht te nemen, en, waar door die het best worden uitgevoerd; eerst by onze Europeanen, daar na by den Inlander, aan wien veelen daar in eene byzondere bedrevenheid toeſchryven.

44. Voor die de meeste geneeskundige Planten, Vrugten en Wortels, alhier by den Inlander in gebruik, zal hebben aangetoont, maar (NB.) het aangetoonde ook met *goede* bewyzen bevestigd; ten einde alle onzekerheden en ſchadelyke gevolgen voor te komen.

LETTERKUNDE.

45. Voor één of meerder Perſoonen, die, op goede gronden, geöordeeld zullen worden den meesten lust en de grootste bekwaamheid te hebben, om de Hoog-Maleidſche, Javaanſche, Chineeſche, of andere hier nuttige Oosterſche Taalen, zich eigen te maaken, *in eene meerdere volmaaktheid, dan gemeenlyk geſchied*, en wel zoodanig, *dat zy daar door in ſtaat geſteld zullen worden, om gewigtige Zaaken, ten voordeele van Land en Kerk, te konnen verrigten.*

46.

46. Voor die het beste Nederduitſche Vaars maakt, en daar in aantoont *den Invloed der Weetenſchappen op de Zeden.*

NB. Men zoude gaarne zien, dat het niet onder de honderd, noch boven de drie honderd Vaarzen of Dichtregelen befloeg: edoch zal de uitſpraak voornaamlyk vallen op het *zaaklyke.*

§. V.

Bibliotheek en Kabinet. De Bibliotheek en het Kabinet van het Genootſchap groeyen daaglyks aan door nieuwe Geſchenken, waar van men eerlang de Catalogus zal uitgeven.

§. VI.

Overleden. Onder de Heeren Directeuren is in dit Jaar geen ſterfgeval voorgevallen.

Onder de Dirigerende Leden is overleden:

De Secretaris VAN WURMB, wiens dood men betreurd wegens de zelfs kundigheid, vooral in de Natuurlyke Hiſtorie.

Onder de Leden zyn overleden:
De Predikant JAN NUPOORT.

De

De Oud Opper-Koopman P. J. DE VIENNE.
De Weesmeester E. REINVAAN.
Daartegen zyn, op hun verzoek, tot Leden aangenomen:
De Raad van Juſt. Mr. W. A. CEVA.
De Luit. Ingenieur L. LUSSON.
De Adſiſtent J. DORSMAN.

Op Amboina.

De Koopman J. C. CRUIPENNING.

§. VII.

Het Bataviaasch Genootſchap beſtaat thans in: Getal der Directeuren en Leden.

1 Opper-Directeur.
12 Directeuren.
8 Dirigeerende Leden.
87 Ordinaire Leden te Batavia.
98 Extraordinaire Leden op de Buiten-Comptoiren.
206 te zamen.

§. VIII.

De Gemagtigden van het Genootſchap zyn in Nederland: Gemagtigden in Europa.

REINIER ARRENBERG, Courantier en Boekhandelaar te *Rotterdam*, en

JO-

JOHANNES ALLART, Boekhandelaar te *Amſterdam*, aan wien alle Brieven voor dit Genootſchap kunnen afgegeeven worden.

IN INDIËN.

Heeft het Genootſchap tot zyne Gemagtigden gekoozen, de Secretarisſen van Politie op de reſpective Comptoiren van de Compagnie, aan welken mede alle Brieven van het Genootſchap kunnen worden afgegeeven.

§. IX.

Correſpondenten.

Voorts houd het Genootſchap eene vriendelyke Correſpondentie met veele Genootſchappen in Europa, en heeft tot Leden-Correſpondenten verzogt en verkoren de volgende Heeren, als:

Den Wel-Eerw. Heer C. C. H. VAN DER AA, *Predikant der Lutherſche Gemeente en Secretaris der Maatſchappy te Haarlem.*

Den Wel-Edelen Heer L. BICKER, *Med. Doctor en Secretaris van het Bataafsch Genootſchap te Rotterdam.*

Den Hooggeleerden Heer J. W. TEWATER, *Profeſſor en Predikant te Middelburg en Secretaris van het Zeeuwsch Genootſchap te Vliſſingen.*

Den

Den Wel-Eerw. Heer J. TJEENK, *Predikant, en Secretaris van het Zeeuwsch Genootſchap te Vliſſingen.*

Den Hooggel. Heer M. TYDEMAN, *Profeſſor en Secretaris van het Provinciaal Genootſchap te Utrecht.*

Den Wel-Ed. Geſtr. Heer ENGELHART, *Procureur-Generaal en Lid van het Genootſchap te Groningen.*

Den Hooggel. Heer A. VOSMAER, *Raad en Directeur van het Natuur- en Konſt-Kabinet van Zyne Doorl. Hoogheid in 's Hage.*

Den Hooggel. Heer N. G. SCHROEDER, *A. L. M. Theol. Philoſ. Doctor en Profeſſor in de Oosterſche Taalen &c. te Groningen.*

Den Hooggel. Heer J. F. HENNERT, *Profeſſor te Utrecht.*

Den Hooggel. Heer EVERHARDUS SCHEIDIUS, *Profeſſor in de Oosterſche Taalen &c. &c te Harderwyk.*

Den Hooggel. Heer SEBALDUS RAU, *Theol. Doct., Profeſſor Theol. Typ. Exeget. nec non L. L. O. O. te Utrecht.*

Den Hooggel. Heer HENRICUS ALBERTUS SCHULTENS, *Profeſſor in de Oosterſche Talen te Leyden.*

Den Hooggel. Heer ADRIANUS VAN ROYEN, *Profesſor Med. te Leyden.*

Den Hooggel. Heer GUALTERUS VAN DOEVEREN, *Prof. Med. te Leyden.*

Den Hoog-Eerw. Heer GYSBERT BONNET, *Theol. Doctor, Profesſor, mitsgaders Academie-Prediker te Utrecht.*

Den Hoog-Eerw. Heer J. A. VOS, *S. S. Theol. Doct. en Profesſor, mitsgaders Academie-Prediker te Utrecht.*

Den Hooggel. Heer P. HOFSTEDE, *Profesſor in de Kerklyke Geſchiedenisſen, Oudheden &c. en Predikant te Rotterdam.*

Den Hooggel. Heer N. L. BURMAN, *Med. Doctor en Prof. Botanic. te Amſterdam.*

Den Wel-Ed Geſtr. Heer H. H. VAN DEN HEUVEL, *Griffier van 't Hof Provinciaal te Utrecht.*

Den Wel-Ed. Geſtr. Heer Mr. N. VAN ALPHEN, *Burgemeester te Leyden.*

Den Wel-Ed. Geſtr. Heer JOHAN SPLINTER STAVORINUS, *Kapitein, reſſorterende onder het Collegie der Admiraliteit van Zeeland te Middelburg.*

Den

Den Wel-Edele Heer PETRUS MATTHYS VAN NIELEN, *Med. Doctor en Directeur van het Utrechts Genootschap te Utrecht.*

Den Hooggel. Heer PETRUS CAMPER, *A. L. M. Med. & Phil. Doctor & Professor Hon. Anat. Chym. &c. &c. te Franeker.*

Den Wel-Ed. Heer M. HOUTTUIN, *Med. Doctor te Amsterdam.*

Den Wel-Ed. Heer S. DE MONCHY, *Med. Doctor en Professor te Rotterdam.*

Den Wel-Edele Heer J. I. VAN DEN BOSCH, *Med. Doctor in 's Hage.*

Den Wel-Ed. Heer J. H. VAN SWINDEN, *A. L. M. Phil. Doctor en Professor te Franeker.*

Den Hooggel. Heer ALLEMAND, *Professor te Leyden.*

Den Hooggel. Heer MUNNIKS, *Professor Med. te Groningen.*

BUITENLANDSCHE CORRESPONDENTEN.

The Honor. Sir J. BANKS, *Præsident van de Academie te Londen.*

Den Heer C. P. TUNBERG, *Professor in de Botanie te Upsal.*

Den Heer JEAN ALB. EULER, *Secretaris van het Keizerlyk Genootschap der Wetenschappen te Petersburg.*

Den Heer ANTHON FRIEDRICH BUSSCHING, *Koningl. Pruisſisch Opper-Conſiſtoriaal-Raad, Director van het Gymnaſium in het Graauwe Klooſter te Berlin.*

Den Heer MARQUIS DE CONDORCET, *Secretaris van de Academie der Wetenſchappen te Parys.*

IN INDIËN

Heeft het Genootſchap op ieder Comptoir van de Compagnie één Correſpondent.

IN CHINA

Den Heer KINTSIUS.

De Misſionarisſen op Pekin.

OP TRANQUEBAR.

De Deenſche Misſionarisſen.

OP MAURITIUS.

Mr. CHARPENTIER DE COSIGNY, *Luitenant-Colonel.*

Uit naam van het *Genootſchap.*
(Was geteekend)
JACOB CASPER METZLAR,
Secretaris.

BATAVIA
den 6 Auguſtus
Anno 1782.

NA-

NABERICHT.

De Ondergetekenden, ingevolge het hun aanbevolene, en hunne vorige betrekking op het Bataviaasch Genootschap, deszelvs belangens ook in Nederland willende bevorderlyk zyn, vinden zig verpligt, den Leezer nog te berichten, dat in de maand November 1783, door het vertrek van den Heer voorzittende Directeur Mr. JACOB CORNELIS MATTHEUS RADERMACHER, die allerongelukkigst op de reize is omgekomen, tot voorzittend Directeur van het Bataviaasch Genootschap verzogt, en benoemd is den Heer ADRIAAN MOENS, eerste Raad en Directeur Generaal van Nederlands India; en tot Secretaris, in stede van den tweeden Ondergetekenden, die te gelyk met gemelden Heer RADERMACHER naar Nederland vertrok, het dirigeerend Lid, den Heer HENDRIK NICOLAAS LA CLÉ, Koop-

man, en Secretaris van Weesmeesteren te Batavia.

Ook heeft het Bataviaasch Genootschap goedgevonden, dit het 4de Deel zyner Verhandelingen in M. S. naar Nederland te zenden, en aldaar uit te geven, eensdeels, wegens de schaarsheid van het nodig Drukpapier, anderdeels, wegens gebrek aan kundige Letterzetters op Batavia.

P. GEVERS,
Oud dirigeerend Lid van 't Bataviaasch Genootschap.

ROTTERDAM
den 20 Sept.
1784.

JACOB CASPER METZLAR,
Oud dirigeerend Lid, en Secretaris van 't Bat. Genootschap.

BLADWYZER.

Bladz.

VOORBERICHT. . . . 9

PROGRAMMA van het Bataviaasch Genootschap voor het Jaar 1782. . 11

NABERICHT. 37

L. BICKER, *Med. Doct. Antwoord op de Vraag: welke redenen zyn 'er om te mogen vaststellen, dat de Inënting der Kinderziekte in de Oosterſche Volkplantingen met even zoo goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa, enz.* . . . 1

P. M. VAN NIELEN, *Med. Doct. Antwoord op dezelfde Vraag.* . . . 87

VERHANDELINGEN. *Korte Beſchryving van het Eiland Celebes en de Eilanden Floris, Sumbauwa, Lombok en Baly, door Mr.* J. C. M. RADERMACHER. 199

Korte ſchets van den tegenwoordigen ſtaat van het Hindoſtanſche Ryk, en het Half-Eiland, bewesten de Ganges, door Mr. J. C. M. RADERMACHER. . . 276

Korte

BLADWYZER.

Korte ſchets van den tegenwoordigen ſtaat van het Half-Eiland, beöosten de Ganges, door Mr. J. C. M. RADERMACHER. 317

Bedenkingen over China. . . 347

Bedenkingen over Tartaryen en Japan, en de ontdekkingen der Ruſſen, aan de Ooster-Kusten van Azia, en de Wester-Kusten van America. . . . 374

Verhandeling der Munten, Maaten en Gewigten van Nederlandsch India. . . 399

Bydrage tot de Natuurlyke Hiſtorie, uit de nagelaate Schriften van den Heer Baron VAN WURMB. . . 515

ANTWOORD

OP DE

VRAAG

Welke redenen zyn 'er, om te mogen vast te ſtellen, dat de Inenting der Kinderziekte in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa, alwaar deze kunst reeds zoo verre gevorderd is, dat men op duizend ingeënte perſoonen naauwlyks dénen dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigdſte uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend perſoonen, welken zy aantast, een honderd en dertig ten grave ſleept.

Dan, vermits de Schriften over de Inënting, in deze Colonie weinig voor handen zyn, welke zou, in deze heete Gewesten, de beste en eenvoudigſte manier van Inënting wezen? welke maatregelen moet de Geneesheer, geduurende den loop der ziekte in acht nemen, en welk Diëet, of levenswyze, moet hy den Ingeënten voorſchryven?

DOOR

LAMBERTUS BICKER, *Med. Doctor, Directeur en Eerſte Secretaris van het Bataafsch Genootſchap der Proef-ondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam, enz.*

Aan welk Antwoord den Eereprys van een honderd Gouden Ducaaten is toegeweezen.

Onder de Zinſpreuk:

Qua Cuſpide vulnus
Senſerat, hoc eadem Cuſpide ſenſit opem.

PROPERT.

---

§. 1.

Daar de Kinderpokken in de Oosterſche Landen, vooral, wanneer zy épidemice regeeren, niet minder verwoestende en doodlyk zyn, dan in de andere gedeelten der waereld; daar byzonder de Volkplantingen van onzen Staat in die Landen, in haaren bloei en welvaart, zeer

zeer veel lyden, wegens de groote meenigte van Menſchen, welken deze ziekte van tyd tot tyd, en meestäl te vroegtydig, in het graf ſleept, of voor al hun leeven ellendig en ongelukkig maakt; en daar de Inënting, in Europa en elders, blijkt het bekwaamſte en heilzaamſte middel te zyn, 't welk men tot hier toe uitgevonden heeft, om deze ziekte van haar verwoestend en doodlyk vermogen te ontwapenen, om de bevolking te vermeerderen, en de ellenden van het menschdom te verminderen, is het zekerlyk van het grootſte belang, dat men alle pogingen aanwende, om deze gezegende Konstbewerking ook in die Volkplantingen intevoeren.

§. 2.

Deze invoering zal buiten twyffel, by het Gemeen aldaar dezelfde hinderpaalen ontmoeten, welken haaren voortgang in Europa zoo merkelyk vertraagd hebben; onkunde, vooröordeelen, verkeerde begrippen van Godsdienst, kwalyk beredeneerde kinderliefde, partyzucht enz., — Edoch alle deze hinderpaalen zullen overwonnen kunnen worden, door dezelfde middelen, door welken men die in Europa langſaam te boven komt. Van zeer

veel nut zal daar toe kunnen zyn het gemeenmaaken en leezen van zoo veele Werken of Geſchriften, als 'er, ſedert eenige jaaren, in Engeland, Frankryk, Duitschland, Holland en elders, over de Inënting zyn uitgekomen; waarin menschlievende, en in allerleije takken van geleerdheid uitmuntende Mannen, de veelvuldige en gewigtige voordeelen der ingeënte, boven de natuurlyke, kinderpokjes zoo duidelyk en uitvoerig aangetoond, de nuttigheid, noodzaaklykheid, veiligheid, en geöorloofdheid der Inëntinge, door zulke overtuigende bewysredenen, en onbetwistbaare proeven beweezen, en alle de zwaarigheden en tegenbedenkingen, welken men, zoo van de zyde van den Godsdienst, als van die der Staatkunde, en die der Geneeskunde, tegen deze praktyk heeft opgeworpen, zoo bondig en omſtandig opgelost hebben, dat het naauwlyks te begrypen zy, hoe iemant, dezelven leezende en verſtaande, dat konstmiddel niet alzins goedkeuren, en zich van deszelfs heilzaame hulpe bedienen zoude (*a*). Maar zeer veel zal voorál

(*a*) De voornaamſte Werken, welken over de Inëntinge in Holland zyn uitgekomen, en die men met nut leezen kan, zyn de volgende:

Ver-

äl aan die uitvoering toebrengen de voorgang van de Regeerders en Aanzienlyken des Lands, van verſtandige en geächte Lieden, benevens het dikwyls zien oeffenen van deze Konstbewerking, waar door het Gemeen, als door zigtbaare ondervindingen, van de veiligheid en gezegende gevolgen deszelfs het best zal overtuigd en verzekerd worden; gelyk de Heer BICKER zeer wel heeft aangetoond (*b*).

§. 3.

Verdeedigende Proeven voor de Inënting, door den Heer CHAIS, in het eerſte Deel van de Hollandſche Maatſchappyë der Weetenſchappen.

De Inënting der Kinderpokjes, in haare groote voordeelen, aangeweezen, door een gezelſchap van Rotterdamſche Geneesheeren en Heelmeesters.

De Inënting der Kinderpokjes gebillykt door den Heer TISSOT.

Aanmerkingen over de Inëntinge door den Hooggel. Heer CAMPER.

Verhandeling over de Inëntinge van de Hooggel. Heeren VAN DOEVEREN en SCHWENKE, in de Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek, Vde en VIde Deel.

Verhandeling over de Inënting van den Heer FORSTEN VERSCHUUR.

Verhandeling over de tegenwoordige manier van de Inënting der Kinderpokjes, door den Heer DIMSDALE.

Leerrede van den Hooggel. Heer NAHUYS over de Geöorloofdheid der Inëntinge.

(*b*) Verhandeling over de Inënting, door den Heer RICKER, in TISSOTS Raadgeeving voor de gezondheid van den Gemeenen Man, en een Vertoog van denzelfden Auteur over de redenen, waaröm de Inëntinge niet algemeen in gebruik kome.

§. 3.

Alleenlyk zal by verſtandige en kundige lieden in bedenking komen: daar 'er geneesmiddels zyn, die niet, in alle Landen eveneens, of op dezelve wyze dienſtig zyn, of 'er ook zoo in de lucht- of landsgeſteldheid der Oosterſche Gewesten, of in de lighaamsgeſteldheid en leevenswyze van derzelver bewooneren geene omſtandigheden plaats hebben, waaröm de Inënting in dezelven niet met zoo gewenschten uitſlag zou kunnen, of wel met andere voorzorgen en oplettendheden zou dienen in 't werk geſteld te worden, als in de Noordelyke Gewesten van Europa. 't Is ongetwyffeld deze overweeging, die den Welëdelgeboren Heer W. VAN HOOGENDORP te recht doet vraagen:

I. *Welke redenen zyn 'er, om te mogen vaſtſtellen, dat de Inënting der Kinderziekte, in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa?*

II. *Vermits de Schriften over de Inënting in de Colonie weinig voor handen zyn, welke is, in deze Gewesten, de beste en eenvoudigſte wys van inënten?*

III. *Wat maatregels moet de Geneesheer, geduurende den loop der ziekte in acht neemen, en welke levenswyze den ingeënten voorſchryven?*

§. 4.

Eer ik ter beäntwoording van de drie Leden dezer Vraage overga, zal het niet onvoeglyk noch onnuttig zyn, dat ik voorät een weinig ſtaave den grondſlag, waarop dezelve gebouwd is; en die te gelyk de voornaamſte drangreden is, welke een ieder tot het gewillig gebruik maaken van de Inënting, als van het heilzaamſte behoed- en bewaarmiddel behoort over te haalen. *Dat*, naamelyk, *deze Kunst in de Noordelyke Gewesten van Europa zoo verre gevorderd is, dat men, op duizend ingeënte perſoonen, naauwlyks éénen dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigdſte uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend perſoonen, die zy aantast, honderd dertig ten graave ſleept.*

De laatſte ſtelling zal ik 't eerst bevestigen.

§. 5.

Reeds voor veele eeuwen heeft men met ſmerte ondervonden: dat de Kinderpokjes eene, voor het menchslyk geſlacht, verwoestende en moorddaadige ziekte zy, eene wezenlyke pest, die duizenden Menſchen, in het begin, of in den bloei van hun leven, ellendig doet omkomen, en dus de Maatſchappy van zeer veele nuttige leden berooft; maar het is eerst in onze eeuw, dat men in ſtaat geſteld geworden is, om van het evenredig getal der geenen, die 'er door ſneeven, en der geenen, die deszelfs doodlyk geweld ontſnappen, eene juiste begrooting te maaken, en om, langs dezen weg, te zien, dat zy de Maatſchappy van tyd tot tyd geweldig verwoest, verärmt, en, in zeer veele opzigten, ongelukkig maakt. Sedert, naamelyk, dat men in Engeland, Frankryk, Duitschland en elders, in de ſterflysten aangeteekend heeft de ziekten, waar aan de Menſchen geſtorven zyn, is het ontegenzeggelyk gebleeken, dat 'er uit de 1000. dooden, aan allerlei ſoort van ziekten, ten minſte 80, dat is ten minſte uit

12. dooden één aan de Kinderziekte ſterft. Waar uit blykt, dat een twaalfde gedeelte van het menſchlyk geſlacht, door deze ziekte wordt weggeſleept, en dat dus ieder Mensch, dat geboren wordt, het gevaar loopt van 1. tot 12, om, door deze ziekte zyn leeven te verliezen. Dan dat getal wordt nog grooter, wanneer men 'er afrekent het getal der dooden, die, gelyk veele jonge kinderen doen, komen te ſterven, zonder de kinderziekte gehad te hebben; want dan ſterft 'er, uit 7. of 8. dooden, één aan deze ziekte, volgens eene uitrekening van het Heelen Geneeskundig Gezelſchap, te Rotterdam (c).

Verder is, uit gehouden aanteekeningen, even zeker openbaar, dat 'er van de 100 Menſchen, die door de Kinderziekte aangetast worden, 14. of 15. ſterven, dat is 140. of 150. van de 1000. Dit is byzonder gebleeken uit de lysten, die men voorheen in verſcheiden Steden en Plaatſen van Engeland, van Huis tot Huis heeft opgemaakt; waar door men vond, dat

(c) Zie het voortreflyk Werk dezer Heeren: *De Inënting der Kinderpokjes, in haare groote voordeelen aangeweezen.* Bladz. 63. enz.

dat 'er van ieder 20, die de Kinderziekte kregen, in 't algemeen genomen, 3. ſtorven (*d*).

En dat in de daad de Kinderziekte van zoo eenen vernielenden aart zy, wordt, door het eenpaarig getuigenis van bykans alle de voornaamſte Auteuren, welken over dezelve geſchreven hebben, bevestigd, en is ook voor een ieder gemaklyk genoeg optemaaken, uit de waarneemingen, die zy daar omtrent gemeen gemaakt hebben. In het Hospitaal der Kinderziekte te Londen, ſtierven, ſedert de Jaaren 1746. tot 1765. van 7819. Lyders, die de Kinderpokjes hadden, 1966. (*e*), dat is ruim 25. van de 100., en dus 250. van de 1000.

De Heer MURRAY verhaalt (*f*) dat, weinige Jaaren geleden, op eene plaats in Zweeden, van 300. Kinderen door de pokjes aangetast, 270. geſtorven zyn. De Heer SCHULZ heeft uitge-

(*d*) Zie hetzelfde Werk.

(*e*) Zie de Verhandeling van den Heer BICKER, in TISSOTS Raadgeeving voor de gezondheid van den Gemeenen Man.

(*f*) Hiſtor. Inſition. Variol. in Suecia, &c. pag. 28.

gerekend (*g*) dat 'er Jaarlyks 9000. Menſchen in dat Ryk, en de Heer BICKER (*h*) dat 'er alle Jaaren in Holland 5320. Menſchen aan de Kinderpokken ſterven. In 't Jaar 1756. deed deze ziekte, te Kopenhagen, 1117. Inwooners ſneuvelen. Voor ruim 8 Jaaren ſleepte zy te Napels 16000. zielen weg.

Edoch niet alleen in Europa, maar in alle andere gedeelten der Waereld is de Kinderziekte even zoo doodlyk. In 't Jaar 1755. woedde zy zoo geweldig aan de Kaap de Goede Hoop, dat 'er omtrent 1000. Europeaanen, en ruim zoo veele Slaaven, door wierden weggerukt, en de beſmetting was daar zoo vervaarlyk, dat men geen geld van elkanderen dorst ontfangen, en daarom hetzelve in bakken, die buiten de deur geſteld waren, wierp, en wanneer het daar eenigen tyd in gelegen had, kwam een Slaaf, welke de ziekte reeds doorgeſtaan had, hetzelve ſchoon afwaſchen, en gaf het als dan over. De Heer HOFFMAN, M. D. te Batavia, ſchreef aan den Heer W. FORSTEN

(*g*) Ibidem. pag. 26.

(*h*) Vertoog over de voornaamſte redenen, welken de Ingezetenen van ons Land, tot hier toe, van de Inënting der Kinderpokjes wederhouden. Bladz. 52.

STEN VERSCHUUR, in een brief, geteekend op de Kaap de Goede Hoop den 11den November 1767: „de Kinderpokjes regeeren alhier zeer sterk. Het getal van Inwooners, Vryën en Slaaven, welken daaraan, sedert het begin tot heden toe, zyn onderhevig geweest, beloopt op 1371, waar van 'er 448. gestorven zyn, dat is byna één van de drie. Daar waren 'er onder, welken de samenvloeijende pokjes, met de allerkwaadaartigste toevallen hadden, in welken de beste Geneesmiddels geene de minste uitwerking deeden. De meesten stierven op den 3den en 4den dag (*i*)." — Van St. Eustatius schreef men den 11den Juny 1777; dat men aldaar in de uiterste verslagenheid was, wegens het groot gevaar, waaraan de woede der Kinderpokjes, die 'er, in eenige jaaren niet geregeerd had, die Colonie blootstelden; vermits zij dagelyks twee of drie Menschen in het graf sleepte. — Volgens getrouwe berigten, is deze ziekte even zoo verwoestende en moorddaadig in het Koningryk van Pegu, van Bengalen, en in alle de In-

(*i*) Zie W. F. VERSCHUUR Verhandelingen over de Inenting der Kinderpokjes. Bladz. 108.

Indiſche en Oost-Indiſche Landen; ook heeft men zulks op het Eiland Java, te Batavia, en in de andere Oosterſche Volkplantingen, vooräl onder de Slaaven, niet dan al te dikwyls ondervonden. Invoege ROZENSTEIN niet ten onrecht zegt: dat de Kinderpokjes in 't algemeen meer menſchen om hals brengt, dan de Pest.

Ik zou hier nog zeer veele aanteekeningen en waarneemingen kunnen byvoegen, die de geſtelde doodlykheid dezer ziekte, en de geduchte ſlachting, die zy van tyd tot tyd in alle landen aanrecht, bevestigen; maar, behalven dat ik, dus doende, langwylig zou worden, meen ik, dat de bygebragten voldoende zyn, om te doen zien, met hoe veel gronden de Welëdelgeboren Heer VAN HOOGENDORP ſtelt, *dat, volgens de gemaatigdſte uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend Perſoonen, die zy aantast, honderd dertig ten grave ſleept.*

§. 6.

De waarheid van zyn Welëdelgeborens andere ſtelling, *dat de Inënting in de Noordelyke Gewesten van Europa zoo verre*

verre gevorderd is, dat men op duizend ingeënte Perſoonen naauwlyks éénen dooden tellen kan, zal mede, uit eenige weinige aanteekeningen, overtuigende genoeg blyken.

Tot dat einde zal het, denk ik, genoeg zyn hier te laaten volgen eenige voorbeelden. — Het geen de Heer BICKER daar omtrent ſchryft (*k*). „ Van „ de oude wyze van Inëntinge, getuigde „ reeds de Bisſchop van Worcester, „ in zyne Kerkrede over dat Onderwerp „ uitgeſproken, dat 'er van de 1500, wel„ ken daar en te Londen, door de Hee„ ren RAMBY, HAWKINS, en MIDD„ LETON, op die wyze, waren ingeënt, „ niet meer dan 3. geſtorven waren (*l*); „ maar, ſedert de nieuwe Suttoniaanſche „ wyze van Inëntinge, zyn die voor„ deelen nog ruim eens zoo groot ge„ worden; want, volgens het getuige„ nis

(*k*) In het aangehaald Vertoog, Bladz. 125.

(*l*) De Heer M. A. PETIT, berigt in zyn *Second Rapport en faveur de l'Inoculation, pag.* 176. dat de Heer RAMBY 'er 1500. had ingeënt, zonder dat 'er één van geſtorven is; de Heer MIDDLETON 800. met 'er ſlechts één te verliezen; de Heer BELL 903, met hetzelfde gewenscht gevolg, en anderen nog een zeer groot getal, zonder dat 'er één van is omgekomen.

„ nis der Koninglyke Geneesheeren, en
„ Heelmeesteren in Engeland ſterſt 'er,
„ uit 1000. ingeënten naauwlyks één,
„ wanneer dezelven behoorlyk behan-
„ deld worden. In 't Jaar 1769. ge-
„ tuigde de Heer INGENHOUSE, dat de
„ Baron DIMSDALE (beiden alzins ge-
„ loofwaardige Perſoonen) tuſſchen de 4.
„ en 5000. lieden van allerlei ouderdom
„ ingeënt had, van welken 'er geen één,
„ waar van de Inënting oorzaak was, ge-
„ mist werd. De Suttoniaanen getuig-
„ den in dien zelfden tyd, dat het ge-
„ tal der Perſoonen, door hen ingeënt,
„ toen reeds 7000. bedroeg, waar van
„ 'er niet meer dan 20, door de Inën-
„ ting, als oorzaak, geſtorven waren.
„ (En ſedert zyn zy met hetzelfde ge-
„ volg blyven inënten.) Nog verder
„ gaat, 't geen de Heer LEUTHNER,
„ in eene voorrede voor een uittrekſel
„ van het werk des Heeren DIMS-
„ DALE, in 't Hoogduitsch door hem
„ uitgegeeven, door geloofwaardige ge-
„ tuigen toont; dat, naamelyk van
„ 107624. menſchen, die ingeënt zyn,
„ ſlegts 23. zyn geſtorven: dat is *één*
„ van de 4679. Volgens het getuige-
„ nis van den Heer MURRAY in 't
„ Jaar 1766, was in Zweeden, onder

„ de

„ de 3000. ingeënten geen één eenige
„ overleden."

Met zeer veel reden noemt dan de Heer CAMPER de Inënting eene wiskundige beveiliging des leevens: den 26ſten February 1779, ſchreef men uit *Irkutzk* in Rusland: „ De nuttigheid, en de „ goede gevolgen van het Inëntinghuis, „ dat alhier in het Jaar 1772, op be„ vel onzer Keizerlyke Souvereine, en „ ten kosten van de Kroon opgericht „ is, ziet men van dag tot dag. Het „ oogmerk was, om het ſterven der „ Kinderen aan de natuurlyke pokjes, „ vooräl onder het Nomadisch Volk voor „ te komen, en hier aan is gelukkig „ beäntwoord, zoodanig dat, in het „ voorleden Jaar 1778, in verſcheiden „ Plaatzen van ons Gouvernement, aan „ 215. Griekſche en 5534. vreemde Re„ ligions-verwanten de Kinderziekte ge„ inöculeerd is, waar van 'er ſlechts 5. „ geſtorven zyn, hebbende alle de ove„ rigen de pokjes gelukkig doorgeſtaan." Laat ik by dit alles byvoegen, dat van meer dan 400. lieden, door de Heeren CAMPER, VAN DOEVEREN en VAN GEUNS, in 't Jaar 1769, te Groningen ingeënt, geen één geſtorven is; en dat

ik

ik, ſedert dat zelfde Jaar de Inënting geöeffend, en ſedert het Jaar 1776. over de 100 ingeënt heb, zonder één te verliezen.

Het blykt dan overtuigend, dat de Welëdel Geboren Heer VAN HOGENDORP geenzins met vergrooting ſpreekt, wanneer hy verzekert, *dat de Inëntingkonst zoo verre in Europa gevorderd is, dat men op* 100 *ingeënte perſoonen naauwlyks éénen dooden (m) tellen kan:* Invoegen men met waarheid zeggen kan, dat de mogelykheid, om door de Inënting zyn leeven te verliezen, duizendmaal kleiner is, dan die van door de natuurlyke Kinderpokjes te ſterven; zonder zelfs te onderzoeken, ('t geen men anders met recht zoude kunnen doen) of van de weinigen, die 'er onder geſtorven zyn, de dood niet toe te ſchryven geweest zy aan eene verkeerde of onvoorzichtige behandeling van den Inënter, of aan verzuim, en overtreeding van den voorgeſchreeven eet- en leefregel aan de zyde van den Lyder, of aan verborgen en toevallige oorzaaken, die men niet ontdekken

(*m*) Volgens het gezegde door den Schryver ſtaat het als één tegen honderd dertig. *Noot van 't Genootſchap.*

ken of voorzien kan, en waaräan zy evenwel op dien tyd zouden geſtorven zyn.

Edoch, al ware het, dat 'er tienmaal meer Menſchen aan de Inënting ſtierven, dan 'er wezënlyk doen, zoo zouden deszelfs voordeelen nog groot genoeg zyn, om op de algemeene invoering van deze practyk met kracht aan te dringen. „ Indien, zegt de Heer BICKER, de Inënting van de 100, die 'er door den „ natuurlyken weg aan ſterven, ſlechts „ 90 behoudt, (dat zeer gering geſteld is) en indien 'er jaarlyks in „ Holland vier of vyf duizend menſchen „ aan ſterven, 't welk niet onwaarſchynlyk is, zoo zou men in ons land, in „ 25 Jaaren, meer dan 100000 nuttige Inwooners aanwinnen, zonder te „ rekenen die, welken uit dezen intusſchen weder zouden geboren zyn. Het „ is, vervolgt hy, eene bewezen en algemeen aangenoomen waarheid, dat 'er „ van 100 menſchen, die de Kinderpokjes natuurlyk krygen, 14 of 15 „ ſterven; dat is 140 of 150 van de „ 1000; en doorgaans ſtelt men, dat „ 'er van de 300, of 400 of 500 ingeënten maar één ſterft; indien men „ derhalven ſtelt, dat 'er van 1000 aan

„ de

„ de natuurlyke kinderziekte, maar 100,
„ en van de 100 ingeënten wel 10
„ ſterven, zoo ziet men, dat men van
„ beide kanten het getal, ten aanzien
„ der Inëntinge, zoo ongunſtig neemt,
„ als men by mogelykheid vergen kan;
„ en dat dan echter het voordeel des-
„ zelfs nog aanmerklyk is. Of is het
„ gering, dat men van 100 menſchen,
„ die anders noodzaaklyk ſterven moe-
„ ten, 90 in 't leven behoudt, en in
„ 20 of 25 Jaaren 100000 menſchen
„ in ons land zoude aanwinnen (*n*)?"

Voeg hier by, gelyk dezelfde Geneesheer zegt: „Dat het minder gevaar
„ van ſterven niet het eenigſte voordeel
„ is, 't welk de Inënting aanbrengt, en
„ waaröm zy, boven het afwagten der
„ natuurlyke Kinderziekte, te verkiezen
„ is; maar dat zy 'er nog veele andere
„ gewigtige voordeelen byvoegt; dat zy
„ by het leeven, de gezondheid, ſchoon-
„ heid, en het gebruik der zintuigen en
„ ledemaaten bewaart, en den mensch
„ bevrydt van de ſchroomelykſte kwaa-
„ len, en de beklaaglykſte ongemak-
„ ken, die dikwyls met de natuurlyke
be-

(*n*) Gemeld Vertoog, Bladz. 51. en 52.

„ beſmetting gepaard gaan, of 'er op
„ volgen, en ſomtyds veel ellendiger,
„ en geduchter zyn, dan de dood zelf —
„ Door de Inënting, vervolgt hy, is de
„ Kinderziekte, met alle deszelfs toeval-
„ len, altyd oneindig goedaartiger. De
„ Lyders zyn 'er nimmer zoo ziek door;
„ de koorts en andere toevallen zyn nooit
„ zoo hevig, nooit zoo aanhoudende,
„ de benaauwde ademhaaling, moeilyke
„ zwelging, yl hoofdigheid, raaskalling
„ zwaare pyn in de lenden, en mee-
„ nigvuldige andere toevallen, zoo ge-
„ meen in de natuurlyke pokjes, ziet
„ men bykans nooit by de ingeënten.
„ Naauwlyks veröorzaakt zy last, pyn,
„ ongemak, onrustigheid, of verdriet;
„ integendeel, de meesten zyn in ſtaat,
„ om, in het hevigſte der ziekte, over
„ huis, zoo niet op ſtraat te gaan, en
„ ſommige bezigheden te verrichten. Ja,
„ ten uiterſte aangenaam is het te zien,
„ hoe de meeste ingeënte kinderen den
„ gantſchen loop der ziekte al ſpeelen-
„ de doorbrengen. Samenloopende pok-
„ ken, kwyling, etterkoorts en napok-
„ ken zyn ſchier geheel onbekend by de
„ Inënting. 't Is ook hier van, dat zy
„ nooit het aangezicht ſchendt, nimmer
„ putten of naaden, ja byna nooit roo-

„ de

„ de vlakken nalaat, veelmin blindheid,
„ lamheid, teering, of eenige kwynen-
„ de ziekten. Onder alle de Perſoonen,
„ zegt de Heer FORSTEN VERSCHUUR,
„ welken de Inënting ondergaan hadden,
„ die ik in Engeland gezien heb, die
„ al een aanmerkelyk getal uitmaaken,
„ heb ik 'er geen één gevonden, aan
„ welke de Inënting zulke kwaade uit-
„ werkingen gedaan had (o)."

Daar nu de natuurlyke Kinderziekte zoo doodlyk is, en overal zoo een groot aantal menſchen ontydig en ellendig ten grave ſleept, of al hun leeven ongelukkig maakt; daar de ingeënte pokjes, integendeel, in Europa naauwlyks één uit duizend doen ſterven, en daar dezen, behalven dit, zoo veele andere gewigtige voordeelen boven geene aanbrengen; met hoe veel recht en reden poogt dan de menſchlievende Heer VAN HOGENDORP de konst der Inëntinge, in de Oost-Indiſche Colonien in te voeren, ten dien einde vraagende:

Welke redenen zyn 'er, om te mogen vaſtſtellen, dat de Inënting der Kinderziekte

(o) 't Zelfde Vertoog, Bladz. 127—129.

ziekte in de Oosterſche Volkplantingen, met even zoo goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa?

§. 7.

Daar zyn zeer voldoende redenen, om zulks te mogen vastſtellen: de voornaamſten zyn de volgende.

Voor eerst: de Ondervinding heeft ontwyffelbaar getoond, dat de Inënting, in alle de Landen, waar zy geöeffend of ingevoerd is, met het gelukkigſte gevolg is in 't werk geſteld; en nergens heeft men waargenomen, dat de verſchillende Land- of Luchtgeſteldheid, aart en leevenswys der Volkeren daar iet toe of afgedaan hebben.

Vermoedelyk is zy, in Arabië, door de Geneesheeren het eerst uitgevonden; en zeker is het, dat zy, ſedert verſcheiden eeuwen in Aſië en vooräl in de Landen, naby de Caspiſche Zee, Georgië en Circasſië is geöeffend. Van daar is zy overgegaan tot Griekenland, tot de Levant, tot de Indiën, China en andere Oosterſche Landen. Ook is zy, ſedert lan-

langen tyd in Afrika in gebruik geweest: Voor ruim 90 Jaaren werd zy te Conſtantinopolen gebragt, of vernieuwd, door eene Theſſaliſche Vrouw, welke in die Stad met nog eene andere Griekſche Vrouw, verſcheiden duizenden zeer gelukkig heeft ingeënt. In 't Jaar 1720 heeft de beroemde LADY WORTHLEY MONTAGUE, eene Vrouw, die, gelyk VOLTAIRE zegt, niet alleen geest, maar ook ſterkte van geest had, en die, in de Ambasſade van haaren Gemaal, by de Ottomanniſche Porte, den gelukkigen uitſlag der Inënting gezien, en in haaren eenigſten Zoon ondervonden had, deze nutte Konstbewerking in Londen overgevoerd en in gebruik gebragt. Van Londen is zy verſpreid in het overige van Engeland, en te gelyk in Schotland; vervolgens is zy van daar overgebragt in Amerika. Na dat zy verſcheiden Jaaren in die Landen, nu meer dan minder, geöeffend is, heeft zy eindelyk, ſedert ruim 20 Jaaren, zich, door gantsch Europa, eenen weg gebaand, zoo dat zy tegenwoordig in alle de Ryken van dat Waerelddeel, in Frankryk, Duitschland, Holland, Rusland, Zweeden, Deenmarken, Italiën, Venetiën, enz. vry algemeen is ingevoerd, en van tyd tot

tyd meer geöeffend wordt. En, gelyk de eerwaardige CHAIS zegt, (p) „over-„ äl, waar men de Inënting heeft dur-„ ven in 't werk ſtellen, hebben die „ proeven, gemerkt met het zegel van „ den Goddelyken zegen, het allerge-„ lukkigst gevolg had."

„ Laat ons, zegt TISSOT (q) haar „ volgen in de Nieuwe Waereld, in dat „ Land, alwaar de manier van leeven de „ Kinderpokjes zoo gevaarlyk maakt. Zy „ heeft hetzelfde geweest, overäl, waar „ men haar heeft in 't werk gegeſteld."

Geeft dit geene redenen, om, met eenig vertrouwen, zich te vleijen, dat dit heilzaam Konſtmiddel, in de Oosterſche Volkplantingen, met even zoo goeden uitſlag zal kunnen in 't werk geſteld worden, als in alle die andere genoemde Landen? — Maar dat vertrouwen zal merklyk den graad van vaſtſtelling naderen, zoodra men

Ten anderen, verzekerd is: dat de In-

ën-

(p) Zie Verhandelingen van de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen I. Deel 2. St. Bladz. 159.

(q) De Inënting der Kinderpokjes gebillykt door TISSOT, Bladz. 61.

ënting met het allergewenscht gevolg is aangewend zelfs in zulke Landen, alwaar de hitte en andere nadeelige hoedanigheden van de Lucht en het Land, en alwaar de geäartheid en leevenswys der Inwooneren aan die der Oosterſche Coloniën zeer gelyk zyn, of van die weinig verſchillen.

Dan eenige weinige voorbeelden zullen ons hiervan genoeg verzekeren. Van *Algiers*, *Tunis* en *Tripoli* ſchreef, reeds voor 20 Jaaren, na bekomen berigten, de Heer CHAIS (*r*), dat de Inënting aldaar van een gelukkig gevolg vergezelſchapt gaat, in weerwil van de hitte der luchtſtreek, en het kwaad beſtuur, 't geen men daar houdt, ten opzichte van de Ingeënten; en KIRKPATRICK getuigde, dat de Inënting op die plaatzen zoo oud was, dat niemant haarer opkomst heugde, en dat 'er van de 100 ingeënten maar 2 ſtierven (*s*). Het zoo oud en beſtendig gebruik der Inënting by die volkeren moet een ieder doen beſluiten, dat zy 'er zich op den duur wel by bevinden; ook is 'er die Konst ſedert nog met

(*r*) Verhand. van de Holl. Maatſchappy V. Deel, bladz. 212-223.

(*s*) Onderzoek der Inënting, bladz. 159.

met veel gelukkiger gevolg geöeffend. — Van *St. Euſtatius* op 17. gr. en 25. min. noorder breedte liggende, ſchreef men verder in den Brief boven, Bladz. 7. vermeld: „ Het gevaar, waaraan deze „ Colonie zich blootgeſteld zag, deed „ eindelyk de gedachten vallen op de In„ ënting; een middel, waar van de heil„ zaame uitwerkzels overäl bekend en „ ondervonden zyn; doch tegen het wel„ ke men, in 't algemeen, met ſchroom „ en vooröordeel is ingenomen. Dus „ wilde de Raad van dat Eiland in het „ eerst niet toeſtaan, dat men van de„ zelve gebruik maakte; doch eindelyk „ heeft dezelve, op aanhouden van on„ zen Gouverneur, het herhaald ver„ zoek van veelen onzer voornaamſte „ Ingezetenen, en door nood gedron„ gen, zulks den 2^den^ dezer maand toege„ ſtaan. Dien zelfden dag reeds liet eene „ der aanzienlykſte Familien derzelver „ Kinderen inënten, en 's maandags daar „ aan alle zyne Negers, welke de natuur„ lyke ziekte nog niet gehad hadden. Ver„ ſcheiden Familiën volgden dit voor„ beeld, terwyl anderen, welke zich „ daar aan niet durfden waagen, zich met „ hunne huisgezinnen, en Slaaven, naar „ de nabuurige Eilanden begaven: on-

„ der-

„ dertusschen ging de Inënting volko-
„ men naar wensch; allen, welke deze
„ cuur ondergaan hadden, waren weinig
„ ziek geweest, en in 8. dagen tyds bui-
„ ten gevaar. Veelen, die zich tot nog
„ toe tegen de Inënting hadden aange-
„ kant, dezen goeden uitslag ziende,
„ kwamen van hun vooröordeel terug,
„ en volgden het voorbeeld der ande-
„ ren. Ryken en Armen laaten zich nu
„ inënten; de behoeftigen worden door
„ de meergegoeden ondersteund, en door
„ eenen Engelschen Geneesheer voor niet
„ bediend. De overigen, welken, in
„ weerwil van dat alles, nog niet had-
„ den kunnen goedvinden, om van dat
„ middel, 't welk zigtbaar door den He-
„ mel gezegend wordt, gebruik te maa-
„ ken, gevoelen nu de smertelyke ge-
„ volgen hunner hardnekkigheid, daar
„ zy door de natuurlyke Kinderziekte
„ worden aangetast, die geduurig aller-
„ verderflykst blyft, en waar door eene
„ meenigte, zoo Blanken als Negers,
„ ellendig uit het leeven worden weg-
„ gerukt." —— De Heer HOFFMAN schreef in den Brief, boven mede gedagt, verder: „ De Inënting vindt alhier eeni-
„ gen ingang, schoon men in het begin
„ 'er zeer sterk tegen geweest is. De

„ Heer

„ Heer DE VREY, M. D. is de eerſte
„ geweest, die dezelve aan eenige Slaa-
„ ven met eene goede uitkomst in het
„ werk geſteld heeft; doch zulks heeft,
„ toen ter tyd, niet veel voortgang ge-
„ maakt, maar nu heeft de Heer NEL-
„ SON, op myne aankomst, en mede
„ onder myn beſtuur, de Inënting aan
„ zyn eenigst Zoontjë, byna 5. Jaaren
„ oud, en twee Slaaven in het werk ge-
„ ſteld: hier door zyn dezelve zeer
„ gelukkig van de woede dezer beſmet-
„ ting gered. Dit geval heeft de oogen
„ van ſommigen geöpend, zoo dat reeds
„ verſcheiden Perſoonen den gemelden
„ Chirurgyn verzocht hebben hun, hun-
„ nen Kinderen, en Slaaven inteënten." —
Sedert is my berigt, dat zulks met een gewenschten uitſlag geſchied is, en dat men 'er nog van tyd tot tyd met een gelukkig gevolg inënt. — Bekend is het, dat de doorgaande hitte te Bengalen, ſchoon op meer dan 20 gr. noorder breedte liggende, in de maanden Maart, April, Mey en Juny, wegens verſcheiden oorzaaken, genoegzaam zoo groot is, als die op Batavia, alwaar de middelbaare hitte is van 78 graaden. Bekend is het ook, dat verſcheiden omſtandigheden aldaar, zoo wel als hier, de Lucht

zeer

zeer ongezond maaken, en dat de leevenswys der Inwooneren 'er weinig of niets verſchilt van die op Java; niet tegenſtaande dit alles, toonen de berigten, die de Heer CHAIS in 't Jaar 1758 ontfangen (*t*), en byzonder die, welken de Heer J. Z. HOLWELL (*v*) gegeeven heeft: dat de Inënting in het Koningryk Bengale, ſedert een zeer langen tyd in gebruik, en met een gelukkig gevolg geöeffend is; en dat zy 'er, inzonderheid in die genoemde heete maanden, wordt in 't werk geſteld, door een byzonder ſoort van Brachmannen, die daar toe jaarlyks opzettelyk naar verſchillende plaazen van dat Land reizen.

Maar het geen nog nader komt by de hitte der luchtſtreek van onze Oosterſche Volkplantingen, is het geen de Heer DE LA CONDAMINE reeds voor meer dan 25 Jaaren berigt heeft. Te *Para* zynde, (eene Stad aan den mond van de Rivier der Amazoonen, gelegen op 1 gr. en 28 min. zuider breedte, en dus zoo veel nader aan de Evennagtslyn dan Batavia,

(*t*) Verhandeling der Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen, V. D. Bladz. 219.

(*v*) Account of the manner of inoculating ſmall Pox in the East-Indies. *pag.* 8.

tavia, dat op 6 gr. 10 min. zuider breedte ligt) maakten de Kinderpokjes aldaar zoo groote verwoesting, dat hy die geheele maand niet kon vertrekken; vermits hy geene roeijers kon krygen, om hem naar *Cayenne* te brengen, ter oorzaake, dat alle de Indiaanen, uit de omgelegen Dorpen, uit vreeze voor die ziekte, de vlugt genomen hadden; want, volgens zyn berigt, zyn de natuurlyke Kinderpokjes allerdoodlykst voor de Indiaanen, die naakt leeven, en hy van hun, die, als hy eerst uit het bosch komt, 'er van aangegrepen wordt, is, in 't gemeen een man des doods (*x*). „Doch, „ ſchryft hy, het is zoo niet met hem, „ als hy die pokjes, door de konst, „ ontfangt. Het is 15 of 16 Jaaren „ geleden, dat een Zendeling een Kar„ meliter Monnik, uit de nabuurſchap „ van *Para*, ziende de Indiaanen allen, „ den eenen na den anderen ſterven, „ en uit het leezen, van een Courant „ het geheim der Inëntinge, die toen „ in *Europa* veel geruchts maakte, be„ grepen hebbende, verſtandelyk oor„ deelde, dat hy, dit Geneesmiddel in „ 't werk

(*x*) Hiſtoriſche Inleiding tot het Verhaal van den arbeid der Akademieleden, in 't Fransch, Bladz. 199.

„ 't werk ſtellende, ten minſten eenen
„ dood, die, met het gebruik der ge-
„ woone geneesmiddelen, niet dan al te
„ zeker was, twyffelächtig zou maaken.—
„ Hy had reeds de helft van zyne In-
„ diaanen verloren; de anderen vielen
„ dagelyks in de hand van deze ziekte.
„ Hy ondernam ſtoutmoedig de Kinder-
„ pokjes allen den overigen, die 'er nog
„ niet van aangetast waren, inteënten,
„ en van dezen verloor hy 'er niet één
„ eenigen. Een ander Zendeling aan den
„ *Niger*, of de zwarte Rivier, volgde
„ zyn voorbeeld, en met denzelfden
„ gewenschten uitſlag. — Na zulke door-
„ ſlaande proeven, vervolgt hy, zou
„ men ongetwyffeld denken, dat in de
„ beſmetting van 't Jaar 1743 al wie
„ Indiaanſche Slaaven had te *Para*, zich
„ van zoo een heilzaam hulpmiddel zou
„ bediend hebben, om hen in 't leeven
„ te behouden. Ik zou zulks insgelyks
„ gedacht hebben, indien ik van het te-
„ gendeel geen ooggetuigen geweest
„ ware. Althans men was nog niet be-
„ dacht, om zulks te doen, toen ik van
„ *Para* vertrok; doch de helft der In-
„ diaanen was ook nog niet geſtorven
„ aan die ziekte, gelyk te voren, eer
„ men begon inteënten."

Na

Naderhand heeft men nochthans den Heere DE LA CONDAMINE geſchreven (*y*), dat men ſedert aldaar weder tot de Inënting, en met hetzelfde gewenscht gevolg is overgegaan. — Zie daar dan de Inënting in allerlei oorden der Waereld, zoo wel onder de verzengde, als onder de gemaatigde luchtſtreeken; zoo wel aan geene als aan deze zyde van de Evennagtslyn, en in Volkeren van allerlei aart en leevenswyze, met de gelukkigſte gevolgen in 't werk geſteld. Met hoe veel reden mag men dan vaſtſtellen, dat zy te Batavia, en in de andere Oosterſche Volkplantingen, met denzelfden goeden uitſlag zal verzeld gaan? Maar men zal met nog meer grond van zekerheid zulks zich belooven kunnen, indien ik doe zien, dat het goed gevolg der Inëntinge niet zoo zeer afhangt van de gemaatigdheid, de koude, of hitte der lucht, als wel van eene verſche gedephlogiſteerde lucht, benevens de andere maatregelen, die men by dezelve in acht neemt.

Toen

(*y*) Kort Verhaal eener Reize, in het binnenſte van Zuid-Amerika, door DE LA CONDAMINE, in 't Fransch, Bladz. 183.

Toen de nieuwe wyze van Inënten eerst bekend werd en begon door te breeken, ſchreef men de aanmerklyke voordeelen deszelfs, boven de oude, voornaamlyk toe aan de koude behandeling; en, indedaad, met zeer veel reden; want behalven dat deze behandeling best ſtrookte met de koele leevensregeling, die de eerſte Geneesheeren, een SYDENHAM, een BOERHAAVE en anderen, in de natuurlyke Kinderpokjes, met zoo veel nadruk hadden aangeprezen, en behalven den goeden uitſlag, dien men 'er algemeen van ondervond, zoo zag men 'er de treffendſte en heilzaamſte uitwerkingen van, wanneer de Lyders, in den loop der Kinderziekte, door zwaare benaauwdheden, ſtuiptrekkingen, raaskalling, enz. aangetast werden: men zag naamlyk, dat deze toevallen terſtond bedaarden en verdwenen, zoodra men hen in de open lucht, of voor open verſters bragt, en aan eene ſterke koude blootſtelde, waarvan men de merkwaardigſte waarneemingen vindt in de Werken van DIMSDALE, WATSON, TH. SCHWENCKE, en andere. En, gelyk het gewoonlyk gaat, het goed gevolg, 't welk men in het algemeen en in die byzondere gevallen, van de koude be-

handeling beſpeurde, deed wel haast de Inënters tot uiterſten overſlaan; men liet de ingeënten, zelfs onder het hevigſte der uitbottinge, geduurende de ſtrengſte koude, des nagts, in kamers, met open venſters ſlaapen, en, des daags, met koetzen uitryden, of openbaar op ſtraat wandelen, in meening dat zulks den goeden uitſlag der Inëntinge merkelyk bevorderde.

Waarſchynlyk heeft de kennis, die de Welëdel-Geboren Heer VAN HOOGENDORP van dit alles zal verkregen hebben, zyn Welëdel-Geboren bedugt gemaakt, of de Inënting in de heete Gewesten der Indiën wel met dat zelfde gelukkig gevolg zou kunnen in 't werk geſteld worden, en daaröm doen vraagen: *Welke redenen zyn 'er, om te mogen vaſtſtellen, dat de Inënting der Kinderpokjes enz. en welke in deze heete Gewesten de beste en eevoudigſte wyze zy van inteënten.*

Dan, hoe groote voordeelen men in 't begin der nieuwe wyze van Inëntinge aan de koude ook toegeſchreven hebbe, eene gezonde redeneering en ontwyffelbaare ondervinding hebben naderhand

ten

ten klaarſten doen zien, dat zy geenzins noodzaaklyk zy, om de Inënting wel te doen uitvallen. — De boven bygebragte waarneemingen van zoo veele in heete Gewesten gelukkig uitgevallen Inëntingen zyn, dunkt my, genoegſaam om zulks te beſluiten. — Maar daarënboven heeft myne eigen ondervinding my daar van ten volle overtuigd. — Ik heb, gelyk anderen myner Konstbroederen, in allerlei ſaizoenen ingeënt, en, in het gantſche beloop der ziekte, in de toevallen en meenigte der pokken, geen verſchil van belang ontdekt; althans niet zoodanig een, 't welk de ziekte zwaarer, of gevaarlyker maakt. — Ik heb, in het midden van den winter, in de felſte koude, eenige Inëntelingen gehad, met veele pokken, en meer dan gewoonlyk ziek, en, in 't midden van den zomer, verſcheiden met zeer weinig pokken, en naauwlyks ongeſteld, niet tegenſtaande ik die allen denzelfden eeten leefregel heb laaten houden. — Ik heb in de maanden July en Augustus van den Jaare 1776, op dagen, dat myn Thermometer van Prins van 72. tot 80. rees, verſcheiden inëntelingen, op het heetst van den dag, ſchoon tegen myn gebod, in de zon wandelende gevonden, zon-

der te kunnen bemerken, dat het hun eenigzins hinderde, of kwaad deed, of eenige verzwaaring, of verändering in den loop der ziekte veroorzaakte. — Ik heb zelfs duidelyk waargenomen, dat zy, op die zelfde dagen, in een beſloten vertrek, waar het merklyk koeler was, ten tyde der uitbottinge, veel loomer, benaauwder, en zieklyker waren, dan in die heete buitenlucht, en dan anderen des winters, in eene nog veel kouder, doch beſloten kamer, geweest zyn. — Ik heb, in het heetſte van den zomer, in een kind, zigtbaare aandoeningen van ſtuiptrekkingen, terſtond en geheel, zien ophouden, door het in de buitenlucht te brengen, uit een vertrek, waar de warmte, in verre na, zoo groot niet was.

Uit alle deze en andere ondervindingen meen ik, met grond te mogen beſluiten, dat de goede uitſlag der Inëntinge geenzins van de koude afhange, en dat de voordeelen, welken men, in de nieuwe wyze van inënten, van de blootſtelling aan de koude heeft afgeleid, veel meer zyn toe te ſchryven aan de vryë verſche lucht, welke men den Lyderen by die blootſtelling verſchaft; ge-

lyk

lyk men, reeds van CELSUS tyden af, en vroeger, zoodanig eene lucht van het grootſte nut, in alle heete ziekten, geöordeeld en gevonden heeft, en 't welk de laatere, inzonderheid onze hedendaagſche Geneesheeren, met zoo veele ontwyffelbaare waarneemingen en proeven betoogd hebben. Dan dit beſluit wordt niet weinig bevestigd, en aan hetzelve geen gering licht bygezet, door de ondervindingen, welken men, ſedert korten tyd, van de vaste Luchten verkregen heeft, als uit welken ontegenzeglyk blykt, aan den eenen kant, dat eene beſloten, eene meermaalen ingeademde, en met onze uitwaasſemingen vervulde, en dus met *Phlogiſton* overlaaden lucht, ten hoogſte ongezond, en vooräl voor zieken ten uiterſte ſchadelyk zy; en, aan den anderen kant, dat eene open, verfrischte, en van *Phlogiſton* ontbloote lucht, hoedanig deszelfs gematigdheid zyn moge, zeer gezond en byzonder voor zieken allerheilzaamst zy.

Ondertusſchen moet men, uit dit alles, niet beſluiten, dat de koude in 't geheel geen voordeel aan de menting toebrenge: zy ſchynt, op eene voorzichtige en gepaste wyze aangewend zyn-

de, de pokkoorts te maatigen, de pokgisting te beteugelen, en de uitbotting merkelyk te verminderen; hoewel het ook waar is, dat zy, onvoorzichtig, en niet naar vereisch in 't werk gesteld, in de ingeënte, zoo wel als in de natuurlyke Kinderpokjes, de nadeeligste, ja doodelyke gevolgen kan veroorzaaken; gelyk dit een en ander uitvoerig en overtuigend is aangetoond, door den Heer BICKER, *Proeven en Waarneemingen nopens de natuurlyke en ingeënte Kinderpokjes* (x) die, om dat alles, met den Hooggel. Heer CAMPER oordeelt, dat de buitensporige blootstelling der ingeënten aan koude, en gevolglyk ook het plegtig uitryden in koetzen, of wandelen op straat, nutteloóze en somtyds schadelyke grilligheden zyn, die ons van de kwakzalvery der Engelsche Inënters zyn blyven aanhangen; — Dan dit alles overweegende, heeft men, meen ik, ook uit dezen hoofde, de beste reden, om te mogen vaststellen, dat de Inënting, in de heete Gewesten der Indiën, met een goeden uitslag zal in 't werk gesteld worden, wanneer men, benevens de

(x) Zie het Vde Deel der Verhandelingen van het Zeeuwsch Vlisingsch Genootschap.

de andere verëischte maatregelen, zorg draagt, dat de ingeënten, onder de bewerking, altoos eene vryë en verſche lucht genieten.

En voorzeker, opdat ik 'er deze reden nog byvoege: Waaröm zou de Inenting 'er niet gelukken, daar men, buiten twyffel, in die Gewesten, ten minsten in onze Oosterſche Volkplantingen, alle vereischten heeft, welke noodig zyn, om aan de Inënting een goeden uitſlag te verzorgen; de vereischte geneesmiddels, de noodige ſpyzen en dranken, en, 't geen bovenäl noodzaaklyk is, kundige en voorzichtige Geneesheeren, of Heelmeesters, die bekwaam zyn, om die bewerking naar verëisch te verrigten, en om de geſchiktſte maatregels voor te ſchryven en te doen opvolgen.

Zie daar redenen genoeg, en, zoo ik my niet bedriege, zeer gegronde redenen, om te mogen vaſtſtellen, dat de Inënting in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitſlag zal kunnen aangewend worden, als in de Noordelyke Gewesten van Europa. Trouwens! wat is het noodig, 'er meerder redenen voor op te zoeken? Indien de berigten, die ik ontfangen heb, goed

zyn, heeft de uitkomst reeds begonnen te bevestigen, en tot zekerheid te brengen 't geen ik hier, op goede gronden, meer dan waarschynlyk meen gemaakt te hebben.

Men schryft in het laatst van 1778, of in het begin van 1779, uit Batavia: „De „ Edele Heer CRAAN, Raad van In„ diën, heeft onlangs zynen twee Kinde„ ren, met het grootste *succes*, laaten „ inënten; en de Inënting schynt ook tot „ den Inlander te zullen doordringen. De „ Geneesheer VAN DER STEEGE gaat „ somtyds naar de Bovenlanden, en ent „ aldaar voor niet in. Van alle kanten „ komen zy naar Batavia om te verzoeken, „ dat men hun Geneesmeesters ten platten „ lande zende, om in te enten; men ent „ hun in, en laat hen dan loopen: nie„ mant ziet 'er na om; zy rollen 'er door, „ en tot nog toe is 'er niemant van ge„ storven; daar 'er veelen door de natuur„ lyke pokjes omkomen — En waar„ schynlyk is 'er sedert nog al eene mee„ nigte ingeënt.

Zoo dit berigt waar is, gelyk ik alle reden heb om te gelooven, schynt het, dat de beäntwoording van de ver-

dere

dere gedeelten dezer Vraage, zoowel als van deszelfs eerſte gedeelte, onnodig geworden is. Immers gereedelyk is 'er uit te beſluiten, dat men dan, althans te Batavia, reeds eene goede wys van inënten kent, in 't werk geſteld, en, in het doen derzelve de verëischte maatregels en leevenswyze in acht genomen heeft. Wanneer men ook alles, wat ik ter beäntwoordinge van het eerſte gedeelte bygebragt heb, behoorlyk overweegt blykt, 'er genoeg uit, dat men, in de Indiën, geene andere wyze van inënten, en geene andere maatregels en leevenswyze behoeft te volgen, als die, welken, in de Noordelyke Gewesten van Europa, en reeds in andere heete Landen, hebben ſtand gegreepen, en dat die daar, zoowel als elders, met een goed gevolg, zal kunnen aangewend worden.

Dan, om beide die reden, komt het my voor, dat ik, ter beäntwoording van de twee overige gedeelten der Vraage volſtaan zal kunnen met kortelyk, en alleen by wyze van regelen, op te geeven, welke, volgens de nieuwſte ondervindingen, de beste en eenvoudigſte wyze van inënten zy, en welke maatregels men, in die te verrigten, vooral

in de Oosterſche Gesten, in acht te neemen hebbe, op dat zy ook daar met een goeden uitſlag geſchiede, dewyl zekerlyk in de Indiën reeds bekend en te bekomen zyn de Werken, waarin men vinden kan 't geen men, tot verder verſtand en bevestiging dier Regelen, noodig achten mogt.

§. 8.

Ter beäntwoording van het tweede gedeelte der Vraage, 't welk, benevens de Operatie, of Bewerking der Inëntinge, in zich ſchynt te beſluiten alles, wat in acht moet genomen worden, vóór en tot dat dezelve in 't werk geſteld wordt, zullen, meene ik, de volgende regels voldoende zyn.

I.

De Inënting behoort niet, dan door bekwaame Geneesheeren, of Heelmeeſters, verrigt te worden.

Offchoon de Inënting in zichzelve eene zeer eenvoudige bewerking zy, die, in zekere opzigten, door een ieder kan verrigt en beſtuurd worden, gaan 'er echter

somtyds voorvallen by gepaard, die alle oplettendheid, en zorg van kundige en ervaaren Geneesheeren vereïsschen; waaröm zy alleen aan dezulken dient toevertrouwd te worden, om zeker te zyn, dat zy wel gelukken zal. Wel is waar, zy is meenigvuldigmaalen, schoon door onkundigen in 't werk gesteld, zeer wel uitgevallen; maar, behalven dat die uitkomsten meer geluk dan wysheid zyn, en niets anders bewyzen, als de heilzaamheid en veiligheid dezer Konstbewerking, zoo zyn 'er ook niet dan al te veel voorbeelden, in Engeland, in Holland, en elders, van Inëntingen, die alleen daaröm ongelukkig zyn uitgevallen, omdat zy door onbekwaame lieden verrigt waren. 't Is, ter oorzaake van dusdaanige voorbeelden, dat de Regeering van Rotterdam reeds voorlang verboden heeft, dat de Inënting door iemant anders, dan door gepromoveerde Doctoren zoude verrigt worden, en de Heer ODIER schryft, dat men in Engeland de meeste kwaade gevolgen der Inëntinge, en den belemmerden voortgang dezer Praktyk veeläl daaraan hebbe toe te schryven, dat de Ouders zelven hunnen Kinderen inënten, en dat onkundige lieden 'er zich mede bemoeijen. Zal derhalven de Inënting in onze Oostersche Volkplantingen

met

met een goeden uitſlag aangewend worden, en naar wensch doorbreeken, zoo zal men 'er dienen zorg te draagen, dat men dezen Regel niet overtreede; 't geen te meer noodzaakelyk is, omdat men 'er daar, volgens ingekomen berigten, reeds vry los en lugtig mede ſchynt om te gaan.

II.

't Is best tot de Inënting gezonde onderwerpen te neemen, hoewel zy eenige ongeſteldheden niet uitſluit.

De goede uitſlag der Inënting hangt zeer veel af van de geſteldheid der onderwerpen; de gezondſten zyn, buiten tegenſpraak, de geſchikſten, waaröm men voorheen niet als gezönde perſoonen inëntte; doch, ſedert eenigen tyd, heeft men, en ik zelf heb, met een goed gevolg, ook lieden, met ligte ongeſteldheden behebd, ingeënt. Men acht dit vooräl geöorloofd, en zelfs noodzaakelyk, wanneer het gevaar van beſmetting, door een algemeene Epidemie, groot wordt; omdat zwakke en ongeſtelde Lieden, met de ingeënte Kinderpokjes, als altoos zoo veel ligter zynde, minder ge-

vaar

vaar loopen, dan met de natuurlyke. Men heeft ook gevonden, dat de ingeënte, gelyk de natuurlyke Kinderpokjes, in ſommige ongeſteldheden, in ziekte der oogen, in huidgebreken, in kwynende kwaalen enz., tot een geneesmiddel verſtrekken (z).

III.

Men kan, met een goeden uitſlag, in allerlei ouderdom inënten; doch die van boven de twee, tot twaalf, of veertien Jaaren, is de geſchiktſte.

Men heeft kinderen van allerlei ouderdom, en lieden van zeventig en meer Jaaren, met een goed gevolg, ingeënt. Veelen hebben zwaarigheid gemaakt, om kinderen, beneden de twee Jaaren, in te enten, omdat zy, onder het tanden krygen, eene zeer groote geſchiktheid tot ſtuipen hebben; waaröm men oordeelt best te doen, met den Kinderen in de eer-

(z) Zie Proeven over de ingeënte en natuurlyke Kinderpokjes, door den Heer BICKER, in de Verhandelingen van het Zeeuwsch Vliſſingsch Genootſchap V. Deel.

eerſte maanden van hun leeven, of na de twee Jaaren, in te enten. Men acht dat de Inënting het meeste nut aan de menschlyke Maatſchappy zou toebrengen, wanneer men algemeen eerstgeborên inëntte, omdat de kinderen 't meest, beneden de twee Jaaren, door de pokjes worden weggerukt. Ik heb Zuigelingen van allerlei ouderdom van 3, 5, 9, en 10 maanden, en verſcheiden onder de twee Jaaren ingeënt, zonder eenig kwaad gevolg; en ik heb 'er gehad, die, onder de Inënting, tanden hebben gekregen, en 'er echter zeer wel doorgekomen zyn. In Aſië, vooral in Circaſſië, is dit algemeen in gebruik, en altoos goed bevonden. De Heer LOCHER (*a*) heeft ook het geſchil, 't welk men daar over in Engeland gevoerd heeft, volkomen beſlist door eene meenigte van eerstgeboren Kinderen, met den allergewenschten uitſlag, in te enten.

Men zondert ook dien tyd uit, waarin de Meisjes doorgaans de ſtonden krygen: dat is gewoonlyk na de twaalf of veertien Jaaren; omdat zy dan dikwyls met toeval-

(*a*) In Obſerv. pract. circa Inoculationem Variolarum in neonatis inſtitutam.

vallen, of ongeſteldheden te worſtelen hebben.

IV.

Men kan, in alle tyden van het Jaar, met een goed gevolg, inënten; doch het beste 'er voor is dat ſaizoen, het welk men, in het algemeen, voor het gezondſte houdt, en gevolglyk, in de Ooſterſche Gewesten, het drooge ſaizoen, of den zoogenaamden Winter.

De ondervindingen hebben overäl geleerd, dat men, om in te enten, geen tyd van 't Jaar behoeft te ontzien, wanneer 'er eene Epidemie van Kinderziekte begint, of reeds plaats heeft, maar buiten dit is het zekerlyk beter dat ſaizoen 'er toe te verkiezen, 't welk het koudſte en het gezondſte is, omdat de koude aan de Inënting voordeelig, en de bykomst van andere ziekte 'er zeer ſchadelyk voor is.

Ook is het natte ſaizoen in de Indien 'er te meer nadeelig voor, om dat het altoos rotziekten voorbrengt, en dus de Kinderziekte, welke doorgaans van dien

aart

aart is, zeer verzwaaren zou. Trouwens! de ervaring heeft voorlang geleerd, dat deze plaag, geduurende het natte faizoen, in de heete Gewesten altoos de meeste verwoesting aanregt.

V.

Men moet niet inënten, wanneer 'er andere gevaarlyke Epidemie of doorgaande ziekten regeeren.

De redenen van dezen Regel zyn kennelyk: twee of meer ziekten, ten zelven tyde, in een en het zelfde lighaam, maaken het gevaar zoo veel grooter; echter heb ik een myner Lyderen zeer wel door de Inënting zien komen, fchoon hy toevallig de uitbotting der pokjes en die der Mazelen te gelyk kreeg.

Sommigen hebben gewild, dat men niet moet inënten, als 'er eene Epidemie van Kinderziekte regeert; maar de meesten oordeelen te recht, dat de noodzaaklykheid 'er dan zoo veel te meer toe dringt, als het gevaar, om natuurlyk befmet te worden, in zulk ëenen tyd, grooter is; te meer, daar de ondervinding duidelyk heeft

heeft doen zien, dat de konſtige beſmetting de natuurlyke niet verzwaart; waar öm ik ook geene zwaarigheid maake van lieden in te ënten, omtrent welken men twyffelt, of zy niet natuurlyk beſmet zyn.

VI.

Men moet voor het verblyf der ingeënten eene gezonde plaats verkiezen.

De redenen van dezen Regel zyn uit het bovengemelde openbaar, en deszelfs opvolging is, vooräl op ſommige plaatzen, in de Indiën, noodzaaklyk. Batavia, by voorbeeld, zeer ongezond zynde, en zulks van tyd tot tyd meerder wordende, is, gelyk een ieder ligtelyk begrypt, geen geſchikt verblyf voor ingeënten, invoege het daar raadzaam is hen op het land te brengen, om eene gezonde en verſche lucht te kunnen inädemen.

VII.

Men heeft in gezonde onderwerpen geene andere voorbereiding noodig, dan dat men hen, één of twee da-

gen voor de bewerking, een buikzuiverend middel doet inneemen, en zich van dierlyke ſpyzen, gegiſte dranken, en ſpeceryen onthouden laat.

De eerſte beöeffenaars van de nieuwe wyze van inënten, een SUTTON, DIMSDALE, WATSON, en anderen, lieten, geduurende tien, twaalf en meer dagen voor de Inënting, hunne Lyders van alle dierlyke voedſels, gegiſte dranken, en ſpeceryen zich ſtrengelyk onthouden, en herhaalde reizen door Mercuriaale, en Antimoniaale buiköntlastende middelen ſterk afgaan; meenende, dat zy, door deze ſtrenge voorbereiding hun eene gunſtiger geſchiktheid voor de kinderpokjes bezorgden, het pokgift goedäartiger en de ziekte min gevaarlyk maakten.

Deze meening heeft ſtand gegreepen, tot de Heer GATTI, de oordeelkundigſte Inënter in Frankryk, door redeneeringen en proeven, betoogde, dat de gezondheid hier de eenigſte vereischte gunſtige geſchiktheid is; dat gevolglyk de voorbereiding, in gezonde onderwerpen, noodeloos, onnut, ja ſchadelyk, en ſomtyds gevaarlyk is, en dat zy in zieken alleen

leen beſtaat in dezelven gezond te maaken; en dan, ten aanzien van de Kinderpokjes, geene voorbereiding kan genaamt worden. Na dien tyd heeft men algemeen van die ſtrenge wyze van voorbereiden afgezien: ſommigen hebben in 't geheel niet meer voorbereid; edoch anderen, oordeelende dat men niet van het eene uiterſte tot het andere moet overſlaan, hebben de Voorbereiding korter van duur, en minder ſtreng gemaakt. Deze handelwyze, my de voorzichtigſte toeſchynende, heb ik mede gevolgd; en ik heb dit te gereeder gedaan, om dat ik duidelyk gezien heb, dat de Suttoniaanen, van wier Inëntingen ik zeer veelen heb bygewoond, door eene ſtrenge onthouding, en vooral door ſterk te purgeeren, hunne Inëntelingen uitermaate verzwakten, zonder de ziekte, wanneer de geſtellen ongunſtig waren, minder hevig te maaken; terwyl ik ſterk twyfelde, of de hevige toevallen, die in ſommigen plaats hadden, 'er niet aan moesten toegeſchreeven worden: althans de ondervinding heeft my ontwyffelbaar geleerd, dat eene langdurige en ſtrenge voorbereiding, indien zy geen nadeel aanbrengt, ten minſte geen voordeel doet, behalven, dat zy altoos laſtig, verdrietig, afſchrikkende en

verzwakkende is. Ik heb my het best bevonden, met alleen den dag voor de Inënting goed te laaten purgeeren door het volgend middel.

℞ *Mann. Calabri. unc.* j.
Folior Senn. dr. ij.
Sal. Polychrest.
Sem. Aniſi aa. dr. j.
In funde in S. q. Aq. Colat. unc. vj. *adde*
Spir. Nitri dulc. dr. j.
Rob Sambuci unc. j.
M.

Waar van ik volwasſenen alle uuren een theekop laat inneemen, en Kinderen alle uuren een lepel; tot dat zy genoeg afgaan. Sommigen heb ik dat middel tweemaalen laaten gebruiken, wanneer het beſlag op de tong, of de hardheid des buiks my deeden denken, dat 'er nog vuiligheden in de ingewanden zaten. — Aan eenigen, by welken ik wormen vermoedde, heb ik het zelfde middel, met byvoeging van twee dragmen van het *ſemen ſantonici*, of het een of ander mercuriaal purgeermiddel toegediend.

Met deze manier van voorbereiden heb ik, in honderden, zeer gelukkig geſlaagd, en er nooit het minſte ongeval op

zien

zien volgen; integendeel, ik heb kennelyk waargenomen, dat alle myne Inëntelingen, op deze wyze voorbereid, geduurende het gantſche beloop der ziekte, veel ſterker en vrolyker waren, en ruim zoo gemaklyk 'er door kwamen, als die eene ſtrenge voorbereiding ondergaan hadden. Voor 't overige behoef ik niet te zeggen, dat men hen, die ziek, koortzig, met verſtoppingen bezet, of zeer kwaadſappig zyn, eerst behoort gezond te maaken, voor dat men hun inënt.

VIII.

Na hen dus voorbereid te hebben, ent men hun in, op deze wyze: men ſteekt de punt van een lancet, even met verſche heldere pokſtof bevogtigd, eenigzins ſchuins, ter lengte van eene of twee liniën, tuſſchen de huid en opperhuid, aan de buitenzyde van den arm; men laat het 'er eenige oogenblikken vertoeven, waar na men het langſaam, en eenigzins drukkende op de huid, om de ſtof af te veegen, 'er uit-

haalt; tot welk einde men ook met een vinger zachtjes op de punt van het lancet drukken kan, wanneer het terug gehaald wordt, men laat het wondje, zonder verband of pleister, aan zichzelf over, alleen zorg draagende, dat de etter, door het hemd niet werde afgeveegd, en men doet, om van de besmetting zeker te zyn, gewoonlyk twee zoodanige Inëntingen op iederen arm.

Deze is de nieuwe, eenvoudigste en beste wyze van inënten, die tegenwoordig algemeen in gebruik is, overal zeer gelukkig geöeffend wordt, en die zekerlyk ook in de Oosterſche Gewesten, met den besten uitslag zal kunnen aangewend worden. Voor dat deze manier bekend was, verrigtte men de Inënting in dezer voegen: men maakte, met een lancet of mesje, eene insnyding van vyf tot vyftien linielengte, waarin men een met pokstof bevogtigden draad leide, dien men vervolgens met een verband verzekerde, terwyl men dagelyks met de vereischte zalven en pappen de wonde verbond.

Deze

Deze oude wyze van inënten was, gelyk men ligtelyk begrypt, voor den Lyder afschrikkende en pynlyk, en voor den Inënter omslagtig en lastig; daarënboven was zy zeer onzeker. De groote bloeding, die men verwekte, spoelde niet zelden de stof af, en maakte de Inënting vrugteloos. De groote zwelling, ontsteeking, en verëttering, die zy dikwyls veroorzaakte, beletteden te zien, of de stof gevat hadde, en by dit alles mislukten zy meenigmaalen. de Heer INGENHOUZ, de beroëmde Inënter van de Keizerlyke Weener Familie, die door de voornaamste Ryken van Europa gereisd heeft, om zich van den staat der Inëntinge te onderrichten, heeft my gezegt gevonden te hebben, dat de meeste ongelukken en mislukkingen, te weten van vruchtloos ingeënt te zyn, van zwaar te pokken, van, onder de Inënting, te sterven, van de Kinderziekte, na ingeënt geweest te zyn, door den natuurlyken weg te krygen, enz. die hy had gezien en kunnen naargaan, met de oude wyze van inënten gebeurd zyn. Dan van alle die ongemakken en onheilen, is die nieuwe manier bevryd; zy is noch afschrikkende noch pynlyk, zeer eenvoudig en gemaklyk, vereïsschende geen verband: zy veroorzaakt

ſchier geene bloeding, geene ande e zwelling, ontſteeking, of verëttering, als die aan de beſmetting eigen is: zy laat ſpoedig en duidelyk zien, of de ſtof gevat hebbe: zy mislukt bykans nooit, en ſleept ſchier nimmermeer kwaade gevolgen naar zich, mits dat men zorgvuldig alles in acht neeme, wat haaren uitſlag begunſtigen kan; waar toe, behalven de reeds aangewezen en nog aan te wyzene maatregelen behoort:

1 *Dat men verſche, heldere pokſtof neeme;* dat is, zoogenaamde onrype pokſtof, of wel dat heldre vogt uit de pokjes, wanneer zy nog blaartjes zyn. Voorheen entte men in met rype pokſtof, dat is, die in de pokjes bevat is, als zy dik en tot witte overgegaan is, maar naauwkeurige proeven en waarneemingen hebben geleerd, dat men met onrype ſtof zekerer en met meer voordeels inënt. Voor 't overige verkiest men verſche pokſtof boven oude, die uit afgezonderde pokjes, boven die uit ſamenvloeijende, die van ingeënte perſoonen boven die van de natuurlyke ziekte, en die uit de wondjes, op den 6den 7den of 8ſten dag, boven die uit de pokpuistjes. Ook oordeelt men het best de ſtof van den eenen in den ander

der in te enten; ten welken einde men hen, dien men inënten zal, in, of digt by de kamer brengen moet, waarin zy zyn, die reeds de pokjes hebben; zorgdraagende, dat zy niet door den natuurlyken weg besmet worden. Als echter de gelegenheid alle die voorzorgen niet toelaat, kan men zeer wel inënten met rype pokstof, mits die niet genomen zy uit pokjes, die reeds aan het droogen en korstig geworden zyn, omdat de etter, even als de ziekte, tot zekere hoogte gekomen zynde, zyn besmettend vermogen verliest. Men kan evenwel de pokstof ook overbrengen, 't zy op een lancet gesmeerd, 't zy met draadjes, in dezelve bevogtigd, die men in een zilveren of ivoiren doosje, of in een fleschje doet. Wanneer de stof, op deze wyze overgebragt, te droog geworden is, houdt men die boven den waasem van warm water, of men doet 'er eenige druppels warm water op, om dezelve vloeibaar te maaken. Men kan dezelve op die manier ook lang bewaaren, en zelfs met brieven verzenden met draaden, die 'er mede doortrokken, en tusschen een blaasje of goudvlies gelegd zyn, hoewel oude stof nooit zoo werkzaam is, niet zoo zeker vat, en niet zoo schielyk laat blyken, dat zy gevat hebbe.

2. *Dat het lancet met zeer weinig pokſtof bevogtigd zy, en men, met het zelve, maar even door de opperhuid heenſteeke.* — Een Atomus van de pokſtof is genoeg om te beſmetten, en hierom is het allergeringſte ſteekje, mits dat het door de opperhuid heen dringe, voldoende; waar by eenige beroemde Inënters van meening zyn, dat die ziekte minder hevig is, naar maate men met minder pokſtof inënt; hoewel de proeven, die ik daar omtrent genomen heb, my reden gegeeven hebben, om zulks niet te gelooven, gelyk andere proeven my ook geleerd hebben, dat men met enkel de pokſtof op de huid te ſmeeren, of te wryven, om het maaken van een wondje en de bloeding te ontgaan, geenzins zeker inënt; behalven dat men weinig of geen bloeding verwekt, als men voorzichtig, en niet diep ſteekt, dat ook noodzaaklyk is, om voor te komen, dat het bloed de pokſtof afſpoele.

3. *Dat men aan de buitenzyde van den arm inënte.* Schoon men op alle deelen van het lighaam kan inënten, gemerkt er overal opſlorpende vaatjes in onze huid zyn, die de pokſtof onder het bloed brengen kunnen, is echter de plaats niet onverſchillig. Wegens de prikkeling, plaat-

ſely-

felyke ontſteeking en verharding, die ſomtyds het ingeënte wondje verwekt, verkiest men zoodanig eene, daar geene zintuiglyke deelen, en weinig zenuwen by liggen; wegens de noodzaaklykheid, om het wondje dagelyks te bezigtigen, zoodanig eene, die men met weinig moeite ontblooten kan; en wegens het lidteeken, dat het wondje, en de puistjes, die 'er rondom komen, nalaaten, zoodanig eene, die altoos bedekt is. Het is om deze drie redenen, dat men doorgaans inënt op de buitenzyde van den arm, even onder de punt, of inplanting van de *ſchouderſpier*, (Musculus Deltoides); hoewel anderen om dezelve redenen verkiezen in te enten, by de Mans of Jongens even boven den boord van de hembdsmouw, en, by de Vrouwen, op de gemelde plaats.

4. *Eindelyk, dat men een of twee Inëntingen op iederen arm doe.* Met hoeveel oplettendheid en zorge men ook inënt, gebeurt het ſomtyds, dat de ſtof niet vat, wanneer de Inënting vruchtloos afloopt; om zulks voor te komen, is het best een of twee Inëntingen op iederen arm te doen; behalven dat ook de wondjes niet zelden verſchillende verſchynſels geeven, en het eene met meer zekerheid de

be-

beſmetting laat zien, dan het ander.

Dezen dan zyn de verëischte maatregels, om, op de eenvoudigſte en zekerſte wyze, in te enten: invoegen ik hier mede ook het tweede Lid der Vraage meen beäntwoord te hebben,

§. 9.

Om nu, volgens het derde en laatste gedeelte der Vraage, behoorlyk te kunnen aanwyzen, *welke maatregels de Geneesheer geduurende den loop der ziekte moet in acht neemen, en welke leevenswyze den ingeënten voorſchryven*, dien ik eerst den loop der ziekte, met haare gewoone en buitengewoone toevallen, kortelyk te beſchryven; vermits, naar derzelver aart en verſcheidenheid, ook verſchillende maatregels moeten in acht genomen worden.

Gewoonlyk draagt de ziekte zich toe op deze wyze. — De Lyder blyft de eerſte vyf, zes, of zeven dagen vrolyk en gezond. — Somtyds den eerſten, veeltyds den tweeden, by eenigen den derden dag na de Inënting, vindt men het wondje, vooräl wanneer men het met een vergrootglas beſchouwd, een weinig opgezet

zet en gerimpeld, en in den omtrek van het zelve een oranjekleurig, of ligtrood-verwig ovaal, of rondachtig geregeld omschreven, eenigzins verheven, en op het gevoel hardachtig vlakje, dat de volgende dagen geregeld, en met dezelfde gedaante en kleur zich uitbreidt, en waarin eerst eene prikkeling, daarna jeukte, en vervolgens pyn ontstaat, die zich, wegens de prikkeling der huidzenuwen, geduurende den vyfden en zesden dag, door den arm verspreidt, en zich in den oxel bepaalt, zoo men op den arm, doch onder aan de haasen der knie, zoo men op het been ingeënt is; daar zy langsamerhand vermeerdert, en dikwyls eene styfte of hardheid voortbrengt, welke men voor een zeker en gunstig voorteeken houdt van eene aannaderende uitbotting en gewenschten voortgang der ziekte; hoewel men somtyds de pokjes krygt, zonder dit toeval gehad te hebben. —— Wanneer deze teekens de vyf of zes eerste dagen zich niet opdoen, wordt het zeer twyffelachtig, of de wondjes gevat hebben; of schoon zy in sommigen, na den tweeden of derden tot den zevenden of agtsten dag stilstaan, eer zy doorwerken, wanneer zy eenen schielyken voortgang maaken. —— Niet zelden ziet men het

een

een of ander toegebragte ſteekje verdwynen, terwyl de anderen zigtbaar toonen gevat te hebben. — Een geval heb ik gehad, waarin de pokjes door de Inënting zyn voortgebragt, zonder dat ik eenige verandering aan de wondjes, of plaatzen der Inënting beſpeurd hebbe: te weten, in een perſoon, die, uit vreeze voor de natuurlyke beſmetting, een vry langen tyd een zeer ſtrengen diëet gehouden had.

Vervolgens ontdekt men, gemeenlyk op den vyfden, zesden, of zevenden dag, aan het wondje een ſoort van blaartje, even als of men het vel met een heet yzertje gebrand hadde, van eene ongeregelde gedaante, en vervuld met een helder vogt; daar ſomtyds in den omtrek nog een tweede, derde, of meer blaartjes bykomen, zynde dat het vogt, dat men verkiest, en 't welk dan reeds bekwaam is, om andere Inëntingen te doen.

Onderwyl dat dit blaartje, en een of meer anderen, die 'er ſomtyds bykomen, zich uitbreiden, beginnen, doorgaans den zevenden, agtsten, of negenden dag, de toevallen der uitbottingkoorts te verſchynen: de Lyder naamlyk gevoelt zich mat

en

en ongeſteld, ligthoofdig, duizelig, lusteloos, ongeduurig, en niet zelden gemelyk; de pols wordt rad en koortzig; hy krygt dorst, hoofd- en lendepynen, gepaard met huiveringen, die door hitte vervangen worden en zyne tong beſlaat: hy krygt een leelyken ſmaak in zyn mond, en men vindt zyn adem ſtinkenden, met eenen reuk, die zeer byzonder is, en dien men best door de ondervinding leert kennen, en onderſcheiden. By ſommigen zyn deze toevallen zoo gering, dat men die naauwlyks beſpeuren kan. — Onder den voortgang dier toevallen worden de inentingblaaren grooter en verhevener, en de ſtof in dezelven wordt dikker, en minder doorſchynende; vervolgens worden zy als ingedrukt, met een paarsch, of blaauwachtig vlakje in het midden. Daarna, gewoonlyk den negenden en tienden dag, in eenigen vroeger, in anderen laater, breidt de ontſteeking zich uit, doet de armen zwellen, met vermeerdering van pyn, en daar komt, ten zelven tyde, hoewel ſomtyds vroeger, in den omtrek van het wondje, eene roode, ronde, of ovaale kring, veeltyds ter grootte van eenen ſcheiling, ſomtyds kleiner en ſomtyds grooter, zacht en onpynlyk op het aanraaken, in welken rand,

om

om de insnyding, eenige samenvloeijende, of enkele pokpuistjes zich opdoen, die grooter en grooter worden. Vervolgens komen op den elfden, twaalfden, en volgende dagen, de pokjes uit, doorgaans 't eerst aan het aangezicht, daarna aan den hals, op de borst, hier en daar aan het lyf, en aan de ledemaaten.

In sommigen gaat de uitbotting, gelyk de werking der wondjes, traaglyk voort, in anderen schielyk. Het eene pokje komt langen tyd na het ander te voorschyn, of hier en daar ontdekt men er verscheiden te gelyk: zy zyn meest altoos afzonderlyke puistjes, en doorgaans klein en niet zeer werkzaam.

Gemeenlyk wordt dan ook het water pokkig, dat is drabbig, of troebel, met een geelachtigen weerschyn van boven, en met een wit zemelachtig zetsel van onder. — Zoo dra nu de pokjes uitkomen, verdwynen alle de gemelde toevallen, de koorts, hoofdpyn, lustloosheid, enz. de Lyder vindt zich veel beter; de eetlust komt weder, de pokjes worden, geduurende den twaalfden, dertienden, en veertienden dag, ryp, en zyn meestal den zestienden, of zeventienden dag op-

ge-

gedroogd; waarom zy binnen weinige dagen afvallen.

Somtyds ziet men eenige reeds opgekomen pokjes weder verdwynen, en niet zelden droogen zy op, zonder naauwlyks gezwooren te hebben. Vier Inëntelingen heb ik gehad, in welken, na eene geringe uitbotting van ſchielyk opdroogende en onrype pokpuiſtjes op den gewoonen tyd, drie of vier dagen laater eene nieuwe uitbotting met de gewoone verſchynſelen is te voorſchyn gekomen, gevolgd van volkomen zweerende pokken.

Het getal der pokjes is doorgaans zeer gering; doch te gelyk zeer verſchillende in onderſcheiden onderwerpen. In eenige weinigen komen in 't geheel geen pokjes voor den dag; dezen echter, indien alle de andere gemelde verſchynſels by hen plaats gehad hebben, kunnen zich even zoo gerust ſtellen, als anderen, die eene groote meenigte 'er van gehad hebben, gelyk verſcheide proeven my geleerd hebben. — In ſommigen telt men van 10 tot 50 pokken; in de meesten tusſchen de 50 en 300, 400, of 500; zeer zelden meer.

Eenige weinigen krygen zeer veele en zelfs eenigzins ſamenvloeijende pokjes, zoo als öf zy dezelven door den natuurlyken weg hadden; dezulken moet men voor ongunſtige geſtellen houden, en byzonder gelukkig achten, dat zy ingeënt zyn.

Dit verſchil hangt zekerlyk voor een groot gedeelte af van de byzondere geſteldheid des Lyders; doch ſomtyds ook van de meer of min naauwkeurige in achtneeming der noodige voorſchriften, ten aanzien van de leevenswyze en voedſels; waar by men opgemerkt heeft, dat znigende Kinderen de meesten, en ſomtyds over de 1000 pokjes krygen; daar Kinderen van meeder Jaaren 'er gewoonlyk naauwlyks 50 of 100 hebben.

Wanneer 'er minder dan 50 pokjes zyn, heeft de Lyder doorgaans geen merklyke etterkoorts, en blyft welvaaren; doch, als 'er meer zyn, heeft hy gemeenlyk, geduurende eenige uuren, een weinig etterkoorts, ongeduurigheid en onpaſſelykheid; — maar, als het getal der pokjes zeer groot is, draagt de etterkoorts zich toe, even als in afgezonderde natuurlyke pokjes; hoewel zy altoos in re-

den

den van het aantal der pokjes, minder heevig en langduurig is.

§. 10.

De buitengewoone toevallen, die zich somtyds in den loop der ziekte opdoen, en welken te kennen vooral noodzaaklyk is, om dat zy meer dan de andere en wel eene geneeskundige hulp verëischen, zyn voornaamlyk de volgende.

1. Wanneer de wondjes op de beschrevene wyze zich toedraagen, is men niet alleen zeker, dat de stof gevat hebbe, maar ook dat de ziekte een goeden voortgang en uitkomst hebben zal; edoch somtyds gebeurt het, dat die verschynsels, of teekens, waar uit men zulks besluit, naauwlyks kunnen bemerkt worden, wanneer naamlyk de huid, in den omtrek van de wondjes, bleek blyft, weinig of niet opzet, en de Lyder geene jeuking, pyn, of styfheid 'er van gevoelt; ja, in enkele gevallen, is de verändering in de wondjes den zesden dag nog zoo gering, dat men in twyffel raake, of de besmetting wel gelukt zy. Als zulks plaats heeft, komt de ziekte doorgaans laater, en is nimmer goedäartig;

waarom men dit moet trachten te verhoeden.

2. Eene enkele reis gebeurt het, dat 'er, de eerſte dagen na de Inënting, een rood uitſlag zich opdoet, 't welk aan de mazelen of het roodvonk niet ongelyk is, en by de Engelſchen *Raisch* genaamd wordt. Voorheen, toen men de Lyders eene ſtrenge voorbereiding deed ondergaan, had men dikwyls reeds voor de Inënting dat uitſlag; doch, na dat men daar van afgezien heeft, ontmoet men het minder: ook is het waarſchynlyk niet anders, dan een gevolg van eene langduurige en ſtrenge onthouding van dierlyke, en het gebruik van zuure of ligtverzuurende voedzels, gelyk men des zomers meenigwerf ſoortgelyk uitſlag verneemt in hun, die veele vruchten eeten, en in kraamkinderen, wier moeders zich eenigen tyd van dierlyke ſpyzen onthouden.

3. Onder de uitbotting gebeurt het ſomtyds, dat de Lyder zeer ziek wordt, eene hevige koorts, zwaare hoofd- en lendepynen krygt, en vervolgens aangetast wordt van groote benaauwdheden, braakingen, hoofddraaijing en ſlaapzugt, of ook wel van ſtuiptrekkingen. Deze

toe-

toevallen veroorzaaken gewoonlyk veel ontſteltenis; doch zyn ligt te overwinnen, wanneer men in tyds de noodige middelen aanwendt.

4. Op het einde van den tyd der uitbotting, komt 'er ſomtyds een roozig, of ergelyk uitſlag voor den dag. Wanneer dit ſlechts hier en daar op de huid met vlakken verſchynt, is 'er niets kwaads van te wachten, en gaat gemeenlyk ſchielyk weg; maar by wylen verſpreidt zich dat uitſlag over de geheele huid, en vermengt zich derwyze met de pokpuistjes, dat het den Lyder en Geneesheer beiden ongerust maakt; omdat men moeite heeft, om het van de kwaadaartigſte ſoort van ſamenvloeijende pokjes te onderſcheiden, waar voor men het ook ſomtyds uit onkunde aangezien, of uit onëerlykheid voor opgegeeven heeft, 't zy om der Inënting te benadeelen, 't zy om voor te wenden, dat men de kunst bezat, om het getal der pokjes te verminderen, en de ſamenvloeijenden in afgezonderde te kunnen veränderen. Het is derhalven noodzaaklyk, dat men dit uitſlag van de ſamenvloeijende pokjes weete te onderkennen, waartoe men de toevallen, die het verzellen, moet raadpleegen. By

dit uitslag is altyd minder koorts, minder hoofd- en lendepynen, en minder magteloosheid; ook ontdekt men veeltyds hier en daar afzonderlyke puistjes, grooter dan de overigen, en dezen zyn de waare pokjes; daarenboven is het altoos korter van duur, verdwynende in twee of drie dagen, als men het wel behandelt.

§. II.

De voornaamste Maatregels nu, die de Geneeshear, geduurende den loop der ziekte, betreklyk de leevensw ze, eetregel, en geneesmiddelen, den Lyder moet doen in acht neemen, en die men als een vervolg op de voorgaanden kan aanmerken, zyn de volgende.

IX.

Men moet de Ingeënten, geduurende den loop der ziekte, in eene vryè, verſche, koele lucht houden.

De redenen van dezen Regel zyn uit het boven verhandelde genoeg kennelyk; alleen moet ik hier melden de bepaalingen, die dezelve vordert.

Het

Het is niet noodzaaklyk, dat men de Inëntelingen in de open lucht brenge; mits dat men hen in huis, op den duur, eene geduurig ververſchte, en, zooveel mogelyk is, koele lucht doe inädemen. Het kan echter niet als goed, dat men hen, op bekwaame tyden, buiten laat wandelen; waar toe in de Indiën de geſchiktſte tyden zyn de morgen- en avondſtonden, wanneer de winden, van de Zee Bergen waaijende, de lucht ververſchen, en verkoelen. — De vrees van daar door de beſmetting te verſpreiden, is meest al ydel. — Wanneer zy echter onder de uitbotting veel koorts, of, na dezelve merklyk etterkoorts hebben mogten, is het best, dat zy zich niet aan de koude blootſtellen. — De blootſtelling aan eene groote koude is over het algemeen zoo nadeelig, als zy in enkele gevallen voordeelig is. Zy kan de uitwaasſeming beletten; langs dezen weg de koorts verwekken, en de eene ziekte by de andere voegen. Eene onbelemmerde uitwaasſeming is, in de Kinderziekte, van het grootſte nut. De open lucht bevordert de uitwaasſeming zeer; en, nadien men in de heete Gewesten over 't algemeen vryër en meer uitwaasſemt, en minder gevaar loopt, dat de uitwaasſe-

ming, door verwiſſeling van groote koude met hitte verhinderd worde, geloof ik, dat men de Ingeënten daar veiliger, met beter uitſlag in de open lucht zal kunnen laaten, dan in de koude noordelyke Gewesten.

Dit een en ander is door den Heer BICKER uitvoerig ontvouwd en betoogd, in de meergemelde *Verhandelingen van het Zeeuwſche-Vliſſingſche Geneotſchap.*

X.

Men moet de Ingeënten, de gontſche ziekte door, van alle dierlyke ſpyzen, gegiste dranken, en van ſpeceryen onthouden, en ben niet als gegroeide voedſels. en verkoelende dranken maatig laaten gebruiken.

Men verſtaat door dierlyke ſpyzen allerlei vleesch, visch en ſpek, en men betrekt 'er ook onder melk, boter, kaas, en eijeren; met één woord alles, wat van dieren komt. Men onthoudt den Inëntelingen deze voedſels, omdat zy rotbaar zyn,

zyn, en de Kinderziekte, uit eigener aart eene rotziekte is, ten minſte het meest daar naar overhelt; waarom men hen, vooräl in de heete Gewesten, daar van zal moeten onthouden, vermits daar de rotziekten zoo veel gemeener zyn, en de geſchiktheid tot dezelve ook zoo veel grooter is. — Maar, nadien de Kinderziekte ſomtyds met ontſteeking gepaard gaat, en gemerkt eene ſterke koorts, ſchoon zonder ontſteeking, in dezelve altoos zeer te vreezen is, onthoudt men hen ook van gegiste dranken, bier, wyn, cider, enz. — en van ſpeceryen, of alles, wat verhittende is, vermits deze allen de ontſteeking, de koorts, de pokgisting enz. — zouden vergrooten, en dus de ziekte gevaarlyk maaken. — Men moet hun, om die redenen, geeven alle zuure, of ligtverzuurende ſpyzen, die der koorts en pokgisting tegengaan en beteugelen; hoedanigen zyn allerlei moeskruiden, boompeul- en aardvruchten, en graangewaſſen; waar van men uit de verſchillende gewaſſen, die de byzondere landen der heete Gewesten voortbrengen, eene vrye keus zal mogen maaken; mits men altoos die verkieze, welken men voor ligt verteerbaar, en maatig voedende houdt. — Men moet hun, om die redenen, alleen verkoe-

koelende dranken geeven, waarvan de besten zyn eenvoudig zuiver water, theewater, met ſap van citroenen, of van andere vruchten, zuur-en met ſuiker zoetgemaakt, en wei van melk, bereid door de melk, met citroenſap, of eenigen wyn gekookt, te laaten hotten, 't geen men *wynwei* noemt. — Zoodanig is van 't begin der nieuwe wyze van inënten, het algemeene voorſchrift, ten aanzien van den dieet geweest, en zoodanig is het zelve nog; hoewel eenige Inënters naderhand, ingevolge hunne proeven en ondervindingen, beweerd hebben, dat men den Inëntelingen ook dagelyks een weinig vleesch, visch, boter, wyn enz. kan toeſtaan; edoch, de proeven, die ik daarömtrent genomen heb, hebben my doen zien, dat de Inëntelingen met het eeten van die dierlyke ſpyzen, zieker, koortziger, meer aan ſtuipen onderhevig, en voller van pokken geworden zyn, en ik denk, dat dit vooral in de heete Gewesten zou plaats hebben; nogthans geloof ik, dat zy veilig en misſchien met nut zullen kunnen gebruiken de gewoone dranken, die men in de Indiën, door gisting, uit Tamarinde, Citroenen, ſuiker en water, of uit water met wyn bereid, en ſoortgelyke dranken; gelyk in 't algemeen de wynen

daar

daar voordeeliger zyn, dan in de koude Gewesten. — Ligtelyk meen ik, zal een Geneesheer uit dit algemeen voorschrift van dieet kunnen opmaaken, welke byzondere spyzen en dranken hy den Inëntelingen, naar de verschillende heete Landen, waar hy zich bevindt, en met voordeel, toestaan kan; waaröm ik het onnoodig acht hier 'er een byzonder voorschrift van te geeven Men kan hen, om 'er iets van te zeggen, laaten gebruiken kostgeregten, gebakken, soupen enz. — die men zonder boter, vet, of eijeren, uit moeskruiden, vruchten, graanen, ryst enz. bereidt; gelyk ook allerlei rype verkoelende vruchten, hoedanigen 'er zeer veelerlei soorten in de Indiën zyn, en die natuurlyke dranken, welke de Indiäanen uit vruchten of boomen trekken, de *Torayat*, *de Saguër*, (*b*) de melk uit de Indiaansche Noot enz; maar men moet zorg draagen, dat zy in het gebruik dezer dranken, en, in het algemeen, van alle voedsels maatig zyn, alzoo de ondervinding geleerd heeft, dat eene onmaatige opvulling der maag voor den Ingeënten zeer nadeelig is.

XI.

(*b*) De *Saguër* is verhittend en zeer schadelyk; denkelyk zal de Schryver dies kwaade eigenschappen niet gekent hebben. *Noot van het Bataviaasch Genootschap.*

XI.

Men moet den Inëntelingen, geduurende de ziekte, alle vrees en angst beneemen, en hunnen geest, door uitſpanningen en bezigheden, aftrekken en vervrolyken.

't Is naauwlyks te zeggen, hoe veel voordeels een gerusten en vrolyken geest toebrengt, om de Kinderziekte wel te doen afloopen; en meenigvuldige ondervindingen hebben geleerd, dat de droefheid, angst en vooräl de vrees van door die ziekte te zullen ſterven, dezelve zeerverërgert en gevaarlyk maakt: waaröm dees regel vooräl dient in acht genomen te worden by lieden, die tot Jaaren van onderſcheid gekomen zynde, voor vreeze vatbaar zyn. Ik heb onder anderen gezien, dat een Jongeling, die voor de kinderpokjes zeer bevreesd was en bleef, onder de Inëntinge zeer ziek werd, en zeer veele min goedaartige pokjes kreeg.

XII.

Men moet den Inëntelingen, geduurende het gantſche beloop der Inëntin-

tinge, open lyf bezorgen, en den dag voor de uitbotting, een buikontlastend middel ingeeven.

Voor het goed gevolg der Inëntingen, om naamlyk de kinderziekte ligter te maaken, en alle ongevallen voor te komen, is het van zeer veel belang, dat de maag en darmen, byzonder ten tyde der uitbottinge, ontledigd, zuiver en welgeſteld zyn; en gevolglyk, dat de Inëntelingen al dien tyd open lyf houden; welk oogmerk men gewoonlyk bereikt, door de moeskruiden en vruchten, die men hen laat eeten; doch zoo dezen niet voldoende zyn, door hen een weinig merg van Caſſië of van Tamarinde, of Manna te laaten inneemen, of door nu en dan een klysteer te zetten; dan, om volkomen zekerheid te hebben, dat de ingewanden ontledigd en zuiver zyn, geeft men hun, den dag voor de uitbotting, dat is doorgaans den zesden dag, een goed purgeermiddel, met oogmerk, om, ten minſten, vyf of zes afgangen te verwekken; waartoe men best gebruikt het middel dat ik §. VIII. heb voorgeſchreven.

Men

Men heeft daarënboven goede redenen om te denken, dat men, door zulkëen purgeermiddel, de uitbottingkoorts maatigt, en de uitbotting zelve tegenhoudt, ten einde zoo veel minder pokjes te krygen; 't geen ook de reden is, waaröm men voorheen, ten tyde der uitbotting ſterk deed purgeeren; maar men heeft hier van afgezien, om dat men vond, dat één zoodanig purgeermiddel daartoe voldoende is, en dat het ſterk purgeeren te zeer verzwakt, en ſomtyds, door het zenuwgeſtel te ſterk te prikkelen, de uitbottingkoorts aanzet, en andere toevallen voortbrengt. Andere Geneesmiddels hebben de Inëntelingen niet noodig, by aldien 'er geene buitengewoone toevallen zich opdoen; en welken zy dan noodig hebben, zal uit de volgende Regelen blyken.

XIII.

Indien, geduurende de uitbotting, alles wel gaat, gelyk gewoonlyk, moeten de Inëntelingen, in de voorgeſchreven leefwyze en ëetregel voortvaaren, en hebben niet noodig eenige Medicynen te gebruiken,

dan

dan alleen nog een buikzuiverend middel, wanneer de pokjes opdroogen.

Het gebeurt niet zelden, dat de Ingeënten, ten tyde der uitbotting, zeer wel, ten minſten naauwlyks ongeſteld zyn; doch gewoonlyk zyn zy dan luſteloos, neergeſlagen, ſlap, ziek en koortzig; dit niet tegenſtaande moet men hen dagelykſch in de open lucht brengen, en hier te meer op ſtaan, hoe zy zieker en 'er minder toegenegen zyn; want met hen in eene vrye lucht te brengen, worden zy luſtiger, ſterker en friſcher, en de uitbotting wordt 'er door gemaklyk gemaakt, en verhaast; van den eetregel behoeft men ook niet af te wyken; doch, zoo zy geen trek tot eeten hebben, moet men het hun niet opdringen; zoo dra de uitbotting verſchynt, komt de eetlust van zelfs weder. — Medicynen hebben zy in dat geval ook niet noodig; genoeg is het, dat zy maatig open lyf hebben, en, zoo zy dit niet hebben, moet men het hun verzorgen, door hun wat Manna, of merg van Caſſie, of zout van Glauber te geeven. Zoo de koorts, met deszelfs toevallen, op dien tyd, wat hevig is kan men

hun

hun een verkoelenden drank geeven, als by voorbeeld.

℞ *Decoct. Hordei unc.* x.
Spirit. Nit. dulc. dr. ij.
Vel Spirit. Vitrioli gt. xij.
Rob. Ribesiorum unc. j.
M.

Om 'er, alle uuren, een theekop van in te neemen; of eene dusdanige Amandelmelk.

℞ *Sem. Cucum.*
— *Melox aa. unc.* ℥.
Amygd. dulc. N. x.
Aq. Hordei q. s.
T. L. Q. Emuls. unc. xij.
adde Nitri puri dr. j.
Syr. Violar. unc. j.
M.

Om 'er, alle uuren, een theekop van te gebruiken.

En zoo zy tevens te slaaploos en onrustig zyn, kan men by die Amandelmelk in plaats van *Syr. Violarum*, eene once *Syr. Diacodii* doen. het een en ander regelende naar het onderscheid der Jaaren. — Edoch, gewoonlyk zyn alle die medicynen

nen onnoodig, en, zoo men maar een weinig geduldsoeffent, wyken alle die toevallen van zelfs. Ik heb 'er honderden, met den allergewenschten uitflag, ingeënt, zonder eenig ander geneesmiddel te geeven, dan op den dag van de uitbottingkoorts een purgeermiddel. Men plagt voorheen, voor de uitbotting, tweemaalen te laaten purgeeren, en den dag na dezelve nog eens, doch men heeft dat herhaald purgeeren onnut en meestäl nadeelig bevonden; alleen geeft men nog, uit voorzorg, wanneer de pokjes opdroogen, een buikontlastend middel, om het lighaam te zuiveren van pokkige etterstoffen, die in het zelve mogten gebleven zyn, en die, of napokken, of, op de oogen vallende, ontsteeking in dezelven zouden kunnen verwekken, hoewel dit schier nooit by de Inënting gebeurt, en vooräl niet, wanneer 'er, gelyk gewoonlyk, maar weinige pokjes zyn uitgekomen; waaröm ik zulks ook in de meeste gewoone gevallen heb nagelaaten, zonder 'er ooit eenig kwaad gevolg op gezien te hebben.

XIV.

De buitengewoone gevallen §. 10. verëisſchen, naar het onderſcheid der oorzaaken, byzondere geneesmiddelen.

In het geval §. 10. N°. 1, zoo het, gelyk ſomtyds, uit eenen ongeſtelden ſtaat der eerſte wegen ontſtaat, geeft men met vrugt het bovengemeld buikzuiverend middel, waar door de ontſteeking en werking der wondjes doorgaans wordt aangezet; doch, zoo het uit zwakheid voortkomt, moet men tot dat einde een hartverſterkend geneesmiddel, een weinig wyn, of wynwei, en meerder voedſel, met hoendernat, of iet dergelyks geeven; het welk ook dienſtig is, in het geval N°. 2.

Zoo den zevenden of agtſten dag, de teekenen van gevat te hebben, zoo flaauw en twyffelächtig zyn, dat men 'er zich, met grond, niets van belooven kan, is het raadzaam op nieuws in te ënten; vermits men anders tyd verliest en gevaar loopt van eene natuurlyke beſmetting:

ting: ook kan de tweede Inënting nooit kwaad, al had de eerſte gevat: doorgaans verdwynt de tweede beſmetting, als de eerſte begint te werken, of de plaatzelyke beſmetting wordt gelyktydig met de eerſte ryp, zonder andere toevallen voort te brengen.

Het geval N°. 3. ontſtaat ook dikwyls uit eene vervuilde en ongeſtelde maag, wanneer men dezelve terſtond zuiveren moet, of, door veel warm water te laaten drinken, waarin twee grynen braakwynſteen geſmolten zyn, of door een ſcrupel braakwortel, of door het meergemeld buikzuiverend middel te geeven, en dit te herhaalen, als 't noodig is; waar door de Lyder van boven en van onder eenige galſtoffen kwyt raakt, of een maatig zweet krygt, 't welk hem ſchielyk verligt en verbetert. — Edoch, indien in dit geval de koorts zeer hevig, de pols hard en vol, en de ſlaaperigheid groot zyn, moet men eene aderlaating doen: —

Maar zoo die toevallen, door eene te beſlotene of te warme lucht, veroorzaakt zyn, gelyk ſomwylen gebeurt, moet men den Lyder terſtond eene verſche koele

lucht bezorgen; 't zy door venſters te openen, 't zy door hem buiten te brengen; door welk middel ik meermaalen ingeënte Kinderen te regt gebragt heb, welken, door die oorzaak, van ſterke ſtuipen aangegrepen waren.

In het geval N°. 1, moet de Lyder zich zeer voor koude wachten, zonder zich echter te broeijen, of in het Bed te houden, en een hartverſterkend middel, een weinig wynwei, en den boven voorgeſchreven verkoelenden drank, met conſerf van vlier gebruiken; waar door dat uitſlag altoos, na twee of drie dagen, gelukkig verdwynt, terwyl de afgezonderde pokjes overblyven, en hunnen loop volbrengen.

Hoe andere buitengewoone toevallen, die, onder den loop der ziekte, of na dezelve, zich kunnen opdoen, gelyk etterkoorts, napokken, ontſteeking der oogen, verzweeringen in de wondjes. hardigheden en gezwellen der oorklieren, moeten behandeld worden, acht ik even zoo min noodig hier aan te wyzen, als de wyze, op welke andere bykomende ziekten, die van de Inënting geheel onafhankelyk zyn,

zyn, moeten geneezen worden: een Geneesheer behoort van de geneeswyzen dier toevallen en ziekten kundig te zyn, of over dezelve de Geneeskundige Werken te raadplegen.

§. 12.

Hier mede acht ik kortelyk, doch voldoende, aangewezen te hebben, de beste en eenvoudigſte wyze van Inënten, benevens de maatregelen, die men in acht moet neemen, om dezelve, met een gewenschten uitſlag, in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, te kunnen verrigten. Men zal 'er, waarſchynlyk, met een goeden uitſlag, veele Inëntingen doen, zonder alle die maatregelen zoo naauwkeurig op te volgen; maar men zal echter weldoen, met zich altoos zoo ſtiptelyk als mogelyk is, naar dezelven te gedraagen: overtollige zorg ſchaadt nooit; maar vooräl dan niet, wanneer 'er het leeven van een mensch mede bemoeid is, en een ongelukkig geval, 't welk men aan het verzuim van één of meer dier maatregelen heeft toe te ſchryven, doet aan de practyk der Inëntinge zoo veel ſchade, dat hon-

derden welgelukte gevallen het niet herstellen kunnen.

Qua Cuspide Vulnus
Senserat, hac eadem Cuspide sensit opem.

PROPERT.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG

Welke redenen zyn 'er, om te mogen vast te ſtellen, dat de Inënting der Kinderziekte in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa, alwaar deze kunst reeds zoo verre geworderd is, dat men op duizend ingeënte perſoonen naauwlyks éénen dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigtſte uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend perſoonen, welken zy aantast, een honderd en dertig ten grave ſleept.

Dan, vermits de Schriften over de Inënting, in deze Colonie weinig voor handen zyn, welke zou, in deze heete Gewesten, de beste en eenvoudigſte manier van Inënting wezen? Welke maatregelen moet de Geneesheer, geduurende den loop der ziekte, in acht nemen, en welk Diëet, of levenswyze, moet hy den Ingeënten voorſchryven?

DOOR

PETRUS MATTHYS VAN NIELEN.

Aan welk Antwoord een Zilveren Medaille is toegewezen.

Onder de Zinſpreuk:

Simplex Sigillum veri.

INLEIDING.

Het welzyn van Land, en Landgenoten, te behartigen, is eene plicht van ieder welmeenend ingezeten Medeburger. Dan in eene afgelegendſte Waereld-oord, de Weetenſchappen tot zig te lokken, die het behoud, en de gezondheid der Bewooners bevorderen, en daar door het geluk en voordeel, ten hoogsten kunnen vermeerderen eener Volkplantinge, die voor 's Neerlands Beſtaan allerdierbaarst is; ja, door het uitlooven van aanzienlyke Pryzen, ten dien einde mede te deelen in de vrugten van den Arbeid der Geleerden, uit het middenpunt van Europa, kan nie-

niemand beſchouwen, dan als eene onderneeming te zyn, die ten hoogſten prys-waardig is. Zodanig is het doelwit van het loflyk BATAVIAASCH GENOOTSCHAP, zoo wel als dat van eenige Heeren Leden in 't byzonder, die, door hunne aanmerklyke toelagen, deze Onderneeming niet weinig verſterken. Ingenomen door zugt om tot de voldoening aan zodanige loflyke oogmerken, zoo veel in my is, mede te werken, is myn aandagt gevallen op de Beäntwoording dier voorſtellinge, welke men aan den Hoogwelgeboren Heer Meeſter W. VAN HOGENDORP verſchuldigd is. Treffe ik hier in het waare wit, zulks zal my aangenaam zyn; zoo niet, zal ik berusten in die voldoeninge by my zelven, myn plicht als een oprecht Vaderlander volbragt te hebben.

Ik zal noch verheven ſtyl, noch cierlyke uitweidingen in deze Verhandeling aanwenden; maar alleen het waare, klaar, en voor ieder verſtaanbaar trachten voor te draagen, en ik twyffele geenzins of dit is ook juist het oogmerk van den prys-waardigen Autheur der voorgeſtelde Vraage, ten einde de Hiſtorie der Inëntinge van de Kinderziekte voor Geletterden

niet alleen, maar ook, en wel voornaamlyk, ten dienſte van alle Heelmeeſters, die de zorg over de gezontheid der Bewooners van de Oosterſche Landen van onzen Staat aanbevolen is, en die vooral in het geval zyn, eene volledige Beſchryving dezer Kunstbewerking in hunne Moedertaal te verlangen, van nut te doen zyn.

Op dat ik in orde voortgaa, zal ik de tweeledige verdeeling der Voorſtellinge volgen, en ieder Lid afzonderlyk verhandelen. In het eerſte Lid worden verzogt de *Redenen, om welken men zoude mogen vaſtſtellen, dat de Inënting der Kinderziekte in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend als in de Noordelyke Gewesten van Europa, enz.* De verdere uitbreiding van dit eerſte Lid, beſchouw ik als eene bevestiging voor het nut der Inënting, in eene ziekte, die de verbaazendſte verwoestingen onder het Menschdom maakt, wanneer zy uit zig zelven of natuurlyk verſchynt; en ter aanmoediging, om, waare het mogelyk, door middel van de Inëntinge, deze verwoestingen in de Indiën, na het voorbeeld der Europeäanen voor te komen.

men. De Beäntwoording van dit eerſte Lid der Vraage, zal het eerſte Hoofdſtuk dezer Verhandeling uitmaaken.

In het tweede Lid wordt de Beſchryving van de *beste en eenvouwdigſte wyze van Inënten vereischt, nevens alle de maatregels, die in heete Gewesten daar by dienen in acht genomen te worden?* De Beäntwoording dezer voorgeſtelde *pointen* zal het voorwerp zyn van het tweede Hoofdſtuk dezer Verhandeling.

EERSTE HOOFDSTUK.

Alvorens voldoende *redenen te kunnen geeven om te mogen vast ſtellen, dat de Inënting der Kinderziekte in de Ooſterſche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitſlag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa*, ſchynen vooral in aanmerking te komen, die dingen, welke aldaar, door hunnen invloed op het menſchelyk Lighaam, ook hunne betrekking op de gevolgen van de Inëntinge der Kinderziekte kunnen hebben. Niets kan dien-

aan-

aangaande aangemerkt worden, dat niet behoort tot de zes niet natuurlyke dingen, die, zoo als bekend is, beſtaan in de lucht, eeten en drinken, ſlaapen en waaken, beweeging en rust, de gemoedsaandoeningen, de wederhoudingen en ontlastingen; maar geene van dezen zyn 'er dan alleen de lucht of het Climaat uitgezonderd, die niet aan de willekeurige beſtieringe van den Geneesheer, of van de Zieken onderworpen zyn, en om deze reden in alle Oosterſche Landen, zoo wel als in Europa, naar vereïsch van omſtandigheden niet zoude kunnen ingerigt worden: zoo kunnen derhalven deze in geenen deele eenige belettende reden omtrent het gelukkig ſlaagen van de Inëntinge in de Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat voortbrengen.

Dan de lucht is aan de macht des Geneesheers niet zoo zeer onderworpen: de vreemde Lighaamen, met welken zy, op verſchillende wyze, in verſchillende Waereld-oorden bezwangerd word, kunnen niet altyd door de machten der Geneeskunde of veranderd of verdreven worden. Het zal derhalven tot ons oogmerk in dit eerſte Hooſdſtuk dezer Verhandeling volſtaan, den aart der lucht of het Climaat in

de

de verzengde luchtſtreek te onderzoeken, deze in vergelyking te brengen met die van Europa, of andere Gewesten in de verzengde luchtſtreek zelve, alwaar de Inënting met gelukkig gevolg verrigt word.

Het Climaat in de Oosterſche Landen van onzen Staat, is niet alleen zeer verſchillend van dat van Europa, maar nog in verſcheide *Diſtricten* van dit Waereldcoord zelve. Dit verſchil is opgeſloten in de Verhevelingen, maar voornaamlyk in den aart der vreemde Lighaamen, met welken de *Atmospheer* meer op eene, dan op eene andere plaats bezwangerd word, en die hunnen oorſprong verſchuldigd zyn aan de uitwaasſemingen en dampen van het Aardryk. Het zoude hier niet ongepast zyn de luchtsgeſteldheid van ieder, immers der voornaamſte plaatzen, in 't byzonder te onderzoeken; maar de nuttigheid van deze onderneeminge tot ons voorwerp, aan de uitgeſtrektheid van den arbeid, zoo min als aan de plaats, die zy in deze Verhandeling zoude inneemen, niet evenredig zynde, komt het my voor, dat de Waarneemingen van den aart des luchtſtreeks tusſchen de twee *Tropici* in het algemeen, genoeg zullen kunnen volſtaan: want waar eenige Landen

min of meer ten opzichte van de luchtſtreek ſchynen te verſchillen, is dit verſchil alleen af te leiden van het min of meerder eeniger byzonderheden, die doch, in het geene ik over de luchtsgeſteldheid in het algemeen zal voordraagen, zullen opgeſloten zyn.

De gantſche Dampkring in de verzengde luchtſtreek, is, en heet en vogtig. De hitte is nogthans aldaar niet aanmerklyk dan door haare aanhoudenheid; want, volgens de Waarneemingen met den *Thermometer*, is dezelve by de Europeäanen in de Lente en Zomertyd dikwyls zoo hoog gerezen, als in veele *Diſtricten* van de verzengde luchtſtreek, die geenzins onder de min heetſte gerekend worden: dus vind men aangetekend, dat dezelve in deze heete Gewesten zeldzaam boven negentig graaden ryst, in den allerheetſten tyd. In *Siam* rees hy in de grootſte hitte, die geduurende het verblyf van DE BEZE aldaar wierd waargenomen tot agt en zeventig graaden: Op *Malacca*, was hy in den tyd van zeven maanden, meest altyd tuſſchen zestig en een- en zeventig. Op de Kust van *Coromandel*, die men onder de heetſte van de Indiſche Landen telt, wierd hy in 't begin van de maand *Juny*

op

op vier en tagtig; maar in het einde van *January*, wanneer het aldaar het minst warm gezegd word te zyn, nog op zestig graaden waargenomen (*a*). Op *Batavia* rees hy in den jaare 1758. van vier en zeventig tot zeven en tagtig, en in 1759. tot *ultimo Juny*, van een en zeventig tot vyf en tagtig graaden (*b*). Op *Sumatra* was, geduurende den tyd van een jaar lang, dezelve, des morgens om zes uuren, nooit laager als negen en zestig, of hooger als zes en zeventig, maar op den middag liep hy van negen en zeventig tot agt en tagtig, en, ten agt uuren 's avonds, van drie en zeventig tot agt en zeventig of tagtig graaden; een enkele reis wierd hy op negentig waargenomen. In het Landschap *Bata*, gelegen onder de *Linie æquinoctiaal*, rees dezelve des morgens tot een-en zestig graaden (*c*). Vergelykt men deze Waarneemingen met die, welken in de Wesindiën gemaakt zyn, zoo bevind men

(*a*) *Memoires de l'Academie de Sciences de l'An.* 1692. *p.* 425. *& seq. Edit. d'Amsterdam.*

(*b*) *Zie de Waarn. van Doct.* KRIEL *in de Verh. van de Holl. Maatsch. der Weetensch. te Haarlem*, 6de. *Deel p.* 9- 60.

(*c*) *Waarn. van* CH. MILLER *den Zoon, Ph. Transact. vol.* 68. *p.* 1 *en algemeene Vad. Lett roeff. eerste Deel. Mengelw. No.* 6. *p.* 267.

men dezelve, op den duur, niet zeer aanmerklyk te verſchillen, mits men daar van uitzondere, die, welke genomen zyn in den jaare 1772 in *Rio Berbice*, wanneer de *Thermometer* aldaar meest al boven de negentig, ja dikwyls tot zes en negentig graaden toe rees (*d*). Deze hitte, ſchynt in de nabuurige Colonien van dit Waereld-gewest vry zeldzamer te zyn. Zoo ryst ook in *Europa* de *Thermometer* zeer zeldzaam boven de negentig graaden; de Heer HOLL echter, tekent aan, dien te *Breda* den twintigſten *July* 1778 nog op negentig waargenomen te hebben, en den vier en twintigſten van *Mey* des Jaars 1779. rees hy aldaar reeds tot vyf en tagtig graaden (*e*).

Maar hoe min ook de hitte van de Landen in de verzengde luchtſtreek van die in *Europa* geduurende den Zomer ſchynt te verſchillen, word zy doch door haare meerder aanhoudenheid voor de Inwoonde-

(*d*) *Waarn. aldaar gedaan door den Weled. Geſtr. Hr.* P. MASSE *en aan de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen medegedeeld, door* J. C. PALIER, 16de. *Deel p.* 353.

(*e*) *Meteorologiſche Waarn. in het Genees- Natuur- en Huishoudkundig Kabinet van den Hr.* J. VOEGEN VAN ENGELEN. *No.* 3. *p.* 12 *en p.* 18.

deren zeer lastig, vooräl in de zogenaamde drooge, tyden of Zomer-Saiſoenen. De koude, die in deze tyden geduurende den nacht zig doet voelen, brengt wel eenige tempering voort, maar is dikwyls voor de Bewooners, die 'er zig onvoorzichtig aan blootſtellen zeer nadeelig, en de oorzaak van verſcheide ziekten, ten deele *rheumaticq* of *catharraal*, ten deele van eenen galächtigen of zelfs rottenden aart. De uitwerkzelen van de koude des nachts, ſchynen in de Lighaamen, die des daags door de hitte hier ſterk aangedaan zyn, zeer gevoelig, offchoon deze koude, volgens den *Thermometer*, in vergelyking van die in *Europa*, des winters, word waargenomen, zeer gering is: dus verhaalt DE BEZE van eenen Franſchen Officier, die zyne voeten, door ze geduurende den nacht ontdekt te houden, bevrozen raakten, terwyl de *Thermometer* nogthans niet laager als twee en vyftig graaden was (*f*).

Des onäangezien, worden de drooge tyden als de gezondſten aangemerkt, en wel byzonderlyk ter oorzaake van de verfriſchende Zee-winden, die voornaamlyk in deze tyden waaijen, en die niet alleen de

(*f*) *Zie het aangehaalde Werk.*

de hitte temperen, maar ook de lucht zuiveren van een aantal vergiftige dampen, zoo wel als van die vogtigheid, die in de ogtendſtonden, uit den daauw oorſpronglyk, dikwyls nog heel laat het Aardryk bevogtigt, en die wel den Akkerbouw dienstig, maar den Mensch zeer nadeelig is, door eene geneigtheid tot verrotting in alle dierlyke Lighaamen, die daar 't meest aan onderworpen zyn, te bevorderen.

Op het drooge Saiſoen volgt de Regentyd, die zyn begin neemt, wanneer de Zon, den Evenaar naderende, haare ſtraalen meer regt tot het Aardryk nederſchiet, en de vogtigheid uit Zeeën, Rivieren, Kreeken, Moerasſen, en uit de Aarde zelve, hemelwaards doet ſtygeren. De lucht, met deze overtolligheid van vogten belaaden, dringt dezelven weder naar hunnen oorſprong, en berst niet zelden in zulke aanmerklyke Regenvlaagen uit, dat zy het Aardryk zelve, als door eenen anderen Zondvloed ſchynt te willen verzwelgen. Deze Regen, geduurende eenige maanden aanhoudende, verſchaft aan de Bewooners der verzengde luchtſtreek verkoeling, en hierom geeft men aan dezen tyd den naam van Winter-Saiſoen;

maar

maar wel zeer ten onrechte, aangezien de hitte, geduurende dezelve, zoo niet meerder, immers niet minder is: en vooräl verdiend deze tyd, als de nadeeligſte voor de gezondheid der Bewooners, aangezien te worden; want door eene meerdere graad van vogtigheid, gevoegd by de aanhoudende hitte, verkrygt de Dampkring dan juist die geſteldheid, welke op het allerſterkst de verrotting bevordert; daar en boven ontbeeren de Bewooners nu dikwyls die aangenaame verkoeling der Zeewinden: een ſchadelyke Landwind maakt doorgaans, geduurende al dien tyd, de eenigſte beweeging in de lucht. Deze Landwind brengt hen aan de ſchadelyke ſtoffen, welke de ſtinkende, rookende, Poelen, Moerasſen, en de Oppervlaktens van verſcheiden *Diſtricten*, die min bewoond zyn, daar aan mededeelden, en die niet ſlegts beſtaan in wateragtige dampen, maar ook in venynige uitwaasſemingen, verrotte Inſecten, of in de dampen van andere rottende Lighaamen (g): hier toe werken ook mede de dampen der Begraafplaatſen naby, of in de ſamenwooningen. Hoe meerder derhalven deze Landwinden gemeen zyn in Landen, die, of

(g) BONTIUS *de Med. Ind. p.* 33 *& ſeq.*

of zelve, of in hunne nabuurſchap, omringd zyn met ſtinkende Poelen, ſtilſtaande Wateren, Moerasſen, Wildernisſen of Begraafplaatſen, hoe zy ongezonder zyn; en het is om verſcheide van deze oorzaaken, dat het voornaame *Treſoor* van onzen Staat, de Stad *Batavia*, zoo veel ongezonder te bewoonen is, dan alle andere Plaatſen van Neërlands Indiſche Volkplantingen: *Malacca* is misſchien, om het tegendeel, onder de gezondſte Oorden van de verzengde luchtſtreek te rekenen?

De groote Regen Saiſoenen zyn verdeeld, gelyk de Saiſoenen in het Vaderland; maar zy worden nogthans niet in alle Landen 't zelve, of even regulier, waargenomen: in ſommige Landen verſchynen zy tweemaalen, in anderen eens 's Jaars. In *Siam* ſtelt men dezelve gewoonlyk te beginnen in *Juny* en te duuren tot *October*; te *Malacca* van *July* tot *December*; te *Pondichery* van *October* tot in *January*; te Batavia van *November*, tot in *Maart* (*h*); In *Bengalen* van *Juny* tot *October* (*i*). Volgens waarneemingen van den Heere THOMAS, viel, gedu-

(*h*) P. DE BEZE, *l. c.*
(*i*) E. IVES *Reize naar de Oostindiën, eerſte Deel p.* 78.

duurende het Regen-Saiſoen, te *Bombai* in den Jaare 1756. van het begin des maands *Mey* tot in het laatst van *October*, hondert en tien duimen en drie lynen water (*k*).

Uit het geene ik tot hier toe nopens het Climaat, en deszelfs veranderingen, heb bygebragt, volgt derhalven, 1°. Dat alle Landen van de verzengde luchtſtreek en heet en vogtig zyn. 2°. Dat, door den invloed der geduurige hitte en vogtigheid op het Dierlyk Lighaam, de verrotting ſchielyk bevorderd wordende, de gevolgen van de Inëntinge der Kinderziekte aldaar zoo gelukkig niet ſchynen te kunnen zyn, als in de Noordelyke Gewesten van *Europa*, alwaar zodanige luchts-geſteldheid vry zeldzaamer is. 3°. Dat dit gevaar allermeest is in de Regen-ſaiſoenen, maar het minst wanneer in de drooge tyden ſterk Zeewinden waaijen. 4°. Dat, naar maate de Landen hooger, drooger en digter naby de Zee gelegen zyn, deze geſteldheid om de verrotting te bevorderen, ook minder is; maar dat zulke Landen het allergevaarlykst zyn, die laag, van de Zee afgelegen, weinig bewoond of moerasſig, waar

(*k*) IVES, *in het zelve Werk*, *p.* 56 *& ſeq.*

waar veel Begraafplaatſen, of waar de Landwinden zeer gemeen zyn.

Dan, ten einde deze gevolgen, met opzicht tot de Inënting, naar hunne juiste waarde te waardeeren, ſchynt niets meerder beſlisſend te zyn, als de uitkomst der allergemeenst grasſeerende Ziekten waar te neemen. De gemeenſte onder dezelven, die in de Landen van de verzengde luchtſtreek, aan den invloed van de lucht öp het menſchelyk Lighaam worden toegeſchreeven, zyn, of heete ontſteeking, öf rotziekten, of zulke, die uit verkoudheid behaald worden. Onder de eerſten verdienen in den voornaamſten rang geſteld te worden, de Ontſteeking, en Galkoortſen, de Rotkoortſen, de gevaarlyke Buikloopen. Men neemt waar, dat de Ontſteeking-ziekten meest in den drooge tyd verſchynen; maar dat die, welke van eenen rottenden aart zyn, meer gemeen zyn in de Regen-Saiſoenen. De Verkoudheid-ziekten zyn aan beide Saiſoenen gemeen; maar zy zyn van eenen veel hardnekkiger aart, en dikwyls gevaarlyk in den Regentyd.

Juist zodanige ziekten zyn het, die men in *Europa* niet zelden ook uit de ver-

verſchillende verwisſeling der Jaar-Saiſoenen ziet voortvloeijen. Wie nu dezelve zorgvuldig met den anderen vergelykt, zal by de uitkomſt ontwaaren, het geene de beſlisſende reden vóór de Inëntinge zal kunnen uitmaaken: hy zal, zegge ik, ontwaaren, dat dezelve noch hardnekkiger in de geneezing, noch gevaarlyker of doodlyker in de Landen van de verzengde luchtſtreek, als in die van *Europa* zyn, mits zy even kundig behandeld worden. Myne ondervinding in de geneezing van dezelve ziekten, in beide deze Waereld-oorden, heeft my hier in volkomen bevestigd.

Zoo blykt, uit eene Lyst van ziekten, welke door den kundigen Engelſchen Heelmeester IVES, van den 13 *September* 1754. tot den zevenden *November* 1757. dus in drie Jaaren, eene maand en vierentwintig dagen, in verſcheide Gast-huiſen van de Ooſt-Indiën wierden waargenomen; dat „ onder een getal van 6062 Zieken „ van 1819, laboreerende aan Buikloop, „ alleen 97 ſtierven. Aan de Scorbut wa„ ren 'er 1103 ziek, en van dezen zyn „ ſlegts elf geſtorven. Aan Koortſen van „ verſchillenden aart ſtierven, van 900, „ 42; en van 547, die aan afgaande

„ Koortſen ziek waren, ſtierven 17; aan
„ de *Rheumatismus*, waren van 103
„ 12 geſtorven; aan ontſteekingen der
„ Ingewanden waren 83 zieken en van
„ deze 5 geſtorven; van 47, aan de Tee-
„ ring ziek zynde, ſtierven 'er 3. Verders
„ waren, nog ziek aan Gal-colyken 62;
„ aan het Roodvonk 16; aan Oog-ont-
„ ſteekinge 24; aan Hoest 24; aan Bloed-
„ ſpuwingen 7; aan Zyde-wee 28: aan
„ deze allen ſtierven 'er 11. Nog labo-
„ reerden 'er aan Keelöntſteeking 8; aan
„ Stuipen 5; aan opſtopping van de Pis
„ 3; aan uitſlag 6; aan Beroerte een; aan
„ Aanbeijen 4; aan Schurft 4; aan wor-
„ men 7; aan Waterzugt 12; aan Graveel
„ 33; van welke allen 'er ſlegts een ge-
„ ſtorven is. De overige ziekten be-
„ ſtonden in zwakheden, uit eenigen der
„ opgenoemde ziekten nagebleven; in
„ Venus-ziekte en in uitwendige gebre-
„ ken, die tot ons voorwerp geen be-
„ trekking hebben (*l*)."

Uit deze Lyst blykt derhalven, *à poſteriori*, dat de heete en vogtige lucht, in de Landen van de verzengde luchtſtreek, geenzins zulke gevaarlyke uitwerking in het

(*l*) *Het gemelde Werk*, 2de. *Deel. p.* 296.

het menſchelyk Lighaam voortbrengt, als uit eene beſpiegelende beſchouwinge *à priori* voorzien wordt: in tegendeel, wanneer dezelve vergeleken worden met de Lyſten der dooden, onder de ziekten van dezelve Claſſe in *Europa*, blykt dat derzelver getal veel eer minder, dan meerder is. Als het Climaat geene zoo ſchadelyke invloed op de ziekten veroorzaakt, dat daar door de geneezing merklyk verhinderd werde, is het niet waarſchynlyk, dat het zelve, nopens de gevolgen van de Inënting, eene nadeeliger uitwerking zal hebben. Zie daar reeds eene moedgeevende reden, voor het gelukkig ſlaagen van deze Kunst-bewerking, in de Oosterſche Volk-plantingen van onzen Staat!

Zoeken wy de oorzaak van zulke gelukkige geneezingen, zoo wel als die, waarom niet meerder Menſchen door gevaarlyke ziekten worden aangedaan, in eene lucht-ſtreek, die by aanhoudenheid zodanig tot het bevorderen der verrotting dient? wy zullen die opgeſloten vinden in de gewoonte. Het dierlyk Lighaam, by aanhoudenheid door vreemde oorzaaken, hoe ſchadelyk die ook mogen zyn, aangedaan wordende, gewend zig daar aan al-

lengskens, in diervoegen, dat het zelve eindelyk, als 't waare ongevoelig word voor derzelver uitwerkzelen. De hevigſte vergiften, worden aldus zonder nadeel ingenomen: de Turken gebruiken het Heulſap tot eene ongemeene veelheid, om hunnen moed tot ſtryden te vermeerderen, daar een of twee grynen volſtaat om in die geenen, die daar aan niet gewoon zyn, den ſlaap te verwekken, en alle gevoel te verdooven. Hoe dikwyls ziet men de *Mercurius* niet tot aanmerklyke giften, zonder eenige uitwerking, toegedient worden, aan die geenen, welke dit middel meermaalen gebruikt hebben? Ja het *Arſeniçum*, en een aantal andere Vergiften, worden, door zig voorzichtig en allengskens aan derzelver gebruik te gewennen, onſchadelyk ingenomen. De Ingeborenen derhalven der Indiën, zoo wel als die, welke zig eenigen tyd aldaar hebben opgehouden, kunnen zodanig aan den invloed van de lucht gewennen, dat zy niet vatbaar zyn voor deszelfs ſchadelyke uitwerkzelen. Zodanig is ook het gevoelen van den alom beroemden Hoogleeraar CAMPER, die, om deze reden zelfs, de lucht of heeter of kouder voor de Ingeëntten verſchaft, naar maate zy aan d'een of d'ander gewoon zyn;

zyn: „ want de lucht, zegt Hy, kan „ door zyne hitte noch koude zondi- „ gen:" haalende, ter bevestiging van zyn gevoelen, de gelukkige gevolgen van de Inëntinge, in de Westindiſche Volkplantingen, aan, uit CONDAMINE (*m*). Eens aan dezen invloed gewoon zynde, ſchynen zy zelfs meerder voor de uitwerkzelen van dezelve bevryd te zyn, dan die van *Europa*, alwaar de geduurige merklyke veranderingen in den Dampkring, zodanige gewoonte niet toeſtaan. Dan de eerst aankomende in de Landen van de verzengde Luchtſtreek, ſchynen ook daarom van het boven genoemde voorrecht uitgezonderd te zyn; en het is, om deze reden, ook niet veilig in hen de Inënting te verrigten. Zo ſchynen ook ſommige Landen, alwaar men uit het meerder getal Zieken, zoo wel als uit dat der dooden, derzelver ſchadelyken invloed op het menſchelyk Lighaam kent, minder tot de Inënting geſchikt te zyn; offchoon in *Europa* deze Kunstbewerking, in de allerongezondſte plaatzen, met gelukkig ge-

(*m*) *Diſſ. de Emolument. & opt. Meth. Inſit. Variol. Toloſae ab Acad. Reg. Scientiar. Praemio condecor. An.* 1772. *cum Epiſt. ad* D. VAN GESSCHER *& Animadverſ. crit. in Ill.* G. L. B. VAN SWIETEN, *Gröning. ed.* 1774. *p.* 79.

gevolg verrigt is. Voorts zyn de Regen-Saiſoenen, en de tyden, waar in beſmettelyke ziekten heerſchen, tot het aanwenden van de Inënting te vermyden; niettegenſtaande dat in *Europa*, in de allergevaarlykſte tyden, dezelve niet zelden met goed gevolg verrigt word. Maar alle deze nadeelige omſtandigheden worden veiligst ontgaan, door de Inënting niet te verrigten dan in die geenen, die in de Landen van de verzengde luchtſtreek geboren zyn, of 'er lang genoeg gewoond hebben om aan den invloed der lucht gewoon te zyn. 2°. Door ze te verrigten op plaatſen, alwaar eene gezonder Landſtreek word waargenomen. 3°. Door de gezondſte Jaar-Saiſoenen daar toe uit te kiezen.

De lucht, in de Oosterſche Volk-plantingen van onzen Staat, vermag dan niets tegen de gelukkige gevolgen van de Inënting, zoo min als die van *Europa*, 't welk door de zorg van bekwaame Geneesheeren of Heelmeesters, niet zoude voorzien, verhoed of verbeterd kunnen worden: en om deze reden derhalven, kan en mag men reeds *vast ſtellen*, *dat de Inënting der Kinderziekte, in de Oosterſche Volk-plantingen van onzen Staat, met even*

zoo goeden uitſlag zal kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa.

Niets blyft 'er over, dan deze bygebragte redenen, door ondervindingen, in de Inënting zelve, te ſtaaven. Deze ondervindingen voor ieder Landſchap van de Oosterſche Volkplantingen by te brengen, bekenne ik niet machtig te zyn, maar daar de Landen, in de verzengde luchtſtreek, 't zy bezuiden 't zy benoorden de Linie, gelegen, niet zoo zeer ten opzigte van hun Climaat verſchillen, dat dit verſchil eenig onvermydbaar nadeel aan de Inënting zoude kunnen toebrengen, zal het volſtaan eenige *Diſtricten*, uit dat Waereld-oord, en andere, daar meest naby gelegen, maar vry gevaarlyker, ten opzichte van de Inënting, ſchynende, als die van de verzengde luchtſtreek zelve, aantehaalen, alwaar dezelve met gelukkig gevolg verrigt is.

Niemand, eenigzins ervaaren in de Hiſtoriën der Geneeskunde, kan onweetende zyn van de gelukkige gevolgen dezer Kunstbewerkinge in *Bengalen:* zy word aldaar van overlang, inzonderheid door de *Braminen*, met het allergewenscht ge-

gevolg verrigt; ja zoo, dat het niet onwaarſchynlyk zy, dat dezelve aldaar zoo lang, en misſchien wel eerder in zwang, geweest is, als by die van *Circaſſien*, aan wien men toch meest al het recht van eerſte uitvinding toeſchryft. Dan wat hier van zy, dit is zeker, dat dezelve in deze Landen verrigt, ja algemeen in gebruik geweest is, alvorens zy by de Geneeskundigen van *Europa* bekend was, of aldaar eenigen invloed had; want zy wierd in den Jaare 1721 allereerst in Engeland bekend, door de loflyke verzekering van de Vrouwe des *Ambaſſadeurs* MONTAGUE, die haaren Zoon, zes Jaaren oud zynde, in *Conſtantinopolen* reeds in den Jaare 1717 met gelukkig gevolg had laaten inënten (*n*).

Zoo hebben ook de Chineezen, reeds van over lang, deze Kunst ter afweering van de gevaaren der Kinderziekte gebezigd.

Zeer gelukkig ſlaagt de Inënting in de Westindiën. „ Dus verhaalt CONDA-„ MINE, in zyne Reiſen naar dit gedeel-„ te

(*n*) KIRKPATRICK *The Analyſis of Inoculation, &c. p.* 89.

„ te van de verzengde luchtſtreek, van
„ eenen Zendeling van der Carmeliter
„ orde, in den omtrek van *Para* woonen-
„ de, die, vyftien à twintig Jaaren voor des
„ Schryvers aankomst aldaar, in eenen
„ tyd, dat de Kinderziekte in dit Gewest
„ zeer ſterk heerschte, meer als de helft
„ van zyne Indiäanen, daar aan kwam te
„ verliezen; maar, door middel van de
„ *Courant*, het gerugt van de gelukkige
„ uitkomst der Inënting in *Europa* be-
„ kend geworden zynde, beſloot hy deze
„ Kunstbewerking te doen verrigten aan
„ allen, welke de natuurlyke Kinderziekte
„ nog niet hadden doorgeſtaan, 't welk
„ van dat gevolg was, dat alle de overige
„ behouden bleven. Een ander Zende-
„ ling, naby de zwarte Rivier zig ophou-
„ dende, volgde zyn voorbeeld met de-
„ zelve gelukkige uitkomst. In den tyd,
„ dat de Schryver zyn verblyf in de Stad
„ *Para* had, regeerde ook aldaar de na-
„ tuurlyke Kinderziekte zoo ſterk, dat
„ veele der Indiaanen, of daar door om-
„ kwamen, of, uit vreeze voor de be-
„ ſmetting, van daar weg vlugtten: nog-
„ thans wierd doch de Inënting niet ver-
„ rigt, hoe overtuigend ook deszelfs
„ voordeel uit de aldaar reeds bekende
„ voorbeelden gebleken was; misſchien,

„ zegt

„ zegt de Schryver, omdat de helft der
„ Indiaanen daar aan nog niet geſtorven
„ was: dan, eenigen tyd daar na, heeft
„ men in Brieven van *Para* gezien, dat
„ men tot dit middel wederom was over-
„ gegaan, en dat deszelfs gevolgen even
„ gelukkig waren (*o*).

In een Vertoog, ter aanmoediging tot de Inënting, door den beroemden Geneesheer BICKER (*p*), leest men, in een daar ingevoegd uittrekzel van eenen Brief, van die van het Eiland *St. Euſtachius*, dat, door middel van de Hollandſche, Hiſtoriſche, en andere *Couranten*, was bekend gemaakt; „ hoe men op dit Eiland in
„ eene algemeene beſchroomdheid was,
„ nopens de aanhoudende ſlagting, die de
„ Kinderziekte aldaar dagelyks veroor-
„ zaakte. Dat de Raad, bewogen zyn-
„ de door de geduurige klagten der Be-
„ wooners, tot het toeſtaan eener Kunst-
„ bewerking, van welke alleen men ver-
„ trouwde, dat de woede dezer ziekte kon-
„ de

(*o*) *Memoires de l'Acad. des Sciences, de l'an.* 1745. *p.* 685 *& ſeq. Ed. d'Amſt.*

(*p*) *Vertoog van de voornaamſte redenen, welke de Ingezetenen van ons Land tot hier toe van de Inënting der Kinderpokjes wederhouden, en oorzaak zyn dat deze Practyk niet algemeen by ons in gebruik kome, Rotterd.* 1777. *p.* 5 *& ſeq.*

„ de geſtild worden, de Inënting een begin
„ nam by een der aanzienlykſte Planters;
„ die voor eerst zyne Kinderen, en in
„ 't begin eener daar aan volgende week,
„ alle zyne Negers, die de Kinderziekte
„ nog niet gehad hadden, daar aan over-
„ gaf; dat verſcheide familien zyn voor-
„ beeld met eenen allergewenſchten uitſlag
„ hebben gevolgd. zoo dat alle, die dezel-
„ ve ondergaan hadden, ſlegts weinig ziek,
„ en, in agt dagen, buiten gevaar waren."

Uit deze aangehaalde Waarneemingen blykt derhalven zonneklaar, dat de Inënting met even goeden uitſlag in de verzengde, als in de getemperde luchtſtreek verrigt wordt; en dat het onderſcheid van Climaat niets doet tot deszelfs gevolgen: ik heb de reden hier van te voren verklaard; en het is uit dien hoofde, dat ik durve vast ſtellen, dat de Inënting altyd even gelukkig zal zyn, in welke Waereld-oord zy ook verrigt werde; want, wat betreft de overige der niet natuurlyke dingen: deze kan niemand beſchouwen, als eenig beletzel te kunnen voortbrengen, zoo lang hy niet ontkennen kan, dat wy meester zyn om ons eeten en drinken, ſlaapen en waaken, beweeging en rust, naar begeerte te vermeerde-

ren, te verminderen, of byzonderlyk in te rigten; de ſchadelyke gemoeds-drifften, immers die vrywillig zyn, tegen te gaan, en de wederhoudingen en ontlastingen te bevorderen of te vertraagen.

'Er blyft dan maar alleen over, dat men deze Kunst-bewerking, door alle Landen der Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, algemeenlyk voortzette; dat men, door deszelfs gelukkigen uitſlag, allen overtuige, welke verkeerdelyk daar tegen ingenomen zouden kunnen zyn; op dat aldus eene reeks van Leden voor der menſchelyke Maatſchappye behouden blyve, die anders ſtaat vernield te worden, door eene Ziekte, welke, van wegen de verwoesting, die zy veroorzaakt, in de meeste der Indiſche Landen, alzoo boosaartig, als de Peſt word aangezien. Men keere ſlegts eene oogwenk naar die van de Kaap de goede hoop, wanneer de Inwoonders aldaar door de beſmetting der Kinderziekte gedreigd worden.

En, aangezien ik voldoende meene bewezen te hebben, dat het onderſcheid van Climaat niets vermag, tegen de gelukkige gevolgen der Inënting, zoo kunnen en mogen vryelyk alle de voordeelen van deze Kunstbewerking in de In-

diën

diën voorzien worden, die men daar van in *Europa* ondervind. Men heeft, uit het verhaal van CONDAMINE, zoo wel als uit het uittrekzel van den Brief van het Eiland *St. Euſtachius*, de gelukkige uitkomst der Inënting in de Weſt-Indiën gezien: de bekende gewoonte der *Braminen*, nopens deze Kunstbewerking, bevestigen deszelfs uitkomst in de Oost-Indiën. In Turkyën, alwaar de Inënting, van wegen het *Climaat*, al zoo gevaarlyk ſchynt als in de Indiën, was, onder een getal van 4000 ingeëntte Perſoonen, volgens getuigniſſe van *Doctor* TARRY, geen éénen, die daar door kwam te ſterven, of daar na door de natuurlyke pokjes wierd aangetast, in weerwil dat 'er in denzelven tyd een kwaadäartig ſoort van pokjes algemeenlyk heerschte (*q*).

Zoo gelukkig zelfs is in *Europa* de Inënting niet altyd geweest. Dan, wie in 't algemeen den loop der natuurlyke Kinderziekte vergelykt met die, welke op de Inënting volgt, zal geen oogenblik kunnen aarſelen, om de laatste verre boven de eerſte te ſtellen; want, daar de natuurlyke Kinderziekte, behalven de verbaazend-

(*q*) *Ephemerid. Natur. Curioſor. T.* 1. *p.* 157.

zendſte ſlagting, die zy veroorzaakt, nog een aantal toevallen onderhevig is, die, van wegen de ongemakken van blindheid, verzweeringen, ongeneesbaare verſtoppingen, 't zy in uit- of inwendige deelen, verminktheden, wanſtaltige Lidtekens, enz. dezelve gevreest maaken, ziet men de Ingeëntten, byna zonder eenig toeval, een weinig koorts uitgezonderd, deze ziekte doorloopen: zy worden zelden door de Etterkoorts aangedaan: hunne pokjes zyn, meest al, vry minder, kleinder en minder lastig, vallen eerder af en laaten geene vellen na.

Deze redenen, dunkt my, zyn genoeg, om het voordeel van de Inënting aan te toonen, wanneer dezelve eens in de Indiën algemeenlyk ſtaat in trein gebragt te worden. Maar wie daar over verder onderzoek gelieve te doen, leeze, onder de menigte Schriften, die in verſchillende tyden, en in verſchillende Oorden van *Europa*, geduurende dat de Inënting aldaar in zwang is, zoo voor als tegen dezelve het licht zien, die van de Geleerden DE HAAN en TRALLES, TISSOT, SCHWENKE, CAMPER, VAN DOEVEREN, BIKKER, CHAIS, NAHUIS en meer anderen.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de beste en eenvouwdigſte wyze van inënten, in de heete Gewesten; en over de Maatregelen, die de Geneesheer, geduurende den loop der Ziekte, in acht te neemen heeft, benevens de Leevenswyze, dien hy den Ingeënten dient voor te ſchryven.

Aan alle deze Voorſtellingen zoude kortelyk en volmaakt kunnen voldaan worden, door te wyzen op de manier van inënten, die van over lang door de *Braminen* geöeffend wordt. Deze, in de Gewesten van *Indoſtan*, voor al in *Bengalen* gebezigd, en door eene reeks van ondervindingen bevestigd, ſchynt de beste en geſchiktste te moeten zyn, niet alleen voor alle Landen der Oosterſche Volkplantingen van onzen Staat, maar voor die van de ganſche verzengde luchtſtreek.

Dan, ten einde de redenen myner verkiezing op waare gronden der Geneeskunde ſteune, en niet ſlegts op eene ligte

aanneemlykheid, zal ik vooraf in vergelyking brengen de Geneeswyzen, die van over lang in de natuurlyke Kinderziekte zyn aangenomen, zoo wel als die, welke daar na in de Inënting gevolgd worden. Ik zal hier in het voetſpoor volgen van den grooten CAMPER, en beginnen met de Leerſtellingen, nopens de Kinderziekte, van den Arabiſchen Geneesheer RHAZES.

RHAZES, die voor den eerſten Schryver word gehouden, welke de Kinderziekte wel beſchreven heeft, ſtelde deszelfs oorzaak in eenen zuur-deeszem, die, reeds door middel van de voortteeling, word medegedeeld, en dan vroeg of laat, maar meest in de jeugd, het bloed in beweeging brengt, het zelve doet opbruizen, en dus van zyne onzuiverheden, even gelyk in de gistende wynen geſchied, zuivert (*r*).

In het gevoelen zynde, dat men dezen zuur-deeszem konde vernietigen, alvorens daar uit de pokjes ontſtonden, of, immers, dat dezelve altyd zoo konde beteu-

(*r*) *Liber de Variolis & Morbilis, arabice & latine; cum aliis nonnullis ejusdem argumenti. Cura*, JOHAN. CHANNING, *Lond.* 1766. *C.* 1. *p.* 19 *& ſeq.*

teugeld worden, dat de daar uit voortſpruitende ziekte veel zagter en gemaklyker was, raadde hy daar toe aan de Aderlatingen, in die, welke boven de veertien Jaaren waren: in die, beneden dezen leeftyd, prees hy het gebruik van de koppen. De leefwyze moest geheel en al verkoelend, de ſpyzen zuuragtig, de drank yskoud, en de ſlaapplaatzen insgelyks zoel zyn (*s*).

Hy ſtond toe de Soepen van versch Vleesch, inzonderheid die met zuure Druivenſap bereid wierden, bekend onden naam van *Siebadg*, doch beval dezelve van alle vettigheid te zuiveren: dus wierden ook de jonge tedere Visſchen niet kwaad geöordeeld.

De drank moest beſtaan in klaar Fonteinwater. De Zieken moesten veel zuure wrange Vrugten gebruiken, en met derzelver ſap hunne drank vermengen. Die van eene minder heete geſteldheid, konde eene drank van *Gort-Savie* en ſuiker drinken; hy deed de ſpys ook met Azyn, met het ſap van Linzen, enz. vermengen. „ Hier door, zegt hy, word „ het

(*s*) *Cap.* 5. *p.* 47-48.

„ het bloed verkoeld en verdikt, en al-
„ dus deszelfs opbruiſing belet, en de uit-
„ botting der puisten voorgekomen (*t*)."

Hy pryst ook deze behandeling aan in alle heete en beſmettelyke Ziekten; voegt daar verder by het gebruik van de koude baden, vermaant de onthouding van Melk, Wyn, Dadels, Honing en al wat zoet is, zo ook van de ſpyze genaamd *Isfidbadgad*, die, volgens CHANNING, beſtaat uit Vleesch, Ajuin, Olie, Boter en Kaas. Zoo verbiedt hy ook het Vleesch van Schaapen, van zwaare Last-dieren, van Springhaanen, als mede van wilde Vogels, en ook de ſpeceryen en heete zaaden: pryst, byzonderlyk in heete geſtellen, de verkoelende Tuingroenten aan, als de Porcelyn, de Malue, Majer, Kawoerden, Komkommers, enz.

De zoete Pompoenen oordeelt hy ſchadelyk, zoo ook den arbeid, de gewoone baden, het byſlaapen, de wandeling, en het Paardryden in de Zon en in het Zand: als nadeelig beſchouwde hy ook de ſtilſtaande Wateren, en de Vrugten, of Groentens, die door het bederf, het vuur

(*t*) *p.* 53.

vuur of de zwart genaamd, waren aangedaan.

De Buik moest open gehouden worden, door Pruimensap met suiker, of met Wei-Melk en suiker: men moest zig zorgvuldig wagten voor Vygen en Druiven: „ voor de Vygen, zegt hy, om dat zy „ puisten maaken, en het overtollige naar „ de huid dryven; voor de Druiven, om „ dat zy het bloed met lucht en wind ver„ vullen, en aldus tot opbruising en gis„ ting aanzetten (*u*)." Als de lucht rottend en besmettelyk was, moest het Aangezicht dagelyks gewasschen worden, met het water van Sandelhout en Campher.

De Schryver gaat daar na over tot de Geneesmiddelen, die de opbruising van het bloed en de rotting tegen gaan, door het zelve te verkoelen en te verdikken.

Onder dezen telt hy alle de zuuren; den Azyn, het water van *Al-rhaib* (*v*), het zuur van Citroenen, dat van wrange of onrype Vrugten, als van Druiven, Queeën, Appelen: al wat het bloed zou-

de

(*u*) *p.* 59.
(*v*) *p.* 61.

de kunnen doen ſtremmen, als de Geleu van jujuban, Linſen, Kool, Coriander, Latuw, Papaver, Endivie, Nagt-ſchade, *Tebashir* (*w*), 't zaad van Vlookruid en Campher: roemt een middel, beſtaande uit roode Rooſen, *Tebashir*, *Sumac*, *Sem. oxalid. maj. Lent. decoct. Berber. Sem. Portulac. Lact. all. Santal.* en Campher, van het welke men zig moest gewennen alle morgen eene zekere hoeveelheid te neemen, met eenige zuure Conſerf of Syroop, waar van hy een voorbeeld opgeeft: zoo beſchryft hy nog een ſoort van Tabletten of Pillen, uit ſoortgelyke middelen beſtaande: hy roemt ook byzonderlyk de Paarlen-ſyroop der Indiäanen, ſchoon deszelfs ſamenſtelling hem onbekend is, en zegt, dat die van de Indiën getuigen, dat, in gevalle negen pokken reeds zyn uitgekomen, de tiende door deszelfs gebruik te rug gehouden word, maar hy geeft nog de Beſchryving van eene Syroop aan de hand, die hy betuigt, nopens deszelfs deugd, de Paarlen-ſyroop der Indiäanen zeer naby te komen, en die met vrugt gegeeven kan worden, zoo voor als na de uitbot-

(*w*) *Zie over dit middel de Aanmerking van* CHANNING *p.* 62.

botting van de pokjes, mitsgaders in verſcheide ontſteekings- en rotziekten.

Hy getuigt, dat, in die geenen, welke aldus vooraf bereid zyn, de ziekte in dier-voegen beteugeld word, dat in hen of geene, of alleen weinig en zeer kleine pokjes geboren worden (*x*).

Maar, waar de toevallen van de uitbottings-koorts zig openbaaren, beveelt hy met de voorſchreeve Geneeswyze omzichtig om te gaan; en byzonderlyk met de middelen, welke het bloed al te zeer zouden kunnen doen ſtremmen, of in zyne natuurlyke beweeging vertraagen; waar toe hy ook brengt de middelen uit het *Opinus* en de *Cicuta*: pryst in dit geval de ruime en herhaalde Aderlaatingen, nevens het gebruik van yskoud water, om het zweeten te bevorderen.

Als de merktekenen van de uitbotting reeds tegenwoordig zyn, tracht hy dezelve te gemoet te komen, door het Lighaam wel te dekken, te wryven, de ſlaapplaats matig warm te houden, door dikwyls, maar weinig tevens, koud water te doen

(*x*) *p.* 75.

doen drinken, het Lighaam te doen baden, in den damp van warm water, en daar na met doeken weder wel af te droogen. Maar, waar de natuur zeer zwak en traag ſchynt, en geene tekenen van aanmerklyke koorts worden waargenomen, beveelt hy tot ſterker uitdryvende middelen over te gaan, in welkers gebruik hy nogthans de grootste omzichtigheid nodig oordeelt. Hy pryst daar toe de warme afkookzels van het zaad van Fenkel, Seldry en ſoortgelyken, warm te gebruiken; of een aftrekzel van Vygen en Roſynen, alleén of met de voorige t' zaam gevoegt, als mede nog een afkookzel uit deze middelen, met byvoeginge van Linzen, Tragacanth, Latuw en Saffraan (*y*).

Ter bevordering van de rypwording, raad hy aan de dampen van warm water, of de ſtooving met de afkookzels van Camomillen, Vioolen, Meliloten, Heemst, Zemelen van Wyten-meel, of enkel, of te ſamen geſteld (*z*).

Als de pokjes volkomen ryp en groot zyn,

(*y*) *C. 6. p. 89 & ſeq.*
(*z*) *C. 8. p. 131.*

zyn, doet hy dezelve openen en met ſchoone doeken van hunne etter zuiveren; raad verders aan dezelve te berooken met de dampen van Rooſen, Mirtebladen, Zandelhout, Lis of *Tamariscus*, op dat dezelve te ſpoediger tot verdrooging overgaan; maar als zy bovenmaate vogtig zyn, doet hy de Lyders ſlaapen op ligte dunne bedden, met Rooſen, Ryst of Hirsht-meel gevuld; en als 'er eenige verzweeringen plaats hebben, raad hy dezelve te beſtroijen met de zuiverende en droogende Poejers van Rooſen en Mirten, of van Aloës, Wierook en *Sarcocolla;* zoo geeft hy nog aan de hand de middelen tot ſterk zamentrekkende ſmeerſels, of een ſtooving van den zelven aart, om aan te wenden op de pokjes, die zeer hardnekkig aan de drooging wederſtaan (*a*).

Voor 't overige vind men in dit werk ook de middelen, ter geneezing van byzondere ongemakken, uit het pokvergif aan de Oogen, Ooren, in de Keel en andere deelen; die, welke tot losſcheiding der korsten, zoo wel als tot verdryving van de nablyvende deelen zyn aangewezen; nog andere byzonderheden, raa-

(*a*) C. 9. p. 133.

raakende het verſchil der voorwerpen; de Jaar-Saiſoenen, in welken de pokjes glasſeeren, de voedzels, de leiding nopens den afgang, en over de voorzegging, die by den Schryver zelve verdienen nagezien te worden, en ik derhalven, om niet al te langwylig te zyn, zal overſlaan.

Uit het aangehaalde blykt genoeg, welke denkbeelden RHAZES, die in de tiende Eeuw leefde, van de Kinderziekte reeds gehad heeft: vergelyken wy zyne Leerſtellingen met die, welke zedert dezen Schryver tot heden toe het licht zien, zal men bevinden, dat indedaad zeer weinig veranderingen van gewigt, daar in zyn voorgebragt. Men heeft het denkbeeld van RHAZES, over de oorzaak van de Kinderziekte, belacnen; en voor zynen zuur-deeszem een zeker vergif in de plaats geſtelt: een vergif, dat door beſmetting of overërving wordt medegedeeld, op dezelve wyze als RHAZES ſpreekt van zynen zuurdeeszem: een vergif, welks aart men tot hier toe bekent niet te kennen, als in zyne uitwerkzelen, zoo als RHAZES zynen zuur-deeszem: een vergif, dat, zoo als men thans ſpreekt, in het bloed ontbonden zynde, in het zelve eene ſnelle beweeging, en aldus de koorts,

koorts, met verſcheide daar aan verknogte toevallen, veroorzaakt: men noemt dan koorts, ſneller beweeging van het bloed, het geene RHAZES opbruiſing en gisting noemde: men heeft de tydperken van de Kinderziekte, zoo als de Geneeskundige Historie-Schryver FREIND (*b*) wel aanmerkt, netter verdeeld, de toevallen op meer verlichte natuur- en ontleedkundige gronden fraaijer verklaart, maar nopens de geneeswyze is men voor als nog, immers voor het grootste gedeelte, by de Lesſen van RHAZES gebleven.

Men heeft de verkoelende *Antiphlogistique* Geneeswyze aangeprezen, geduurende het eerſte en tweede *ſtadium* van de Kinderziekte: men heeft door Aderlaatingen, Laxeermiddelen, en Lavementen het geweld van de koorts, en andere toevallen, zoo ook het getal der pokjes trachten voor te komen, of te verminderen; maar de ziekte tot de uitbotting overgegaan, heeft men deze getragt te bevorderen door zweetmiddelen: zodanig was de behandeling van SYDENHAM, BOERHAVE en hunne Navolgers.

Nog

(*b*) *Histoire de la Medecine, P. 2. p. 106.*

Nog heeft men aangemerkt, dat, waar deze ziekte *epidemicq* grasseerende is, dezelve vooräl haare woede oeffent in den Zomer; maar minder des Winters: dat zy allergemeenst begint in de Lente; in den Winter ophoud, om in een volgenden Lentetyd op nieuw te verschynen: dat zy den Mensch in allen ouderdom aandoet, en ook aan beide Sexen gemeen is; maar dat zy te gevaarlyker is, hoe de Zieken bejaarder en sterker zyn; terwyl zy gemakkyker aandoet de Kinderen, Vrouwen en alle, die van eene tedere gesteldheid des Lighaams zyn (*c*).

Van het tydstip, dat de Inënting bekend wierd, heeft men alle deze Voorschriften ook op dezelve toegepast. Men heeft, alvorens tot deze Kunstbewerking over te gaan, de Zieken begonnen voor te bereiden, door eene manier van leeven, niet zeer verschillende van die, welke RHAZES reeds heeft opgegeeven. Men heeft tot het doen van deze *Operatie* verkiezing gemaakt in de Jaar-Saisoenen en Voorwerpen: in de ziekte heeft men zig niet verwyderd van de Voorschiften, die de Arabische Geneesheer reeds heeft aan de

(*c*) H. BOERHAAVII *Aphor.* §. 1380.

de hand gegeeven: men heeft zelfs gebruik gemaakt van alle zodanige middelen, die den naam hadden in ſtaat te zyn, door eene *ſpecifique* kracht het venyn der Kinderziekte tegen te gaan, en deszelfs uitwerkzelen aldus te kunnen voorkomen of verminderen. Maar op dat ik alle deze byzonderheden in haar volkomen beſlag verhandele, zal ik ieder afzonderlyk beſchouwen, en eindelyk daar uit eene verkiezing maaken, welken weg, volgens myne gedagten, als den zekerſten zal in te ſlaan zyn. Ik beginne met de

VERKIEZING
DER
VOORWERPEN
EN
JAAR-SAISOENEN
TOT DE
INENTING.

De *inflammatoire* hoedanigheid des bloeds, die men onderſtelt, voornaamlyk in het eerſte tydperk van de Kin-

derziekte, plaats te hebben, heeft gelegenheid gegeeven om de ſterke volbloedige en heete voorwerpen, als de gevaarlykſte voor deze Ziekte aantezien; en in tegendeel als best geſchikt, die van eene aan deze tegen overgeſtelde Lighaams-geſteltenis. Om de tegenſtand van de huid, heeft men nog de Ouden uitgeſloten, hoewel hunne koude en ſlymige geſteldheid van ſappen, zegt men, eenigzins ſchynt te vergoeden, aan het nadeel, dat de tegenſtand van de huid doet. Dus luiden de Leſſen van den grooten BOERHAAVE en zynen *Commentator* VAN SWIETEN (*d*). Deze laatste Schryver heeft daar en boven aangemerkt, dat de Volwaſſenen nog van wegen hunne vrees voor de Kinderziekte, niet zelden dezelve gevaarlyker krygen, dan die van eenen tederen ouderdom. „Maar de eertsgeborenen, zegt „ hy, offchoon hunne geſteldheid van „ Lighaam tot de Kinderziekte meerder „ geſchikt ſchynt te zyn, moeten toch „ ook gevaarlyk aangemerkt worden, aan„ gezien hunne tedere Lighaampjes door „ ligte aandoeningen in ſtuipen vervallen, zoo als in den tyd, dat de tan„ den voort komen, blykt; behalven,

„ dat

(*d*) *Com. in* BOERH. *Aphor. Tom.* 5. *p.* 162.

„ dat zy nog aan een aantal van andere
„ zieklyke omſtandigheden onderwor-
„ pen zyn, die, van het geboorteſtip af
„ tot eenige jaaren toe, nog plaats heb-
„ ben. ”

Uit deze Aanmerkingen zyn, ten opzichte van de Jaaren, in welken men best de Inënting zoude kunnen verrigten, verſchillende gevoelens geſproten.

Die van *Aſtracan* enten meest äl in beneden de zeven jaaren (*e*).

MATY oordeelt de bekwaamste tyd tot de Inënting, onmiddelyk, of immers kort, na de geboorte, en beſchouwt geene der ongemakken, welke de eertsgeborenen onderhevig zyn, als bekwaam om eenig nadeel toe te brengen (*f*).

GANDOGER DE FOIGNY, ſtelt insgelyks de Inënting in het werk, aanſtonds na de geboorte, en verders tot dat de Kinderen een half Jaar oud zyn: dan, van dezen tyd af, ontraad hy dezelve van we-

(*e*) *Biblioth. Angloiſe, P.* 12. *p.* 154.
(*f*) *Medical Obſervations and Inquiries, by a Society of Phyſicians in London, vol.* 3. *p.* 288.

wegen de te vreezene toevallen van het tanden krygen, en wel tot dat zy drie en een half Jaar bereiken (*g*).

LOCHER pryst ook de Inënting kort na de geboorte aan. Deze Schryver heeft, op aanraaden van STORK, dezelve in Jonggeborenen dikwyls expresselyk beproeft, en daar door ondervonden, dat zy geenzins in deze tedere Voorwerpen gevaarlyk zy; maar in tegendeel, dat, zoo als ook STORK van gevoelen was, deze tyd de beste is: voornaamlyk, om dat, zegt hy, 1°. „door het ontlasten van „ het *Meconium*, de Kinderen minder aan „ ziektens onderworpen zyn: 2°. dewyl „ in de twee eerste Jaaren leeftyd, de „ meeste Kinderen aan de natuurlyke „ pokjes sterven: 3°. nadien zy de eerste „ maanden van hunnen leeftyd meest al „ slaapende doorbrengen, en door uit- „ wendige zaaken niet zoo ligt aangedaan „ worden: 4°. aangezien zy de Genees- „ middelen veel beter doorzwelgen, dan „ wanneer zy ouder zyn: 5°. vermits het „ aangezicht niet wanstaltig word. Van „ vier en dertig eerstgeborene Kinde- „ ren,

(*g*) *Traité pratique de l'Inoculation, &c. à Namur & à Paris* 1766.

„ ren, in den tyd van zes weeken inge-
„ ënt, en onder welken 'er eenige wa-
„ ren, die men ſlegts eenen dag oud re-
„ kende, zyn 'er twee geſtorven: het
„ eene door een misſlag van de Moeder,
„ in haar leevensregeling; het ander zon-
„ der eene klaarblykende oorzaak (*h*).

PERCIVAL is van tegenſtrydige gedachten: hy heeft zig tegen het gevoelen van MATY verzet, en oordeelt, dat men, om de ongemakken, aan welken Eerstgeborenen onderhevig zyn, dezelve niet, dan uit hooge noodzaaklykheid, moet inënten; ja dat men dan nog moet wagten, tot dat het Kind de eerſte drie maanden van zyne geboorte te boven is, om dat het in dien tyd wel het allermeest aan ongemakken laboreert, en het dan nog te vroeg is om iets te vreezen voor het uitkomen van de tanden. Hy oordeelt het ook niet goed buiten noodzaaklykheid in te ënten, zoo lang het Kind zogende is; aangezien door middel van het zog, volgens zyn gevoelen, verſcheide ziektens van de Minnen aan het Kind kunnen medegedeeld worden; maar verkiest als de be-

(*h*) *Obſervationes practicæ circa Inoculationem Variolarum in neo-natis inſtitutum, Vindobon.* 1778.

bekwaamſte tyd te ſtellen, tusſchen de drie en zeven jaaren, in gezonde Kinderen, en tusſchen vier en zeven, in die welke zwak en teer zyn. „ De krachten „ der natuur, zegt hy, zyn dan ſterk „ genoeg, de uitwaasſeming geſchied „ vry en overvloedig, de aandoenlykheid „ van 't Lighaam is veel verminderd, de „ Ingewanden zyn gezond en ſterk en „ zonder verſtoppingen, de geest, ſchoon „ werkzaam en vlug, word door geen ge- „ moedsäandoeningen geſtoord; de be- „ kleedzelen hebben eene behoorlyke „ dunheid, en de vezelen zyn noch te „ ſtrak noch te ſlap, voor de uitbottin- „ ge der pokſtoffen (*i*)

DIMSDALE, die voor de vermaardſte der Inënters gehouden wordt, heeft waargenomen, dat jonge Kinderen, door de Inënting meerder puisten krygen, dan die, welke ouder zyn; en om deze reden oordeelt hy de Inënting niet goed, voor het tweede Jaar na hunne geboorte (*k*).

Van

(*i*) *On the Disadvantages, which attend the Inoculation of Childern in early infancy, Lond.* 1768.

(*k*) *The preſent Method of Inoculating for the Smal-Pox. &c.*

Van het zelve gevoelen is de geleerde SCHWENKE (*l*).

De ſchrandere Hoogleeraar VAN DOEVEREN heeft, even als DIMSDALE, waargenomen het meerder getal van pokjes, waar aan Jonggeborenen onderhevig zyn; en ſchryft het zelve toe aan de broeijing van het bakeren. Deze Geleerde is ook van gevoelen dat het best zy, den tyd, waar in de Kinderen aan de ongemakken van hunnen eerſten leeftyd onderworpen zyn, voorby te laaten gaan, offchoon hy de Inënting, in dien tyd, met gewenscht gevolg verrigt heeft (*m*).

De beroemde Hoogleeraar CAMPER, oordeelt het verſchil van de Jaaren wel niets tot het wel ſlaagen van de Inënting te doen, maar heeft echter ook opgemerkt, dat zogende Kinderen ſomtyds duizend puisten krygen, daar andere, van dezelve geſteldheid des Lighaams, en twee Jaaren oud zynde, 'er alleen drie of vier of tien kregen; en de toevallen, als de zwel-

(*l*) *Zie zynen Brief aan den Geleerden* E. SANDIFORT, *in de Genees- en Natuurkundige Biblioth. T. 6. p.* 649.

(*m*) *In een Brief aan denzelven, in het zelve Werk, T.* 7. *p.* 174.

zwelling van het aangezicht, van de handen, enz. kwyling en etterkoorts, hier aan evenredig ſtellende, verkiest hy de Eerstgeborenen, en die beneden het Jaar zyn, daar van uit te zonderen; dan tot vier Jaaren met de Inënting te wagten, oordeelt hy niet goed, en vraagt, hoe men dan de beſmetting der natuurlyke Kinderziekte zal voorkomen (*n*)?

Na deze Lyst van byzondere gedachten der voornaamſte Mannen, die over de Inënting geſchreven hebben, nopens den tyd voor de Kinderen, in welken zy best zouden kunnen ingeënt worden, blykt, dat de meeſten daar heen hellen, om den eerſten leeftyd, in welke zy aan verſcheide ongemakken onderworpen zyn, te laaten voorbygaan: myn gevoelen derhalven is, dezen tyd te doen ſtrekken tot de uitbotting van de tanden volkomen is: aldus vermyd men zig bloot te ſtellen aan toevallen, die men verkeerdelyk ſomtyds aan de Inënting toeſchryft, maar die doch ook niet zelden door dezelve, of aangezet, of wezendlyk, en alleen daar door veroorzaakt worden, terwyl men de Kinderen nog genoeg bevryd voor de natuurlyke be-

(*n*) *In het te voren aangehaalde Werk, p.* 73.

beſmetting. Evenwel, in gevalle de natuurlyke Kinderziekte heerſche, of in eene zelfde Familie of Huisgezin, een of meerder, 't zy aan de natuurlyke, 't zy aan de ingeëntte pokjes ziek zyn, en zig hier Jonggeborenen bevinden, kan en mag men die ook vryëlyk inënten; aangezien zy door de natuurlyke beſmetting gedreigd worden, die altyd veel gevaarlyker is, en men van eene andere zyde gezien heeft, dat ook dezelve de Inënting gelukkig kunnen doorſtaan. Het zog van de Minnen kan, verre van nadeelig te zyn, door eene goede leefwyze aan hen voor te ſchryven, zeer geſchikt gemaakt worden, om te voldoen aan alle de aanwyzingen van de Inënting, en dus vergoeden aan de Geneesmiddelen, die de Zuigelingen toch moeilyk ſlikken. De ondervinding heeft het geene ik hier voordraage bekrachtigt.

De Volwaſſenen kunnen in allerleyen ouderdom vryëlyk ingeëntworden. DIMSDALE heeft de Inënting met goed gevolg verrigt in Lieden van zeventig, en MURRAY in die van boven de tagtig Jaaren. Men ziet dus dat de Leer van den Grooten BOERHAAVE, ten opzichte van de min of meerder moeilykheid in

de Kinderziekte, naar maate van den ouderdom, niet doorgaat; ja in tegendeel, dat die, welke van dezen verlichten Man, als de beste voorwerpen beſchouwd worden, juist aan de meeſte gevaaren zyn blootgeſteld, en *vice verſa.*

Altyd is het best, gezonde Geſtellen tot de Inënting te verkiezen; dan, waar men voor de natuurlyke beſmetting bevreest is, mogen ook vryëlyk ingeënt worden die geenen, die eenige ongemakken onderworpen zyn, of zieklyk beſchouwd worden; want, zoo als ook de Geleerde SCHWENKE van de Kinderen aanmerkt (*o*), als dan is het beter in te ënten, en hen eene ziekte te verſchaffen, waar door zy veel minder gevaar van ſterven zullen loopen, en die meest äl de overige Ziektens niet verergerd, maar ſomtyds eerder verbeterd.

Zoo merkt ANDREW, in eenen Brief aan WILMOT aan (*p*), dat in een Meisje, dat de ſchurft had, en de pokjes kreeg, geduurende deze laatste ziekte, de ſchurft

(*o*) *In den Brief te voren gemeld.*
(*p*) *The Practice of Inoculation impartially conſidered, &c.*

ſchurft verdween; maar na de pokjes geneezen waren, verſcheen nogthans de ſchurft weder. SCHULTZ heeft ondervonden, dat Menſchen, die kort te voren eene tusſchenpoſende koorts gehad hadden, zoo veel te gemaklyker ingeënt zyn; maar heeft tevens gezien, dat zoo eene koorts ſomtyds in plaatſe van de Etterkoorts verſcheenen is; en in anderen, dat dezelve verdween, zoo dra de pokjes te voorſchyn kwamen. Deze Schryver heeft met gelukkig gevolg ingeënt een Kind, dat aan de Engelſche Ziekte laboreerde, zoo wel als die geenen, welke aan de Venusziekte kwynden (*q*). Veele, die de Scheurbuik, of de Kliergezwellen, hadden, zyn zoo wel als andere, die aan de Jigt en aan de Teering laboreerden, met vrugt ingeënt door DIMSDALE (*r*). De Hoogleeraar CAMPER heeft, zonder eenige voorbereiding, met goed gevolg de Inënting verrigt aan Kinderen, met de *Spieren*, *Ventoſen* en met Dauworm bezet (*s*).

Volgens G. FORGNY, moeten Meisjes,

(*q*) *Genees- en Natuurkund. Bibl. van den Geleerden Heere* E. SANDIFORT, *T.* 5. *p.* 828. & *ſeq.*

(*r*) *Zie het voren aangehaalde Werk.*

(*s*) *Het voorgemelde Werk p.* 59--60.

jes, zoo min als Jongelingen, in den tyd dat zy huuwbaar worden, zig aan de Inënting overgeeven (*t*): zoo word ook den tyd, in welken de Vrouwen of Vryfters hunne Maandftonden hebben ontraaden: dan waar dezelve, ftaande de pokjes, overkwamen, hebben zy nimmer nadeel toegebragt, om welke reden de Hoogleeraar CAMPER geene zwaarigheid maakt, immers in gevallen, waar men voor de natuurlyke befmetting bevreest is, in te ënten, alvorens dezelve geëindigd zyn (*u*). In zwangere Vrouwen, hebben DIMSDALE en anderen, de Inënting met goedgevolg verrigt (*v*): buiten vrees voor de natuurlyke befmetting is het echter beter dezen tyd te ontgaan. Minnen zyn, te gelyk met hunne Zuigelingen, door den Hoogleeraar CAMPER ingeënt met gelukkig gevolg; alleen raad hy aan, geduurende den tyd, dat de koorts van uitbottinge tegenwoordig is, het Kind de Borst te onthouden (*w*).

Van alle Voorwerpen zyn 'er geene, die beter voor de Inëntinge gefchikt zyn, als

(*t*) *Het aangehaalde Werk.*
(*u*) *p.* 75.
(*v*) *In het Werk van dezen Schryver te voren gemeld.*
(*w*) *p.* 77.

als die, welker huid doorſchynend, bloezend, poezelig en zagt is; en geene gevaarlyker dan die, wier dikke en taaije huid de natuurlyke doorwaasſeming ſomtyds vermindert of belet. Zoo heeft CONDAMINE waargenomen, dat de Bos-Indiäanen, die hunne Lighaamen ſterk verwen met *Roucou*, zelden van de natuurlyke Kinderziekte geneezen, terwyl andere, wier Lighaamen aldus niet beſmeerd zyn, dezelve gelukkig doorſtaan (*x*). Hy ſchryft dit niet ten onrecht alleen toe aan de belette doorwaasſeming van de Huid. De geleerde BICKER (*y*) heeft de gemelde huidshoedanigheid opgegeeven, als een teken, waar uit men de graad der Kinderziekte voorzeggen kan; en de Hoogleeraar CAMPER (*z*), getuigt in deze voorzegging nooit gemist, en daar uit het min of meerder getal der pokjes, die uit de Inënting ſtonden te volgen, altyd voorzien te hebben: zoo heeft ook SCHULTS (*a*) aangemerkt, dat vette Men-

(*x*) *Memoires de l'Acad. des Sciences, de l'an.* 1745. *Ed. d'Amſterd.*

(*y*) *Zie* TYSSOTS *Raadg. vertaald, derde druk p.* 601.

(*z*) *Het voren gemelde Werk, p.* 50.

(*a*) *Zie de Natuur- en Geneeskundige Bibl. van den geleerden* E. SANDIFORT, *T.* 5. *p.* 828.

Menſchen, meest äl goedaartige pokjes krygen, en daarom met gelukkig vooruitzicht kunnen ingeënt worden.

De manier van leven doet weinig of niets tot den aart van de Kinderziekte; en de Voedzels kunnen, zoo min als het Climaat, eenige veranderingen daar in te weeg brengen; want, zo als de Hoogleeraar CAMPER ook aanmerkt, ontdekt men, in Volkeren van allerleyen aart en leefwyze, de merktekenen van goed en kwaadaartig ſoort van pokjes (*b*). Ryken en Armen, zyn aan beide ſoorten onderworpen, zoo wel als de Volkeren van allerleye Waereld-oorden, hoe verſchillend ook hunne leefwyze is. Des onaangezien is het niet raadzaam, de Inënting te doen ondergaan aan die geenen, welke ſterk aan den drank overgegeeven zyn.

Die van Europa verkiezen liefst, voor den tyd der Inënting, den Winter, ſommigen nogthans, hebben de Lente verkozen; maar inzonderheid ſluiten zy de Herfst uit, om de verſcheide Ziektens, die 'er in dezen tyd heerſchen. Uit het

(*b*) *p.* 47.

het geen ik te voren over de Luchtsgesteldheid van de verzengde Luchtstreek hebbe bygebragt, is gebleken, dat de drooge tyden aldaar als de gezondsten zyn aan te merken; en het is daarom, dat ik deze voor de Regen-Saisoenen verkieze. Dan, in gevalle 'er besmettelyke Ziektens, die gevaarlyk zyn, en niet de Kinderziekte heersche, oordeele ik het raadzaam, dezen tyd eerst voorby te laaten gaan: de Regen-Saisoenen zyn aan zodanige Ziektens 't meest onderworpen, en daarom voor de Inënting min bekwaam. Maar als de Kinderpokjes algemeen heerschende zyn, mag men vryëlyk inënten, zelfs als 'er kwaadaartig soort van pokjes grasseert. De ondervinding heeft geleerd, dat het gevolg van de Inënting in zulke tyden even gelukkig kan zyn. Het eenigste dat men te vreezen heeft is, dat somtyds de natuurlyke besmetting kan plaats hebben, in die geenen, welke de Inënting ondergaan, en dat derzelver kwaade gevolgen, dan ten onrecht aan deze Kunstbewerking kunnen toegeschreven worden. Dan, het nut, dat de Inënting verschaffen zal, door het behouden van een aantal Lyderen, die anders gedreigd worden door de natuurlyke Kinderziekte ten grave te daalen,

moet

moet eene vertroosting zyn, ter vergoeding van zodanige valsche beschuldiging.

OVER DE VOORBEREIDING.

De Leerstellingen van RHAZES, nopens de voorbehoedende *curatie* der Kinderziekte, hebben eenen invloed gehad, die tot heden niet is uitgewischt. De oorzaak van deze Ziekte, in de opbruising van het bloed stellende te bestaan, heeft men toevlugt genomen tot alle zodanige middelen, die men bekwaam dacht, om dezelve of voor te komen, of tegen te gaan. SYDENHAM en BOERHAAVE deze oorzaak in de *Inflammatoire* hoedanigheid des bloeds zoekende, verschilden niet veel, nopens de Geneezings-aanwyzingen van RHAZES. Alle middelen, die maar eenigzints in staat kunnen zyn de beweeging des bloeds te bedaaren, worden in de voorbereidende geneeswyze der Kinderziekte aangeprezen. Onder dezen worden als de voornaamste genoemd, de Aderlatingen, de verkoelende laxeermiddelen, de Voetbaden, de zuure Geneesmid-

middelen, en de zuurachtige en verkoelende Voedzels; al wat het Lighaam kan verhitten, of de opbruiſing des bloeds aanzetten, moet zorgvuldig vermyd worden. Vleesch of Visch, en alle derzelver bereidzelen, de Eyeren, Boter, Kaas, Melk, Olie, den Wyn, alle geestryke Dranken, zoo wel als de beweegingen des Lighaams, en de verhittende Gemoedsdriften, moeten als zoo veele ſchadelyke dingen aangemerkt worden.

Buiten en behalven deze Leefwyze en Geneesmiddelen, heeft men getracht te voldoen aan eene andere aanwyzing, die beſtond in het venyn der pokjes, door middelen, die men onderſtelde eenen' daar aan tegenſtrydigen aart te bezitten, ware 't mogelyk, te vernietigen of onwerkzaam te maaken. RHAZES roemde tot dit einde byzonderlyk op zynen Syroop, en de Syroop van Paarlen der Indiäanen (*Syrupus Margaritarum Indorum*). BOERHAAVE prees de middelen uit het *Antimonium* en de *Mercurialia*, tot het zelve einde aan: hy gaf de volgende Poeijers, om 'er alle drie uuren een van in te neemen, met vier oncen wey: *R. Antimon. diaphar. cum Nitr fixo. Dragm.* vj *Mercur. dulc. Dragm. ſem. Sal. Polychr.*

Dragm. j. *Mix. & Divid. in Pulveres* XXIV. (*c*).

Zodanige middelen zyn dan ook in de Voorbereiding tot de Inënting gebezigd.

DIMSDALE (*d*) pryst daar toe een Poeijer aan, beſtaande uit agt grynen *Calomela*, en een agtste gryn van de *Tartarus emeticus*. Hy geeft dit Poeijer aan Volwasſenen om den anderen dag; maar aan jongere Perſoonen, geeft hy minder: zoo gaven de *Suttoniaanen* de Kwik, ſomtyds in zulke ſterke giften, dat daar door kwyling ontſtond. MURRAY had een Drank in gebruik, die beſtond uit Teer-water en *Cicuta* met Campher, Calomel en de Harst van Guajac.

Zoo wierden dan in de Kinderziekte gebezigd dezelve middelen, die als *Specifiquen* in de Venus ziekte geprezen worden: niemand nogthans heeft tot hier toe aangewezen, dat 'er tuſſchen de venynen van deze tweederleye Ziektens, de minſte

(*c*) H. BOERHAVII *Aphor cum Com. Ill.* VAN SWIETEN, *T.* 5 *in Materia Med p* 97

(*d*) *Zie het te voren gemelde Werk.*

minſte overeenkomst zy. Eene reeks van ondervindingen, welke bevestigen, dat niet alleen in allerleyen ouderdom, niet alleen in gezonde, maar zelfs in ziekelyke Voorwerpen, de Inënting, zonder de aanwending van deze middelen, even gelukkig geſlaagd is, bewyzen de nutloosheid van derzelver gebruik, en de misgisſing van den Grooten BOERHAAVE, nopens de Geneezing van de Kinderziekte; ja DIMSDALE zelfs, heeft, volgens zyn eigen getuignis, zulks in de Kunstbewerking van de Inënting ondervonden. WATSON was van gevoelen, dat de Kwikmiddelen de puisten veel eerder vermeerderde; ook heeft HUKSHAM dezelve dikwyls ſchadelyk bevonden, en daarom het algemeen gebruik daar van veracht.

Des niet tegenſtaande, heeft men doorgaans de gemelde wyze van Voorbereiding gevolgd, en hier mede korter of langer aangehouden. Sommige hebben die geduurende zes, andere vier, andere twee weeken, vóór dat zy tot de Kunstbewerking van de Inënting overgingen, in 't werk geſteld. Het is waarſchynlyk, dat, waar men deze manier van handelen, onverſchillig in allerleye ſoorten van

Voorwerpen geöeffent heeft, meer na- dan voordeel daar uit ontſtaan is. Verre van daar door de hoedanigheid van het bloed in diervoegen te veranderen, dat een kwaadaartig ſoort van pokjes verhoed zoude kunnen worden, heeft men veel eer zwakke Voorwerpen daar door afgemat, en de krachten, die ter ontbinding en uitdryving van de ziekſtoffen vereiſcht wierden, vernietigd: gezonde Geſtellen, heeft men vrugteloos gefolterd. De Leerſtelling van RHAZES, zoo wel als van zyne Opvolgers, mitsgaders van SYDENHAM en BOERHAAVE, dat de pokjes in haar begin door ſoortgelyke middelen zouden kunnen geneezen worden, zonder uitbotting, is veel eer een dwaaling. Waar de krachten vernield worden, heeft men te vreezen, dat zig de ziekſtof op inwendige deelen ſtorten, en gevaarlyke toevallen voortbrengen zal; en dat in deze Ziekte het bloed altyd eene hoedanigheid van ontſteeking zoude hebben, waar van de drift en taaiheid moet tegen gegaan worden door Aderlatingen, Laxeermiddelen, en wat dies meer zy, is ook niet altyd waar. De koorts is dikwyls niet meer dan vereischt word om de ziekſtof volgens den aart en de gewoonte der Ziekte, te ontbinden en uit te dryven,

in

in welk geval zy niet zonder gevaar, door verzwakkende middelen, verminderd word. Meest al is zy van eenen rottenden aart, en in dit geval zyn byzonderlyk de Aderlatingen zeer nadeelig. De voorſchreve wyze van Voorbereiding, is derhalven tot niets minder bekwaam, als om, in alle gevallen, voor de Inënting, onverſchillig voorgeſchreven te kunnen worden; en het is zelf niet mogelyk eene wyze van Voorbereiding uit te denken, die in 't algemeen, in alle gevallen, zoude kunnen plaats hebben.

Zoo lang de natuur van het venyn der Kinderziekte niet bekend is, of geene middelen zyn uitgevonden, die dit venyn in z-n natuur zelve beſtryden en vernietigen kunnen, zoo lang zegge ik, is het ook beter de Lyders met geene vrugtelooze Geneesmiddelen, noch eene te ſtrenge leefwyze, af te martelen. In tegendeel, zal het vry beter zyn, en met de gelukkigſte ondervinding zoo wel als met eene nationale Geneeskunde overeenſtemmen, wanneer wy der Zieken gewoonte, en hunne *temperamenten*, gade ſlaan, en, met opzicht tot derzelver byzonderheden, eene leefwyze voorſchryven, die best met dezelve overeen

komt, zonder van eene andere zyde nadeelig te kunnen zyn.

Ik verwerpe derhalven alle Geneesmiddelen, in die geenen, welke eene volmaakte Gezondheid genieten; en ik achte het voldoenend hen, nopens het gebruik van hunne Voedzels, matig te doen zyn: de grove Spyzen, en voor al de Vleesch- en Visch-Spyzen, de geestryke Dranken en den Wyn, moeten vermyd worden. Evenwel, wanneer zy hier aan ſterk gewoon zyn, mag, en moet men zelfs, minder ſtrengheid gebruiken: het matig gebruik van onvolwaſſen Vleesch, en nu en dan ook van een weinig Wyn, kan aan dezen niet zoo veel nadeel toebrengen, als wel de volkome onthouding.

Het zuiveren van de eerſte wegen, alvorens de Inënting te verrigten, is altyd goed; byzonderlyk in die geenen, die hardlyvig zyn. Het volſtaat tot dat einde, een of twee maalen, een zagt buikzuiverend middel te geeven, waar toe de *Pulpa Caſſia Tamarindorum*, *Prunorum*, de *Manna*, en de oneenſlagtige Laxeerzouten, als het *ſal Mirabile Glauberi*, *Ebſom*, en andere ſoortgelyken, best geſchikt zyn. Kinderen, kunnen de *Syrupus*

pus Rosar. v. c. f. Cichor. c Rheo, of iets dergelyks gebruiken; doch, als zy moeilyk dezelve doorzwelgen, is het beter hen een Lavement aan te wenden. Een aftrekzel van Gerst of Gort met Honing, en een weinig Zout vermengd, kan hier toe volstaan.

In de geenen, die men vermoed wormen te hebben, moeten dezelve alvorens de Inënting te ondergaan, vernietigd worden. Het is in dit geval, dat onder anderen ook de Kwik-middelen zyn aangewezen, en dat derhalven de Poejers van BOERHAAVE of van DIMSDALE van dienst kunnen zyn.

Andere Ziektens, moeten, of geneezen of verbeterd worden, door middelen, die naar hunnen byzonderen aart en de byzondere toevallen ook verschillend zyn ingerigt; en het is in het gebruik dier middelen, dat dan ook het voornaame van de Voorbereiding tot de Inënting bestaat.

De Aderlaatingen komen niet dan in volbloedigen, en sterke Voorwerpen, en in de heete Gewesten zelden te pas.

De beweeging en rust, slaapen en waa-

ken, mogen geöeffend worden naar gewoonte, maar de een en andere kan nogthans zondigen door te veel of te min.

De gemoeds-beweegingen moeten vermyd worden, inzonderheid die droefgeestigheid of gramschap kunnen verwekken. Het byslaapen, behoeft in de Gehuuwden niet verboden te worden, mits tot geene onmaatigheid overslaande.

De lucht moet liefst koel zyn, en deszelfs verversching, is ten uitersten noodzaaklyk.

Zodanig is de eenvoudigste, maar tevens, voldoendste en beste wyze van Voorbereiding ingerigt: alle verdere ceremonien zyn nutteloos, dikwyls schadelyk, en hunnen oorsprong verschuldigd aan dwaalingen.

De voornaamste en geleerdste Inënters, hebben zig van deze wyze alleen bediend, en met gelukkig gevolg: DIMSDALE zelfs, heeft die in veelen alleen gebezigd, en de uitkomst is even gelukkig geweest, als in de gevallen, waar in hy zyne Poeijers werkstellig maakte.

De

De Geleerde SCHWENKE (*e*), die wel eer de manier van Voorbereiding van DIMSDALE volgde, gaf daar na geene Kwik-middelen, dan aan zulken, die hy vermoedde wormen in het gedarmte te hebben. Buiten deze gevallen, beſtaat zyne gantſche Voorbereiding, in de onthouding van het dierlyk Voedzel, in het gebruik van Spyzen, uit het ryk der Planten, en in een Buikzuiverend middel, beſtaande in een aftrekzel van Sennebladen, met Manna, en een weinig Zout: twee afgangen dagelyks, zegt hy, zyn genoeg, en daar na ſchikt hy het gebruik van zyne Purgeer-middelen. De beweeging, moet volgens dezen Schryver, ſterk aangeprezen, maar nooit tot zweetens, of vermoeiens toe, voortgezet worden: zorgvuldig wil hy, dat zig die geene, welke ſtaan ingeënt te worden, wagten in een beſloten vertrek te zyn, dat door vuur of door veelheid van Menſchen, te warm of te benauwd is; doet dezelve niet warmer kleeden of dekken, dan naar gewoonte, en gebied hen, behalven het Vleesch en Vleeſchnat, nog te vermyden alle vette Spyzen, als Boter, Kaas, Olie en ſoortgelyken, zoo ook den Wyn, alle geest-

(*e*) *Zie zynen Brief te voren gemeld.*

geestryke Dranken, Speceryen en aromatique Kruiden. Den tyd, die deze Schryver tot deze Voorbereiding aanwend, is zes dagen of nog korter.

De vermaarde Hoogleeraar CAMPER (f), verwerpt volſtrekt alle Voorbereiding. Hy houd zig liefst by de gewoonte der Zieken: ſteld de Inenting in het werk in gezonden, dat is, in die, welke noch aan koorts, buikloop of ſoortgelyke Ziekten laboreeren; verzwakt dan het Lighaam niet door ontlastmiddelen, noch verhit het zelve door Speceryen; al het overige laat Hy aan de natuur over. Nopens de kwynende Ziektens, zegt Hy, „deze komen niet in groote aanmerking; omdat, in gevalle de natuurlyke beſmetting den Mensch overvalle, „honderdmaal erger toevallen zullen te „vreezen zyn."

Om het nut der Voorbereiding juist te waardeeren, heb ik in overweeging genomen, het geene men, en in de Ingeëntten; en in die, welke de natuurlyke Kinderziekte heeft aangetast, waarneemt. Men heeft, zoo als uit het voorgaan-

(f) Zie 't geënde Werk, p. 62.

gaande blykt, de Inënting verrigt, zonder eenige Voorbereiding; zonder eenige verandering in de leefwyze, en zy heeft even gelukkig gevolg gehad. Ik heb, in den tyd dat de Kinderziekte zeer ſterk heerſchte, waargenomen, dat kwaadaartige ſamenvloeijende pokjes verſchenen in die geenen, welke van overlang, uit vreeze voor de beſmetting, zig aan eene leefwyze hadden overgegeeven, gelyk aan die van de Voorbereiding; terwyl andere, van eene ruyve manier van leeven, het goedaartig ſoort kreegen. Maar ik heb ook gezien, dat in die, welke vooraf, of in het begin van de uitbottings-koorts, verzuimd hadden den buik te zuiveren, de koorts allerhevigst wierd; dat 'er *Delirium* en andere toevallen verſchenen; ja dat de aart van de koorts zelfs eene volkome rottende ſmetting der vogten deed vreezen; en dat alle deze verſchynſelen trapsgewys verergerden, zonder dat 'er uitbotting kwam, zoo lang tot dat de eerſte wegen, door bekwame Braak- en Purgeermiddelen gezuiverd waren, wanneer den ſtaat des Lyders beterde, en de uitbotting volgde. Zoo heb ik gezien in een Jongeling van omtrent 22 Jaaren, dat, alleen door de prikkelende ſtoffe in de Maag, de uitbotting vertraagt en te rug

ge-

gehouden wierd, terwyl de koorts, met geduurige verheffingen, hevige benauwtheden, hitte, nygingen tot braaken, yihoofdigheid, eene brandende, rasse, ongelyke en slappe pols, verscheide dagen reeds geduurd had, en nog altyd aanwakkerde; ja zoo, dat ik dezelve veel eerder voor eene waare Rot-koorts, dan voor de Uitbottings-koorts van de Kinderziekte groette. Ik stelde een Braak-middel in 't werk; na deszelfs uitwerking bedaarden de toevallen, en de merktekenen van de pokjes openbaarden zig den anderen dag. Blykt uit deze Waarneeming niet zonne-klaar de nuttigheid van het zuiveren der eerste wegen, in de Voorbereiding van de Inënting, en dat de koorts, waar ze in zulk eenen graad, en met zulke gevaarlyke toevallen verschynt, veel eerder als een belettende, dan als eene uitwerkende oorzaak van de uitbotting moet aangezien worden? Ik kan derhalven, in dit deel der behandeling van de Kinderziekte, niet volkomen toestemmen het gevoelen van den beroemden Hoogleeraar CAMPER, hoe zeer ik de onwaardeerbaare hoedanigheden van dezen Grooten Man met verwondering beschouwe en hoogachte; stellende, dat de koorts, in welken graad die ook verschynt,

altyd

altyd als noodzaaklyk moet aangezien worden, als waarom Hy dezelve niet aanzet door Zweet-middelen, noch vermindert door *Nitrosa*, of Ontlast-middelen; want, zegt hy, wy weeten niet, in welken graad de koorts noodzaaklyk zy, om de Pokstof uit te dryven; waargenomen hebbende, dat eene geweldige koorts slegts twee puisten, en eene gematigde duizend voortbrengt (*g*).

Zoo heeft my de ondervinding in dezelve *Epidemie* geleerd, wat nut de zorgvuldige onthouding van Vleesch-spyzen, en het gebruik van zuurachtige Geneesmiddelen en Voedzels doet. Verscheidemaalen heb ik het gevaar der ziekte zien vermeerderen, doordien de Zieken onvoorzichtig Vleesch-spyzen, of de Soepen daar van, gebruikten. De puisten wel is waar, wierden hier door niet vermeerderd; maar de aanwakkering van de koorts, ylhoofdigheid en eene overgang der sappen in verrotting, maakten voornaamlyk het gevaar uit. In den tyd van de Etter-koorts, voornaamlyk, kunnen deze Voedzels niet dan ten hoogsten nadeelig zyn, omdat het bloed, van wegen de

(*g*) *In het gemelde Werk, p.* 70.

de ſtoffen, die uit de zweerende pokjes geduurig opgenomen, en met het zelve vermengd worden, dan reeds ten deele bedorven, en in verrotting overhellende word, zelfs in weerwil van de zorgvuldige onthouding dier Voedzels, die de verrotting bevorderen.

De Voedzels, die uit het ryk der Planten en Gewasſen genomen worden, en van eenen zuurachtigen aart zyn, gaan deze gevaarlyke ontaarting van het bloed tegen; en hierom zyn de Gort- en Ryſtſpyzen, de Tuingroentens, als Porcelyn, Endyvie, Kool, en ſoortgelyke, zonder Vleesch of Eyeren geſtoofd, of tot Soepen gemaakt, de zuurachtige Vrugten, zoo als in de Indiën de Guajaven, de Oranjeappelen, de Citroenen en Limoenen, alle verdere verkoelende Vrugten, als Meloenen, Bachoves, enz. den Ingeënten in de heete Gewesten, aan te pryzen. Tot hunnen Dorstdrank, kan een ligt afkookzel, van Gort of Ryst vervaardigd, en in het zelve het ſap van Limoenen of Citroenen, en voor de ſmaak een weinig Suiker vermengd worden. De Wey van Melk, of een afkookzel van Zuuring, met Suiker vermengd, kan aan het zelve oogmerk voldoen. In gevalle van zuigende Kin-

Kinderen, ſchryft men ſoortgelyke leefwyze aan de Minnen voor, op dat haar zog aan derzelver aanwyzingen zoude kunnen voldoen.

Ter bevestiging van deze voorſchreve leefwyze, geduurende de Kinderziekte, zoude ik verſcheide ondervindingen kunnen bybrengen, dan ik achte de volgende alleen genoeg volſtaande. Een Vader, met vyf Kinderen, wierden aangedaan door de natuurlyke Kinderpokjes, geduurende de meergemelde *Epidemie:* de eerſte was de oudſte van zyne Kinderen, en een Meisje; zy kreeg de onderſcheide ſoort, maar zeer talryk, en genas gelukkig, door nauwkeurig te agtervolgen de voorſchreve Leefregulen en de Geneesmiddelen tegen de verrotting. Eenige dagen daar na, word de Vader aangetast, die aan eene tamelyk ruuwe Leefwyze gewoon was; hy kreeg de ſamenvloeijende ſoort en worſte de met hevige toevallen, vooräl geduurende den tyd van de Etterkoorts, maar het gebruik van de mineraale Zuuren, en eindlyk de Koorts-bast, en de *Opiaten*, geholpen nu en dan door de Buikzuiverende middelen, eene Aderlaating, in den tyd dat hy met eene ſterke opgezette Pols, zeer hevig en kwaadaar-

tig

tig ylde, mitsgaders zyne gehoorzaamheid in het ſterk drinken, van zuurachtige Dorst dranken, deeden hem het gevaar te boven komen. De derde was een Zoontje, omtrent tien Jaaren oud, en de vierde een Dogtertje van agt of negen Jaaren: zy wierden omtrent te gelyk aangedaan; kregen beide pokjes in groote veelheid en byna zamenvloeijend; waren, geduurende het gantſche beloop van de Ziekte, zeer ſlaaperig, en beide wierden zy, gehoorzaam zynde in het agtervolgen van de Geneeskundige beveelen, gered: de vyfde was een Jongetje van omtrent zes Jaaren, zeer gezond en frisch van geſtel, ja beter in aanzien, dan alle de overigen; hy wierd aangedaan door de onderſcheide ſoort; de koorts was niet heviger als in de anderen; maar van het begin af weigerde hy alle Genees-middelen, zoo wel als eenige Voedzels- of Dorst-dranken te neemen: het was zelfs niet mogelyk iets in hem uitwendig aan te wenden: de natuur derhalven, moest alleen hier aan de vereischtens voldoen; dan zy deed de noodzaaklykheid van de Geneeskunde zien: de pokjes kwamen niet volmaakt uit, veel minder tot verettering, en de hoofdigheid van dit Kind, wierd met den dood be-

beloond. De zesde was een Zuigeling: het wierd al zoo ſterk aangedaan als de vyfde; het nam geene Genees-middelen in; de Moeder onderhield eenen Leefregul meest al van Groentens; maar het was niet mogelyk haar volſtrekt buiten de Vleesch-ſpyzen te houden, doch zy gebruikte dagelyks zuuragtige Dranken, en hield den Buik open met verkoelende Laxeermiddelen: het Kind, dat haar zoogde, genoot de uitwerking dezer voorſchriften; het volhardde altyd naar gewoonte te zuigen en herſtelde gemaklyk.

Blykt niet uit deze Waarneemingen allerduidelykst, de vrugt van het zuuragtige dieet? van het gebruik der rottingweerende Geneesmiddelen, zoo wel als van de zuivering der eerſte wegen? Is 'er zulk eene noodzaaklykheid deze voorſchriften te agtervolgen, in de natuurlyke Kinderziekte, zo moet dezelve niet minder nodig geöordeeld worden in die, welke op de Inënting volgt, aangezien 'er tusſchen de een en ander geen verſchil is, als in de graad van hevigheid. De *Braminen* enten in *Bengalen*, om geene andere reden zoo veel gelukkiger in, als de Europeeſche Geneesheeren aldaar, dan om dat de eerſte, 't zy uit een beginſel van Gods-

dienst, 't zy overtuigd van de noodzaaklykheid, door hunne ondervindingen, den Ingeënten alle Vleesch-ſpyzen verbieden, daar de laatste geenzins zoo naauw op zien. Maar om in de Voorbereiding ook te ontzeggen het gebruik van Boter, Olie, en Melk, zoo als alle de Opvolgers van DIMSDALE, vind ik zoo noodzaaklyk niet: dit is een vooroordeel van RHAZES oorſpronglyk; want geene van deze middelen, bevatten iets dat in de Kinderziekte, zoo min als in andere heete Ziektens, eenig merklyk nadeel zoude kunnen toebrengen dan door het onmaatig gebruik.

Zie hier derhalven myne gedagten nopens de Voorbereiding tot de Kunstbewerking van de Inënting. Ik kan niet toeſtemmen dezelve geheel te verwerpen, als te veel van deszelfs noodzaaklykheid overtuigd zynde; maar ik ſtemme ook niet toe, in een aantal niets beduidende, of zelfs ſchadelyke voorſchriften, van welken andere gebruik maaken. Ik volge de wyze, die het meest over een komt met het geſtel en de gewoonte der Lyders; en ik volharde in dezelve, alvorens tot de Inënting over te gaan, zeven, agt, twaalf of veertien dagen, naar

ver-

vereisch van de omstandigheden in welken zig de Lyder bevind.

Over de Kunstbewerking van de Inënting, en over de verkiezing der Smetstoffen, met welken dezelve te verrigten?

Het voornaame der Kunstbewerking van de Inënting bestaat in de mededeeling der pokstoffe, aan eenen, die de Kinderziekte niet gehad heeft, ten einde aldus de besmetting geboren werde.

Die van *Astracan* prikken daar toe, met drie t'zamengevoegde naalden, het Maaghol, de Navel, de Voorhand en Voorvoet tot bloedens toe; wryven verders deze geprikte plaatsen met de versche Etter eens jongen Lyders, die aan de pokjes ziek ligt, en bedekken ze voorts met eenige bladen van het Land (*h*).

By die van *Bengalen*, en in de daaromtrent liggende Landen, word de Inënting doorgaans verrigt door de *Braminen*; die, volgens de Beschryving van Hol-

(*h*) *Biblioth. Angl. p.* 154.

HOLWELL (*i*) daar toe meest al jaarlyks, en wel in de maand van February overkomen. „ De Inwoonders van deze „ Landſtreek, van de overkomst der „ *Braminen* bewust zynde, ſchikt zig „ reeds een ieder, die zig ſtaat te laaten „ inënten, tot de Voorbereiding, welke „ beſtaat in zig, geduurende een maand „ vooraf, te onthouden van Vleesch, „ Visch en Boter. Wanneer zy de „ Kuntsbewerking zullen verrigten, gaan „ zy van huis tot huis, en verrigten de„ zelve aan de deur; weigerende vol„ ſtrekt iemand in te enten, die de Voor„ bereiding niet ondergaan heeft: zy „ zyn onverſchillig nopens de Deelen, „ op welken men wil dat de Inënting vol„ bragt werde; maar verkiezen liefst „ daar toe in de Mannen, de uitwendige „ zyde van den Arm, tusſchen het ge„ wrigt van de Hand en den Ellenboog; „ en voor de Vrouwen, die tusſchen den „ Ellenboog en de Schouder: wryven „ alvorens de plaats, tot de Inënting be„ ſtemd, met eene drooge lap van hun „ Kleed, geduurende agt of tien minu„ ten; daar na maaken zy met een ſmal „ ſterk

(*i*) *An account of the Manner of Inoculat. for the Smalpox in the Eaſtind, &c.*

„ ſterk werktuig eenige wondjes, zoo,
„ dat het bloed maar even te voorſchyn
„ kome: op de wondjes liggen zy een
„ Compres met pokſtof belaaden, met
„ twee à drie druppelen Ganges-water
„ bevogtigd, en verzekeren het zelve
„ verders met een gering verband; be-
„ veelende het zelve zes uuren te laaten
„ liggen: na dezen tyd, moet de zwag-
„ tel weg genomen worden, maar het
„ Compres moet op dezelve plaats bly-
„ ven liggen, tot dat dit van zelve af-
„ valt: ſomtyds word 'er een druppel uit
„ het Compres op het deel geperst, eer zy
„ hetzelve aanwenden. Geduurende de-
„ ze gantſche Kunstbewerking, doen zy
„ eenige Gebeden voor de Godin der
„ Vlakken, en bewaaren eene deftige
„ houding. Zy bezigen voor de ſtoffe
„ tot de Inënting altyd de Etter van in-
„ geëntte pokjes van het voorgaande
„ Jaar, en enten nooit in met verſche
„ Etter, of die van natuurlyke pokjes,
„ hoe goedaartig die ook mogen zyn;
„ ſchryven wyders aan de Zieken eene
„ leefwyze voor, die zy geduurende het
„ gantſche beloop van hunne ziekte moe-
„ ten in acht neemen; het verbod van
„ Vleesch, Visch, Melk en Boter, word
„ nog een maand lang uitgeſtrekt, te re-

„ kenen van den dag der Inënting. Den
„ morgen na de Inenting worden de Zie-
„ ken met vier ſtoopen koud water over
„ het Hoofd gegoten, en dit word alle
„ morgen en avond herhaald, tot dat de
„ koorts ontſtaat: als de uitbotting ver-
„ ſchynt, gaan zy weder met de begie-
„ ting voort, tot dat de rooven der pok-
„ jes afvallen. Zy doen alle de puis-
„ ten openen met de punt van een fyne
„ doorn, zoo dra de kleur begint te ver-
„ anderen en de Etter nog vloeibaar is.
„ De Zieken mogen niet in huis blyven,
„ maar moeten in tegendeel zig blood
„ ſtellen aan alle winden, en in den tyd
„ van de koorts op een mat aan de deur
„ liggen, Hun Voedzels moeten alleen
„ verkoelende zyn, en kunnen beſtaan
„ uit Groentens en Vrugten, die het Cli-
„ maat of deszelfs Saiſoen opgeeft, als
„ Weegbree-bladen, Suiker-riet, Wa-
„ ter-meloenen, Ryst, Grull, die be-
„ reid is van witte ſlaap bollenzaad en
„ koud water, of van Ryst. Alle deze
„ dingen voorgehouden hebbende, be-
„ veelen zy verder aan den Zieken, by
„ hunne herſtelling eene Dank-zegging
„ aan de Godinne der Vlakken te doen,
„ en ontfangen haare *Salaris*, beſtaande
„ in een pond hoorntjes, ter waarde van
„ een ſtuiver." Vol-

Volgens aanmerkingen van IVES (*k*), verrigten zy de Inënting met de punt van een naalde, prikkende daar mede kringsgewys den Volwasſenen de beide Armen; de leefregel der Zieken is, volgens dezen Schryver, gelyk aan die, welke HOLWELL opgeeft. Hy ſpreekt ook van het gebruik der koude Baden onder hen, en merkt daar en boven aan, dat zy de Lighaamen, na dat de pokjes aan het dorren zyn, doen wasſchen met Roozenwater, of het ſap van *Sattamullie*, *Suctapot*, *Culmée* en roode of groene *Tarmarun:* eindlyk, dat zy, in gevalle de pokjes t'zamen loopen, den Zieken St. Jans-zaad doen kaauwen, terwyl zy by aanhoudenheid Bang bladen, dat een ſoort van Hennip is, op de meest bezette deelen doen liggen.

De Chineezen verrigten hunne Inënting met de gedroogde korsten der pokjes, die zy in de Neus ſteeken; of zy maaken tot het zelfde einde ſteekwieken, met den reuk van Muscus doordrongen, die zy vervolgens in de poeijer van gedroogde pokkorsten wentelen; dan deze gewoonte van inënten moet als zeer nadeelig aangezien worden, en de menigte van Men-

(*k*) *Reizen naar de Oost-Indiën eerſte Deel*, p. 78-79.

Menſchen, die daar door omkomen, moet eene wederhoudende reden zyn van dezelve te volgen (*l*).

Sommige onder die van de Indiën, mengen de pokſtof met eenige Drank, en doen ze aldus den Lyderen inneemen, dat aan dezelve ongelukkige gevolgen onderhevig is (*m*).

De Europeäanen verrigten hunne Inënting, zedert dezelve by hen in zwang is, op verſchillende wyzen. In den beginne maakte men diepe Inſnydingen.

F. B. LENTIN (*n*), deed, na eene Voorbereiding met de *Mercur. dulc.* of *Decocta Lignorum & Laxant.* van drie weeken, aan negen Kinderen, een Inſnyding in de Kuit, en leidde Boomwol met Etter van goede pokjes doordrongen, in de wonden; overdekkende dezelve met een kleevende Plyſter. Van dezen dag af, deed hy dagelyks een voetbad gebruiken, en gaf tot dat 'er koorts kwam, de *tinct. Rhæa-*

(*l*) *Ill. Bar.* VAN SWIETEN *Com. in* H. BOERH. *Aphor. Tom.* 5. *p.* 41.

(*m*) *De Geleerde* CAMPER *in het meergemelde Werk, p.* 220.

(*n*) *Obſervationum Medicarum Faſciculus primus, p.* 28.

Rhæados, terwyl hy den Buik opende met Rhabarber.

De vermaarde Inënter GATTI, verkoos tot de Inënting, of de verſche Etter, of de binnenſte rooven van de pokjes tot poeijer gemaakt, oordeelende de ſtof tot de Inënting geenen invloed te hebben op den aart der pokjes, die daar uit ſtaan voort te komen (*o*): hy verrigtte dezelve wel eer met een byzonder daar toegeſchikt *Inſtrument* (*p*), dan daar na oordeelde hy het genoegzaam, met de punt van eene naalde in etter gedoopt, de opperhuid ſchuinsch op te ligten, en aldus tusſchen deze en de huid, de etter in te brengen, verkiezende verders noch pleiſter noch verband aan te wenden: ſomtyds heeft hy, door middel van eene naalde, eenen draad, die met de ſtoffen van rooven der pokjes gewreven was, tusſchen de opperhuid en de huid doorgehaald, zonder die aldaar te laaten, pryst tot de plaats voor de Inënting, het deel tusſchen den duim en de Wysvinger; ofſchoon

(*o*) *Nat.- en Gen. Bibl. van den Heere* E. SANDIFORT, *2 Deel p. 766*

(*p*) *Zie het Progr. van Prof.* H. A. WRISBERG *&c. en N. & G. B. van den Heere* E. SANDIFORT, *3 Deel p. 731.*

ſchoon hy ſommige andere deelen niet ontraad, en veragt alle Voorbereiding in gezonde Voorwerpen (*q*). Deze manier word voornaamlyk in Vrankryk gevolgd.

De wyze van inënten, die in Engeland, zoo wel als in Schotland, van over lang het gemeenst in zwang was, beſtond ook in de Inſnyding alleen tot de Opperhuid te bepaalen; doch A. MONRO, *de Vader*, maakt gewag van een Geneesheer, die in Schotland de pokjes inëntte, door met de etter alleen de huid te wryven, en van eenen anderen, die dezelve veroorzaakte, door op de ongeſchonde huid alleen een draad met pokſtof doortrokken te leggen: men verkoos aldaar de etter van gezonde Kinderen; meest äl wierd een Inſnyding alleen op een van beide Armen verrigt; dezelve wierd door eenige draaden van plukzel, of een wiekje van Boomwol in de etter bevogtigd, gedekt gehouden, en na eenige dagen van etter ververscht (*r*). In Engeland verkoos men liefst den etter, die daar toe expresſelyk ver-

(*q*) *Nouvelles Reflexions ſur la Pratique de l'Inoculation, &c. en N. en G. B. van den Heere* E. SANDIFORT, 4 *Deel p.* 773.

(*r*) *An Account of the Inoculation of the Smal-Pox in Scotland.*

vergaderd word van eenen Zieken, in wiens tegenwoordigheid gebragt word, den geenen, aan wien men de Inënting ſtaat te verrigten: men opent in de eerſte een der pokjes, die nog niet volkomen ryp zyn, maakt vervolgens in den anderen eene kleine Inſnyding aan de buitenkant van den Arm, drukt met de Vinger de etter op het gemaakte wondje, en legt 'er noch pleiſter noch verband aan: ſomtyds heeft men tot de ſtof voor de Inënting verkozen, het vogt, dat de wondjes uitgeeven omtrent den vierden dag na de Kunstbewerking, en voor dat nog de pokjes uitkomen. In de Voorbereiding word de Kwik te werk geſteld, en verders eene verkoelende leefwyze in acht genomen (*s*).

Niet zeer verſchillend van deeze wyze van inënten is die, welke door SUTTON, DIMSDALE, en anderen der vermaardſte Inënters, in Engeland gevolgd is, en die tot heden toe in gansch *Europa* plaats heeft; maar voor al hegt men zig aan de manier van DIMSDALE: ik zal om deze re-

(*s*) *An Enquiry into the merits of a Method of Inoculating the Smal-Pox, which is now practiſed in ſeveral countries of Engeland. By* G. BAKER, *&c.*

reden dezelve een weinig meerder uitgebreid voordragen. Deze Schryver raadden geenen, die ingeënt zal worden, te houden in het zelve huis, ja in dezelve kamer, met de Lyder wiens etter zal gebruikt worden: „ De Inſnyding word aan „ de buitenkant van den Arm verrigt, met „ een lancet, dat in de etter geſtoken, en „ wederzyds daar mede bevogtigd is; zy „ word niet langer gemaakt als een agtſte „ deel van een duim, en niet dieper dan „ alleen, dat dezelve door de opperhuid „ gaat, zonder dat 'er bloed kome, maar „ op dat de etter te beter in de wond „ dringe, verwydert men dezelve met „ de Vingers; en veegt de etter, welke „ zig aan het lancet gehegt heeft, op de „ wond af. Men maakt aan beide Armen Inſnydingen, en ſomtyds twee „ aan een en dezelve Arm, op eenen geringen afſtand van elkanderen: noch „ pleiſter noch eenig verband word vereischt. Somtyds heeft hy ook een gedeelte van de opperhuid met het lancet „ ſchuinsch opgeligt, en het zelve daar „ tegen gedrukt, op dat de etter aldus „ te beter zoude afgevaagd worden. Na „ de Kunstbewerking word de Ingeënte weder verwyderd van den Lyder, „ wiens pokſtof gebruikt is, offchoon

„ Hy

„ Hy dit niet altyd nodig oordeelt. Hy „ verkiest de etter, of van natuurlyke „ pokjes, of van zulken, die door Inën- „ ting verwekt zyn, én beide ſoorten zyn „ door Hem tot het oogmerk even vol- „ doende bevonden, gelyk Hy ook geen „ onderſcheid heeft opgemerkt, tusſchen „ den etter uit rype of onrype pokjes; „ Hy heeft ook het vogt, 't welk in de „ wondjes voor de uitbotting reeds word „ waargenomen, of zelfs voor dat 'er „ nog eenige koorts beſpeurd word, „ even werkzaam bevonden; merkt nog „ aan, dat ſommige de Inënting verrigt „ hebben met een lancet, waar aan de et- „ ter droog geworden was (*t*)."

WATSON pryst nopens de ſtof tot de Inënting, de waterägtige (*u*).

De Geleerde SCHWENKE volgt in de Kunstbewerking DIMSDALE; verrigt dezelve in jonge Kinderen alleen op eenen Arm, en in Bejaarden, op beiden (*v*).

De

(*t*) *The preſent Method of Inoculating for the Smal-Pox, &c.*

(*u*) *An account of a ſeries of Experiments, inſtituted with a view of aſcertaining the most ſuccesful Method of Inoculating the Smal-Pox.*

(*v*) E. SANDIFORT *N. en Geneesk. Bibl. 5 Deel, p. 615.*

De Geleerde VAN DOEVEREN vertigt de Inënting somtyds met de *Cistotome* van LA FAYE (*w*): byzonderlyk wanneer hy met vreesagtige Kinderen te doen heeft. Hy verkiest voor de plaats tot de Kunstbewerking in Jongetjes, het dikke van den Voorarm, en in Meisjes, het deel des Opperarms, even boven den Ellenboog, en verschilt verder weinig of niet van de wyze van DIMSDALE zoo min als de Geleerde SCHWENKE (*x*).

Sommige, de Inënting verrigtende, door middel van een naalde, gevademd met een draad, die met de pokstof doordrongen was, en welke zy onder de Opperhuid doorhaalden, hebben dezen draad in de wonde nagelaaten. Anderen hebben eene kleine Pleister van spaansche Vliegen-zalf verkozen, met welke zy een blaartje deden trekken, het welk geöpend zynde, wierd de pokstof op de ontbloote huid aangewend.

Zie

(*w*) *Zie dit Instument, dat een verborgen lancet is, tot de opening van de Capsula Lentis crystallinæ in de Extractie van de Cataract. bestemd, afgebeeld in de Memoires de l'Acad. R. de Chir. de Paris, T. V. p.* 303. *Pl XXII. Ed. in* 8vo.

(*x*) E. SANDIFORT *in voorgenoemde Werk., 6 D. p.* 662.

Zie daar de voornaamſte byzonderheden in de wyze van de Inënting werkſtellig te maaken. Zy betreffen de Kunstbewerking zelve; de plaats of het deel, waar dezelve te verrigten, en de ſtof met welke men tracht de beſmetting mede te deelen. Ik zal hier uit dat geene aantekenen, dat volgens myne gedagten moet dienen, om de eenvoudigſte, zekerſte en min pynlykſte manier van inënten uit te maaken.

Ik verkieze, nopens de Kunstbewerking, de manier van DIMSDALE te volgen, die door een met pokſtof bezet lancet geſchied: ik maak met dit lancet alleen een kleine kras in de Opperhuid; of liever, ik doe de punt van het lancet een weinig onder de Opperhuid voortglyden, zonder de huid te kwetzen: ik maak daar na nog een à twee ſoortgelyke wondjes, met het zelve lancet, op een geringe afſtand van den anderen. Waar ik met vreesägtige Kinderen te doen hebbe, verkieze ik het verborge lancet van LA FAYE, na het voorbeeld van den Hoog-Leeraar VAN DOEVEREN, of de Applicatie van het ſpaanſche Vlieg-pleiſtertje: de blaar daar door veroorzaakt, geöpend zynde, leg ik een met pokſtof door-

doortrokken draad daar op aan, of ik ſtrooi 'er een weinig poeijer van gedroogde korsten op, en ik bedek het wondje met een *diapalm-pleiſtertje*, dat ik laat liggen tot den anderen dag.

Nopens de plaats, of het deel tot de Inënting, kan men aanmerken, dat alle deelen van het menſchelyk Lighaam even bekwaam zyn, aangezien in alle deelen opſlurpende Aderen zyn, die de ſmetſtof tot het bloed kunnen leiden. Dan veele deelen zyn 'er, die van wegen hun teder ſamenſtel, of gevoeligheid, door de aandoening van de pokſtof, gevaarlyke toevallen zoude kunnen veroorzaaken. Zodanige zyn de Longen, de Maag, enz. en hier om is de manier van de Chineezen af te keuren, zoo wel als die der Indiaanen, die de ſmetſtof onder eenige Drank mengen en ingeeven. De plaats, tuſſchen den Duim en de Wysvinger, tot de Inënting te verkiezen, is, van wegen de menigte der Zenuwtakken, en de daar uit voortvloeijende gevoeligheid, zoo wel als om het Lidteken in dit deel, ook niet goed. De diepe Inſnydingen, in de huid, of in welk ander deel het ook zy, of de prikken op verſcheide plaatſen van het Lighaam, moeten dikwyls

wyls te lastig en te pynlyk zyn. De wryvingen met de Etterſtof in de ongeſchonde huid, of de aanwending van eenen beſmetten draad op dezelve, heeft te dikwyls gemist, om daar aan, boven andere manieren, den voorrang te geeven. Ik verkies derhalven in Kinderen eenen Arm, en in volwasſenen beide, op dat, ingevalle de Inënting in eenen Arm kwame te misſen, de andere zoude kunnen vergoeden; en ik ſtelle dezelve in de vrouwelyke Sexe een hand breed boven, en in de Mannelyke, zoo veel beneden den Ellenboog; ik ſtelle die in den Opperarm aan de buitenkant en aan den Onderarm, op de binnenkant: de reden van deze verkiezing is opgeſloten in de kleeding, die gewoonlyk in de Mannen den Onderarm lager bedekt als in de Vrouwen, zoo dat men te gemaklyker, zonder genoodzaakt te zyn den Lyder te ontkleeden, de wondjes dagelyks kan bezichtigen, terwyl zy nogthans door de kleeding ook bedekt, en dus de nablyvende Lidtekenen verborgen gehouden kunnen worden. Na de Operatie komt het my best voor, een eenvouwdig omſlag van Linnen om den Arm te ſlaan: na eenige uuren kan het zelve afgenomen worden, ingevalle de plaats door de Hemdsmouw

bedekt kan worden; maar de geringe moeite om dezen omſlag dagelyks los te maaken en te veranderen, vergoed aan het nadeel, dat men ſomtyds aan de wryvingen tegen het hemd of de kleederen zoude toe te ſchryven hebben, het welk door dezen omſlag word voorgekomen. By die geenen, welke, in heete Gewesten, gewoon zyn met ontblootte Armen te gaan, is de omſlag volſtrekt nodig, ten einde de plaats van de Inënting voor den invloed van de lucht, zoo wel als voor de aandoeningen van ſommige inſecten, die alhier zeer gemeen zyn, en gretig naar de wonden komen, te beſchermen; men kan daar toe, in plaats van Linnen, eenige bladen van het Land verkiezen.

Over de verkiezing der ſtoffe, met welke de beſmetting mede te deelen, behoeft men geenzins zoo zorgvuldig te zyn. Men heeft even gelukkig ingeënt met de ſmetſtoffe van natuurlyke als van ingeënte pokjes. De ſtof, die men daar toe genomen heeft uit de wondjes, voor dat noch de koorts, noch de uitbotting daar was, heeft niet min noch meerder gelukkige pokjes voortgebragt, als die, welke vergaderd was uit de pokjes, die verder gevorderd, of zelfs reeds aan het

dor-

dorren waren. De verſche etter en de drooge korsten, hebben geen onderſcheid in de gevolgen doen zien, zoo min als de verouderde of jaarige pokſtof; ja men heeft waargenomen, dat kwaad ſoort van natuurlyke pokjes, door middel van de Inënting even goede pokjes heeft voortgebragt (*y*). Des onaangezien, om alle verkeerde uitleggingen by het gemeen voor te komen, verkies ik liefst de ſtof uit ingeënte pokjes; en wel die van de wondjes, 't zy voor of geduurende de Uitbottings-koorts vergaderd, als zynde wel het meest prikkelende en werkzaam bevonden (*z*). By gebrek van deze gebruik ik de verſche etter uit goedaartige natuurlyke pokjes; ik vermyde dezelve te neemen uit zodanige Voorwerpen, die aan eenige andere beſmettelyke Ziekte onderhevig zyn: dit is de weg die de geleerdſte en voorzichtigſte Inënters ons aan de hand geven. Ik verkies nog, met DIMSDALE, 't zy ik gebruik maake van de etter van natuurlyke of van ingeënte pokjes, de Kunstbewerking te verrigten in de tegenwoordigheid van den geenen, wiens pokſtof ik ſtaa aan te wenden;

(*y*) CAMPER, *in het voorgemelde Werk, p.* 81.
(*z*) *Dezelve p.* 80 *in het zelve Werk.*

den; maar ingevalle deze manier geen plaats kan hebben, vergader ik de waterachtige pokſtof uit de wondjes der Inënting, of van onrype pokjes in fyn plukzel, dat ik in een daar toe gepast doosje of flesje ſluite: by den Zieken komende, bevogtig ik daar in het lancet, of het werktuig, met hetwelk ik de Inënting ſtaa te verrigten: als deze plukzeldraaden droog geworden zyn, kunnen zy toch nog dienen; het is genoeg dezelve met een druppel water te bevogtigen, en de gemaakte wondjes vervolgens daar mede zagt te wryven, of tot meerder zekerheid eenige draaden tot den anderen dag 'er op te laaten liggen, bevestigende dezelve met een *Diapalm-pleiſtertje*, zoo als in het geval, waar ik van het ſpaanſche Vlieg-pleiſtertje gebruik gemaakt hebbe. Dan, wanneer ik geene Etterſtof, noch van Ingeënte, noch van natuurlyke pokjes kan hebben, verkies ik de drooge korsten, of geheel of tot poeijer gemaakt, 't zy van Ingeëntte, of van goedaartige natuurlyke pokjes, die lang kunnen bewaard worden, zonder haare kracht te verliezen, zoo als uit de manier van Inënten by de *Braminen* blykt, en door andere ondervindingen in *Europa* ook bevestigd is.

VER-

VERSCHYNSELEN NA DE NENTING *.

Als de ſmetſtof wel gevat heeft, verſchynen den tweeden dag, na de Operatie, de wondjes eenigzins ontſtoken en verheven: de roodheid breid zig dagelyks meer en meer uit, zoo dat zy ſomtyds tot de uitgeſtrektheid gaat van een Rykſdaalder, of nog breeder. Den vyfden dag, zelden vroeger, maar dikwyls laater, ontſtaan in deze roode vlek eenige puistjes, die voor het blooteoog zichtbaar zyn, en dagelyks vermeerderen; voor 't overige zyn de Lyders gewoonlyk wel, tot den zesden dag; maar beginnen nu te klaagen over pyn in de Oxelen, voornaamlyk aan de zyde van de Inënting.

De

(*) Offchoon den inhoud van dit Articul, zoo wel als van het volgende, in de Voorſtelling niet ſchynt vereischt te worden, denke ik nogthans geen ondienst daar mede te zullen doen, dewyl het zelve van al te veel belang is voor de Genees- en Heelkundigen, die de Kunstbewerking van de Inënting nooit ondernomen, noch deszelfs gevolgen bygewoond hebben, om daar in ook niet onkundig te zyn: te meer, daar de Schriften over de Inënting, zoo als ook in de Voorſtelling zelve bekend word, in de Colonie weinig voor handen zyn.

De pyn doet zig ſomtyds vroeger en ſomtyds laater voelen, en dikwyls word zy in 't geheel niet waargenomen, of verdwynt, om na eenige dagen zig weder te verheffen. Den zevenden dag ontſtaat 'er koorts, met min of meer hoofdpyn, loomheid en pyn in de Lendenen, dorst en hitte: dit is de koorts die de uitbotting voorgaat; zy verheft gewoonlyk 's avonds, en duurt doorgaans drie dagen, of tot dat de uitbotting volmaakt is.

De wondjes van de Inënting worden in dezen tyd overdekt met een blaas, die ligtelyk breekt, en waar in zig het geſuppureerde vogt vergadert, terwyl de ontſteeking in den omtrek vermindert en verdwynt. Deze blaas is gelyk aan die, welke men in een gebrand deel dikwyls waarneemt; niet zelden word onder dezelve eene zwartagtige korst (*eſcar*) ontdekt, die door middel van de bykomende ſuppuratie losſcheid, en dan de wondjes in zweeren veranderd, die haar vogt dikwyls nog uitgeeven, lang na dat de pokjes reeds verdord, ja de korsten afgevallen zyn. In andere gaat de gemelde blaas tot verdrooging over, word dikker, harder en valt eindlyk af, gelyk de korsten der pokjes, de geheele huid nalaatende.

Ge-

Geduurende de koorts, en by het begin van de uitbotting, word by veelen eene geringe ongemaklykheid in het doorzwelgen geboren, die weder verdwynt als de uitbotting volkomen is. De puisten worden dagelyks hooger, vermeerderen en gaan meest al, den zevenden, agtſten, negenden of tiendendag, tot verdorring over, zonder te zweeren, ten zy dezelve zeer talryk zyn, dat doch niet heel gemeen is.

Zie daar! het gewoonlyk beloop der Kinderziekte, gelyk dezelve na de Inënting wordt waargenomen, zoo in Europa als in de heete Gewesten. De Lyders zyn geduurende dezen tyd, zelden zoo ziek, dat zy daarom hunne gewoone bezigheden behoeven te ſtaaken, ten zy hen de Uitbottings-koorts wat ſterk aandoet, of onverhoopt eene Etterkoorts verſchynt, dat zeldzaam is. De beroemde Hoogleeraar CAMPER heeft de Verſchynſelen, zoo als die in het beloop der Inënting, in en om de wondjes worden waargenomen, ten dienste dier geenen, welke omtrent deze Kunstbewerking geene ondervinding hebben, zeer naauwkeurig nagegaan, en afgebeeld (*a*)

VOOR-

(*a*) *Zie de bygevoegde Plaaten in het meergemelde Werk.*

VOORZEGGING.

De pyn, die in de Oxelen ontſtaat, zoo wel als het ongemak in de Keel, verdwynen doorgaans met het uitkomen van de pokjes: dan het gebeurd ſomtyds ook, dat de eerſte met ſterke zwelling gepaard gaat; ja ſomtyds tot verettering overſlaat, welk *Abces* dan ſomtyds nog zyne verzakking maakt onder de Borstſpieren, zoo als de groote CAMPER ook heeft waargenomen (*b*).

Somtyds neemt men waar, dat de beſmetting alleen gevat heeft in eene der gemaakte wondjes, en niet in een ander; het gebeurd ook dikwyls, dat geene der wondjes de minste blyk van beſmetting geeft. Men moet in dit laatste geval niet te ſchielyk oordeelen; de ondervinding heeft geleerd, dat eene lange tyd daar na, de gevolgen van de Inënting eerst verſchenen; zy deden in het geval, door LENTING beſchreven, zig eerst twaalf weeken na de Kunstbewerking op, immers zoo men deze gevolgen in de daad nog aan de beſmetting van de Inënting moet

(*b*) *In het zelve Werk p. 96 te voren gemeld.*

moet toeſchryven. Men kan echter in ſoortgelyke gevallen de Inënting gerust hervatten; want offchoon de eerste al gevat heeft, zal eene tweede geen het minst nadeel kunnen toebrengen.

Als de Kunstbewerking van de Inënting geene beſmetting veroorzaakt, verſchynen de wondjes doorgaans den anderen dag vry meer ontſtoken, maar deze ontſteeking breid zig nimmer zoo ver uit als in de beſmetting: zy verdwynt ſchielyk, en de wondjes geneezen zonder dat 'er uitbotting, noch in den omtrek, noch over het Lighaam beſpeurd wordt, of zonder dat 'er zig merktekenen van koorts of eenige andere ongemakken, daar aan verknogt, opdoen.

Sommige hebben aangemerkt, dat, hoe de verëttering in de wonde grooter zy, hoe de pokjes minder zullen zyn. Of dit altyd doorgaat, moet de ondervinding beſlisſen.

Zoo leest men ook, dat, als de wondjes weinig of niets geëtterd hebben, de uitkomst van de Inënting onzeker is; zoo wel als in die, in welken de wond-

jes nog na de koorts verëtteren; ja zelfs offchoon een of meerder pokjes reeds te voorfchyn zyn gekomen, 't zy die tot verëttering zyn overgegaan of niet. De ondervinding heeft my geleerd, dat deze Voorzegging in 't algemeen niet doorgaat; want ik heb gezien, dat de wondjes nog lang na de Geneezing gedraagen hebben, zonder dat ik ooit daar van eenig nadeel befpeurd heb, het welk ook door den Grooten CAMPER en anderen is waargenomen: en in veelen, wier wondjes weinig of niet gedraagen hadden, zyn de pokjes even goedaartig geweest.

Het zweet, dat, zonder broejing of kunst, voor de uitbotting verfchynt, word voor een goed teken gehouden.

Een ligte Scharlaaken-koorts, by de Ingeënte pokjes te verneemen, is niet te vreezen; zy verdwynt doorgaans, als de uitbotting van de pokjes volkomen is, en de wondjes aan het draagen zyn.

Over

Over de maatregelen, welke de Geneesheer na de Inënting dient in acht te neemen; en over de leefwyze, dien Hy den Zieken dient voor te ſchryven tot de volkome Geneezing.

De voornaame aanwyzingen, na de Kunstbewerking van de inënting, beſtaan in het afweeren van alle zulke oorzaaken, die gelegenheid zoude kunnen geeven tot te ſterke koorts, tot verzwakking, of tot het wederhouden van de ontbonde Ziekſtof.

Men heeft met het gebruik van Kwik- en Purgeermiddelen, zoo wel als met de ſtrenge leefwyze aangehouden. DIMSDALE (*c*) geeft den eerſten dag na de Operatie drie grynen Calomel, met gelyke veelheid van het ſamengeſtelde Poeijer van Kreeften-ſchaaren, en een tiende gedeelte van de braaking-verwekkende Wynſteen, 't zy in geley of pillen. Zoo dra de tekenen van de Uitbottings-koorts zig openbaaren, herhaalt hy dit middel, en geeft den anderen dag 's morgens een aftrekzel van Sene-bladen met Manna, en de tinctuur van Jalappe. Als 'er geene

(*c*) *Zie het te voren gemelde Werk.*

ne der gewoone verſchynſelen omtrent de wondjes gebeuren, vreest hy voor de kwaade gevolgen, en tracht de uitbotting te verhaasten door de Kwik- en Purgeermiddelen. Wanneer de Uitbottingskoorts verſchynt, moet de Lyder, ten zy hy zeer veel pokjes heeft, in de open lucht, ja zelfs, als het zeer koud is, wandelen, en intusſchen zyne dorst met koud water leſchen, maar voor al zorg draagen, dat hy in beweeging is en nooit ſtil ſtaat. De pokjes tot verëttering overgaande, pryſt hy eenen drank aan, beſtaande uit één deel ſlappe, en twee deelen zoet-gemaakte geest van Koperrood, waar van een half once, met drie pinten Gersten-water vermengd wordt. De Aderlaating word, volgens Hem, door dit middel gewoonlyk voorgekomen.

Zie daar! de manier van eenen der grootste en beroemdſte Inënters van gantsch Europa, en die, welke aldaar door de meesten gevolgd wordt. Dan, te voren heb ik aangewezen de nutteloosheid van de Kwikmiddelen, zoo wel als van alle, welke men in het werk zoude kunnen ſtellen, met oogmerk, om daar door de pokſtof te verminderen, of te veranderen: zy kunnen derhalven hier toe

toe even min bekwaam zyn, na als voor de Kunstbewerking van de Inënting. Deze middelen toe te dienen om de uitbotting te bevorderen, ſteunt veel eer op ſchadelyke gronden: het is de ons onbekende werking van de Natuur alleen, die dit vergif ontbindt en uitleid; en welke ontbinding door geene van de genoemde middelen kan verhaast, maar wel vertraagt worden.

Tot dit einde Purgeermiddelen aan te wenden, is dikwyls zeer nuttig en van een gewenſcht gevolg geweest; want in gevalle de eerſte wegen te zeer met vreemde ſtoffen bezet zyn, kan door derzelver prikkeling de uitbotting wederhouden worden. Ik verkieze hier toe de allerzagtſte Laxeermiddelen van de *Manna*, de *Pulpa Tamarindorum*, *Prunorum*, *Caſſiæ* en andere ſoortgelyken: ik doe van dezelve gebruik maaken, zoo dra ik hardlyvigheid beſpeure, en ik rigt dezelve zoo in, dat de Lyder ten hoogſte niet meer dan twee of drie afgangen daar van hebbe (*d*): tot het

(*d*) B. V. R. *Palp. Tamarind.*
Syr. Roſar. ſ. c. S.
Mann. elect. an ℥j.
Sal. mirab. Gl. ʒiß.
Aq. Fœnicul. ℥viij.
M. S^t. Mixtura.
Om 'er alle uur een once van in te nemen, tot dat den afgang volgt.

het zelve einde kunnen ook de Cliſteeren uit Water, Honing, en een weinig Salpeter gebezigd worden.

De Lyders moeten zig alleen matig voeden, en met verkoelende Spyzen: de Groentens en Vrugten, die de Landaart opgeeft, en van een verkoelenden aart zyn, zyn derhalven hier toe aangewezen. De Gruwel van Ryst, de geſtoofde Porcelyn, Endivie, de Pompoenen, de Bananen, Bacoven, Guajaven, de Oranje-appelen, en wat dies meer van dien aart zy, komt het allerbest te pas; met één woord, dezelve Spyzen, dezelve Dranken, die ik in de Voorbereiding hebbe aangeprezen, kunnen na de Inënting tot de volkome Geneezing toe, met vrugt toegediend worden, terwyl men de onthouding van Vleesch- of Viſchſpyzen, zoo wel als van de Wyn, doet in acht nemen: dan, waar de pokjes reeds ver gevorderd zyn, kan men vryelyk een ſcheut Rhynſche- of Moezelwyn, in den gewoonen dorstdrank toeſtaan.

De Lyders by de Uitbottings-koorts tot beweeging aan te zetten, en hun aldus te verhitten, is eene nieuwe oorzaak voegen by die, welke reeds werkende is,

die

die op zig zelve gelaaten, de uitbotting genoegzaam zal kunnen voortbrengen, maar te ſterk wordende, die eerder zal vertraagen, behalven dat zy andere toevallen zal kunnen veroorzaaken, die den Lyder ſomtyds in gevaar zullen ſtorten: met één woord, deze Voorſchriften moeten onderworpen zyn aan dezelve gebreken, als die van ſterke zweetmiddelen toe te dienen: ik verwerpe derhalven dezelve, als ten uiterſten nadeelig. Als de Uitbottings-koorts verſchynt, vermaane ik den Lyder zig ſtil te houden; ik zorge alleen, dat hy in dien tyd veel drinke, en zig koel houde. Het komt my even onvoorzichtig voor, de Lyders aan felle of hen ongewoone koude bloot te ſtellen: verre van hier door de uitbotting te verhaasten, zal men, gelyk door de eerſte handelwyze, de Lighaamen verhit, en dus gelegenheid tot heete en kwaadaartige koortſen gegeeven worden, door de laatste hen veel eer aan Zinkingen en *Rheumatismus* onderworpen maaken. En welk gevaar loopt men niet, door den raad te agtervolgen, van zig in de felle koude, door de beweeging te verhitten, het vatgeſtel uitwendig te ſluiten, en den omloop daar in te vertraagen, de bloedcolom naar het hart toe te bepaalen, ter-

wyl

wyl men dezelve naar den omtrek van het Lighaam door de verhitting aanzet? Kunnen hier door geene verſtoppingen, ontſteeking, inwendige bloedſtortingen en andere gevaarlyke Ziektens veroorzaakt worden? Genoeg is het de Lyders alleen te voorzien van eene maatige koele lucht, maar die voor äl aan ververſching bloot ſtaat: de open lucht is hen in de heete Gewesten byzonderlyk goed; maar zy moeten aldaar ook bevryd zyn voor de hevige aanvallen der Winden, voornaamlyk in den tyd van dë koorts. Zoo als de *Braminen* hen aan de deur te doen zitten of liggen, daar het koel is, kan niet kwaad geöordeeld worden, mits het evengezegde in acht genomen werde. Men moet hen ook de felle Zonneſtraalen zoo wel als de togten en Winden doen vermyden; én om deze reden is het best hen geduurende den middag in huis te doen blyven. Wanneer men in de heete Gewesten zoude beſluiten Hospitaalen voor de Ingeënten aan te liggen, zouden die voor al luchtig moeten zyn, en zoo ingerigt worden, dat zy ook voor de ververſchingen van lucht bloot ſtaan, en voor äl droog zyn.

Men pryst nog aan, nu en dan gebruik

van

van de laauwe Voetbaden te maaken: deze zyn dan inzonderheid goed, als 'er yl-hoofdigheid, zwaare Hoofdpyn, of ſterke zwelling in de Keel, of onder de Oxelen, by de koorts verſchynt; maar om een meerder getal van pokjes, voornaamlyk naar de benedendeelen te lokken, en dus de bovendeelen, byzonderlyk het Aangezicht te bevryden, zoo als veele van gevoelen zyn, hebben zy weinig vermogen: zy dienen nog eenigzins in robuste of dikhuidige Voorwerpen, om de wederſtand van de huid te verminderen.

De koude Baden zyn goed in zwakke Geſtellen, om dat zy, door hunne verſterkende uitwerking, de Natuur kunnen te hulp komen in het volvoeren, zoo van de ontbinding der pokſtoffe, als tot deszelfs uitdryving; en het is daar door, dat zy ook als krachtdaadige middelen mogen aangezien worden tegen de verrotting. Zy kunnen derhalven van dienst zyn, 't zy voor of na de uitbotting, in die gevallen, waar de zwakheid, of de verrotting der ſappen, de gelukkige uitkomst van de Inënting zoude kunnen tegengaan: buiten deze gevallen zyn dezelve niet nodig, maar waar men gebruik van dezelve maakt, moet het gantſche

Lighaam daar in gedompeld worden, en niet het Hoofd of eenige deelen alleen, op dat men geene zinkingen, of eenen ongeregelden toevloed van bloed en andere vogten veroorzaake in die deelen, die door de Bading niet geraakt zyn. Ik kan derhalven de begietingen van de *Braminen* niet goed keuren, maar zoude veel liever, des nodig oordeelende, volmaakte koude Baden, in derzelver plaats aanwenden.

Als de pokjes tot verëttering komen, en veel in getal zyn, moeten zy geöpend, en het Lighaam gereinigt worden met ſponſen, in laauw water, daar men een weinig ſap van Limoenen, Honing of Suiker in vermengt, doordrongen.

In deze gevallen komen ook de mineraale Zuuren te pas; byzonderlyk, als 'er eene rottende ſmelting in het bloed gevreest word: die, welke het meest vermogend zyn, zyn de *Spiritus Vitrioli*, *Sulphuris per campanum*, *Salis Marini* en ſoortgelyken, met welke de gewoone Dorstdranken tot eene aangenaame zuurheid toe, vermengd, moeten worden. Dan, wanneer in den tyd van de verëttering, uit zulke geſteldheid der ſappen,

pen, en kwaadaartige koortsen, hevige ylhoofdigheid, slaaploosheid, enz. verschynen; dient men nog zyne toevlugt tot de Koorts-bast en de Opiaaten te neemen, zoo als men gewoon is in de samenvloeijende soort van natuurlyke pokjes te handelen; maar het is zeldzaam, dit ongelukkig uitterste te ontmoeten in de Kinderziekte, die op de Inënting volgt.

De wondjes van de Inënting moeten, zoo als gezegd is, tegen de lucht en de aanvallen van Insecten, in heete Gewesten gedekt worden: het is genoeg dezelve met een eenvouwdige omslag te omwinden, dat men dagelyks ververscht. Maar, waar dezelve in- of voortknaagende worden waargenomen, dienen dezelve gedekt te worden met middelen tegen het bederf: Zalven, of Pleisters, vermogen daar toe zeer weinig, en zyn in de heete Gewesten, meest al nadeelig: best is, dagelyks dezelve te zuiveren en te verbinden met een kleine Wiek of Druk-doekje, in witte fransche Wyn en Water, of één deel Sap van Limoenen en zes deelen Water, met welke behandeling men voortgaat tot de volkome Geneezing toe.

Door alle het geene ik tot hier toe ter

beäntwoording van het tweede lid der Voorſtelling hebbe voorgedraagen, in een kort beſtek by een te brengen, volgt, dat de eenvouwdigſte en beste wyze van inénten, is 1°. die, welke geſchiedt zonder eenige andere Voorbereiding dan de zodanige, tot welke gegronde aanwyzingen zyn. 2°. Die verrigt wordt door middel van een lancet, of door het Werktuig van LA FAYE, in de onrype wateragtige verſche Pokſtof van ingeënte of natuurlyke goede ſoort van pokjes bevogtigd. 3°. Door met dezelve in de vrouwelyke Sexe aan de buitenkant van den Bovenarm, omtrent drie vingeren breed boven de plooi van den Ellenboog, en in de Mannelyke, zoo veel beneden dit deel, op den Voorarm, twee of drie kleine wondjes in de Opperhuid alleen te maaken, liefst ſchuinsch onder dezelve voortgaande, of, in vreesagtige Voorwerpen, een ſpaanſche Vliegpleiſtertje aan te wenden, en na de opening van de blaar, de ontblootte huid te bevogtigen, met de verſche etter, eenige met etterſtof doordronge plukzel-, draaden daar op aan te wenden, of dezelve te beſtrooijen met de gedroogde Pokſtof van Ingeëntte, of goedaartige natuurlyke pokjes. 4°. De wondjes na de Inënting met géen Pleiſters of Zalven te verbinden,

den, en zy alleen om de Pokſtof te onderſteunen, geduurende den eerſten dag, in gevalle men geen verſche etterſtof bekomen kan, of gebruik van de ſpaanſche Vliegpleiſter heeft gemaakt: in alle andere gevallen dagelyks een versch droog verband aan te leggen, dat alleen beſtaat in een eenvouwdig omſlag; en als de wondjes ſchynen voort te knaagen, middelen tegen de verrotting 'er op te adpliceeren. 5°. Geduurende het gantſche beloop der Ziekte, de Lyders in geene al te ſtrikte leefwyze te houden, die hen nadeelig kan zyn, maar hunne gewoonte gade te ſlaan; hen niet te broeijen of te verhitten, maar ook niet aan togten of felle winden bloot te ſtellen; hen, zoo veel immer mogelyk, alle Vleesch- en Vischſpyzen te onthouden; den Buik open te houden, maar ook buiten noodzaaklykheid niet te purgeeren. 6°. In Dikhuidigen, en in gevallen van heviger beweeging der ſappen na het Hoofd, gebruik van de laauwe Baden te maaken; maar in zeer zwakke Geſtellen, of als 'er vrees voor verrotting is, de koude Baden te verkiezen. Verders geene Geneesmiddelen aan te wenden, dan in gevalle daar toe wezenlyke kenbaare aanwyzingen zyn.

Deze gantſche wyze van inënten verſchilt niet dan zeer weinig van die der *Braminen*: Zy is alleen meer of min omſtandig, naar maate der byzondere omſtandigheden. Zy verſchilt in de manier van die te verrigten, en in de ſtoffe, die de beſmetting maakt; doch dit verſchil doet tot het wezenlyke oogmerk weinig of niet. Maar de begietingen met koud water kunnen aan ongemakken onderhevig zyn, die door het gebruik van de koude Baden niet zullen veroorzaakt worden, waarom ik liefst deze laatste verkieze, die ik nogthans niet werkſtellig maake, dan in gevalle daar toe de te voren gemelde Aanwyzingen zyn.

Te recht derhalven, mag ik aan deze verhandeling, die alle het ſchadelyke, alle het uitterſte, dat men by de Kunstbewerking der Inënting, als zoo veele noodige ceremonien gevoegd heeft, uitſluit, en niets voorbehoud, dan het noodzaaklyke, dat in de daad weinig omſlagtig en eenvoudig is, de Zinſpreuk voegen;

SIMPLEX SIGILLUM VERI.

EINDE.

KOR-

KORTE BESCHRIJVING

VAN HET

EILAND

CELEBES,

EN DE

EILANDEN

FLORIS, SUMBAUWA, LOMBOK, EN BALY,

DOOR

J. C. M. RADERMACHER.

In de korte Schets van de bezittingen der Oost-Indiſche Compagnie, geplaatst aan het hoofd der verhandelingen van het Bataviaasch Genootſchap (*a*), ſprak ik eerst van de Eilanden, vervolgens van het vaste Land van India. Inleiding.

Deze orde hebbe ik ook gehouden in de Beſchryving der drie Sundaſche Eilan-

(*a*) 1 Deel pag. 5.

landen, Java, Borneo en Sumatra (*b*). Timor (*c*), en de na by gelegene Eilanden zyn door Mr. *Willem van Hogendorp* beſchreven; en de Molucſe Archipel (*d*), Ternaten, Ambon en Banda, zyn door Valentyn, in zyn oud en nieuw Oost-Indiën, onverbeterlyk vertoond.

Dus blyft 'er, omtrent de Eilanden, niets over als Celebes, ook Macasſar genaamd, met de Eilanden daar bezuiden, tusſchen Java en Timor.

Het vaste Land, naamlyk Indostan, het half Eiland beöosten de Ganges, China en Japan, zullen volgen.

In deze Verhandeling zal ik eerst ſpreeken, van Celebes.

2. — Floris.
3. — Sumbauwa.
4. — Salemparang.
5. — Baly.
6. Woordenboek van Macasſaars, Bonties en Balies.

§. I.

(*b*) Zie 1 Deel pag. 5, 19. 2 Deel pag. 107. 3 Deel pag. 3, en de Byvoegzels 3 Deel pag. 423.

(*c*) 1 Deel pag. 275 en 2 Deel pag. 63.

(*d*) Ternaten, 1 Deel, Ambon, 2 en 3 Deel eerſte Stuk, en Banda, 3 Deel 2 Stuk, pag. 1.

§. I.

Het Eiland Celebes.

1. Celebes is gelegen tusschen 1–30. NB., 5–30. Z. breedte, en is 45. mylen oost en west: ten noorden van het zelve leggen de Philippynsche Eilanden, ten westen de Sundasche, ten oosten de Molucsche, en ten zuiden de Eilanden tusschen Timor en Java. Geographische Beschryving.

Het Gouvernement van Macasar, strekt alleen over de Comptoiren, die de Compagnie op de Westkust van Celebes heeft, welke de eigentlyke Kust van Macasar is, dewyl de Comptoiren op de Oostkust onder het Gouvernement van Ternaten behooren, en deze Kust eigenlyk Celebes genaamt wordt.

Het zelve heeft de gedaante van een Hoefyzer, door de inham aan de Zuidkant; de bogt van Bony genaamt, die wel 7 à 8 mylen wyd, en 20 mylen diep is, en met welkers Wester-Oever ik de beschryving zal beginnen.

1. Lochoe, een Rykje met Bony vermaagschapt, legt hier in het binnenste der Bogt.

2. Soping, legt 11 mylen daar bezuiden, en is mede met Bony verbonden.

3. Maar vyf mylen zuidelyker legt Bony, de Hoofdplaats van het magtigste Ryk; een weinig landwaarts in legt een Meir, Tempe genaamt, waar uit de Rivier Tjinrana ontſpruit, daar een Stad van dezelve naam op ligt, alwaar de Koning zyne Hofhouding houd, als hy in de Bovenlanden is.

Tanjoli ligt twee en een halve myl Zuidelyker.

4. Aan de zuidkant dezer Bogt, liggen des Compagnies Zuider-Provintien, Poelebanking en Glisſon, en de Reſidentien Boele Combe en Bontain, nevens het Eiland Saleijer, en eenige kleindere. Als men dan de Westkust van dit Eiland volgt, vind men eerst.

5. Het Rykje Toeratte.

6. Hier op volgt het Macasſaarſche Ryk, eigenlyk Mangkaſar genaamt, welkers Koningen voor dezen hunne Reſidentie hadden te Sambodipo, in het Caſteel Panakeke, en ſedert de verovering in 1667 de Stad Goa bouwden, omtrent 2 my-

mylen benoorden ons Casteel Rotterdam gelegen, die egter in 1779 door de Nederlandsche Compagnie is verwoest.

7. Het Casteel van de Nederlandsche Compagnie hiet Rotterdam, in de Lands Taal Oedjong Panjang Kykhoek; het Dorp Vlaardingen was voor dezen de Stad Macasar of Mankasar in 1667 overmeesterd.

Bontadak, de Residentie van den Koning van Bony, als hy in de Benedenlanden is, ligt maar een half uur van het Casteel.

8. Wadjo of Toadjo, benoorden Bony binnenlands, word geregeerd door veertig Vorsten; uit dezen word een Hoofd Patara voor den Oorlog, en een Padenrang voor de Politie gekozen.

9. Tanette, ten N. O. van ons Casteel, met Bony verbonden.

10. Sandrabony, al mede met Goa verbonden, en in 1778 ingenomen, ook Sederning genaamt.

11. Een myl benoorden legt Tello, een Rykje dat naauw met Macasar verbonden is.

12. Het

12. Het Ryk van Mandhar ligt aan Zee, en is de Grensscheiding van het Macassaarsche Gouvernement ten noorden.

13. Vier mylen verder leggen de noorder Provintien der Compagnie, de Koornschuur van Celebes; daar zyn 370 Negoryen, onder bescherming van de post der Compagnie, Maros, daar een Resident is.

Valentyn eerste Deel pag. 57. Molucc.

By Cayely beginnen de Bezittingen van den Koning van Ternaten, die het geheele Noorden en Ooster gedeelte van Celebes beslaan.

1. Cayely is een groote Bogt; de Koning van Tabali is de vermaardste van 23 Koningjes.

Paloe, daar by gelegen, heeft 'er 7 onder zig.

Dat. Gen. 3 Deel pag. 166.

Dondo, Tontoly, Bowl en Caudipan, zyn ryk in Sago, Massoy, en hebben ook Goudmynen, die van 12 tot 15 vadem diep gegraven worden.

2. De Magonders, welkers voorname Dorp Salamadongan is, bewerken ook Goudmynen.

3. Maar

3. Maar de Koning van Boelan is de magtigste van deze Noordkust, en heeft Goudmynen die veel opwerpen.

Tien mylen hier van daan, op de Scheiding, ligt Amoera; en 6 mylen verder Manado, daar de Nederlandsche Compagnie een Fort heeft, Amsterdam genaamt, in 1703 gebouwd. Een der nieuwste Goudmynen van Papasatoe, is 'er 30 mylen van daan gelegen, en word niet dieper als 6 vadem gegraven.

Deze geheele Kust van Celebes, wierd op 17000 weerbare Mannen of 55066 Inwoonders gerekend.

4. Van hier zuidwaarts vind men Gorontalo, mede een Residentie van de Nederlandsche Compagnie, aan een Rivier gelegen, die tamelyk veel Stofgoud heeft; hier by iets binnen 's Lands legt Limboto, en zuidwaarts de Bogt van Tambocco; voorts het zuider gedeelte landwaarts in, en tot aan de Bogt van Bony, bewoond door Wiadjos of Biadjos, een soort van wilde Volkeren, die van Java in oude tyden zouden zyn verjaagd. Zie Bat. Genootschap. 2 Deel onder Borneo.

5. Buiten en beöosten de Bogt van Tam-

Tambocco, leggen de Eilanden van Pantjana, dat Houtryk is. Wawoni, onbewoond, en Boeton, dat Slaaven en Tripans geeft, ſtonden voor dezen onder den Koning van Ternaten, doch thans onder den Koning van Boeton, die in verbond met de Compagnie ſtaat, en jaarlyks Gezanten na Macasſar zend.

In 1782 heeft deze Koning, genaamt Padoeka Siri Sulthan Karimoedien, nog eene Ambasſade na Batavia gezonden.

Inwoonders. 2. *Celebeſche Volkeren.* Van de verſchillende Volkeren, die men op Celebes vind, zyn de Boniers of Bougineezen, en de Macasſaren de meest bekende, zynde die laatste wel de voornaamste, die door 's Compagnies Wapenen tot een Bondgenootſchap met haar gebragt zyn, en welkers Landen, omſtreeks de haare gelegen, en waar mede zy het meeste te doen heeft, hun meer in de Hiſtorien doen bekend worden, dan wel verder afgelegener Ryken en Volken. De Boniers zyn thans de magtigste natie op Celebes, ſchoon zy over hondert Jaaren in geen vergelyking kwamen by de Macasſaren, welke toen het magtigste Ryk van Celebes maakten.

Ge-

Gedaante. Zy zyn middelmatig van lengte, ſterk geſpiert, bruin van couleur, die wat na het ligte trekt; men vind 'er zelfs, die het blanke zeer naby komen, byzonder onder de Vrouwsperſoonen, wel beſneeden van Aangezigt, doch de Neuzen wat platachtig. De Macasſaren daar en tegen zyn zoo klein niet, maar zien 'er mannelyker en oorlogzugtiger uit, hebben ook meer courage, en zyn vyanden van verraad, daar de Boniers hunne Tegenparty nooit voor de vuist zullen aandoen, maar die tragten verradelings van kant te maaken; zelfs die geenen, die haar nooit iets misdaan hebben, zullen zy het leven beneemen, wanneer zy 't, zonder ontdekt te worden, kunnen te werk ſtellen, al was het maar, zoo als zy zeggen, om de Criſen te beproeven, of die goed zyn, waar van de Europeezen op Macasſar dikwyls het ſlagtoffer geweest zyn.

Geweer. Hunne Criſen en Asſagayen zyn meest al vergiftigd; zoo als ook hunne Spatten, waar mede zy kleine pyltjes, nog al op eene verre diſtantie blaazen.

Kleeding. Hunne Kleeding beſtaat in een ſtuk Cattoen, rood of blaauw, om 't Lyf gewonden, of tuſſchen de Beenen door-

doorgehaald, gaande met het Bovenlyf naakt; om het Hoofd hebben zy mede een ſtuk Cattoen, of zoo als onze Zakdoeken, waar mede zy hun Hoofdhair, dat zy zeer lang hebben, en git zwart is, bedekken; op andere plaatzen van hun Lighaam laaten Mannen of Vrouwen geen hair groeijen, maar plukken het met wortel en al uit, zoo dra het zig maar vertoond, zoo als al de Mahumedanen overal in Indië doen.

Speelen. Zy hebben een Kaartſpel, zekerlyk van de Portugeezen afkomstig, veel gelykenende na het Tarocco, doch zonder de twee en twintig troeven; de vier kleuren noemen zy Spada, datudyens Caſo-ſtokke, Copas-Couſel, Boelang-Roſy.

Voedzel. Het Voedzel beſtaat in Ryst, Visch en Piſang, en hun Drank is Water, ſchoon 'er cok Sagueer valt.

Vrouwen. De Boniſche Vrouwen, vallen door den bank ſchooner, dan die van eenige andere Indiſche Natien; men vind 'er zelve onder, die in Europa voor ſchoonheden zouden kunnen doorgaan, indien zy het blank en bloozende van de onze hadden, daar, wat het eerſte aangaat, ver-

verſcheide zeer naby komen: zy zyn alle driftig naar het phyſique der Liefde, en dat inſtinct volgende, laaten zy niets onbezogt, om dat te voldoen.

Godsdienst. De algemeene Godsdienst hier aangenomen, is de Muhamedaanſche, die hun vier wettige Vrouwen toeſtaat, wanneer zy die onderhouden kunnen; de partyen, malkander niet aanſtaande, ſcheiën alzoo ligt van den andere, als zy by een gekomen zyn.

Begravenisſe. Hunne Begravenisſen zyn zonder veel omſlag: het Lyk, in een ſtuk wit Linnen gewonden, wordt zoo in het graf gelegt, waar op eenige ruikende Bloemen geſtrooit, en aan het Hoofd- en Voeten-einde twee ſteenen opgerigt worden.

3. *'t Kaſteel Rotterdam.* 't Kaſteel Rotterdam, dat nog door de Macasſaren, met hulp der Portugeezen, gebouwd is, ligt omtrent 50 roeden van den Oever, tegen over de Rheede, alwaar een Zeehoofd uitſteekt, en voor de ontlosſing der Goederen dient: het plan der Gebouwen, te vinden in het Leven der Gouverneurs-Generaal, is nog even het zelve; de Kerk, ſedert Compagnies Bezettingen.

weinige ſaaren herbouwd, is zindelyk opgehaald, en genoegzaam om 200 Menſchen te bevatten; de Muuren der Vesting zyn hoog en ſterk, van Klipſteenen gebouwd; de Landpoort uitgaande, komt men op eene groote vlakte, aan welker noordzyde de

Negery, of Stede Vlaardingen, ligt, alwaar de meeste Europeërs woonen; de Straaten kruisſen elkander met regte hoeken, na de vier Hoofdſtreeken, zynde de meeste ruim, en met redelyke Huizen bezet; aan het einde van een der zelve ſtaat het Weeshuis, dat een groot Gebouw is. De Chineezen woonen alle by malkander in eene ſtraat, die ook naar hun genoemt is; het wordt de *Negery* genaamt, doch verdient veel eer den naam van kleine Stad, rondom met een Hek afgeſchut, en met Poorten, die 's nagts geſloten en bewaakt worden; buiten de *Negery* ten zuiden ſtaat een reeks Gebouwen, welke dezelve aan dien kant bepaalen, alwaar thans ook des Gouverneurs wooning is.

Campongs. Niet verre van de Negery Vlaardingen, ligt het Campong Boegis en Campong Malays; ten zuiden van het Ka-

Kaſteel is de Campong Baroe, alwaar meest Inlanders, en een weinig Europeërs, woonen; men vind 'er weinig ſteene Huizen.

De Rheede van Macasſar is, in de goede of zuid-oost Mousſon, een der fraaijſte, die in Indië is, en zeer zeker: de Eilanden groot en klein Ly Ly, met haare Rheeven, beſchutten, die van het zuidwesten tot noorden, en digt onder groot Ly Ly ankerende, zoude men het in de kwaade Mousſon, wanneer de noordweste Winden doorblaazen, zonder gevaar kunnen houden.

De Situatie van de Plaatſen hier omſtreeks is zeer vermaaklyk, in eene uitgeſtrekte vlakte, die, op 7 à 8 uuren afſtands, ten oosten tegen een hoog Gebergte aanſtoot, dat dit gedeelte van Celebes, bewesten de Bogt van Bony, en bezuiden den Golf van Tomini in tweeën ſcheid; dit word de Berg of Gebergte van Bontain, genoemd, om dat die Landſtreek in het afgaan van dezelve om de zuid ligt. Deze vlakte is overal, zoo verre het oog dragen kan, niets dan Rystvelden, en Weilanden, die hier en daar door kleine Bosſchagien van vrugtdragend of lom-

merryk Geboomte afgebroken, en door Beekjes uit groote Rivieren, van het Gebergte afkomende, beſproeid worden; de Jaargetyden, hier bekend onder de naam van Mousſons, zyn dezelve als op Java, werdende de zuidoost voor de goede, en noordwest voor de kwaade gereekend; de eerſte altoos een helderen Hemel en droogte, en de laatste felle aanhoudende winden en zwaare regens aanbrengende, op de Landen, die bewesten het hier voorgemelde Gebergte geleegen zyn; doch beöosten het zelve, heeft het tegengeſtelde plaats, want daar de zuidoost Mousſon hier het ſchoone Weêr aanbrengt, heeft men daar niet anders dan wind en regenbuijen, zoo dat de Zomer en Winter hier geen agt uuren van malkanderen verſchillen.

Producten. 't Voornaamste Product is de Ryst, die egter zoo goed niet is als op Java; Cattoen, de beste van India, waar van veele Kleedjes en Sarongs geweven worden, en Slaaven, die veel al door dieſſtal gemaakt worden.

Onder 's Compagnies Bezittingen op Celebes behoord in de eerſte plaats het Kaſtee. Rotte.dam; Het zelve ligt in het Ryk

Ryk van Macasſar, voor dezen onder de Jurisdictie van Tello, aan de west Kust van Celebes, op de Zuider-Pools hoogte van 5°, 7. en is de Hoofd-Reſidentie van de Compagnie alhier: by het Bonays Contract werd het Oedjong Pandang genaamt, en nevens het Dorp en Land, daar aan gehoorende, ten dien tyde overgegeeven. Hoe verre de Limiten zig buiten het Kaſteel uitſtrekken, wordt by geen der Contracten aangeweezen, waarom de Macasſaren dezelve tot op den hui digen dag zoeken te bepaalen, tot even buiten de Stede of Negery Vlaardingen, met zyne Buitenbuurten ten noorden; ten zuiden, even buiten het Campong Barroe, en ten oosten met Bontuala.

Dit is 't Hoofd-verbond waar in alle de Celebiſche Vorſten getreden zyn.

Noorder-Provintien. De Noorder-Provintien bevatten in zig de Landen van Maros, met het halve Eiland Sodian en Barras, of Cabbeſiang, Labaccan, met Bongers en Sagierie, zynde dit de vlaktens tusſchen Tello en Tanete, de eigentlyke Koornſchuuren van geheel Celebes; voorts de Plaatſen tusſchen deze vlaktens en het Gebergte, en wyders de Berg-Negeryen. Deze Landen, onmiddelyk aan malkander grenzende, hebben, ten westen, de Zee, ten noorden, Tanete en Maros,

ten oosten, Lamoeroe, en ten zuiden het Koningryk van Macasſar. Dezelve zyn altemaal onder de Regeering van den Macasſaarſchen Koning *Allahoedien* overwonnen, dienstbaar gemaakt, en onder de Macasſaarſche Grooten by Dorpen en Perceelen uitgedeeld, dewelke daar van, als uit hunne Eigendommen, de Tiendens van 't gezag, en de ordinaire Heere-Diensten, van de Bewooners genooten, tot in October 1668. wanneer Maros, ſtaande de bondbreuk der Macasſaren, door de Compagnie en haare Bondgenoten wierd ingenomen; doch 't zelve ging den 20 November daar aan volgende weder aan den Vyand over; maar by de verovering van Samboupo, wierd dit Landſchap door de onzen andermaal ten onder gebragt; dus alle deze Volken in vollen nadruk aan de Compagnie onderworpen wierden. In de Jaaren 1736–37, wanneer de Rebel Crain Bontalancas, de noorder-Provintien invadeerde, vielen alle deze Landſchappen, zoo door dwang als met goeden wille, van de Compagnie af, en vatten de Wapenen tegen haar op; doch wanneer Maros, in Auguſtus 1737, door den Gouverneur *Smout* herwonnen wierd, keerden de meeste Hoofden wederom tot hunnen vorigen Heer, terwyl

andere de vlugt namen, die naderhand, agterhaald zynde, hunne welverdiende ſtraffen erlangd hebben. De tot hun pligt weder gekeerde Hoofden, wierden in January A. 1738. aan 't Kaſteel ontboden, alwaar de Schuldigen, die van zelfs wedergekeerd waren, pardon ontfingen, en toen, nevens alle de anderen, (except Labaccan) de Macasſaarſche Heerſchappy voor eeuwig afzwoeren, en dus als trouwe Onderdanen van de Compagnie weder aangenomen wierden.

Over alle deze geſubordonneerde Provintien, heeft een Onder-Koopman het opzigt, zyne Reſidentie houdende in de Provintie van Maros, binnen de gepalliſadeerde Schans Valkenburg, en de Negery Soeryierang gelegen, aan welken Reſident al mede ondergeſchikt is, de Pagger, buiten in 't Ryk van Tanete, aan de Rivier Pantjana. Het getal der Negeryen, die 's Compagnie's Jurisdictie onderworpen, en aan haaren Reſident op Maros onderhoorig zyn, beloopen een getal van 370. Maros heeft, tot het beſtier der Inwooners, onder den Reſident, vyf Inlandſche Regenten, die door de Oudſten des Volks, uit het naaste Bloed van derzelver Predecesſeur, den Gouverneur en

Raad van Macasſar worden voorgedragen, die de electie, op approbatie van de Hooge Indiaſche Regeering doen. Siang heeft een Regent Loma genoemd, Labaccan, als zoo eene, een Crain of Prins. Sagerie heeft vyf Regenten, waar van het Hoofd is Crain Mangalong. Het grootste gedeelte van de Bewooners dezer Vlaktens, zyn Boniers, die ieverig zyn in den Landbouw, als Comp. Onderdanen. Deze hebben weder hunne aparte Hoofden, door den Koning van Boni over hun geſteld, doch zyn, nevens de Onderdaanen van de Compagnie, de heffingen der Tiendens van het Rystgewas onderhevig.

De verdere Landſchappen, gelegen tuſſchen deze Vlaktens en 't Gebergte, hebben mede hunne eigene Regenten, van 's Comp. wegen over hun aangeſteld, meest alle onder den Tytel van Crain, met den toenaam der Negery, waar over zy 't gezag voeren: deze laatste fourneeren de noodige Houtwerken en Bamboezen voor 's Comp post Soeryierang, en Paalen voor het Zeehoofd van 't Kaſteel Rotterdam: zy hebben nog, behalven die Regenten, verſcheide Dorphoofden onder zig geſteld, die Galarangs genoemd worden,

den, leven gerust onder hunne eigen Wetten, en Godsdienst, en doen de verschuldigde diensten aan de Compagnie, hunnen wettigen Heer.

Zuider-Provintiën. Bezuiden 't Kasteel Rotterdam, aan de Wester-Stranden, bezit de Compagnie de Landschapjes Poelembankieng en Galisfong, gelegen binnen het eigenlyke Ryk van Macasfar, tusschen de Vischpoelen van Aing en de Rivier Tjikoa, doch hebben het Rykje Sandrabony tusschen beiden. Deze Plaatsen heeft de Maatschappy in den oorlog A. 1667. veroverd. De Bewooners dezer twee Regentschappen zyn goede Soldaaten, en de Galisfongers worden voor de beste Zeelieden alhier gehouden, en de Compagnie, op Macasfar Zeevolk van nooden hebbende, zyn zy als dan verpligt voor de Kost te dienen. Onder Galisfong forteerd het Eiland Tanakeke, en de Eilandjes de drie Gebroeders, zynde, door 't recht van overwinning, 's Comp. Onderdaanen en Eigendommen, zoo als ook al de verdere Eilanden, die langs de Wester-Stranden van Celebes leggen, van den hoek van Touratta tot Tanete. Op het Eiland groot Barnang, hebben de Macasfaren eene Colonie van Toradjeeners,

maar veele daar van zyn onbewoond; eenige worden door 's Comp. Onderdaanen en weinige door Boniers bewoond.

Aan de Zuid- en Oost-Oever van de Bonifche bogt, heeft de Compagnie de Koningryken van Bonthain, Boelecomba en Bera, met haar onderhorigheden.

Bonthayn heeft ten westen de Rivier Tino, die dit Ryk van Touratta fcheid; ten noorden heeft het zelve 't Gebergte, dat de naam na dit Ryk draagt; ten oosten de Rivier Kalekongang, en ten zuiden de Zee. Van ouds her is het onder de Bondgenoten van Macasfar geteld geweest, en door zyn Koningen beftierd geworden, doch door de Compagnie en haare Bondgenoten, tot twee maal toe door het Zwaard overwonnen, en volgens het Bonays Contract haar in eigendom gebleven. Het heeft een zeer vermaaklyke Landftreek, is vrugtbaar in Ryst, heeft eene goede en groote Baay, voor Vaartuigen en Schepen, en de Lands Volkeren, zyn, nevens die van Boelecomba en Bera, de best gezindste en vreedzaamste Onderdaanen, die de Compagnie op Celebes heeft. Dit Ryk, eerst door de Maatfchappy aan Radja Palacca opgedragen, tot belooning der emi-

nen-

nente diensten, aan haar beweezen, doch, by gebrek van mannelyk Oir, weder aan haar vervallen zynde, is het zelve van te veel importantie gereekend, om, zonder de hoogste noodzaaklykheid van 's Compagnies Bewind af te zonderen. Het word beſtierd door twee Inlandſche Regenten, die den tytel van Crain voeren, als een over Bonthain, en een over Tompoboele, onder welke verſcheide Galarangs of Dorpshoofden zyn; doch zy alle, nevens de Sergeant, die 's Compagnie's gepallisſadeerde Pagger bewaard, ſorteeren onder den Reſident, die ook het geſubordonneerde gezag heeft, over Boelecomba, het geen al mede van oude tyden af een Koningryk geweest, doch door de Macasſaren in laater tyd dienstbaar gemaakt is. Het ſtrekt zig uit van de Rivier Kalekongang, die het van Bonthain ſcheid, tot aan Bera, of de Rivier Banpang, die tusſchen beiden doorloopt; heeſt ten noorden het Gebergte Kyndang, dat het van Bony, of liever van de Berg-Volkeren van Touraayo ſcheid, en ten zuiden heeft het de Zee. Dit Landſchap hoord mede onder 's Comp. geconquesteerde Eigendommen, en de Inwooners zyn dus haare wettige Onderdaanen, welke, nevens die van Bonthain, een en de-

zel-

zelve verpligting en prærogativen hebben, als die, welke 's Comp. Noorder-Provintien bewoonen. Over dit Landschap zyn mede twee Hoofd-Regenten, als Crain Gantarang, en Crain Oedjong Lowe, die verscheide Galarangs onder zig hebben. Het Land is vrugtbaar in Ryst, heeft goede Jagt, en groote Bosschen, doch het Hout is van slegt alloy voor den Huisbouw. De Rheede voor Boelecomba is in de West-Mousson gevaarlyk voor de Schepen, doch kleine Vaartuigen kunnen met hoog water zig in de Rivier Kalekongang of Caleconkong bergen.

Aan of omtrent de uitwatering van die Rivier, is 's Compagnies gepallisadeerde Schans Carolina geleegen, waar in den Onderkoopman en Resident zyn verblyf heeft, en aan denwelken ook het opzigt over Bira is aanvertrouwd, welk Landschap zig uitstrekt van de Rivier Bampang oostwaard, langs den Zeeoever tot den hoek van Lassem (in onze Kaart Lassoa genaamd) en van daar noordwaards tot aan den hoek van Cadjang; landwaards grensd het aan Boelecomba, Tourang en Cadjang, onder Boele Boele sorteerende. Dit geheele Landschap is by het Bonays Contract aan de Com-

Compagnie afgeſtaan. Het is een dor en rotsachtig Land, en geeft zyne Bewooners niets als Oeby, of Wortels, voor Ryst of Brood, moetende hunnen nooddruft van Ryst en Pady uit Boelecomba en van Bima hebben. Het heeft eenige Bosſchen, die hun, nevens Boelecomba, redelyk ó ed Hout verſchaffen voor het maaken van Prauwen, zynde alhier de voornaamſte Timmerwerven der Macasſaren geweest. De Biraſche Volken zyn in het gemeen goede Soldaaten, zoo te Land als te Water; de gegoedſte onder hun, zyn Negotianten; de overigen geneeren zig met timmeren van Vaartuigen, en het maaken van grove witte Kleeden van Cattoen, 't geen daar nog al weelig groeit, en van het welk zy Jaarlyks een gering tribut aan de Compagnie opbrengen. Dit Landſchap heeft tien Regenten, waar van de vornaamſte Crain Bira is; deze komen eenmaal 's Jaars op na 't Kaſteel, om hun tribut te leveren.

Het Eiland Saleyer, ligt omtrent zuiden van den hoek van Lasſem, ruim twee mylen daar van af. Tusſchen beide heeft men de Bougeroenes, (Boezeroens by de Zeelieden genaamt) zynde drie kleine onbewoonde Eilandjes, rondom Saleyer liggen

gen nog verſcheide Eilanden, die daar onder behooren, doch waar van 'er maar twee, als Boneratta en Calauwa, bewoond zyn. De Macasſaren, onder welken Saleyer behoord heeft, hebben van het zelve, by 't Bonays Contract, aan den Koning van Ternaten afſtand gedaan, doch in 't vervolg van tyd langzamerhand den Ternataanen weder afhandig gemaakt, ten voordeele der Maatſchappy. Saleyer is zeer bergachtig, heeft groote Bosſchen, waar in zig veel Hertebeesten onthouden; 't brengt Oeby en Batta voort; het eerste een ſoort van Wortelen, het laatste een ſoort van Gierst, waar mede de Inwooners zig voeden: 'er worden veel blaauw en wit geſtreepte grove Kleeden, van de áldaar groeijende Capas of Cattoen gemaakt. Het word beſtierd door veertien Regenten, welke Jaarlyks eenmaal in de maand October aan het Kaſteel Rotterdam opkomen, met 250 of 300 van hun Volk om de verpligte Heeren diensten te doen, de verſchillen der Regenten, onder malkanderen, voor te dragen, en daaromtrent uitſpraak te erlangen. Het is een laf hartige en ſlaafachtige Natie; egter zeer twistziek en hoofdig, zodaanig, dat wanneer ze hun zin niet kunnen krygen, terſtond met haare geheele Familie, na een ander Land opbreeken.

Van

Van wegens de Compagnie, ligt hier een Onderkoopman als Reſident, die zyn verblyf heeft, by of in een gepaliſadeerde Pagger, Defenſie genaamt, geleegen op de Z. B. van 5°. o. De hier vorens gemelde Eilanden Boneratta en Calauwa, zyn aan den ouden Radja Palacca ter leen afgeſtaan; op het eerstgemelde liet de Vorst zyne Dansferesſen leeren en opvoeden, 't geen zyne Succesſeurs in het Ryk van Bony gevolgd hebben, waar door deze Eilanden meest met Boniers, en weinig door Saleyers bewoond zyn.

4. De twee grootste Bondgenoten der Compagnie, en die altoos gezworen vyanden blyven, zyn Macasſar en Bony; met de eerſte zyn in verbond Tello en Sandrabony, met het tweede Soping Loehoe en Tanete, doch Wadjo en Mandhaar, blyven op haar zelve. Bondgenoten.

Goach, het Ryk van Macasſar, die meetdat van Tello en Sandrabony, Tanete en Tellolimpa, voor de verovering der Hollanders, zoo naauw met den anderen verbonden waren, dat het maar één Ryk uitmaakte, ſtrekte zig uit van Boele Boele, in de bogt van Boni, tot den hoek van Lasſem, (in onze Kaarten Lasſoa genaamt)

naamt) en van daar westwaards op, tot de hoek van Touratte of Tannakeke; vervolgens van daar langs de Westkust noordwaards, tot aan Tanetè of Agenondje, en te lande, tot aan het tegenwoordige Boni en Soping; in welke Landstreek dan ook de origineele Spraak, die der Macasfaren was. De Koningen van Goach en Tello, worden beide Koningen van Macasfar genaamt, schoon, ieder een Ryk op zig zelfs is, en zy de namen na haare Residentieplaatzen Goach en Tello voeren. De oude Macasfaarsche overleveringen gewagen, volgens een byzonder vertaald Manuscript uit die Taal, van vier Koningen, voor de komst van Toemanoerong-a (zoo veel willende zeggen, als die uit den Hemel is nedergedaald): Volgens deze overlevering, gebeurde het dan op zekeren tyd, na het overlyden deezer Vorsten, vier Regeerders, dat eene schoone Vrouw, met een gouden Keten omhangen, uit den Hemel daalde, welke de Macasfaren voor hunne Koningin aannamen, onder den naam van Toemanoerong-a; deeze trouwde met den Koning van Bonthain, die op het gerugt, zig derwaards begaf, om met haar een Huwelyk aantegaan (schoon te Bonthain reeds getrouwd zynde): dit gelukte, en uit

deze

dezen echt kwam eenen Zoon voort, waar van Toemanoerong-a, drie Jaaren zwanger ging, zoo dat het Kind, terſtond na zyne Geboorte, gaan en ſpreeken kon, doch zeer mismaakt van geſtalte was; zyn naam was Toema-Salingabereeng: toen hy nu groot wierd, brak de gouden Keten, die zyn Moeder uit den Hemel had medegebragt, in twee ſtukken, waar na zy met de eene helft der Keten, nevens haaren Man, en zynen Broeder verdweenen, laatende het Ryk met de wederhelft aan haaren Zoon. Deeze aan hem verbleven helft, (waar van de Macasſaren zeggen, dat die ſomtyds zwaar, ſomtyds ligt, dan eens hoog, en dan weer eens laag van couleur was) is na dien tyd altoos een van de voornaamste Ryks-ornamenten van de Koningen van Goach geweest; doch dezelve zou in de Revolutie van Crain Bontalancas, nevens meer andere Ryks-Cieraaden, t'zoek zyn geraakt. Van dezen Zoon, die met zyne drie Opvolgers, niet zyn geſtorven, maar, na lange Regeeringen, even als hunne eerſte Ouders, zouden verdweenen zyn, reekent het Manuſcript, de Goaſche Vorsten, en volgens het zelve begon de 18de Koning, onder den naam van Paducca-Siri, Sulthan Sjaha Badien Ismaël zyne Regeering,

Staande zyne korte Regeering, heeft hy een ſcherpen Oorlog gevoerd tegen den Koning van Bony, welke met de Wapenen der Compagnie geſterkt was: Hy wierd den 30 Augustus 1712 door de negen Goaſche Ryks-Stenden, finaal afgezet, en in zyne plaats den toenmaligen regeerenden Koning van Tello verkozen; die den naam droeg van Mappa Orangie, doch als Koning van Goach, die van Paducca Siri Sulthan, Sira Joudeen, aannam. In den Jaare 1718 vlugtte de Macasſaarſchen Prins, naderhand vermaarde Rebel, Careeng, of Crain Bontalancas, uit Goach, om dat hy eene Dochter van den vorigen Koning had doodgeſchoten: hy vlugtte eerst na de onze, en woonde in Campong Baroe, onder 's Compagnies beſcherming; hier weer van daan naar Sumbauwa gevlugt, woonde hy aldaar den oorlog by tusſchen de Sumbauwareezen en Baliers, waar in de Koning der eerstgemelden ſneuvelde, met wiens Dochter, die naderhand Koningin van Sumbauwa wierd, hy trouwde, terwyl haar Moeder zig met Goach's Koning in 't Huwelyk begaf, die daar op haar Dochter aanhield, van Crain Bontalancas deed ſcheiden, en aan een Sumbauwa's Prins weder uithuwlykte.

An-

Anno 1724 deed de Koning Sira Joudeen afstand van 't Ryk van Tello aan zyn Zoon, en zelfs het Ryksbestier van Goach in handen genomen hebbende, gaf hem de gevlugte Crain Bontalancas vry wat te stellen: hy verbond zig niet alleen met Macassaarsche Princen, maar zelfs, Boniers van hoogen rang in zyne belangen overhaalende, verbond hy zig ook naderhand op het allerplechtigst, met de beroemde Rovers Aroe Soen-Kang, en zyn Capitein Touassa, om niet alleen de Koningen van Goach en Bony te detroonceren, maar ook de Nederlanders geheel uit Celebes te verjagen. Dus begon hy 1734 het oorlogsvuur op Bonthain te ontsteeken, 't geen zig wel haast over al verspreidde, en in welkers beginne Bontalancas veel voordeel behaalde, waar door hy het den Koning van Goach zoo benaauwd maakte, dat deze op den 5 November 1735 uit Goach na Tello vlugtte, waar op de Macassaarsche Stenden terstond zyn Kleinzoon Ma'awangaoe, Abdul Hairmansjoer bygenaamd, tot 20ste Koning van Goach verkozen; doch deze, al mede door 't geluk der Wapenen, dat den Rebellen mede liep, genoodzaakt zynde, zyne Ryksstad te verlaaten, die terstond door Crain Bontalancas in bezit werd genomen, nam met een

goed deel Macasſaren de vlugt, tot onder het Kaſteel Rotterdam, alwaar hy zig onder de protectie der Compagnie begaf. Dit geſchiedde A°. 1739. Crain Bontalancas, meeſter van het Land van Wadjo, en gedeeltelyk van het Boniſche Ryk, was kort bevorens naar 's Comp. noorder Provintien komen afzakken, en liet zig aldaar als Koning van Goach inhuldigen, waar na hy, zoo als gezegd is, Goach zelver innam. Weinig tyds daar na liet hy het Kaſteel Rotterdam, uit naam der drie nu vereenigde Ryken Bony, Goach en Wadjo, opëisſchen, doch het Miniſterie aldaar, zoo ſchielyk niet tot overgave kunnende reſolveeren, zoo verſcheen al ſpoedig de geheele magt van Goach en Wadjo, op de vlakte van 't Kaſteel Rotterdam, welkers bezetting op denzelven dag, den 16 Mey 1739 den vyand te gemoet trok, en, geſterkt met een gedeelte Boniers, die de Compagnie genegen waren, mitsgaders Compagnies Onderdanen, den Vyand met zoo veel courage attaqueerde, dat zy hem op de vlugt ſloegen, waar mede den Oorlog aan deze zyde van Celebes eindigde, werdende terſtond de Ryks-Ornamenten opgezogt, en te ſamen met het Koningryk van Macasſar, aan den bevorens by ons gevlug-

vlugten Koning Abdul Hairmansjoer, en den Ryksbeſtierder overgegeeven. Voorts kwam den meesten aanhang van Crain Bontalancas zig verootmoedigen, en om genade bidden; onder welke een Man was, van over de honderd Jaaren oud, Crain Mamanpang genaamd, een jonger Broeder van den in de vorige Eeuw gevlugten Crain Pompleaan; deze zyn Cris overgevende, zeide tegens den Admiraal:

„ Ik hebbe dit Goach in zyn aller-
„ grootsten luiſter gezien, toen zy over
„ het geheele Eiland Celebes heerſchap-
„ py voerde; ook in haar eerſte verne-
„ dering, toen wy door de Compagnie
„ overwonnen wierden; egter bleef zy be-
„ halven het verlies van haaren grootsten
„ luiſter, nog bewoonbaar, en in achtin-
„ ge; doch nu ſchynt dezelve als in een
„ puinhoop verandert: de eerſtemaal heb
„ ik myn Cris op Samboupo, de twee-
„ demaal op Sourabaya, en nu voor de
„ derdemaal, aan de overwinnende Wape-
„ nen van de Compagnie overgegeeven;
„ nu blyft maar over, dat ik, na verkry-
„ gen van myn Pardon, in vreede ſterf."

Welk verzogt Pardon hem ook gulhartig toegeſtaan wierd; ook wierd hem zyn Cris mede te rug gegeeven. Kort daar-

na verstond men, dat Crain Bontalancas aan zyne wonden overleeden was.

Regeeringsform van Goach. De Koning van Goach, kan niet willekeurig regeeren, maar is aan 's Lands Wetten onderworpen, en kan niets dan met goedvinding en toestemming der Ryksgrooten onderneemen: de Delicten worden naar die Wetten en niet naar willekeur gestraft; hy heeft zyne geheime Raaden, die Tomilalangs genaamd worden, en ieder Negery heeft een Hoofd, die de naam van Galarang draagt; dit is reeds door den 8sten Koning, in het begin der 16 Eeuw dus ingesteld, mogelyk door instigatie der Portugeezen, dewelke onder deze zyne Regeering Aº. 1512 hier het eerst aankwamen, en een plaats tot hun verblyf wierd toegestaan, zoo als zyn Opvolger de Maaten en het Gewigt tot een algemeen gebruik verordende, de Pryzen op de Handelwaaren stelde, Buskruit gemaakt, en het eerste grof Geschut op de Wallen van Goach heeft gebragt, en de Maleyers niet alleen toegelaaten, zig in zyne Staaten ter neer te zetten, maar hun, onder meer andere voorrechten, het bouwen van een Tempel, en het openlyk oefenen van den Mahumedaanschen Godsdienst heeft toegestaan,

ſtaan, welke hier zoo veel velds won, dat de Macasſaren, omſtreeks den Jaare 1588, met hulpe der Maleyers, een Gezandſchap na Mecca zonden, om van daar een Hadji, of Priester, te haalen, die hun in dien Godsdienst kon onderwyzen, die eindelyk onder den 13den Koning Sulthan Allahoedien, A. 1603, door het geheele Macasſaarſche Ryk is aangenomen, de Boniers drie Jaar daar na dwingende denzelven insgelyks aanteneemen. Het toppunt van de hoogste Macasſaarſche grootheid, is omtrent het midden der voorledene Eeuw geweest, wanneer derzelver Vorſten, niet alleen genoegzaam heel Celebes de Wet voorſchreeven, maar zelfs Loma, Mandelly, Bima, Tambora, Dompo en Sangar, ſchatting ſchuldig hebben gemaakt; als mede Bouton, Bongai, Gapi, de Xullaſche Eilanden en Sumbauwa veroverd, Saleyer, dat door de Ternaatſche Koning Baab Ullah, aan Macasſar was preſent gedaan, onder hun gebied gehad, eene vaste Alliantie gemaakt met de Baliers, en de eerſte Geldſpecien doen munten, 't geen waarſchynlyk de Goude Maaren zullen zyn geweest, die de waardy van 60 ſtuivers Hollands haalden.

De Koning Abdul Hairmansjoer, den 27 July 1742 in den ouderdom van 17 Jaaren overleden zynde, wierd Opvolger van het Goachſe Ryk, zyn Broeder Mappa Babasſa, of Abdul Coedoes, zynde maar 8 Jaaren oud, onder de Voogdy van den Ryksbeſtierder Crain Madjennang: onder zyne Regeeringe viel niets van belang voor. Hy overleed den 21 December 1753 en wierd opgevolgd door zyn Zoon Amas Madina, by de Compagnie Radja Oesman, en bygenaamt Patthemätharæng, 22ſte Koning van Goach. Hy was een Kleinzoon van Aroe Palacca, en wierd A. 1758 door den Ryksbeſtierder Crain Limpangang, (die te gelyk zyn Grootvader was) hernaamt Battara Goach. Na het overlyden van dezen Ryksbeſtierder, viel het Ryksbeſtier of Makadantara, in handen van 's Konings Oom, Crain Kalanka; die, door eene verregaande ambitie, om zelfs de Kroon te dragen, gedreeven zynde, maakte het zynen wettigen Vorst zoo bang, dat deze zyn Ryk en geheel Celebes verliet, na Bima vlugtte, en van daar na Batavia, daar hy den 8 Mey 1767 aankwam, en den 31 October 1769 na Ceilon vertrok, daar hy A. 1782 noch leefde, en heeft maar eenen Broeder, Aroe Mampoe, die in

het

het Boniſche huishoud. Na het vertrek van Koning Oesman liet de Ryksbeſtierder Crain Kalanka, Aroe Mampoe tot Koning uitroepen, die door zyn toedoen wel haast na Bacombony vlugtte, en door de Compagnie in protectie genomen, egter finaal afgezet wierd, waar na Crain Kalanka, zig zelfs tot Koning liet uitroepen, onder den naam van Sulthan Saroedien, doch de Grootmoeder van den gevlugten, Vorst, Aroe Palacca, verzogt al in 1774, dat Radja Oesman van Ceilon opontboden en in zyn Ryk herſteld worden mogt; dit mislukkende, veinsde zy in 1777 dat haar Kleinzoon van Ceilon gevlugt was, en erkende voor denzelven een ſlaaven-jonge Sankilang, waar op de Macasſaaren, die veel geloof aan die oude bloeddorstige Vorstin gaven, de Compagnie afvielen, met dit gevolg, dat in het jaar 1778 de Macasſaarſche Hoofdplaats Goach, door de onzen veroverd en geſlegt wierd, 't geen kort daar aan door de dood van Aroe Palacca wierd gevolgd, terwyl Sankilang zig in ontoeganglyke Gebergtens bleef ophouden. Ondertusſchen was het Ryk vacant, door dien Sulthan Saroedien, die in 't begin der onlusten zig by de Compagnie had begeven, den 1 September 1777 geſtorven was; dus

wierd in 1781, op qualificatie der Hooge Regeering, weder tot Koning der Macasſaren verkoren Crain Bontilanças, onder den naam van Padoeka Siri Sulthan Abdul Hadji, in 1782 door de Regeering bevestigd, wanneer zyn Ambasſadeur Crain Palamba op Batavia is geweest.

Bony, 't geen zeer naauw verbonden is met Soping en Loehoe, ſtrekte zig, by het ſluiten van 't Bonais Verbond, langs den Wester-Oever van dien Golf, die nog den naam heeft van de Bogt van Bony, en van de Rivier Tjinrana, tot de Rivier Saleniko, eene diſtantie van ongevaar 20 mylen, landwaards, grensde het aan Soping, Lamoeroe, Macasſar en Boeleboele. Dit Ryk is mede van ouds her vry, en aan niemand verbonden geweest, zynde deszelvs eerſte Koning, volgens hunne overleeveringen, mede uit den Hemel gedaald; deeze had als toen geen naam, maar wierd door het Volk, die van Matta Solompo-E, 't geen zoo veel als de Alziende beteekend, gegeeven; hy trouwde met eene Princes van Toro, die ook uit den Hemel gedaald was, en zy procreëerden te ſamen een Zoon en vyf Dochters, uit welke de volgende Koningen van Bony, tot heden toe afkomſtig zyn, en van welkers Nakomelingen,

uit

uit Koninglyke Princesſen geboren, en dus allenthalven tot de Kroon gewettigd, 1759, alleen nog maar in leven was, Aroe Palacca, de Grootmoeder van den in die Jaaren regeerenden Koning van Goach, welke in 1775 Koningin van Tanete was. Deeze Koning heeft de Lands Wetten, die jegenswoordig nog onderhouden worden, ingeſteld, en den Ryks-Standaart gemaakt, die Worong-Porong-E, genaamt word; ook heeft hy de zeven Kies-Heeren, onder de naam van Matoua's Pietos aangeſteld: Zy zyn erffelyk in zeven Geſlagten of Huizen, doch het is egter wel gebeurd, dat 'er twee en zelfs drie Pietos in een Huis geweest hebben; deeze hooge charge devolveert zoo wel op Vrouwen als op Mannen; alle gewigtige zaaken, het Ryk betreffende, moeten door dezelve gedecideert worden, inzonderheid gaat hun de verkiezing en het weder afzetten van eenen Koning, als ook het maaken van Oorlog of Vreede aan. Deze Koning, na 40 Jaar geregeerd, en zyn Zoon in zyn plaats geſteld te hebben, is met zyne Vrouw weder ten Hemel gevaaren.

In het begin der 17 Eeuw, wierden de Boniers, en de Koningin Tarritoeppoe, die

die toen het Ryk regeerde, door de Macasſaren gedwongen, om het Mahumedaansch Geloof aanteneemen, bedingende deze laatste nog boven dien, dat de vyanden van Macasſar ook vyanden van Bony zouden zyn, maar Bonys vyand daarom geen vyand van Macasſar; dit was de eerſte krak, die de Boniſche grootheid kreeg, ſchoon dit Ryk ter dier tyd 70000 weerbaare Mannen in het Veld kon brengen. De haat, die de Boniers hier door tegen de Macasſaren opvatteden, heeft veel toegebragt, om de Wapenen der Maatſchappy tegen Macasſar, eenen gelukkigen uitſlag te doen hebben, waar toe Radja Palacca, een Bonies Prins, 't zyne byzonder wel toegedaan heeft, en naderhand door de Kies-Heeren tot Koning van Bony verkozen, zig zoo groot wist te maaken, en het Ryk zoo uit te breiden, dat hy door den zynen gebynaamt werd Toeny Sambaya, dat zoo veel wil zeggen, als een Koning, waar voor zig alle anderen moeten verneederen; zelfs wierd zyne magt op het laatſt zeer gedugt voor de Compagnie. Hy overleed den 6 April 1696, en wierd opgevolgd door zyn Neef Lapatoea, als 15de Koning van Bony, die, na de Compagnie veel onrust te hebben gebrouwd, A. 1713 overleed;

wer-

werdende door zyn Dochter Battara Todja, ook Aroe Toemoerang, als 16de Koningin van Bony opgevolgd; doch deze, na eene korte Regeering, deed in den Jaare 1715 afstand van 't Ryk, ten behoeve van haaren halven Broeder Lapadang Sadjati, Toa Pannara Aroe Palacca bygenaamt; doch met haar Zuster en haar Man, in onmin geraakt zynde, welke hy liet *rampasſen* of met stokken slaan, en naar Bony voeren, zonder eenige form van Regtspleging, gaf dit zoo veel ongenoegen aan de Ryks-Grooten, dat hy korts na dat geval, op den 20 January 1720, niet alleen finaal wierd afgezet, maar zelfs, nevens zyn Vrouws Vader, in de gevangenis geworpen, waar na de Boniers het Ryk weder aan Battara Todja opdroegen, doch zy gaf het terstond weder ove, aan haaren oudsten halven Broeder, den gedetroneerden Koning van Goach, Sappualie-E, toegenaamt Madanrang: hy wierd om zyne slordige levenswys, en, na in veel onrust geregeerd te hebben, anno 1724 afgezet, en in zyn plaats deszelfs jongsten Broeder verkozen, Topa Wanoi, of Aroe Manpoe, nadehand Crain Besſi genaamt. Deze wierd de vierde dag na zyn voorslag insgelyks afgezet, en in zyne plaats ten derdemaal tot

Ko-

Koningin verkozen Battara Todja, die teffens Datoua of Koningin van Loehoe, en niet lang daar na ook Koningin van Soping geworden is, en haar Man tot Mede-Regent van het Ryk benoemde, die A. 1725 overleed, waar na zy voor de vierdemaal trouwde met Aroe Kayoe, dewelke, al mede kort na dit Huwelyk, tot Mede-Regent van dit Ryk benoemt wierd, doch deze Koningin, in moeijelykheid geraakt met haar Broeders, waar van zy 'er een had laaten dooden, en ongenoegen tegens den Gouverneur Goubius, opgevat hebbende, vertrok zy naar Soping, alwaar zy zig als Koningin liet inhuldigen. Haar Man de Regent Aroe Kayoe, zig nu Koning van Bony reekenende, besloot zyne Koningin en Vrouwden voet te ligten, en zyn geliefste Vrouw Crain Bonts Majene, die hy, om met de Koningin te trouwen, verlaaten had, weder tot zig te neemen, doch A. 1728 dit ontdekt wordende, zoo wierd hy terstond tot het Regentschap onwaardig verklaard, en teffens met zoo veel ernst na 't leven gestaan, dat hy by nagt de vlugt na Tello nam en aldaar protectie verkreeg. Naderhand heeft hy zig met Crain Bontalancas geëngageerd, doch is, staande de troubelen, met dien Rebel omgekomen.

A°.

A°. 1730 kwamen de drie nog overig zynde Broeders van Bonys Koningin van Bouton, daar zy, uit vrees voor haare Zuster na toe waren gevlugt, en begaven zig onder de protectie der Maatschappy, die hun toeſtond, in de Campong Baroe te woonen; intusſchen bleef de Koningin nog al onvergenoegd tegens de Compagnie, om dat haar het Landſchap Bonthain onthouden wierd, terwyl haar Mandarang of Geheime-Raad, alles in Bony na hun welgevallen dirigeerde, en met de opgekomen vyanden, Aroe Seenkang en den Rebel Bontalancas heulende, den weg baanden, tot de ruïne van het Boniſche Ryk.

De Wadjoreezen maakten zig hier op meeſter van Bony, ſtellende een ander Koningin aan, gelyk zy den Rebel Bontalancas voor Koning van Goach erkenden, en zig in dezer voegen als drie vereenigde Ryken, voor vyanden van de Compagnie verklaarden; zodanig dan kwamen zy in de maand April A°. 1739 afzakken, namen bezit van Goach, en eischten 't Kaſteel Rotterdam op, en 't verder gepasſeerde is hier voren onder 't Articul Goach aangetekent.

De

De Compagnie, door 't geluk harer Wapenen, zig gered hebbende, moest ook Bony geholpen worden, doch dit geschiedde maar ten halven, want de Wadjoreezen, tweemaal geslagen zynde, verzuimde men na Tosfora, de Hoofdplaats van Wadjo op te trekken, en men liet die Volkeren, welke de Contracten met de Compagnie niet wilden vernieuwen, na hun goeddunken handelen. Intusschen wierd, onder den naam van de algemeene rust te bevorderen, de Koningin van Bony belet, om haar wettig recht en pretensie op Aroe Tanete, den dollen Hertog bygenaamt, te bevorderen, en tot haar meerder smerte, de Leenbrief van Bonthain (welk Landschap de Hooge Regeering aan die Vorstin, even als aan haare Prædecessеurs, uit erkentenis van vorige diensten, geschonken had) onthouden: zy overleed A. 1749, en wierd in haar plaats tot Opvolger in het Bonys Ryk verkozen, haaren halven Broeder Lama Ossong, onder den naam van Abdul Radsjab Djalaloudien, die tot 1775 Bony geregeerd heeft. Hy was toen een Man van ruim 80 Jaar, woonende in het Campong Boegis, niet verre van onze Negery Vlaardingen, dat, even als de meeste inlandsche Plaatzen, niet veel by-

zon-

zonders heeft. Hy had weinig achting voor Europeeërs, en regeerde zyne Onderdaanen naar willekeur en ſtreng, zig weinig laatende gelegen leggen aan 's Lands Wetten, die hy naar zyn welgevallen altoos uitleidde. Misdaaden gepleegd werdende, wierd de Daader by den Koning aangeklaagd; deze gaf last aan zyn Ryksbeſtierder, en nog een of twee Ryks-Grooten, die by hem waren, om de zaak te onderzoeken. Den Vorst verſlag gedaan zynde, gaf hy ſlechts een wenk met de Oogen, wanneer hy den Misdaadiger des doods waardig oordeelde, die daar op onmiddelyk naar buiten gebragt, en aldaar gekrist werd. Deze Koning ſtierf in A°. 1775 en wierd opgevolgd door zyn Kleinzoon, reeds in 1772 tot Kroon-Prins verklaard, en genaamt Lantana Tapoe, regeerende egter onder den naam van Padoeka Siri Sulthan Aroe Timoerong; welkers Gezanten den Tomilalang of Ryksbeſtierder Aroe Oedjong, en eenige andere Grooten, in 1782 daar van aan de Regeering te Batavia, kennis hebben gegeeven.

Tello. Het Koningryk van Tello bepaalde zig A°. 1667 tot aan de Coerys, twee Eilanden even bezuiden de Rivier

van Maros, en ten zuiden, tot en by het Kasteel Rotterdam. De naauwe verbintenis tusschen het zelve en het Goasche Ryk is hier voren vermeld, en heeft daarmede in dezelve lotgevallen gedeelt. De 9de Koning Abdul Carie, overleed in January 1709, en wierd opgevolgd door zyn Zoon Mappa-Orangie, welke in 1712 tot Koning van Goach verkozen werd, en over die beide Ryken tot 1724 regeerde, wanneer hy het Ryk van Tello afstond aan zynen Zoon Man Radja of Madja Moedien. Hy wierd opgevolgd, door zyn Broeder Mappae-nga of Jappi Oedien; deze, bekend onder den naam van Crain Tello, was de Grootvader en Ryksbestierder van den Koning van Goach, A°. 1759, een erfvyand van de Compagnie; na zyn dood volgde hem zyn Dogter op, die tegenswoordig nog regeerende Koningin is.

Sandraboni. Het Koningryk van Sandraboni, gelegen binnen het Ryk van Macasar, tusschen 's Compagnies Landen Galisong en Poelonbankeeng, is klein, doch egter onafhanglyk van Goach gerekend, hebbende deszelfs Koningen, zig ten tyde van den Macasaarschen Konig Toemaparie, in het begin

der

der 17 Eeuw, onvermindert haare vryheid en voorrechten, met de Macasſaren verbonden. In den Jaare 1778 heeft het zelve zig by Goach gevoegd, doch werd door de onze ingenomen, en hen wierd door de Hooge Regeering Pardon verleend, mits de oorlogskosten betaalende, en Jaarlyks eenige Slaaven tot tribut opbrengende.

Soping. Het Koningryk Soping, is van ouds mede een der vermogendste Ryken van Celebes geweest. Het legt midden aan de Weſter-Stranden en Oever van de Bogt van Boni. Ten noorden bepaald het zig aan het groote Meir of Tamparanglaba; ten zuiden grenst het aan Lamoeroe, 't geen oudtyds, nevens verſcheide andere kleine Rykjes, onder het zelve ſorteerde, dewelké naderhand op haar zelven, of onder Boni gekomen zyn. Het geeft niets als Pady, en is A°. 1661, na de vlugt van Radja Palacca, aan de Macasſaren dienstbaar geworden, en door de Compagnie A. 1667 wederom in vryheid herſteld. De Koningen van dit Ryk, zyn door Huwelyken over en weer, met die van Boni, van oude tyden af verbonden geweest. Hun eerſte Koning is, volgens het zeggen der Sopin-

gers, al mede zoo als die van Boni en Macasſar, uit den Hemel gedaald. Zy hebben na dezen nog 22, zoo Koninginnen als Koningen gehad, waar van de thans regeerende Koning van Boni, A°. 1759 de laatste is, die dit Ryk, met toeſtemming der Sopingſche Ryks-Grooten door eenen Stedehouder liet regeeren; in 1775 wierd het wederom door hun eigen Koning geregeerd, die getrouwd is met de Dogter van den Koning van Boni.

Loehoe. Het Koningryk Loehoe, was voor de Macasſaarſche en Boniſche toeneeming in grootheid, het geweldigste en grootste Ryk op geheel Celebes: deszelvs grenzen werden tegenswoordig gereekent van Pelopa, de Hoofdplaats van 't Ryk, langs de Wester Oever van de Bogt van Boni tot Larompo, zynde ongevaar 20 mylen, en van de andere zyde van die Reſidentie Stad, over het geheel zuidooster deel van Celebes, tuſſchen de Golf of Bogt van Boni, in de Ooster-Stranden van Celebes, zoo verre de Alphoreezen hun landwaards in dulden willen; ten Westen grensd het aan Wadjo, en ten Noorden aan Toradja. Het Land is vrugtbaar in Pady, geeft goed Yzer en

Goud-

Goudryke Rivieren. Van hunne Koningen en oude Hiſtorien, is my niets voorgekomen. De eerſte, waar van iets by 's Compagnies Papieren was aangetekend, word Crain Haroe genaamt, en is nevens de Macasſaren A°. 1666 door 's Compagnies Wapenen op Bouton overwonnen.

De Vorstin in 1759 is Tanrelela, ook R-Sja genaamt, en te gelyk Koningin van Tanete. Zy is naderhand door de machinatien des Konings van Boni gedetrooneerd, op voorwending van haar ſlegt gedrag, en een Kleinzoon van Boni in haar plaats geſteld.

Tanéte. Het Koningryk Tanéte op Agononsſa, beteekenende een Brug of Overgang, ligt ter halver wegen van het Kaſteel Rotterdam, in de Bogt van Soriau. Het heeft ten Oosten 't Vorſtendom Mario-ri Wawo, ten Noorden Barroe, ten Zuiden Sagerie, en ten Westen de Zee. Eertyds heeft het met Macasſar in vriendſchap geſtaan, en is naderhand daar van overwonnen, doch egter by zyn vryheid gebleven, en erkend voor Bondgenoot van Macasſar, welkers Koningen zig allengskens wat meer authoriteit over dit Vorſten-

tendom hebben aangematigd, tot het eindelyk in de daad als onderdaanig aan Macasſar geconſidereerd is, gelyk het zelve in de Macasſaarſche Conferentie van den 7 September 1668 als dusdanig benoemd ſtaat.

Ten tyde van den Heer *Speelman*, regeerde over dit Rykje de Koning Ebrahim; deze is ſtaande de Vreede van Conaya tot de Compagnie overgekomen, en als Bondgenoot erkent, hebbende 't gemelde Contract aangenoomen en beëedigt, waar by zyn Opvolgers ook gebleven zyn. De Koningin Tanrelela in 1775, Vorstin van Loehoe geworden zynde, en daar na toe vertrekkende, droeg de Adminiſtratie van Tanéte op aan den Koning van Boni, te ſamen en met de Compagnie; doch eenige Jaaren daar na van Loehoe gedetrooneerd werdende, heeft zy zelve het beſtier van dit Ryk weer in handen genomen.

Mandhaar. Is ten Westen aan de Zee gelegen; ten Noorden heeft het Cayelie, ten Zuiden Byonanges, en ten Oosten woeste Gebergtens; 't geen de Inlanders voor een zekere wyk dient, wanneer zy een vyand op den hals krygen, die haar

te

te magtig is, laatende denzelven als dan de Strand-Negeryen ten prooy. De Regeering van dit Landschap bestond in vorige tyden in tien Stenden, die alle met de Compagnie een Verbond hadden aangegaan; drie van dezelve zyn uit vryen wille daar toe gekomen; de andere zeven worden in 't gemeen Vorsten van de zeven Rivieren genaamt. Deze alle hebben voor dezen den Macassaren onderdaanigheid bewezen, en ten bewyze daar van, Jaarlyks eenige lange Schilden moeten opbrengen, en zelven van wegen Macassar een Gouverneur moeten dulden, die zy wel Aº. 1658 verwierpen, doch egter aan dit Volk trouw bleeven. By het Bonais Contract hebben de Macassaren van alle heerschappy over Mandhaar genuntieert, waar na haare Vorsten of Stenden, verscheidemalen wierden gesommeerd, om met de Comp. te contracteeren, doch zy bleeven, uitgenomen een, zulks hardnekkig weigeren. Hierom zyn zy door de Compagnie en de Boniers wel beoorloogt, maar niet overwonnen, vlugtende na de Gebergtens, doch uit vrees van door Radja Palacca aangetast te worden, hebben zy zig voor de Compagnie verootmoedigt, en Aº. 1674 de Contracten geteekend en beëedigt. Egter

ter hebben zy zig nooit veel daar aan gekreund, en byzonder aan die Articulen, die hun verbinden, om met Pasſen te vaaren van de Compagnie, en hun verbieden te admitteeren alle zodanige Vaartuigen, die daar mede niet voorzien zyn. Doch dit ter zyde geſteld, zyn ze, om het ontzag, dat zy in andere gevallen nog voor de Comp. en Boni hebben, als mede om haare betoonde bereidwilligheid, ter hulpe van de Comp. in den laatsten oorlog, waardig, om in aanzien gehouden te worden.

Wadjo na de Boniſche taal, en Toadjo, na de Macasſaarſche uitſpraak, is gelegen benoorden de Rivier van Tsjnnaboni, die dit Landſchap van het Boniſche Ryk affcheid, ſtrekkende zig uit tot aan de Paneke, 't geen als een vry Vorstendom onder Wadjo behoord, en aan Contega grensd; agter het welke en *Kera* om, het nog noordelyker ſtrekt, tot aan Lárompo of Loehoe; ten westen ſtoot het tegen de Grenzen van Adja Tamparang of Sedeenring. Het word geregeert door 40 Vorsten of Regenten, onder welke ook Vrouwen toegelaaten worden. Deze Regenten moeten zig alle binnen Wadjo onthouden; egter vermogen zy, als

als het vereischt werd, naar hun Land gaan, om aldaar het noodige te beschikken, maar na verrigting van zaaken, moeten zy terstond na Wadjo keeren. De veertig Vorsten worden verdeelt in drie deelen, hebbende elk een hoofd van die, waar onder zy behooren; uit elk dezer drie Partyen werden weder drie Hoofden verkozen, de eene voor den Oorlog *Patara*, en een ander voor de Politie *Padenrang* genaamt, die tot hunnen Præsident hebben den Mattoua of verkozen Hoofdkoning, welke onder geen der drie Partyen behoord, en de veertigste Vorst maakt, zynde de andere 13 sterk. Deze laatste zeven Vorsten, waar onder geen Vrouwen geadmitteerd worden, maaken te samen een Collegie uit, en voeren, uit naam van de Veertigen van Wadjo, het hoogste gebied over alles, uitgenomen het maaken van Oorlog of Vreede, waar over de grooten Raad der Veertigen vergadert word, en waar in de Mattoua des noods twee stemmen heeft.

By ontstentenis van dit eminente Hoofd, werden al mede de drie Partyen, of de als dan nog overig zynde negen en dertig Regenten, byeen ge-

roepen, die uit hun lighaam een ander kiezen, zonder op de Familie van den vorigen te zien; doch de vacante Regentschappen werden uit het naaste Bloed van den Overleedenen verkozen, mits van geen dienstbare Moeder geboren. In de uitbreiding der Macassaarsche Mogentheid, hebben deze Volkeren mede hun deel in de verdrukking gehad, doch voor 100 Catjes (125 fl.) Goud, haar vryheid weder bekomen.

Dit Volk leeft op zig zelfs, en vreedig onder malkanderen, hunnen handel voortzettende, zynde dit de grootste Negotianten van Celebes, en tegenwoordig ook de rykste en geduchtste Volkeren van dit Eiland; zy stooren zig niet aan de Contracten, zoo met de Compagnie als met Bony aangegaan, zeggende, dat die door den laatsten oorlog vervallen zyn, terwyl na dien tyd Wadjo in magt toeneemt, en Bony in zyn lagting vermindert is.

Benoorden Mandhaar legt de Bogt van Cayelie, daar het Gebied van den Koning van Ternaten begint, dat hier voren beschreven is.

Het

Het Eiland Floris.

§. II.

Floris, of Ende, ligt tusschen de 8 en 9. gr. Zuider breedte, en is Oost en West 42 myl lang. Floris.

Het Land van Floris, of het Eiland Ende, waar op de Ingezetenen van Macassar handel dryven, ligt weinige mylen beöosten het Land van Sumbauwa. Aan het uitterste deel van de Oostkant, ligt een Sterkte van de Portugeezen, genaamt Larantoeka, die daar ongestoord handelen (*a*). Bat. Gen. 2 Deel. Teg. staat. 2 Deel. pag. 90.

Het Land zelve, is onder veelen in Negeryen of Dorpen verdeelt, en onder deze hebben de oudste des Volks het gezag, zonder Koning.

De Koning van Bima heeft hier eenige Negeryen, en men heeft in vroegere Jaa-

(*a*) Larantoeka word sterk door de Mandarezen en Wadjorezen bevaaren. Men voerd van daar, naar het zeggen onzer Inlandsche Handelaars, Slaaven, Vogelnesjes, Karet, Wair, wilde Caneel en Sandelhout.

Jaaren wel gewild gehad, dat hy zig het meesterschap over het geheele Eiland had kunnen aanmatigen.

In A°. 1756 heeft de Maatschappy aan de Macassaren permissie verleend om wederom op Ende, en de Mangary, dat aan de Noordwestkant van dit Eiland ligt, te mogen vaaren, mits geen wilde Caneel van daar, op confiscatie van Vaartuig en Laading, aanbrengende, want bevorens was zulks, om de menigvuldige sluikeryen, die de Macassaren en andere Oosterlingen, ook onze Ingezetenen, onder hunnen naam, by continuatie op alle de daar omstreeks liggende Eilanden, zoo daar in, als in andere Goederen, ten nadeele van de Maatschappy dreeven, strictelyk verboden. Hier na toe vertrekken dan van Macassar, 's Jaarlyks in de maanden February en Maart, eenige stuks Paduackangs, (ligte Inlandsche Vaartuigen, met dewelke men by stilte ook roeijen kan) die ten handel medeneemen wat Goud, ook blaauwe en roode Salempoeris van de grofste soort, grof Porcelein, Parrings, Olifantstanden, en Inlands Koperwerk, waar voor zy, in de maanden van Augustus en Sep-

tem-

tember te rug keerende, van daar wel voor het principaalste, buiten een weinig Vogelnestjes, en een niet noemenswaardige quantiteit Karet, medebrengen, Slaaven, Oly en Touw-werk.

Voor de Slaaven, dat een zeer goed Werkvolk is, maaken zy ordinaris 45 à 50 Ryxdaalders Hollands de Kop. Voor de Clappus-Oly, die ook zeer tot gerief voor de Inwoonders ſtrekt, en voor het Touw-werk, krygen zy ook eene redelyke betaaling, zoo dat de Vaart op Ende, het welk ook de Broodkamer van de arme Saleyereezen is, niet alleen ſtrekt tot een groot gemak voor Macasſars Ingezeetenen, maar ook tot voordeel van onze Handelaars, die daar op vaaren.

§. III.

Het Eiland Sumbauwa.

Het Eiland Sumbauwa, is door een Straat van Floris afgeſcheiden, die, na een Dorp, dat 'er aan ligt, Straat Sapy genaamt werd, zynde een paſſage die veel door de Chinaſche Schepen, die t'huis vaaren, voor al in oorlogs- Sumbauwa.

ty-

tyden, bevaaren word. Het zelve ligt tusschen de 8 en 9 gr. Zuider breedte, en is lang, Oost en West, 60 mylen.

Sumbauwa word bestiert door zes afzonderlyke en independente Koningen, namentlyk:

Bima.
Sumbauwa.
Dompo.
Tambora.
Sangar, en
Papekat,

die alle, in gevolge de Contracten met de Compagnie, en hunlieden gesloten, als Bondgenoten aan den anderen verpligt zyn, om in tyd van nood, wanneer, het zy door hunne Nabuuren, of andere vreemde Magten van buiten, mogten beleedigt worden, elkanderen by te springen, en met hunne magten na vermogen te adsisteeren, waar van de Compagnie Hoofd-Bondgenoot, Schut- en Beschermheer is.

Wat nu een ieder dier Landschappen in het byzonder betreft, zoo zal ik dienen te volgen, den rang, die zy doorgaans onder den anderen houden, en beginnen met

1. *Bima*, dat, aan Aardbevingen nu en dan onderhevig, gelegen is aan de Oostzyde van het Eiland Sumbauwa, wordende door de Straat Sappy, en de Straat Mangary, van het Land van Floris gescheiden, op welk laatste de Bimaneezen in vroeger tyden eenige Negeryen hebben bezeeten, die haar door de Macasſaren, welke eenig recht op de Mangary, 't geen op het Eiland Floris gelegen is, pretendeerden te hebben, na dato van tyd tot tyd zyn afhandig gemaakt geweest, doch waar van ze egter ſedert weder, ten koste van veele Handelaars, meeſter zyn geworden, ſchoon de Bimaneezen anders op zig zelfs een laf hartig Volk zyn. Bima lgt circa 45 mylen ten zuiden van Macasſar, en kan met een goed Vaartuig, het gantſche Jaar door, over en weder bevaaren worden.

De Producten, die het Diſtrict van Bima geeft, en de Ed. Comp. (die, in gevolge de Contracten, alleen den vryen handel over dit geheele Eiland heeft) van hier, des benodigt zynde, komt te requireeren, beſtaat voor 't meeste in Sappanhout, Ryst en Cadjang, waar van het Sappanhout, het principaalste, en de Ed. Compagnie wel het meest aangele-

gens-

genste is, doch zelden, word 'er zoo veel geleverd, als de eisschen zyn. Volgens de ordre, mogen de stukken dier Verfstoffen, niet gemaldeelt, maar moeten ter lengte van drie voeten geleverd worden, en daar onder voor al geen Wortelhout. Ook heeft de Ed. Compagnie in vorige tyden, by een schraal gewas, om de Noord en Zuid, somtyds wel nu en dan Ryst van hier gerequireerd, doch die korl is sedert zoo slegt geslaagt, dat onze Bezettelingen naauwelyks het nodige voor hun Jaarlyks gebruik kunnen magtig worden. Niet beter gaat het met de Cadjang, die geen ander als Bima alleen leverd, alzoo in de andere Ryken, schoon dikwyls daar toe aangemaand, weinig of niets werd voortgeplant, uitgezonderd Sumbauwa, daar nog wel iets van dien korl valt, maar om deszelvs ver- af en ongelegenheid, daar van altyd is geëxcuseerd geworden, en waar van een Resident alhier, op zyn best, een last 7 à 8. zoude kunnen inzamelen.

2. *Sumbauwa*, dat al van eene redelyke uitgestrektheid is, en het West-Einde van dit Eiland uitmaakt, daar het door Straat Allas van Lombok, word gescheiden.

Het

Het zoude van alle de overwalſche Ryken het geduchtste van allen zyn, zoo niet de onderlinge verdeeltheid onder hun groot was. Ider Ryks-Groot heeft eenige Negeryen onder zyn volſtrekt gezag, buiten en behalven de Prinsdommen, waar van elk een zoo magtig is, dat zy eenen formeelen Oorlog kunnen voeren. Zoo nu deze gezamentlyk den Sulthan aanhangen, dan is hy onzachgelyk, maar eenige onvergenoegd wordende, is alles ſchielyk in rep en roer, als wanneer de Koning ook niet lange zeker is.

Voorts is de groote Negery Sumbauwa zeer ſterk, en met een conſiderable Muur, ter dikte van zes voeten omtrokken. De eenigste party, die zy ſterk te vreezen hebben, zyn de Baliers, die hen ook voor omſtreeks 50 Jaaren, Salemparang, by 's Compagnies Kaart bekend onder de naam van Lombok, ontnomen hebben. Men geeft ook veel op van den ſterken Handel, die aldaar door de Wadjoreezen (welken daar ſterk worden geprotegeerd, en een aanzienlyke Negery op haar zelve, niet verre van de Negery Sumbauwa, in bezitting hebben) in Amfioen, Lywaten en andere Waaren, zouden worden gedreven, die zy, vaa-

rende van daar direct naar Batavia, en voorts verder na Sillebar, Bankoeloe, en andere daar omtrent gelegene Plaatsen, van de Engelschen opkoopen, en zonder eenige vreeze op Sumbauwa weder verhandelen, het geen door een Resident, als te verre van de hand, niet te beletten is; ja zelfs ook, schoon de Compagnie op de Westkant van Sumbauwa al een Post zoude leggen, gelyk daar toe in vroegere tyden eens een voorslag is gedaan, nadien zy aan alle kanten, als tot Allas, ook genaamt Taliwang, ook tot Oetang, als mede aan de binnen bogten, tusschen Sumbauwa en Tambora, goede gelegenheden genoeg hebben, om met hunne Vaartuigen daar aangierende, hunne verbodene en verdagte Waaren te losen, en vervolgens van daar te Land na Sumbauwa overtevoeren.

Verders zyn zy, gelyk de meeste Inlanders om deze streek, zeer lui en traag, en daar by heel diefachtig, want zelfs Menschen-diefte, al ware het van haare eigene Vrienden, is noch strafbaar noch schande by hen, invoegen zulks daar genoegzaam publiek gepleegd word, en al wat daar van komt, word meest in Amboen, waar op zy, van de grootste tot de klein-

kleinſte, zelfs Slaaven incluis, ſchrikkelyk verſlingerd zyn, verteerd.

Voorts leverd Sumbauwa aan de Compagnie niets als Sappanhout, waar van zy in vroegere tyden, wanneer Salemparrang nog in haar magt was, Jaarlyks alleen een Scheeps-Lading konde bezorgen, doch thans niet meer beſchikt als tusſchen de 2 à 3000 picols, waar toe ze zelfs van tyd tot tyd moeten worden aangemaand.

3. *Dompo*, dat, even als Sumbauwa, ook Sappanhout voor de Compagnie uitleverd, doch in lang na zoo veel niet. Ook geeft het zelve nog wel wat Wasch, doch dat doorgaans zeer ſlegt en met Buffelſmeer gemengd is.

Ryst leverd Dompo ook uit, doch het zelve is van weinig belang, en mag dus by na geen naam hebben.

Swavel valt hier in een groote menigte; men wil ook dat 'er een Paerelbank is, die nu en dan eenige vrugtbare Oesters uitleverd.

4. *Tambora*, dat een klein, ſlegt en

ſteenachtig Landſchapje is, waar niets als een weinig Pady op het Gebergte valt, in lange niet genoegzaam, om zyn Inwoonders te voeden, die dezelve dus van de Handelaars trocqueeren tegens Wasch, die in de Bosſchen in meenigte gevonden word, en hier het aller-zuiverste te krygen is; en waar door, en door het aanfokken van Paarden, de Koning, Grooten en Onderdaanen, Jaarlyks de ſchaarsheid van hun Land vergoed krygen.

Voorts zyn de Tamboreezen nevens de Sumbauwareezen, beroemd voor de dapperste Volkeren dezes Eilands, daar in tegendeel alle de overige, de eenen meer, de andere wat minder, van een zeer laffen en blooden aard zyn.

5. *Sangar* is een kleine Landſtreek, dat niet als Pady en Ryst tot eigen nooddruft geeft, en welkers Vorst by de andere, naauwlyks voor Sultan word erkend.

6. *Papekat*, dat digt aan Sumbauwa ligt, is mede niet groot, noch Volkryk, en leverd niets aan de Compagnie, alzoo het ſlegts tot eigen nooddruft eenige weinige Pady en Wasch geeft.

§. IV.

§. IV.

Het Eiland Lombok.

Het Eiland Lombok, ook Salemparrang genaamt, is van Sumbauwa door een Straat geſcheiden; het ligt tusſchen 8 en 9 Gr. Zuider breedte, is lang 15 mylen, en behoord aan den Baliſchen Vorst Karang Asſam. Tusſchen het zelve en Baly, is de Straat van Baly, en daar bezuiden ligt het onbewoonde Eiland Saloma. Lombok.

§. V.

Het Eiland Bali.

Het Eiland Bali, is aan de Westkant door Straat Balemboeang van Java geſcheiden. — Bali. Teg. Staat, 2 Deel. pag. 92.

Het zelve ligt tusſchen de 8 en 9 Gr. Zuider breedte, en is 27 mylen lang, Oost en West. Valent. 3 Deel 2 ſtuk, p. 252.

Dit Eiland is in 1597 door de Nederlanders eerst ontdekt, en in 1684 lag 'er nog een Reſident, doch de Kyst, Cattoen, en Slaaven, die het opleverd, de kos-

ten niet goed kunnende maaken, is het ſedert verlaaten, en aan de Inlandſche Handelaars overgelaaten.

Het had bevorens 18 Regenten of Dewas, die ieder op zig zelve een gebied voerden, maar door binnelandſche beroertens zyn de Regenten thans tot 15 à 16. vermindert.

De Inwoonders zyn Heidens, en eeten zoo wel Varkens-Vleesch als de Chineezen, ook zynze zeer onnozel in omgang.

De kopere Chineeſche Pitjes, zyn daar alleen gangbaar; in 't Gebergte is het Land meerendeels woest, en leverd in abondantie Bantings of wilde Koebeesten, en Cappas; welke Bantings zy voor 1000 Pitjes, of de waarde van dien aan Goederen, aan de Chineezen verkoopen; van het Vleesch maaken de Chineezen Dinding, en de Huid droogen ze, en verkoopen dezelve weder.

Wat de Slaaven belangt, die van daar vervoerd worden, dezelve zyn Vrygebooren, maar de eene Campong ſteelt en vangt zoo veel Volk van de andere Cam-

Campong, als hy maar erlangen kan, en verkoopen die aan de Trafiquanten; of ten zy een onvermogende, die zyn ſchuld niet betaalen kan, dan Slaaf moet worden.

Ryst planten zy tot hun Jaarlykſche Voedzel niet genoeg, derhalven haalen zy die van Java.

Met kleine Vaartuigen van 8 à 10 Coyangs, kan men wel de Wal naderen, doch met groote niet, vermits dat Eiland met kleine en groote Klippen rondom bezaaid is.

Het Eiland is in drie voorname Ryken verdeelt, welkers Vorsten alle den Titul voeren van Guſti Agon, of Opper-Heer.

Aan de Westkant, vlak over de Kust van Balemboeang, daar de Straat maar ruim twee mylen breed is, ligt Tabanan, thans geregeerd door Guſti Moera Tabanon, daar ook Vogelnesjes vallen, doch niet meer als 4 à 5 picols.

Aan de Oostkant ligt Karangasſam, geregeerd door Guſti Moera Asſam; deze

heeft eene zeer goede Haven, en is de magtigste van allen, hebbende het Eiland Lombok of Salemparrang mede onder zig.

Aan de Zuidkant ligt Badong, geregeerd door Gusti Moera Kalerang; heeft mede een goede Haven, daar de Chineezen van Batavia sterk op handelen, en de meeste Slaaven van daan komen.

WOORDEN-BOEK.

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
God	Allata - allah	Alla tallah	Dewa
Een Mensch	Tauw	Djema	Kauwla
Een Huis	Balla	Bola	Oema
Een Thuin	Koko	Koko	Abean
Een Bloem	Boenga	Boenga	Boenga
Een Combuis	Papalloe - ang	Dapoeran	Pauwong
Een Man	Ta - oe Boera - ne	Tjiwa Oroanie	Anak Moami
Een Vrouw	Ta - oe bain - ne	Tjiwamakonray	Anak Loe
Een Kind	Ana Ana	Tjiwa anna anna	Anak Tjeriet
Een Doctor of Doctoreſſe	San - ro	San - ro	Balian
Goud	Boela - eng	Oelawoeng	Amas
Zilver	Boela - eng mata	Salaka	Tſalacka
Staal	Baja of baé baé	Baés baé	Waadja
Thin	Toembera Kebo	Toemara poeti	Tima Kedas
Lood	——— Leleng	——— Lotong	—— badang ſa-lem
Tzer	Basſie	Bisſie	Bisſie
Koper	Gallang	Gallang	Loyang
Vuur	Pepe	Api	Geni
Tafel	Mejang	Paping	———
Lepel	Sirroe	Senro	Siendoc
Schotel	Anrong panne	Inapenne	Pingang
Een Piering	Panne	Tjoewapene	Piering
Thee - Kopje	Manko - thee	Manko Thee	Tjauwang
Een Mes	Ladien	Piſoe	Tieock
Een Vork	Pasſoeb - bie	Maſopa	Soedjin
Een kopere Ryſt-pot	Oering Gallang	Oering Gallang	Blanna
Een aarde Pot	——— Boetta	——— Tana	Payock
Een Braadpan	Pa - Goregang	Bate bale	Pagorengan
Pispot	Papatai - ang	Temee	Wada intje
Een Hond	Konkong	Asſoe	Tjitjing, een kleine Saganong, een groote
Een Kat	Meong	Meong	Meauw
Een Rat	Bala - o	Balao	Bikol

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Een Paard	Jarang	Jarang	Jarang
Een Endvogel	Kieti	Ietie	Bebeck
Een Koebeest	Sapie	Sapie	Banting
Een Hartebeest	Jongha	Jongha	Minjangan
Een Buffel	Tedong	Tedong	Majſa
Een Hoen	Jagang Gana	Manoebay	Siap
Een Haan	—— boerane	Manoelayhi	Siap Mani
Een Put	Boe-oeng	Boe-oeng	Semer
Een Schip	Kap-palla	Kappalla	Prauw Gede
Een 2 Mastebark	Ketje	Ketje	—— —— Tjeriet
Een Anker	Bala-ngo	Balango	Jankar
Een groote Prauw	Biſeang lompo	Lopi Maraya	Djoekong Lombang
Een kleine Prauw	Biſeang Tjadi	Lapie Beetjoe	Djockong Tjeriet
Een Glas	Katja	Katja	Loemoer
Een Botttel	Botolo	Botolo	Bottol
Een Spiegel	Tjarammeng	Tjareming	Makka
Een Eetens-Kast	Pamoneangka Dokkan	Ataion Andream	Owada Pangama
Een Kist	Patti	Pitti	Pitti
Geld	Oewang	Oewang	Piepis
Kout Water	Djene Dinging	Way Tjeke	J'er
Water	Djene	Pangi Way	J'er
Warm Water	—— Bambang	Way Palla	J'er Angat
Ryst	Berasſa	Bero	Braas
Visch	Joekoe	Bale	B'ee
Gebraade Visch	Djoeke Djoekoe Sangera	Baloe Woete.	B'ee Soeda labang
Brandhout	Kajoe pepe	Ajoe toenong	Sahang
Groente	Ga-gang	Oekayoe	Djoekoet
Ik wil eeten.	Eroka kaddo	Menoka mandre	Madaka
Ik wil gaan ſlaapen	Eroka lampa tinro	Noka lamatindro	Atoeroe
Hy ſlaapt al	Tinro mie	Matindronie	Sampon madan
Hy Droomt	Aſona-i	Manipi	Anack to minpie
Hy is dronken	Nabego iballo	Hawayoie toca	Ito dieya linga
Hy is gek	Pangoiokie	Odjangan nie	Ito dieya boedoe

Hy

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Hy wil niet	Tea-i	Teawa	Dieya toeinjack
Hy huild	Loemerai-i	Trewi	Dieya mangling
Hy lacht	Loemak kalakie	Meytawai	Dieya kadeck
Hy is gevallen	Leba toegoeroe-kie	Poeraimaboan	Dieya laboe
Hy vegt	Si tobo mie	Si gayang	Dieya marobat
Hy wil vegten	Eroko ſi tobo	Noko ſigayan	Dieya kita mora-bat
Een Boom	Poko	Pohonayoe	Ponjang Sahang
Boomvrugten	Rapo Rappoka-joe	Boeayjoe	Boea
Steen	Bata	Bata	Batoe
Kalk	Palle-o	Pawale	Pamor
Een Snaphaan	Baddi-lie	Badilie	Bidil
Een Donderbos	Pamoraſa	Pamaraſa	Bidil Bezar
Een Piſtool	Baddilie Sale-kang	Salekang	Bidil Kitjil
Een Horologie	Moko Moko	Moko Moko	—— . . .
Geeft myn Broek	Sare ſaloe Arak-koe	Iranga Saloerak-koe	Big Djaler
Geeft myn Kous-ſen	Sarekoe-Sock-koe	Eringa lapie Ka-jeko	Panappot Bae
Een Kleedje	Lipa	Lipa	Kambin
Een Neusdoek	Pasſapoe	Pasſapoe	Oedam
Myn Neusdoek	Pasſapoenkoe	Pasſapoenkoe	Niera gla Oedam itoe
Hy is ziek	Garring-i	Madoko	Soenkan
Hy is dood	Matemie	Matenie	Padam
Hy is begraven	Lebbanie tara-wangie	Poeranie	Soeba ſohoen oe-lidi ſamanie
Hy wascht	A: djene-kie	Tjemee	Dieya mandoes
Staat op	Mentengko	Tetopko	Medjoejoek
Gaat zitten	Mage-ko mem-po	Loeka toedang	Menaga
Gaat weg	Lampa mako	Lockano no	Louas
Swart	Leleng	Malotong	Badang ſalam
Witt	Kebo	Poeti	Kedas
Blaauw	Ga-oe	Gawoe	Klaboe
Rood	Eja	Matjela	Baha

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Groen	Moentjongboelo	Moentjongboelo	Gadang
Purper	Kamoe-moe	Kamoe-moe	Oemoe
De Zon	Al lo-a	Sowee	Matanay
De Maan	Boelang	Oelinghe	Soerian
De Sterren	Bintang	Wietoche	Bintang
De Hemel	Langie	Langie	Langiet
De Aarde	Boetta	Tanah	Boemie
De Zee	Tamparang.	Taſie	Pasſie
Vriendſchap	Belaa	Maſelauwa	Mala
Myn Vriend	Belakoe	Kidjietko	Mira Soeitra
Fraai, mooi	Bajie	Makeſie	Malla
Zeer fraai, zeer mooi, in der daad mooi	Bajie doedoe	Makeſie tongan	Singa madai malla
Zuur	Kat-tje of tjamba	Tjimpa	Tjelagie
Zoet	Te-ne	Matjenen	Manies
Zout	Tje-la	Piedje	Oedja
Uyen	Laſoena	Laſoena	Kaſoena
1 *Schaap* zoo *Vr.* als *Manl.*	Gimbala	Bimbala	Cambing V., Louana
1 *Geit*	Bimbe	Bimbe	M., Moani
Een Vogel	Djangang Djangang	Manoemanoet	—— als boven Kadis
Reegen	Boſie	Boſie	Oedjang
Een Klapper- of Cocosnoot	Caloeko	Caloeko	Njo
Azyn	Balo-ali	Pangasfan	Tjoeka
Oly van Clappus	Minjak Caloeko	Minjak Caloeko	Lingisnjo
Een Ey	Bajauw	Telo	Taloe
Een Endvogels Ey	Bajauw Kiti	Telo Iti	Taloe Bebeck
Een Hoender Ey	Bajauw Jagang gana	Telo Manobay	Taloe Siap
Pokjes	Poeroe	Poeroe Manya	Cranan
Kinderpokjes	Poeroe Cabala	Poeroe Beetjoe	Cranan
Een Lyk	Ta-oe Mate	Ta-oe Mate	Anakpadan
Een Wond	Loko	Lokka	Matatoe

Ge-

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Gezwollen	Kambang	Boio	Biſſe
Getrokken lucht	Rammang	Maloeng	Goelam
De Kraal	Balang	Balang	Kahang Djay
Wilde Endvogel	Kietie Balang	Ietie Balang	Blibis
Boſſchagie	Romang	Aloe	Alas
Jonge Clapper	Caloekoe Lollo	Caloekoe lollo	Cohoen
Een	Sere	Tjiewa	Abiſik
Twee	Roea	Doea	Dadoean
Drie	Talloe	Taloe	Terteloe
Vier	Appa	Apa	Papat
Vyf	Lima	Lima	Lalima
Zes	Annaug	Annaug	Nam
Zeven	Toejoe	Pietoe	Papieton
Agt	Sagang toejoe	Aroea	Akoetoes
Negen	Salapang	Aſera	Attia
Tien	Sampoelo	Sapoeloe	Adasſat
Honderd	Sabilangang	Sarato	Satos
Duyzend	Si Sabboe	Se-Soeboe	Sioeuw
January(maand)	Zorohajie	Oelangadje	De Baliers gebruiken maar zes maanden in 't Jaar; als:
February	Moeharrang	Moeharang	
Maart	Sapara	Oela ſappar	
April	Rabbele aualla	Rabbele aualla	
May	——— aggera	——— aggera	1. Boeda Klion.
Juny	Jamadele aualla	Jamadele aualla	2. Koeningan.
July	——— aggera	——— aggera	3. Tompok.
Augustus	Radja	Radja	4. Agar Kaſe.
September	Sabbang	Sabbang	5. Boeda Tjoemoen.
October	Ram malan	Rammalan	
November	Sauala	Sauala	6. Raspati.
December	Solohaidda	Solohaidda	
Maandag	Seneng	Seneng	Soma
Dingsdag	Salaſa	Salaſa	Agara
Woensdag	Araba	Raba	Boëda
Donderdag	Kammiſie	Kamis	Raspati
Vrydag	Joema	Joema	Soekra
Zaturdag	Sattoe	Sattoe	Kamistjara
Sondag	Aha	Aha	Dietit
Een Ryksbeſtierder	Tomabitjara boetta	Bitjara tana	Parbakkal

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Een Hoofd op een Negery	Glarrang	Glarrang	Gusti agong
Een die de Landzaaken buiten den Koning regeerd.	Soele Watang	Soele Watang	Sarokkan
Een Veldoverſte.	Kraing Paganasſang da baringha	Dato Baringha	Oeloebalang
Een geheime Raadsheer des Konings. (*Hier van zyn 'er aan 't Macasſaarſche Hof altoos negen geweest, die met den Tomabetjara boetta eenſtemmig zynde, een Koning verkiezen, of verwerpen konde.*)	Tomila-Lang	Tomarillal Langhe	Parida
Een Koning, (*Ook wel in een ander meening, Heer of myn Heer.*)	Krain	Aroen	Per guſti moera
Keizer.	Sambanco	Aroen pone of ſoempa	Tjoccoida
Kiesheeren. (*Deze zyn zeven in 't getal, en door dezelve moeten alle gewigtige zaken, betreffende het Ryk, beſlist worden:*)	Aroe Pitoes	Bati ſlappan	Op Baly niet bekend.

Zyn

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Zyt gy nog gezond?	Koelle Koelle Ja-kie	Madikin moeko	Djeroni mala
Waar komt gy van daan?	Battoe kere kiemai	Vole kego	Oeli Jaha
Ik kom van myn Neef of Nigte	Battoeri Sampoſieka Lingkoe	Polea Riſa poeſa Seko	Takauli Jama Miſan
Gaat zitten	Mai makie mempo	Looke moetoe dan	Monagak
Waar is ſoenting breng hier de tampat Sirie	Kere ſoenting èrang inrinnie papaga-jai-ang	Kegi ſoenting tivoi iootanghe may	Die jaha toi ſoenting konkong aba paboean
Kauw pienang	Paga-djaimakie	Oetanghni	Nania basſe
Daar is geen Sirie	Taëna Leko	Leleko	Touara basſe
Daar is 'er al	Nia mie	Noekana	Adako
Wat nieuws hoord gy van Macasſar	Apa inne may kareba rie oedjong Pandang taena kie langere	Pekoea ka rebaeri-djoe Pandang	Toeapa denga orta ole Macasſar
Zy zeggen dat daar ginter een ſwaare oorlog is	Niekana indjong ſaroe boendoe taowa	Toeie makeda moeſoe Marayja	Toada pasſiatang Negede
Wdt dunkt u, wie zal in die oorlog wel overwinnen	Antekamma nawa nawannu makanay ſallang beta inne boendoe	Pakoegie na wamoe makoe lemoewapa ſauoe	Toapa kamiean Njing bakat
Zy kunnen de Comp. niet overwinnen	Takoelea nie beta Kompania.	Te makoele na ſauoe Comp. ma moeſoe	Sing bakat Lawang Kompanie
Waarom	Angapa	Magie	To moeda
Om dat de Europeezen meer weeten dan wy ſwarte Boeren	Lanrie jai Kierākiran-na taoa kebo lanri taoe Lebeng	Matja balandahe ina Moeſoe	Toia lebe Meda panakka poetie ſekan anak demi
Ik wil nu na myn huis gaan	Ero ma Lampa rie balakkoe	Lokka ribelakkoe	Jani niera molie
't Is goed	Bajie mie	Madekin	Joema niera
Waarom wild gy	Ang gapa na tea-	Magimoe te ia	Mamoeda ſing

niet

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
niet nog wat bÿven, wy zullen nog eerst warm Water drinken	kie mantang-gienoeng kie rie olo inne bambang	mo oendaoe minon may pe-la	adanjack mo-nongos dienie mangama je angat
Ik heb geen tyd	Taſa weaka	Tong ſaweha	Nieraſing ada-coebar
Wat voor werk hebt uw te huis	Apa djamanta ri-balla	Aga inoopogouw riboleiy	Toapa geene joema
Ik heb myn Mans kost nog niet gekookt, en als hy t'huis komt, dan zal ik klop krygen	Kaddo kanna boeranenkoe toena niemang piekoe palloe battoe ſallang rie balla na toenroengka	Ting poera Ma-nasſoe iena nandre oe ane-ko kong pole ribalay oera neko naka-doenge matoe	Toeſoema niera tondeen Man-gama niera tondeeng Ma-jakan
Waar zyt gy al-temaal?	Kere gaſengko	Kemanoepa	Tode jaha die jaha
Laat de kost op 't tafel brengen	Patalla kanre	Apale nako ina andre	Aba main toba pinjang di ite
De kost ſtaat al klaar	Tattala mie kad-de	Lemanie iena andre	Too janie ama amahan mak-kajan ſoeba bana
Geef water, ik wil myn han-den waſſen	Sara djenne, E-roka biſſe li-manko	Rinangabiſan	Belang ieje ging basſo lima
Eet nog wat	Kaddo kaddokie	Aandre noke keede	
Ik heb myn ge-noegen, of myn bekomst	Basſorama	Poera na mandre	Njanie ſoeba batak bosſang ſoeba nira
Wild gy dan uw handen waſſen	Erokq kie bisſay Limanta	Noko nabieſa	Guſti njiak basſa limahi
Ja	Jo	Jo	Na
Geeft water hier	Sare djinne in rinnie	Inſaha way	Be iejehe
Waar zyt gylie-den	Kere gaſengko	Kegoenka	Diejahie roan

Bring

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Breng by de Juffrouw de ſtiefbak	Erangrie noja papanga jajang	Siwie oetanghle rinjonja	Behepaboanhe teking gusti loe
Onze Heer of Juffrouw, al past men nog zoo op, zy knorren toch	Inne kara-enta. man nanie jagay bajie baje na kalloroy Jakie	Poaka injonja mori pekowa Jagai mageli moea	Niera mompingnie gusti pangakinking gabaging masſi annakinde
Waar is 't Quispidoor	Kere Papieroeang	Kegi ami Tjoenhe	Diejaha owada paſi
Blyf hier een, om my op te paſſen	Mantang ſie taoe iarinnie an jagayko	O. onro no koerini djangaya	Noeja diniasſie jietie pangjakkin
Waar is myn Man	Kere boera nenko	Keigi oroaneko	Die jaha ſo ina inra
Ik heb hem niet gezien	Jaena koe tjenie	De wita	Sing ada niera tepok
Met wie is myn Man uitgegaan?	Nay ſoempang Lampa ſiagaang boeranenko	Nega newa ſilaew oran neko Lauwri ſaligon	Jengking njen ia loas Kajaba
Met Primo.	Siagaang Primo	Silanangi Primo	Tekking i Primo
Waar is Primo?	Kere Primo	Kegi pa Primo	Diejaha Primo
Waar is uw Heer van daag geweest?	Batoe kere ſoempaeng karaanae	Kegi poeamoenja ſowe na luuwi	Die jaha gusti pabakka djeronie
Ik ben bang om het u te zeggen, want uw Man zal my kloppen	Mallaka ang kanang kanangkie na toenroeng kas allang boeranenta	Ma tanka poade Oranemo matoe Kadoenga	Niera ſing bonie maorahan pantagal nna
Als gy my 't niet zeggen wil, dan zal ik u op de ladder laaten vast binden en braaf laaten kloppen	Ponna teakoo: ang kanang kanaga koe ſoerako ſikko ſallangrie toeka nakoe ſoeroe toenroeng bajie bajie	Ko teauw poade owaſe orakko riandene waſo rokodoe	Lamang djeronie ſing adajak maorahan tekking nira dianie Katikrik djalang Tangam.

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Hy is by die geweest.	Battoe ſoempadengrié	Onkanie Koera ro	A da dito die loas djoima
Wat heeft hy daar gedaan?	Apa napare injoering	Agana Pogauw	To appa pagayang
Hy is daar geweest om malkander te zoenen	Battoe ſie baoe baoe	Onkanie kararo nabauwi	Die itoe ja Badiman
Hebt gy niet meer gezien, wat hy gedaan heeft?	Toena maraeng moetjenie apana pare	Tomoetanieaga napagauw	Sing ada nani not appa gayengnja
Niets	Taena	De aga na pogauw	Tan wintan tian not
Nu komt myn Man te huis	Battoe mie boeranenko rie balla	Polene oroneko ribolay	Djani ſoema nira moelie
En wat hebt gy daar ginter gedaan by . . .	Apa noe pare injoreng rie	Aga mo Pagauw koora ro	Toapa tjay pagayang tja dito tekking
Ik ben daar niet geweest	Toena menangkoe battoe injoreng	De oeloka Koerie roa	Sing ada nira Kama
Gy liegt	Balle balleko	Mabeleo	Toe tjay glenjok
Wie heeft u dat gezeit?	Nay lebba ang kanang-ko	Niga podako	Neng ſoeba matoi teking njay
Primo	Primo	Primo	Primo
Waar is Primo? waarom hebt gy dat aan de Juffrouw gezeit?	Kere Primo anggapa nauukanang Kanang-i joja	Kege Primo magi moe poa danghi njonjamoe	Die jaha ada Primo, toe manoeda matoe rantekking gufti djeronie
Om dat zy my kloppen wil	Lanrie ero na toenroengka	Nokka na kadoeng	Io iea makita manitik niera
Ik wil gaan wandelen.	Eroka Lampa Li-lie	Nokka lokka ma golielie	Djani nira makita loas malalia
Waar na toe	Kere may	Kego naiokka	Die jaha
Naar de Thuin	Rie koko-a	Nokka lokkari Kokowe	Nira loas abian

Nederduitsch.	*Macasſaars.*	*Bonys.*	*Balies.*
Wie is daar achter?	Nai-nia ribokoang	Niganka rimoendrie	Neng ada die oerie
Gaat na de Juffrouw . . . . en vraagt naar haar welſtand	Ma-ge ſako rienonja . . koetanang rie koele koelena tarawe	Lokka rinjonjai . . . moet en awie madeekian moahi tarawe	Koma tekking guſti loe takonin djanie kinkin biang Lala
Als zy naar myn welſtand vraagt, zegt maar dat ik pyn in 't Lyf heb	Ponna nakoe tanang koele koeleko kanamanie par riſie battangkoe	Koena koetanangha akadauw mapoe die baboana	Lamoen ia takkonin nira Njakit Baſan
Doet de groetenis aan u Juffrouw	Tabe akoe rie njonjanoe	Aſelingangang rinjonja amoe	Atoerin nira mapit Soemba
Gaat de Doctor roepen	Mage Sako kio ſan-roa	Loko taimpa iwie Sanroe	Koma Manall balian
Gy moet ſpoedig loopen	Kauw larie kolinta linta	Loko maſiga ſiga	Ingal ingal
Uw	Katte	Idie	Nani
Gy of zy, zoo als men de Slaaven aanſpreekt	Kauw	Ike	Siega
Zee-Rovery	Pa-gorra	Pagorra	Pagayang 'anakk lilik mebegal
Ik wil op de Zee-Rovery uitgaan	Eroka mage agorra	Menoko loka magorra	Nierak makita boeas mabegal
Bruidſchat	Pasſoerang	Paſompa	Bahan pipis ko ma nira makita mabontjing
Draagen	Limbra	Malimpa	Tegan
Ik wil u ſcheeren	Ero kattere riekatte	Meloka makoeloe	Nira Makita makoeris djoroni
Ik wil	Eroka	Meloka	Nira njak
Scheeren	Kattere	Makocloe	Koeris
Uw of aan Uw	Ikauw patan	Ikoe poena	Nani gala
Tillen of iets opligten	Bembeng l-nai	Akaymanay	Manjungtungan

II.

KORTE SCHETS

VAN DEN TEGENWOORDIGEN STAAT VAN HET

HINDOSTANSCHE RYK,

EN HET

HALF-EILAND,

BEWESTEN DE GANGES.

DOOR

MR. J. C. M. R.

Naam. §. 1. HIndos-ſtan, het Land om de Indus, ligt tuſſchen de Rivieren de Indus en Ganges: Ten noorden word het door een ſchakel van Bergen van Thibeths-Tartaryen afgeſcheiden, en ten zuiden maakt het een Half-Eiland bewesten de Ganges, genaamt . . . . . dat aan alle kanten door de Zee beſpoeld word: het ſtrekt zig zuiden en noorden van 7 Gr. tot 40°. noorder breedte, en west en oost, van 66 tot 92°. lengte van Teneriff. . . . . .

§. 2.

§. 2. Onder alle de Werken, die zedert twintig Jaaren, zoo door de Franſchen als Engelſchen, over het Hindoſtanſche Ryk geſchreven zyn, is *The Hiſtory of Hindoſtan*, door *Alexander Dow* Esqr., Lieutenant-Collonel in Engelſche Compagnies dienst, in drie deelen in 4to., van 1770 tot 1772 uitgegeven, waar by een Kaartje is gevoegd van Hindoſtan, de beste. Schryvers.

Het eerſte en tweede deel bevat eene zeer uitvoerige Beſchryving van alle de Hindoſtanſche Keizers, van den Jaare 977 af, tot Keizer Akbar toe in 1605

De helft van het tweede deel is een kort begrip van het vervolg dezer Hiſtorie van Akbar (1) tot den tegenwoordigen Keizer Shaw Allum, en een ſchets van den ſtaat van Hindoſtan in 1764 (2); zynde het geheele derde deel beſteed tot de uitvoerige Beſchryving van het leven der Vorsten, van Akbar tot Aurengſeb.

Thomas Jeffreys gaf in 1772 een Kaart van Hindoſtan uit, die ik hier gebruik.

Wil-

(1) 2 Deel. Pag. 303.
(2) 2 Deel. Pag. 381.

William Bolts heeft een goede Kaart van Bengale by zyne *Conſiderations on Indian affairs* 1772 gevoegd; en de laatste zyn die, van den Engelſchen Major *Rennell*, in 1778 gedrukt, een van Hindoſtan, en een van Bengale.

Oogmerk. §. 3. Tot heden zyn deze Boeken in onze Taal niet overgezet; zy zyn alle langwylig, en met veele byzondere belangens van de Schryvers opgevuld; ook is 'er, zedert dat dezelve geſchreven zyn, veel verandering voorgevallen.

Dus is myn oogmerk:
Eerst een Hiſtorisch en Geographisch denkbeeld van het Hindoſtanſche Ryk te geeven;

Dan de Zeden der verſchillende Natien, en

Ten derden: de Bezitters van het zelve te beſchryven.

I. *Hiſtorisch en Geographisch Denkbeeld.*

Hiſtorie. §. 4. *Dow* begint de Hiſtorie der Hindoſtanſche Keizers met het Jaar 977; maar

maar het is zeker, dat het eerst onder een Keizer is gebragt toen Tamerlan, of Mier Timoer, aan het Hoofd der Mogollers in 1379 geheel Hindoſtan ten onder bragt (3); welkers Nakomelingen thans nog regeeren.

	Regeerde
1. Mier Timoer of Tamerlan . .	1379
2. Miroer-Sja	1405
3. Mirzazaed . . .	1408
4. Pier Mahomet . . .	1447
5. Aboe-Zaid	1452
6. Scheik Omar . . .	1469
7. Schah Badour . . .	1497
8. Homajan . . .	1532
9. Sha Ekbar . . .	1552

10.

(3) Gengiskan, het Hoofd der Mongulſche Tartaren, regeerde in 1260; zyne Kinds Kinderen regeerden over by na geheel Azia; want terwyl Tamerlan het Mogolſche Ryk vestigde, overwon Koblaichan China, daar zyne Familie onder den naam van Ivan regeerde; deze verjaagd zynde in 1357 door de Chineeſche Familie der Mings, is China in 1641 door de Manſchiouſche Tartaren weder veroverd, die 'er nog regeeren, onder de naam van Iſchin, zynde de tegenwoordigen Keizer Kiën-lion, die onder zyne Regeering het Chineeſche Ryk in Tartaryen heeft uitgebreid, en ook verſcheide Werken heeft uitgegeeven, onder anderen de lof van Monkden, de Hoofdſtad van Manſchious Tartaryen, N. B. 41. 50. 30.; lengte, 7. 11. 5. beoosten Peking; hy heeft ook in verſcheide oorlogen de Elentſe Tartaren onder gebragt.

		Regeerde
10.	Sja Selim	1620
11.	Sja Djena	1626
12.	Eurangfeeb, of Aurengfeb .	1657
13.	Sja Allum Badier . . .	1707
14.	Mofadier	1712
15.	Tarocheer . . .	1713
16.	Rafedan Sja . . .	1719
17.	Nicocheer	1729
18.	Mahumet Sja	1731

Onder zyne Regeering, of in 1739 veroverde Nadir-fchah, of Thamas Koulikan, het geheele Land, herftelde Mahumet Sja in de Regeering, en nam alle de vergaderde Rykdommen mede na Perfien.

19.	Ametsja . .	Regeerde 1757
20.	Alum Gier	1759
21.	Sja Alum, of Alum Goar, is den 29 December 1764 voor Keizer erkend.	

Onkomst en verval.

§. 5. Nimmer is dit Ryk bloeijender geweest, als onder Aurengfeb, die over de honderd Jaaren geleefd heeft; dit Ryk was toen verdeeld in 21 Provintien, had 204 Steden, 5046 Pergunnas (Dorpen) en bragt aan Schatting op 251'323'851. Ropyen, of driemaal honderd zeven en zeventig Millioen Hollandfche Guldens.

Zedert

Zedert zyn dood verviel het Ryk langzamerhand; ieder Gouverneur maakte zig meester van de Landen, die hy regeerde; en de inval van Thamas Koulikan in 1739, die alle Schatten na Persien mede nam, doch het Ryk aan Mahumet Sja liet behouden, vernietigde alles; zedert wierd het de prooy van de Pataners, Seyks, Jayts, Maratten, en de Engelschen.

§. 6. Het Hindostansche Ryk is thans verdeeld in de volgende Provintien: Geographische verdeeling.

1. Kabul } in n.w. aan beide kanten van de Indus gelegen, behoren Machmet Abdulla, Hoofd der Pataners of Afgangers.
2. Gafna }
3. Multan }
4. Penjab . . } daar beoosten, behooren Jesfarsing, Hoofd van de Seyks.
5. Soret . . }
6. Jesselmeer }
7. Sindy . . }
8. Bukor . . }
9. Kachemire, ten noorden, heeft zyn byzondere Vorst.
10. Ferrugabad, in 't midden, heeft zyn eigen Hoofd.
11. Agra ——— behoord de Jayts.

12. Delly ——— behoord den Keizer Sja Alum.
13. Laknouw of Oud, ——— behoord den Nabab Susja Dohla.
14. Bengale.
15. Behaar in het Oost, behoord de Engelſchen.
16. Koran.
17. Oxira, of de 5 Sercaars langs de Oost, behooren de Engelſchen.
18. Golconda, behoord Niſan Ali.
19. Karnatick } behoren den Nabab Maho-
20. Djinji . } met Ali-Chan.
21. Tanjour, heeft zyn eigen Vorst.
22. Marawa, behoord den Nabab Mahomet Ali-Chan.
23. Madura, behoord den Nabab Mahomet Ali-Chan.
24. Trevancour, op de West-Kust.
25. Mallebaar.
26. Maiſoer } behoren Aider Ali-Chan.
27. Kanara }
28. Dekan . }
29. Kunkan . } behoren de Maratten.
30. Guzaratte }

Munten. §. 7. In geheel Hindoſtan is maar een Hoofd-Munt, zynde de Ropy.

De goude Moor, of Ropy, is van 't gehalte

halte van 23 caraat, weegt 7 eng. 7 azen, en doet 15 zilvere Ropyen.

De zilvere Ropyen, zyn van 't gehalte van 11 penn. 18 grein, en wegen 7 eng. 18½ aas; het eerſte Jaar zyn dezelve Sicca Ropyen of 31½ ſtuivers Indisch; vervolgens Sonwat, zoo lang de Keizer regeerd, wiens ſtempel 'er op ſtaat; doch by eene nieuwe Regeering, worden die Ropyen Herſennah genaamt, en met zeker rabat ontfangen.

Kopere Paiſas, gaan 64 in een Sicca Ropy.

Pedangs of Amandelen, 60 in een kopere Paiſas.

Op de Kust van Cormandel is de Standpenning de goud Pagood; de oude Driebeeldige Nagapatnamſche en Madrasſche, van 't gehalte van 20 caraat, 8⅔ grein, doen 96 ſtuivers Indisch.

De nieuwe Nagatpatnamſche en Engelſche Star-Pagoden, van 't gehalte van 19 caraat, 2⅔ grein, doen 90 ſtuivers.

De Tutecorynſche, van 't gehalte van

18 caraat, 5½ grein; en de nieuwe Portonovoſche, van 17 caraat, 9 grein, zyn ſlegter.

Men heeft goude Fanums van 24, en zilvere van 16 op een Pagood; kopere Casjes van 80 op een Fanum, en Cauris of Horentjes, van 5000 op een Pagood.

Regeeringsform.

§. 8. De Regeerings-form is nog als van ouds, dewyl de Engelſchen zelfs alles op den naam doen van den Mogol Sja Alum, welkers *Firmans*, of *Giftbrieven*, die met het Zegel *Habulhocum*, van den *Groot-Viſier Ul Moluck* bevestigd zyn, het fundament van hun gebied is.

De Provintien werden door *Soubas* of Onder-Koningen geregeerd, en *Nababs* ook *Nazims*, Gouverneurs.

Hunne beveelen werden *Parwannas* genaamt, en door een *Wakiel*, of Zendeling, bekend gemaakt.

Het Paleis, of Gouvernement, word *Derbarh*, doch de Threſorie *Dewan* genaamt.

De mindere Diſtricten, *Pergunna*, wer-

werden door *Zemindaars*, Leen-Heeren, in Leen genomen, die weder mindere Landen afstaan in Pagt aan *Tolokdaars*, *Etmandaars* en *Aumeendaars*.

De Landen, die niet in Pagt worden afgestaan, worden geregeerd door *Fausdaars*, die Hoofd van de Troupes en ook van 't Recht zyn.

De *Naïb*, of Vice-Præsident, en eenige *Cazis*, Rechtsgeleerden, maaken de Rechtelyke Vergadering uit; die nog in hunnen dienst hebben, den *Catewel*, Schout, *Arsebek*, Requestmeester, *Chokey*, Thresorier, *Payk*, Nachtwaakers, *Dawk*, Courier, *Tzesawel*, Boode; terwyl ieder Dorp *Cutchery*, een Hoofd heeft, *Cheik* genaamt; die de geschillen onderzoekt, en voor de Vergadering van den Fausdaar brengt.

De *Nisam* was het Hoofd van de Krygsmacht.

Soubadaar, Hoofd van Sipais.
Jamadaar, Hoofd of Capitein.
Haweldaar, Lieutenant.
Busky, Thresorier.
Bercundas, Fuselier.
Sipai, Soldaat.

Pion,

Pion, Knegt,
Rhadar, Opziender der Wegen.

In het Huishouden heeft men *Chubdaars*, *Santabundaars* en *Harcaras*, drieërley soorten van Stokkedraagers, naar den rang van hunne Meesters, *Pions* of Knegts, en *Berras*, Palanquindraagers, die al het werk doen, *Derwaan*, Portier, *Gasbordaar*, Marktganger.

Verdere naamen.

§. 9. Arsebek. Requestmeester.
Aumeen. Inspector der Revenuen.
Aumildar. Wat minder.
Batta. Rabatt.
Begum. Princesse.
Bercundas. Fuselier.
Berra. Palanquindraager.
Buksserre. Soldaat.
Busky. Thresorier der Troupen.
Buxbunder. Pagter.
Calleers. Rovers.
Calsare. Agio.
Canango. Secretaris.
Carcun. Vreede-Regter.
Cazi. Rechter.
Catewel. Drost.
Cheik. Dorphoofd.
Chokey. Thresorier der Landen.

Chout;

Chout . . . } Schatting, die de Marat-
Choutary . . } ten eisschen.
Chowdry, de eerste na den Zemindaar in een Pergunna.
Chubdar. Stokdraager.
Cooley. Coely.
Croor. Honderd Lak Ropyen.
Croore. Thresorier van een Pergunna.
Cutchery. Dorp.
Dadney. Voorbetaaling.
Dallab. Wisselaar.
Daroga. Commissaris.
Dawk. Courier.
Derbarh. Hof der Nababs.
Derwaan. Portier.
Dewaan. Thresorier.
Doelie. Omroeper.
Dustuk. Paspoort.
Eman. Gift aan mindere.
Etmandaar. Minder als de Zemindaar.
Fausdaar. Gouverneur.
Firman. Placaat des Keyzers.
Fotardar. Thresorier.
Gasbordaar. Marktganger.
Ghat. Engte in 't Gebergte.
Golab. Pakhuis.
Gomastap. Makelaar.
Guzerbaum. Tolheffer.

Ha-

Habulhocum.	Zegel van de Vizier op de Firmans.
Hagee.	Meckaſcne Pelgrim.
Hakezi.	Osſewaagen.
Harcara.	Stokdraager.
Haweldaar.	Officier der Sipais.
Jamadaar.	Hoofd der Pions.
Jamadaar.	Dorpmeeſter.
Jamadaar.	Officier der Cavallery.
Jman.	Prieſter.
Jaguar.	Militair Penſioen.
Jurimana.	Boete.
Kaſy.	Rechter.
Lak.	100 000 Ropyen.
Mucudum.	Hoofd van een Dorp.
Nabab Naib Nazim	Gouverneur.
Nesſerana.	Preſent.
Nuzer.	Gift aan een Keyzer.
Palanquin.	Draagſtoel.
Payk.	Nachtwaaker.
Pergunnah.	Een deel van een Provincie.
Perwanna.	Brief van den Souverain.
Pion.	Knegt.
Rhadar.	Officier der Wegen.
Ryot.	Boer.
Santabundaar.	Gaat voor de Palanquin.

Schak-

Schakdaar.	De tweede in een Pergunnah.
Seraf.	Bankier.
Serai.	Herberg.
Sercaar.	Onder-Banian.
Sipai.	Soldaat.
Souba.	Onder-Koning.
Soubadaar.	Commandant der Sipais.
Sultanut.	Gouvernement.
Sun.	Jaar des Keyzers op de Ropyen.
Sunnud.	Patent van Officier.
Takſiet.	Munt.
Teep.	Wisſel.
Tolakdaar.	Minder als Zemindaar.
Vizier Ul Moluk.	Groot-Vizier.
Wakiel.	Agent
Zalamie.	Vrygift.
Zemindaar.	Leenman.
Zenana.	Serail.

II. *Zeden der Volkeren, die Hindoſtan bewoonen.*

§. 10. De oorſprongkelyke Inwoonders van dit Land zyn de Hindous, eene Natie, die, volgens het algemeen gevoelen, eene der oudſte van den Aardbodem is, ook Jentiven en Benjanen genaamt. Jentiven.

Hunne heilige Boeken, de Vedam of Bedams, zyn in het Sancrits, in 't begin dezer Caljug, of Periode, geſchreven (4), en zyn vier in getal,

De Ezourvedam
Ronconoevedam
Sumavedam
En Andarnavedam (5)

en worden tot heden bewaard in de Academie te Benares, die nog in wezen is.

Ook hebben zy mindere Boeken, Pouranaas en Sehaſters.

Alle moeten eens in hun leven, de groote Tempel van Jagernat, op de Kust van Orixa, bezoeken, als Pelgrimmen.

Een van hunne voorname Feesten, word Marca Mee genaamt.

Het

(4) Zie 1 Deel van 't Batavia's Genootſchap, pag. 428, alwaar het Jaar 1780 het 4898 Jaar dezer Periode is.

(5) Men vind dezelve breedvoerig beſchreven in de Ezourvedam overgezet door la Croix, 1 Deel in 4to. Parys 1779, doch ons oogmerk is niet hier over uit te wyden.

Zie *Journal des Savans*, September 1779. pag. 339. Men zegt, dat de Braminen in 83 Secten verdeelt zyn, *Hiſt. Phil.* 1 Deel pag. 89.

Het verbranden der Vrouwen, is thans zeer zeldzaam.

De Jentiven gebruiken Paternosters van zekere Vrugten Ganitri genaamt, by Lineus Eleocarpus ſp pl. 734., waar van zy zig met de asſch ook veel beſmeeren.

De Natie is van onheuchelyke tyden in vier Kasten verdeeld, die ieder veele onderdeelen hebben; zy kunnen niet ſamen eeten of trouwen, maar in den grooten Tempel van Jagernat in Bengale zyn alle gelyk; buiten deze zyn de Tempels van Benares in Hindoſtan en Chelembron op Cormandel, zeer vermaard.

De eerſte Kaste is die der Braminen, die alleen de Priesterlyke waardigheid bekleeden; zy dragen alle een Koord met een Kraaltje in 't midden over den linker Schouder, en worden daarom ook op Mallebaar Lyntjes-dragers genoemt.

Hunne Pagoden en Afgoden-Beelden zyn op ſommige plaatzen zeer ryk: de Zielsverhuizing is hun algemeen gevoelen; en die zig heiliger als andere willen toonen, pasſen wel op, geen onvoorzigtigen doodſlag aan Inſecten te veroorzaa-

ken; in Souratte vind men zelfs een Hospitaal voor de Insecten opgericht. Alle Jentiven worden na hunnen dood verbrand, doch deze zogenaamde Heiligen, (by de Hollanders *potjes pisfers* genaamt) worden, op de hurken zittende, begraven, en krygen eene kleine Tombe over hun Graf, dat hunne Geloofsgenoten dagelyks met Bloemen beftroijen. Zy ontleenen hunnen naam van Brimha, die, volgens hunne zinnebeeldige wyze van fpreeken, hun door het Hoofd by de Schepping voorbracht: onder deze Kasten zyn de Benjanen begreepen, die meest Kooplieden en Wisfelaars zyn; deze Kasten vallen door elkander zeer blank.

De tweede zyn de Sittri of Kittry, op Mallebaar, Nairos genaamt, alle Krygslieden; uit deze Kasten zyn de Koningen; dezelve wierden door Brimha uit het Hart voortgebracht.

De derde der Berfe of Chouters, uit den Buik van Brimha voortgekomen, zyn alle Kooplieden.

De vierde Kaste, de Sadder of Sandalen, uit de Voeten van Brimha voortgefproten, zyn Landbouwers en Werklieden.

Be-

Behalven deze is 'er eene Kaste bekend onder den naam van Parruas, Harrias of Halacores, die zig tot de vuilste en laagste Ambachten moet laaten gebruiken.

Op Mallebaar is nog een Kaste, die verachtelyker schynt; het zyn de Pouliches, die zig geene Hutten mogen bouwen, maar op de Boomen woonen, en van aalmoesſen leven, zonder met Menſchen te verkeeren (6).

Uit alle deze Clasſen kan men Monnik of Faquir worden, mits men veele hardigheden ondergaat: deze Senesſers of Faquirs bedelen altoos; zy hebben zig dikwyls tot 10 of 12000 verzameld, en een geheel Land onder Contributie geſteld; zy leggen zig zelfs zwaare boetens op, en hun Hoofd in Bengalen bevind zig te Ragimahol.

Deze Kasten zyn in veele onderdeelen onderſcheiden, die ieder hun eigene Voorrechten, Gewoontens en Onthoudenisſen hebben.

De

(6) Zie *Hiſtoire Philoſophique*, 1 Deel pag. 89.

De Hindous bezitten nog veele Landen onder haare Radjas, of in Leen van de Mogollers.

Mooren. §. 11. De Mooren of Munghs, zyn van den Mahumedaanſchen Godsdienst, en bezitten het Land door overwinning; zy zyn van de Secte der Chiaks of Schiats (7), die Ali volgen, en de drie eerſte Califen Abubeker, Omar en Osman vervloeken, en die in hun Gebed hebben bygevoegd: God is God, Mahomet zyn Propheet, en Ali zyn Vicaris; terwyl de Turken daar en tegen van de Secte der Sunnis of Suniten zyn, en Osman volgen; zy zyn echter zeer met 's Lands bygeloviglieden beſmet, als de ſalamas, of groetingen aan de Maan; hun groot Feest de Beiram, valt in na de Vasten en op Nieuwejaar. Het voornaame Feest der navolgers van Ali, is het Heidoos Feest,

(7) De Al-koran, hun Wetboek is in alle Europeeſche taalen overgezet, en hunne Zeden en Wetten, daar uit voortſpruitende, zyn beſchreven in de *Legiſlation Orientale, par Antiguil du Perron*, 1 Deel in 4to. Parys 1780. De Paternosters der Mahumedanen worden gemaakt van de Zaadpitten van het Indiaansch Riet, daarom Daun Tasbe in 't Maleids, doch by Linneus Canna genaamt, ſp. pl pag. 1. Den 30 December 1780 begint hun 1195ſte Maanjaar na de Hegira. Zie Batavia's Genootſchap, 1 Deel pag. 425.

Feest, waar in de Rouwklagt geſchied over het ſneuvelen van Haſſan en Huſſien, Kleinzoonen van Mahomet.

§. 12. De Seiks zyn Discipelen van een Thibeths Wysgeer, die de Wetten der Jentiven en Mahumedanen vermengde; doch zy ſcheeren zig nooit, en dragen dus alle zeer lange baarden. Seiks.

§. 13. De Parſis of Vuur-Aanbidders, ook Geubres en Gauren genaamt, verlieten Perſien, na dat hunnen laatsten Koning Hormisdas door de Califen overwonnen was; dezelve zyn tot omtrent 100'000 in de Ommelanden van Souratte, daar zy van den Landbouw en Weveryen leven; een zeker aantal verhuuren zig aan Europeezen, en zyn zeer trouw. Parſis.

Hunne voornaame pligten vinden zy in de Zendaveſta (8), waar onder het heilige Vuur geen der minſten is; het zelve zoude nog branden, zoo als het by hunne vlugt

(8) Van deze vlugt begint hunne Telling, zynde den 14 October het 1144ſte Jaar, zie Batavia's Genootſchap; 1 Deel pag 426. De Zendaveſta van Zoroaſter, overgezet in 't Fransch door de Heer Antiguil du Perron; 3 Deel in 4to. 1779.

vlugt uit Perſien is gebragt in een Tempel by de Stad Dama.

Hun Hoogen-Priester draagt den naam van Deſtour Deſtourhan.

Het byzonderſte van deze Natie, is haare Begraafplaatzen buiten Souratte; dezelve zyn in een ronde hooge muur beſlooten; de opening, daar de Lyken door worden ingebracht, is tegen het oosten boven in de muur, en met een ſteene deur geſloten, de Lyken worden op daar toe gemaakte Rooſters gelegd, die het vogt doorlaaten, en als de Put vol is, word een ander gebruikt.

Budſo. §. 14. De Budſoſche Godsdienst, hoewel door weinig in getal in Hindoſtan, word echter in het Noorden door veelen beleeden (9).

Deze Godsdienst is verſpreid in Thibet, Siam, Ceylon, China en Japan.

De

(9) In India word dezelve Budda; in Siam Somonocodom en Amida; op Ceilon Boedoe, in China Tio; en in Japan, Xara, Daibods of de Leer der vreemde Goden, ook Sameens genaamt. De Priesters Bonzen en Lamas, en de Biſchoppen Kutukus. Hunne tydrekening begint met de dood van Buddo, 543 Jaar voor Christus.

De eerſte bekende Hooge-Priester-Prafrimo (10), leefde 1340 Jaar voor Christus; zyn Titel is Dalai-Lama (11); de tegenwoordige is minderjaarig, en zyn Ryk van Thibet word door den Tayshoo-Lama in de minderjaarigheid geregeerd; het zelve is egter Cynsbaar aan China, werdende te Lahasſa, een der voornaame Plaatzen, 2 Mandaryns met 2000 Chineezen onderhouden.

De Dalai-Lama houd zyn verblyf te Pateli, 7 mylen van daar geleegen, aan de Rivier Barampoeter, die zuidwaards by Decca zig met de Ganges vereenigd.

Van Lahasſa kan in drie weeken een Expreſſe te Peking zyn, doch de Caravanen brengen 'er twee Jaaren mede door; ook negotieeren zy ſterk met Siberien te Salins-Koi. Hunne rykſte Producten zyn: 1. De

tus, dus nu 2323 Jaaren, zie Batavia's Genootſchap, 1 Deel pag. 429.

(10) Zie *Pauw Recherches ſur les Americains*, 2 Deel.

(11) *Eſprit des Journaux*, *Relation du Tibet*, *par* Mr. *Boyle*, Mai 1780. pag. 213. ook in 't Hollandſch overgezet.

Dit Ryk word Thibet en Tangut in de Landstaal genaamt, Tjauli, in 't Chinees, Bontan en Lasſa in het Hindoſtanſche Ryk.

1. De ſtaart van een zeker Koebeest, dat zeer hoog in waarde is by de Jentiven, en in een zilver Handvat gezet word.

2. De Schaul, een ſoort van Schaapen, van welkers Wol de Schalas gemaakt worden, en zeer duur is.

3. Muscus en

4. Goud.

III. *Tegenwoordige Bezitters van Hindoſtan.*

Pataners. §. 15. De Pataners of Afgangers, de Mahumedaanſche Religie toegedaan, zyn in de tiende Eeuw uit Perſiën in India gekomen, en hebben langs den Indus het Ryk van Gesna of Gasna opgericht.

In den Jaare 1767 hebben zy zig in het Mogolſche Ryk regt gevestigd onder hun Vorst Achmet Abdalla, wiens Zoon Timour Scha, de beide kanten van den Indus bezit, zynde de Provintien van

Gasna.
Kabul.
Multan, en
Candahar, in welkers Hoofdſtad hy reſi-

reſideert; zyne Inkomsten worden op drie Croor Ropyen gereekent, en in zyn oorlog tegen Perſien, heeft hy 100'000 Ruyters in dienst gehad.

§. 16. De Seyks is eer eene Godsdienstige Secte als een Natie; zoo als wy reeds gezegt hebben. Seyks.

Haare Landen grenzen ten Oosten aan de Pataners; zy bezitten de Provintien van
Penjab of vyf Rivieren.
Soret.
Jesſelmeer.
Sindy, en
Bukor, langs de Rivier Indus tot Tatta toe.

Haar Hoofd is Jesſarah Singh, die wel 250 lak inkomen heeft, en 60'000 Man op de been kan brengen.

§. 17. De Provintie van Cachemire, benoorden de vorige gelegen, heeft haar eigen Vorst. Cachemire.

Uit deze Provintie meend men, dat voor dezen de *Vaſa Murrhinum* kwamen, die te Romen gebragt wierden, by de overwinning van Mithridates.

In

In de tyden van Augustus wierd een derzelve verkogt voor 300 Talenten, dat is meer dan drie Tonnen Gouds; dezelve worden beſchreven, van een ſoort van Agaat te zyn geweest, met verheevene figuuren; men vind dezelve in geene Cabinetten meer, zoo dat men zeer in twyffel is, wat het eigentlyk was (12).

Ferugabad. §. 18. Ferugabad, een groote Stad, hoord met de Provintie, daar dezelve in ligt, aan Achmet Chan, Bongisch Pataner; hy bezit wel 50 Lak Ropyen aan Inkomsten, waar voor hy 20'000 Ruyters in dienst heeft, en door haare ligging in ongenaakbaare Gebergtens, is het tot heden ongemoleſteerd gelaaten.

Jayts. §. 19. Agra met het omliggende Land, behoord de Jayts; de Vorst Gohar Singh, heeft wel een Croor Ropyen Inkomen, doch dewyl hy altoos in oorlog is met de Maratten, is hy genoodzaakt;

(12) De Bengaalſche Directeur Bacheracht heeft'er een bezeeten, die thans in handen van een Inlander te Batavia is, die het zelve Dompo. Awang noemde; dit is een ſoort van Porphyr, en koste hem 3000 guldens; zie over deez *Vaſa Murrhinum*, *Pauw Recherches ſur les Egiptiëns*, 1 Deel pag. 312. *du Cange* op het woord: *Murra*, en de *Dictionaire Encyclopédique* op het woord: *Vaſes Murryns*.

zaakt, altoos 50'000 Ruyters in 't Veld te houden.

§. 20. Dheli ligt in eene Provintie, Doab of de twee Rivieren genaamt; wierd in den Jaare 1774 bezeten door de Rohillas, van het Geslacht der Pataners, doch deze wierden in dat Jaar ten onderen gebragt door den Nabab van Out met de hulp der Engelschen; zedert word Dheli bezeeten door den Grooten Mogol Shah Allum. Dheli.

Deze ongelukkige Vorst is een schoon Man, van een zeer melancolique Phisionomie, die by na niet heeft om te leven, hoewel de Engelschen hem 26 Lak Ropyen 's Jaars moeten geven, zedert 1765, waar van nog niets voldaan word; hy is in 1780 56 Jaaren oud.

§. 21. Out en Laknour, zyn twee Provintien, die de Nabab Sujah Dowla bezeeten heeft, en thans door zyn Zoon Asafat Dowla bezeeten worden; hy heeft wel twee Croor Ropyen aan Inkomsten, en heeft eene goede Krygsmagt; door zyne vriendschap met de Engelschen, heeft hy zig meester gemaakt van de Landen, Out.

die

die de Rohillas bezaten, en is thans een der magtigste Vorsten van India.

Benarés, de beroemde Academie der Jentiven, ligt in de Provintie, en floreerd nog door de geleerdheid van veele Braminen, maar door hunne geheimhouding en de moeijelykheid hunner heilige Taal, heeft men weinig hoop, ooit haare Boeken regt overgezet te krygen.

De Engelschen hebben een Campement te Ghode, daar men uit een Brief van den 2 Maart 1780 ziet, dat ook Leeuwen gevonden worden.

Engelsche Bezittingen.

§. 22. Zedert den Jaare 1756 zyn de Engelschen in Bengalen en Behaar volmaakt meester, en de Nederlanders, Franschen en Deenen, hebben alleenlyk Logien, daar zy eenen zeer bepaalden Handel voeren; dewyl egter die Landen hun eigen Nabab hebben, en de Engelschen op naam van dezelve regeeren; zullen wy die ook zoo verhandelen, doch alvorens een denkbeeld van hunne tegenwoordige magt in India geven.

Calcutta in Bengalen is hunne Hoofdplaats,

plaats, daar hun Gouverneur Generaal, thans *Warren Hastings*, en eenige Raaden reſideeren, nevens een Opper-Gerechtshof.

Madras op de Kust van Cormandel; Bombay, op Mallebaar, en Bencolen op Sumatra, zyn geſubordineerde Gouvernementen.

Zy hebben zig van het geheele Oostergedeelte van Hindoſtan meeſter gemaakt, en zyn in verbond met den Dalai-Lama, te Lasſa, en met de Koning van Asſam.

§. 23. Bengalen is in 1595 door den Keyzer Akbar onder het Mogolſche Ryk gebragt, en den 23ſten Juny 1757 in handen der Engelſchen gekomen, die het zelve bezitten als een Dewanie, en volgens Contract aan den Mogol moeten betaalen 26 Lak Ropyen, en aan den Nabab 50 dito 's Jaars. Bengalen.

Deze was Seradja Dowla, die in 1758 opgevolgd wierd door Mier Jaffier Ali-Chan, die in 1761 afgezet wierd, en Casſim Ali-Chan in zyn plaats aangeſteld; deze met de Engelſchen in onmin geraakt zynde, ſtelden zy den vorigen Mier Jaffier Ali-Chan weder aan; in 1765 volgde hem Mier

Mier Floor op; In 1770 is desselvs jongste Broeder tot Nabab aangesteld, onder den naam van Mabaretut Dowla; doch Mahomet Reza-Chan regeerd onder den naam van kleine Nabab.

De Nabab, Nazim of Souba, heeft zedert 1718 zyne Residentie te Mozudabad gehouden; hy heeft tot heden toe het bevel over alle Land-Regenten, Zemindaars, Fausdaars en anderen, doch de geheele Magt en de Inkomsten, zyn in handen der Engelschen, en op Calcutta kan men zeggen, dat de Derbarh of het Gouvernement, de Dewan of Thresorie, en de Taksiet of Munt is.

Zy verdeelen Bengalen in 14 Provintien of Pergunnas, waar van de voornaamste door Super-Viziers geregeerd worden.

1. Calcutta, welke langs de Ooster Oever der Ganges tot aan Zee strekt en daar het Hoofdfort der Engelschen is. Hier resideert de Gouverneur Generaal en vier Raaden, en het hooge Hof van Justitie.

Men steld de Inkomsten van Bengalen op vyftien Millioen Ropyen.

Het

Het nieuwe Fort William is zeer groot en ſterk. De Deenſche Loge te Sirampoer, Fredrik-Nagor genaamt, ligt 6 mylen boven Calcutta. De Franſche Loge Chander-Nagor, een myl verder. In het Dorp Hougly, langs den Wester Oever der Ganges, een myl boven Chander-Nagor, 36 mylen van Zee, ligt Chinſura, dat binnen de Hekken gedeeltelyk aan de Hollanders toekomt, liggende daar in het Fortje Guſtavus; ook bezit de Nederlandſche Compagnie de Markt te Mirſapoer, en het Dorp Bernagoor, volgens een Firman van den 18 July 1712, doch hunne Schepen liggen by Wolta, aan den westermond der Ganges, die by Bellaſoor in Zee valt.

2. Chettingam, ligt aan den oostermond der Ganges, en geeft, onder anderen, veel Zout.

3. Casſimbazaar is een Eiland; de Nabab reſideert te Noxudabad, gelegen op 24 graaden noorder breedte; het Engelſche Campement is te Bazimpoer, 2 mylen van daar, en de Hollandſche Loge te Calcapoer. Dit Diſtrict is vermaard door de Zyde.

4. Lokkypoer.

5. Berduaan.

6. Daadpoer.

7. Bierboon.

8. Silet.

9. Poerania.

10. Molda.

11. Rajamahol.

12. Middapoer.

13. Bisbohen.

14. Rangipoer.

Deze Provintien geven de beste Lywaaten, en zyn, door hunne Inkomsten, een Paerl aan de Engelsche Kroon.

Dekka. §. 24. Dekka is eene Provintie beöosten Bengalen, mede aan de Ganges gelegen.

De Nabab Isarad Chan, die door de En-

Engelschen is aangesteld, heeft een groot Inkomen. Dekka geeft veel Zout, en de Handel met het Koningryk Asfam is een Goudmyn.

§. 25. Behaar, waar van de Hoofdstad Patna is, heeft een eigen Nabab, die door de Engelschen benoemd wordt, welke een Campement hebben op Banfipoer, twee mylen van Patna. De Nederlanders hebben een Loge in de Stad, en eene andere te Sjopra, twee mylen buiten Patna. De Amphioen en Salpeter is de rykdom van deze Provintie, zoo wel als de Borax, een gegraven Zout, dat nog niet regt bekend is. Behaar.

§. 26. Zedert 1774 bezitten de Engelschen de Provintie van Kora, daar Illiabad in ligt, en dat haar uitterste bezitting om den Noord is. Kora.

§. 27. Orixa, bezuiden Bengalen gelegen, is mede in handen der Engelschen, ten minsten de Kust; want de Binnenlanden worden door de Maratten ontrust; deze worden geregeerd onder de naam der vyf Sercaars, dat is: Orixa.

Chicocol, waar in de Stad Bimilipatnam

nam ligt, en alwaar de Nederlanders een Loge hebben.

Rajamander.
Mazulipatnam.
Condapali; en
Condebier

die de beste Noordsche Lywaaten inbrengen.

Golconda. §. 28. Het Ryk van Golconda en Dekan, voor dezen zoo beroemd, kwynt thans onder den Souba van het Dekansche Nisam Alia, thans 70 Jaar oud; aan den Oosterkant door de Engelschen, en aan den Westerkant door de Maratten ingeslooten, blyft hem weinig overig, als de groote Stad Hyderabaad en deszelvs omtrek, en by den Mogol word de Onderkoning van Dekan genaamt Nisam Ul Moluck.

Carnatica. §. 29. Carnatica volgt hier aan ten Zuiden.

De Souba Mahomet-Deli-Chan is Mahometaans, en bezit veele Landen, die hy, met behulp der Engelschen, geconquesteerd heeft, als

Carnatica of Bisnagur, ligt bezuiden de Rivier Colouro; in het zelve is gelegen de Stad Madras of St. George, de Engelſche Hoofdplaats op Cormandel; buiten evengemelde Stad reſideerde de Nabab.

Even benoorden ligt Paleacatta, daar de Hollanders het Kaſteel Geldria hebben, en daar bezuiden Sadraspatnam, alwaar zy ook een Loge hebben.

§. 30. De Rivier Palaru ſcheid Carnatica ten zuiden van 't Ryk Gingi, denzelven Souba toebehoorende; in het zelve liggen 't Fort St. Davis, van de Engelſchen; Portonova van de Hollanders, en Pondichery van de Franſchen; deze Stad is in alle oorlogen het ſlagtoffer geweest; in 1699 namen ze de Hollanders; in 1761 en 1780 de Engelſchen, in wiens handen dezelve nog is. Gingi.

§. 31. Tansjour of Tanſchaur, door de Rivier Colouro van het vorige geſcheiden, heeft zyn eigen Vorst, die den Jentieffchen Godsdienst aanhangt, en in 1771 door de Engelſchen uit zyn Ryk verjaagd, doch op ordre uit Engeland in 1775 herſteld is: hy voert den naam van Tola- Tansjour.

ſie Maharadja. Deszelvs Land is magtig ryk en uitgeſtrekt, en heeft veele Zeeplaatzen.

De Hollanders hebben 'er Nagapatnam, en de Deenen Tranquebar.

Marava. §. 32. De Marava is een Land, dat onder zyne eige Vorsten altoos geſtaan heeft, die met de Nederlandſche Compagnie in een naauw verbond ſtonden, dewyl het zelve door een Zandbank, daar niet dan een opening voor kleine Vaartuigen is, en Adamsbrug genaamt, van Ceilon geſcheiden is (13).

Voor dezen was de naam der Vorsten de Catta Theuver, Oedea Theuver, en veele mindere, als de Catie Ponaik, Ette Ponaik, en meer andere.

Dit

(13) Het Eiland Ceilon, de Nederlandſche Compagnie langs de gehéele Kust toebehoórende, zedert het Tractaat met den Keyzer van Candia, of Catta Siri Radja Singa (geboren 1726) 1766, is niet veel van te zeggen, na de Beſchryving die 'er Knox van gegeven heeft; onder de Inwoonders zyn de Lands Volkeren de Singaleezen, van Siam afkomstig. De Weddas of Bos-Volkeren zyn zeker de eerſte-Bewooners, en de Chialiasſen of Caneel-ſchillers, zyn afkomstig van Cormandel by Chalimbron, uit een Dorp genaamt Chiala.

Dit Land is al mede door den Souba Mahomet Deli-Chan, door behulp der Engelſchen overheerd, in 1773. De Hoofdſtad is Ramadawaram, en binnen 's Lands, by Adamsburg, is een Eiland Ramanakooy, daar een zeer vermaarde Jentiefſche Tempel is.

Op de Kust ligt de Hollandſche Reſidentie Kilkare.

§. 33. Mahomet Deli-Chan, is ook meeſter van Madura, onder den Titel van Naik of Vorst, waar by 72 Paleagaars of Vryheeren zyn; een Ryk, dat zeer groot is, en veele Lywaaten geeft: de voornaame binnenlandſche Steden zyn Madura, Trichenipaly en Tirnevelho. Madura.

Aan de Kust ligt Tutecoryn, Manapaar en Ponnecail, of de Alwatier Negery, van de Hollanders.

§. 34. Benoorden Caap Comoryn, ligt het Land van den Trevancoor, een Jentiefs Vorst, in Contract met de Nederlanders en Engelſchen, wiens Land veel Peper geeft. De naam van den Vorst is Ananjou Peroumal, en de Troonsopvolger is altyd de Zoon van 's Konings Zuster, Trevancoor.

om zeker te zyn, dat het de echte Tak blyve.

De Hollanders hebben 'er twee Reſidentien, op Caap Comoryn en Coylang.

Malle-baar. §. 35. Het eigentlyke Mallebaar behoorde voor dezen den Samoryn; thans is 'er een gedeelte van bezeeten door de Nederlandſche Compagnie, een gedeelte door den Koning van Cochim, en het gedeelte van den Samoryn, is thans in handen van den magtigen Haider Ali-Chan, aan wien de Stad Calicut toebehoord.

De Hoofdplaats der Oostindiſche Compagnie is Cochim, ten zuiden tot Porca, ten noorden tot Cranganoor, daar zy Redentien heeft.

De Koning van Cochim is niet zeer magtig; deszelvs Veldheer, dat een erfelyke Bediening is, word den Paljetter genaamt.

Dit Land word bewoond, door Heidenſche Mallebaaren; St. Thomas Chriſtenen, die 'er in de 7de Eeuw gekomen zyn, en de gevoelens van Neſtorius volgen; Rooms-Catholyken, welkers voornaa-

naame Bisschop den Titel voerd van Bisschop van Germaniën, en te Waropoly resideerd, daar veele Kerken en Schoolen zyn; ook van Toepassen of vry gegevene Slaaven: Jooden zyn hier ook veel, Blanken en Zwarten, welkers Historie beschreven is, in de Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap, 6de Deel.

§. 36. Behalven een gedeelte van Malebaar, bezit de magtige Mahometaansche Vorst Haider Ali-Chan, het Ryk van Maisour en Canara. Zyn Vader was Gouverneur van eene Provintie in het Maisoursche, en Haider Ali-Chan tot eerste Minister van dat Ryk verheven zynde, maakte zig meester van het gezag, en regeerd nog op naam van den minderjaarigen Vorst. Maisour en Canara.

Het Ryk is Heidensch, doch Haider Ali-Chan Mahometaansch.

Seringapatnam is daar van de Hoofdstad; dit Ryk, binnen in 't Land gelegen, heeft deze Vorst in het Canarasche voornamentlyk de Zeehavens gezogt, als Mangeloor, Basseloor en Onor; de Hoofdstad van Canara is Bidroer.

Haider Ali-Chan, is den 23sten November 1779. met

20000 Sipais,
20000 Ruiters,
10000 Buks ligte Troupen,
45000 Pions of Soldaaten,
2500 Calang of Rovers,
900 Europeezen, en
40 ſtukken Kanon, van zyn Hoofd-Stad Seringapatnam vertrokken, heeft den 25sten Augustus de Stad Arcot ingeſloten, den 10den September den Engelſchen Generaal Monro geſlagen, en den 1ſten November Arcot overmeeſterd, en vervolgens Madras belegerd.

Canara was voor dezen verdeeld tuſſchen den Samoryn, en het Huis van Colaſtry; de Samoryn geheel verjaagd zynde, is thans aan 't Hof van den Trevancoor; en van het Huis van Colaſtry, bezit Adi Ragia de Stad Cananoor, die hy van de Nederlandſche Compagnie gekogt heeft, en de Lakediviſe Eilanden, mits aan Haider Ali-Chan Schatting betalende.

Guzaratte, Dekan, Kunkan.

§ 37. Benoorden het Ryk van Haider Ali-Chan, leggen de Maratten, en bezitten de Provintiën Kunkan, Guzaratte, en

en een groot gedeelte van Dekan; het is van ouds een oorlogzugtig Volk geweest; dat, door den Keyzer Aurengseeb verdreeven, zig benoorden het Dekanse neerzetteden. Hunnen Vorst heeft den Titel van Rana Raja, of Sja Raja; het zyn Jentiven, en zyn altoos met een Armée te Velde, om de Chout of het vierde der Inkomsten te eisschen.

De tegenwoordige Vorst is Ragenat Row. Amadabat is altoos als de Hoofdstad aangezien, en is zoo wel als al het Land onder de Maratten, Souratte alleen uitgezondert.

De Vorst resideert te Puna, op 18 Gr. noorder breedte, agt dagen reizens van Bombai en Sittarah, wat noordelyker gelegen, is ook een zeer groote Stad. Haar voornaamste Roofnest Gheria, wierd in 1757 door de Engelschen verwoest; thans houd hunne Vloot zig in de Haven van Bazyn en Gheria.

Zedert den 12den Maart 1778, bezitten de Engelschen de Stad Souratte, onder den Titel van Admiraal van het Mogolsche Ryk.

Deze

Deze Stad ligt op de noorder breedte van 20 Gr., 19 minuten, en lengte van Teneriff 88 Gr., 52 minuten, aan de Rivier de Tasfy; de Stad is bemuurd, het Kasteel is een vierhoek, door de Engelschen sterk bezet. De Derbarh daar de Nabab resideert, ligt er omtrent 200 passen van af.

In de Stad hebben de Engelschen, Hollanders, Franschen en Portugeezen, hunne Logien.

Bombai, een der Hoofd-Comptoiren der Engelschen in India, ligt in 't Land der Maratten, daar deze Natie meest altyd mede in oorlog is.

Goa, de Hoofd Plaats der Portugeezen in India, en Mahe, voor dezen eene Fransche Residentie, liggen mede in deze Landstreek.

III.

KORTE SCHETS

VAN DEN TEGENWOORDIGEN STAAT VAN HET

HALF-EILAND,

BEOOSTEN DE GANGES.

DOOR

M^R. J. C. M. R.

§. 1. In de Beschryving van Hindostan en het half Eiland bewesten de Ganges, zeide ik, dat het ten Noorden door een schakel Bergen van Thibets Tartaryen was afgescheiden; deze schakel loopt oostwaards tot China toe. Oogmerk.

Myn oogmerk is hier een korte schets te geven, van de Landen die bezuiden dien schakel Bergen gelegen zyn, tusschen de Rivier de Ganges en China.

§. 2.

Verdeeling. §. 2. Eerst vind men het Ryk van Asfam.
dan Kashar.
Napael.
Arrakan.
Ava.
Pegu.
Siam.
Malacca.
Johor.
Pahan.
Tranjano.
Patany.
Cambodia.
Pontiamas.
Lāos.
Chiampa.
Cochim China.
Tonkin.

Asfam. §. 3. Het Koningryk Asfam ligt beoosten de Ganges, bezuiden Thibets Tartaryen, en word door de Rivier de Barempoeler befproeid (1); zedert eenige Jaaren is het door den grooten Handel, die 'er de Engelfchen doen, eenigzins meer bekend; voor hun Zout krygen zy Goud,

(1) *Hift. Philof.* 1 Deel, pag. 481.

Goud, Zilver, Muscus, Agelhout en Zyde.

§. 4. Daar bezuiden, ligt Kashar, een zeer bergachtig Land, nog weinig bekend, als dat de voornaamſte Stad Corpoor is. Kashar.

§. 5. Hier aan volgen eenige onafhanglyke Radjas, die de Engelſchen tot nu toe nog niet hebben kunnen overheeren, waar onder de voornaame, die is van Napael. Napael.

§. 6. Het Koningryk Arrakan, voordezen nog al bloeiend, is thans zonder den minſten Handel; de Zeeplaats Seriam word ſomtyds nog bezogt, alleen om het ſchoone Hout, dat 'er valt. Arrakan.

§. 7. Ava, ook het Ryk der Barmas, in 't Chinees Taikien, binnen in het Land gelegen; het zelve grenst aan Honan, eene Provintie van China: de tegenwoordige Koning heet Bengiek. Na dat het Ryk door den Chineesſchen Keizer Kiën-lion, na een bloedigen oorlog veroverd was, heeft dezelve aan Ava en Pegu, in 1779 den Vreede gegeeven. Ava.

Dit

Dit Ryk thans met Pegu vereenigt, geeft de beste Saphieren en Robynen, die in de Hoofdstad Ava, door de Armeniers worden ingekogt (2).

De Inwooners hebben eene byzondere gewoote, om zig de Buik en Borst, met stippels van allerley figuuren te maaken (3).

Pegu. §. 8. Pegu, in 't Chinees Miën en Bagon genaamt, is tot heden toe het rykste Goud-Land van Indiën, daar de meeste Scheepen gebouwd worden; het word door een hoog Gebergte van China afgescheiden, daar de schoonste Robynen, Smaragden, Saphieren en Topasen, ook Goud en Zilver in gevonden worden, dat thans na Ava vervoerd wordt, nu deze Landen te zamen onder eenen Vorst zyn.

De beste Stad is Martaban, aan een Baey geleegen, daar het Eiland Mergy voor ligt.

Den

(2) Tegenwoordige staat aller Volkeren, 3 D. p. 51.
(3) Idem. . . . 1 D. p. 13.
Histoire Philos. 1 D. p. 485.

Den 1ſten October 1744, heeft men van Batavia eene bezending derwaards gedaan, doch zonder vrugt, dat de eerſte en ook de laatste is geweest (4).

§. 9. Siam, in de Lands-Taal Menangtay, in het Chinees Charlo genaamt, is verre het grootste van alle deze Ryken, en beſlaat den Noordkant van het geheele Eiland beöosten de Ganges (5). Siam.

Aan den Oostkant ligt de Hoofdſtad Judjia of Odja, aan de Rivier de Menau, verſterkt door een Kaſteel, Banjoc genaamt. Aan den Oostkant van het Half-Eiland ligt Ligoor, en aan den Westkant Tenaſerim, alwaar het Land niet breeder dan 20 mylen is.

Siam geeft Goud, Ryst, Tin, Sappanhout en veele andere Waaren, en plagt zeer ryk door den Handel te zyn; doch zedert 20 Jaaren is het zelve verwoest, dan eens door de Avanen, dan eens door de Chineezen, dan weder door In-

(4) Tegenwoordige ſtaat aller Volkeren, 3 D. p. 1.
(5) Valentyn. 3 D 2 ſt. p. 3.
Tegenwoordige ſtaat aller Volkeren, 2 D. p. 363.

Inlandſche oorlogen. De Koning heeft thans tot eerſte Miniſter, of Berkulang, een Chinees, die het gezag voerd.

Van den Jaare 1628 tot 1758, heeft de Compagnie op Siam en op Ligoor een Comptoir gehad, dat toen verlaaten is, om de onlusten; echter heeft men in 1761, nog eene bezending met twee Schepen derwaards gedaan, maar met zoo weinig ſucces, dat men 'er geheel van heeft moeten afzien.

Queda. §. 10 Aan den Westkant van het Half-Eiland, ten Zuiden het Ryk van Siam, vind men Queda, door de Chineezen Ketta genaamt; het zelve heeft een Maleydsch Vorst, en dryft veel Handel in Tin, ſtaande met de Nederlandſche Compagnie in verbond.

Malacca. §. 11. De Stad en Vesting Malacca, ligt op 2 Graaden 20 minuten Noorder breedte, en 122 Graden 20 minuten lengte.

Maleydſche Vorsten. §. 12. Door den Maleydſchen Koning Siri Iskander Sjah, die, voor den Javaſchen Koning van Madjàpâhit, uit zyn Ryk en Stad Singapour, naar den Westkant des zui-

zuidelyken uithoeks, van het vaste Land van Azien moest vlugten, is deze Stad en Koningryk in den Jaare 1253 naar onze tydrekening geſtigt. Na hem hebben zeven Maleydſche Koningen te Malacca geregeerd, en deze Stad werd van dien tyd af, mede onder de toenmaals bloeijende in den Koophandel gerekend, waar door veele Oosterſche Volken uit vreemde Gewesten, als Mooren, Jentiven, Chineezen, Bengalers, en meer anderen, derwaards gelokt zynde deze Stad meer en meer bevolkt hebben (6).

§. 13. Onder de Regeering van Sulthan Mahmoed Sjâh, de laatste Maleydſche Koning, die over Malacca heerschte, raakte deze Stad in den Jaare 1511, door list en geweld in de handen der Portugeezen; en deze Koning geheel uit Malacca verdreeven zynde, week naar de Straat Singa-Poura, vestigde zig aldaar, en ſtigte de Stad Djohor, waar van dit Ryk nog den naam heeft. Portugeezen.

De Portugeezen, die nu volkomen meeſter van Malacca waren, bouwden aan

(6) Valentyn, 5 Deel 6 B.
Tegenwoordige ſtaat aller Volkeren, 2 Deel.

aan den voet van eenen Berg, die door de Zee beſpoeld word, en waar een Rivier, (in 't Maleydsch genaamt Gemantje,) voor by ſtroomd, de Vesting, die nog hedendaags in wezen is, verſierden dezelve, als mede de Stad, met verſcheide hegte en ſterke Gebouwen, altemaal van gehouwen Steen opgetrokken, en bezaten dezelve tot in het Jaar 1641. den 14^den January.

Nederlanders. §. 14. Op dien dag hebben de Nederlanders dezelve, na langen tyd belegerd te hebben, ſtormenderhand met veel dapperheid, op de roemrugtigste wyze veroverd; en die Stad, Vesting en Landen, daar onder behoorende, ſedert dien tyd vreedig bezeeten, voerende de Nederlandſche Oost-Indiſche Maatſchappy, aldaar thans, uit naam en van wegens den Staat der vrye vereenigde Nederlanden, de Opperheerſchappy.

Rheede. §. 15. De Rheede van Malacca is tusſchen twee Eilanden gelegen, heeft zeer goede Ankergrond, en ruimte genoeg om een aanzienlyke Vloot, die daar veilig liggen kan, te kunnen bergen.

Stad. §. 16. De Stad is ten Noorden langs het Strand gebouwd; heeft geregelde Straa-

Straaten, en voor 't meest gedeelte ſteene Gebouwen; de Rivier omſluit haar van agter; de Noordzyde is met een aarde Wal, en de Poort met een gemetzeld Bolwerk verſterkt.

Langs het Zuidſtrand, aan de andere zyde van de Vesting, zyn verſcheide Clappus-Thuinen aangelegt, waar in enkelde welgebouwde Huizen te vinden zyn, en welk Strand Banda de Isle genaamt word.

§. 17. Hier tusſchen in is het, dat de Vesting, aan den voet rondom een Berg, door de Portugeezen genaamt St. Paulus, gebouwd is. De voorby loopende Rivier ſcheid de Stad ten noorden van de Vesting, en over dezelve is een dubbelde Valbrug, ſterk genoeg gebouwd om Paarden en Rytuigen te kunnen draagen. Kaſteel.

Naar de toenmalige wyze van verſterken, is deze Vesting door de Portugeezen van een goed ſoort Klipſteenen, die men Yzerſteenen noemt, (om dat ze eenig Yzer-Ertz inhouden) gebouwd. De Nederlanders hebben niet alleen geduurende hunne bezitting, dezelve in een goeden ſtaat onderhouden, maar ook tamelyk

verbeterd. Zy bevat den omtrek van 342 roeden, heeft dric Poorten, een Uitval, zes Bolwerken, een heele en twee halve Uithoeken, welke laatste de Rivier benedenwaards beſtryken, en met twee en zeventig ſtukken Canon beplant zyn: ook word 'er eene bezetting Europiſche Krygslieden, naar evenredigheid van de Vesting in onderhouden.

Gebouwen. §. 18. De voornaamſte Gebouwen in deze Vesting zyn twee Kerken, en de Wooning van den Gouverneur.

De eene Kerk ligt op den top des Bergs van St. Paulus, alwaar ten tyde der Portugeezen een Jezuiten-Klooster geſtaan heeft. De andere Kerk ligt beneden aan den voet op 't plein ter linker hand, als men de Vesting inkomt, en de Wooning van den Gouverneur, vlak over de Poort: Deze twee aanzienlyke Gebouwen verſieren het Plein dier Vesting, waar ter zyden de Pakhuizen van de Maatſchappy en het Wapenhuis gehegt zyn, die men van gehouwen Steen opgetrokken heeft. De Straaten in de Vesting, als mede de Gebouwen, hebben niet regelmatig aangelegd kunnen wor-

worden, door dien de Berg, die in 't midden ligt, zulks verhindert, weshalven dezelve rondom, op de best voeglykſte wyze, gebouwd zyn.

Buiten de Stad, na de noordzyde ligt de Voorſtad, genaamt Tranquera, die uit een enkelde Straat beſtaat, en door Mooren, Chineezen, doch voor 't meest gedeelte door Nakomelingen der Portugeezen, die na de verovering te Malacca gebleven zyn, bewoond is. Voorſtad.

Aan de overzyde der Rivier heeft men nog een Straat, die de Bongaraya genaamt word, alwaar alleen Chineezen en Portugeezen woonen, aan welkers einde een open Gebouw ſtaat, omtrent drie voeten hoog opgemetzeld, en vervolgens met een riete Dak, dat op houte paalen rust, gedekt, waar in de Roomsgezinde Portugeezen hunnen Godsdienst verrichten.

Verders heeft men in de Stad een Maleydſche Moorſche Jentieffche en Chineeſche Tempel.

§. 20. Verſcheide Dorpen, als Klewang, Pankhallambatoe, Pringih, Samabok Dorpen.

bok Doejong, Poengoer, Forno Kandangh, Marlimoen, enz, liggen op eenige mylen afſtand rondom en ter zyden van de Stad; doch zyn van zoo weinig aanbelang, dat zy de moeite, eener beſchryving niet verdienen, en alleen van Maleyers bewoond worden.

Huizen. § 21. De Huizen of Wooningen der Maleyers, zyn, in 't algemeen genomen, elendige Hutten, die op eenige Paalen, veel of weinig, naar derzelver grootte, omtrent zes of zeven voeten hoog, gebouwd zyn. De vloering is van Bamboes Riet, of geſpleetene Areeks-Boomen, die als een Rooſter naast elkander gelegt, en met Rotting by een gevlogten zyn. De wanden, die de Vertrekken van een ſcheiden, zyn een ſlegt ſoort matten, door de Maleyers Kajangh genaamt, waar in hun ſlaapplaats met Matten van een ander ſoort, Tikar genaamt, overdekt is.

Huisraad. §. 22. Stoelen, Banken, Tafels, Kaſſen, of ander Huisraad, hebben de Maleyers niet; een Matje is de Stoel, Bank, Tafel en het Bed; een Hakmes, een Byl, eenige aarde Potten en Manden van Rottings

tings of Biezen gevlochten, zyn de Gereedſchappen, waar in hun rykdom beſtaat, en daar zy zig op de onverſchilligſte wyze mede behelpen.

§. 23. Uit de natuur is de Maleyer het traagſte en vadzigſte Mensch, dat 'er mede in de waereld bekend is. Hem ontbreekt geenzins dat natuurlyk oordeel, 't welk de Bewooners van andere Landen opwakkerd, om hunne levenswyze gemaklyk en menſchlyk te maaken, maar wel de lust tot arbeiden, om de genoegtens van het menſchlyk leeven te verkrygen. Deze uitgeſtrekte en niets anders dan een wildernis zynde Landſtreek, zoude honderde voortbrengzelen kunnen opleveren, als maar de Inwoonders handen aan 't werk ſloegen, en door naarſtigheid en iever dat geene zogten te verkrygen, waar van andere Landen, onder deze Luchtſtreek liggende, overvloedig voorzien zyn. De Landeryen liggen om zoo te ſpreeken woest; want de weinige beärbeiding verſchaft den Maleyer niets meer, dan even het noodige Voedzel. Een Europeaan, die zulks nooit gezien heeft kan nauwlyks gelooven, hoe ſober deze Luiaards zig kunnen behelpen. Een maatig gedeelte Ryst, met wat Spaanſche Aard der Inwooners.

Peper en Zout gewreeven, is toereikende genoeg, om tot hun Voedzel te verſtrekken, en een teug koud Water is de gewoone Drank, die deze Spyze bevogtigd.

Kleeding. §. 24. Naar maate hunner Wooning, Huisraad, enz. is ook de Kleeding op de gemaklykste wyze geſchikt. Een Broek, die tot de helfte van de Dybeenen reikt, is met een ſtuk Lywaat van Cattoen, dat de Knieën overdekt, het welk door een Gordel van de een of andere ſtoffe vast gemaakt, en voor door een groote goude of zilvere Plaat verſierd, waar in ze een Cris of Pook, hun zoo zeer geliefd Wapentuig op zyde dragen. Over deze Onderkleederen is een Wambuis.

De voornaame Lieden van deze Natie, 't welk de Hoofden van de Dorpen zyn, de Grooten van het Ryk, de Broeders of Naastbeſtaanden van een Koning, kan men dusdanig onder 't gemeene Volk waar van zoo even geſprooken is, niet tellen. — Hunne Huizen zyn, naar dat het den rang, ſtaat en vermogen mede brengt, grooter en ruimer, ſchoon van 't zelfde maakzel en gedaante. De Spyzen

zen zyn ook beter, menigvuldiger, en volkomen naar hunnen ſmaak bereid; doch aan de Vorstelyke Taſel, waar een Maleydſche Kok de Geregten, die opgedragen worden, toegericht heeft, zal voorzeeker een Hollandſche Boer, weinig naar zyn genoegen vinden. Met de Kleeding der Voornaamen is het even eens gefteld. De Stoffe is fyner en ryker als van 't gemeen, ook is hunne Cris of Pook met Goud beſlagen; zelfs hebben de Koningen aan dit Wapentuig goude Gevesten, en met edel Geſteente bezet, 't welk echter niemand dan den Erfprins of des Konings Broeder vergund is te dragen. Ook dragen deze Voornaamen aan hunne bloote Voeten een paar Muilen, en het Hoofd is met een eenverwig Doek, dat als een worst gedraaid is, omwoeld: insgelyks dragen ze een ſoort van Mutzen met goud of zilver geſtikt, die van binnen met ſtyf linnen of fyn geſpleetene Rotting gevoerd, en niet grooter zyn, als dat ze even den Hoofdſchedel ſluiten.

§. 25. De dragt der Vrouwen is van dezelfde Stoffe als die der Mannen. Een Cattoene Kleed, dat zy om 't midden met een Gordel vast maaken, reikt hun tot op de Voeten; hier over dragen Drag der Vrouwen.

zy

zy een Bovenkleed, mede van een één-verwige Stoffe, dat tot over de Knieën reikt. De Haïren hebben zy op de Kruin ſamen gewonden, waar door een Haïrpen ter lengte van omtrent vyf duim geſtoken is, die het zelve vast houd, by de Voornaamen van Goud, en by de minderen van ander Metaal of van Ebbenhout. In de Ooren dragen de eerstgemelde verſierſels van Goud, of Diamanten daar in gevat, ook wel om den Hals een goude Keten, en ſchikken zig verders met goude of diamante Ringen zodanig op, als hun rykdom of vermogen toelaat.

Naast het gewoone Voedzel, is de Sire-Betel de voornaamste en liefste tydkorting der Maleyers; ſommige, zoo wel Mannen als Vrouwen, gebruiken deze Bladen zoo onmaatig, dat zy van den morgen tot den avond dezelve kaauwen, waar door hunne Tanden zoo zwart als Ebbenhout, en den Mond en Lippen ſteeds als bebloed uitzien.

Gods-dienst. §. 26. De Godsdienst der Maleyers, dewelke de Mahometaanſche is, word op de gantſche Kust byna zonder eenige onderſcheiding of verſchil geöeffend; de gemeene Man weet daar van nogthans weinig

nig meer dan de Ceremoniën, die met duizenderlei grollen en bygeloovigheden vermengt zyn.

§. 27. Ter beſchryving van het Land, om den draad van dit verhaal te vervolgen, dient men voor af te weeten, dat het Gebied der Nederlandſche Oost-Indiſche Maatſchappy, zig van de Rivier Moar ten Zuiden, tot aan Caap Rochado ten Noorden uitſtrekt. Binnenlanden.

De Bergen van Rombouw, die door een Maleydsch Volk, genaamt Maning-Cabou, bewoont worden, en de Berg Ophir, die in 't Maleydsch den naam Goenong-Ledang heeft, en onbewoond is, zyn landwaards in, of na het Oosten, de Grenzen van het Koningryk Malacca.

Deze Grenzen te bereizen, is voor een Europeaan ten eenemaal ondoenlyk. De hinderpaalen, het gevaar, en de zwaarigheden, die daar mede verknogt zyn, kunnen het nut of voordeel, 't welk daar door te behaalen is, niet opweegen. Het gantſche Land, is niets als eene aaneengeſchakelde wildernis, vol Moerasſen en Bergen, die zodanig met Riet, Doornen en andere ruigte, begroeid zyn, dat men dezel-

zelve niet, dan met de alleruitterste moeite en levensgevaar kan doorkomen. Hier in is de woonplaats van allerhande verſcheurend en venynig Gedierte, dat hier ongeſtoord en op de veiligste wyze geherbergd is. Gebaande wegen vind men nergens door 't gantſche Land, als eenige uuren in den omtrek van de Vesting. Steden, regelmatig aangelegde Dorpen of Landhuizen, alwaar een Reiziger zoude herbergen, en gemak kunnen vinden, zig van een moeilyken tocht verkwikken, en zyn vermoeid Ligham uitrusten, zyn in dezen Landſtreek niet, maar wel enkeld hier en daar verſtrooide Hutten, die den naam van een Gehugt of Dorp hebben, en waar in de Reiziger nog niet eens vergund word te overnachten: ook zyn de nodige Levensmiddelen, het Keukengereedſchap, en de Spyzen te bereiden, voor geen Geld van een Maleyer, binnen 's Lands woonende, te bekomen.

Paarden leverd dit Land niet op, en Rytuigen, die by den Maleyer onbekend zyn, zouden in een Land, waar men geen wegen heeft, niet kunnen gebruikt worden; gevolglyk moet de geene, die dit Land doortrekken wil, van een

paar

paar goede Beenen en een ſterk en gezond Lighaam voorzien zyn. Hier by gevoegd, het verbaazende geſleep van alle benodigtheden, die een Reiziger volſtrekt niet ontbeeren kan, hoedanig zal hy die kunnen vervoeren? door dragers zal men antwoorden. 't Is waar; dit zoude nog van allen het beste middel zyn, maar even zoo min te doen als alle andere; want een party Maleyers te bewegen, om als Dragers het gantſche Land te doorreizen, of van het begin tot het einde van den togt zig te verbinden, om by den Reiziger te blyven, daar toe zullen zy nooit overgehaald worden; en ſchoon zulks door groote beloften, om hun rykelyk te zullen betaalen, het beste bewerkt zoude zyn, kan men toch op hunne beloften deswegens gedaan, niet het minste vertrouwen; want by de eerſte gelegenheid, het zy dat door gevaar, bezwaarnis of anderzins, de reize moeielyk word, zullen zy hun ſpat zetten, en den Reiziger ſomwylen in de neteligste omſtandigheden verlaaten. Van Dorp tot Dorp deze Luiden te verwisſelen, is nog minder mogelyk dan het eerſte; want niet de geringste geregeldheid ten opzigte der Reizigers, om die voort te helpen, is in de Maleydſche Landen bekend; de

Ma-

Maleyers zouden u uitlachen, wanneer zy een verzoek, iemand voort te helpen, en daar toe de nodige Dragers te bezorgen, hoorden; en dwang middelen hebben de vaste uitwerking, dat alle Dorpelingen in de wildernis vlugten, wanneer zy dezelve door hunne magt niet kunnen wederstaan. Is dit niet eene der grootste hindernisſen, die men bedenken kan? Zelfs de matten, daar de Reiziger in den nacht een Hutje van maakt, om daar onder voor den Regen beveiligd te zyn, moeten mede gevoerd worden. In de Huizen of Hutten der Maleyers, die hy hier of daar onder weg aantreft, zal hy (gelyk voor gezegt is) niet geherbergt worden, want hy niet het minste gerief van dit Volk te wagten heeft, en ongenodigt binnen te treden, zoude zonder twyffel den Reiziger in groot levensgevaar brengen. Hy is dus genoodzaakt, het dak mede te voeren, waar onder hy slaapt, en hoe krygt hy dan de andere noodwendigheden, dewelke een vermoeid Lighaam na een bezwaarlyken togt tot verkwikking eischt, want Paarden, Rytuigen, Dragers, of iets diergelyken, waar mede men zulks zoude kunnen vervoeren, zyn niet te bekomen?

§. 28.

§. 28. De inborst der Maleyers, is zoo ergdenkend, moord- en roofzugtig, als men zig ooit van een Volk kan verbeelden. De yverzugt ten opzigte hunner Vrouwen is ongeloovelyk verregaande. Een Europeaan, die verre landwaards in reist, waar ze dezelve, om zoo te spreeken, nooit zullen zien, of gezien hebben, zoude het niet durven waagen, de minste beleeftheid en vriendelykheid aan de Vrouwen te bewyzen, al wierd het op de onverschilligste wyze van de waereld gedaan; en hy zoude de moordzugtige handen dezer Barbaren voorzeker niet ontkomen. Ja ofschoon hy zig daar voor wagt, en niet de minste blyken toond, die hunne yverzugt zouden kunnen gaande maaken, heeft hy evenwel zyn leven nog lange niet beveiligd. De wapenen en andere dingen die hy mede voerd, schoon van geen groote waarde, zyn genoeg, hun tot eenen moord aan te zetten, om zig daar van meester te maaken, waar uit dan op te maaken is, dat een Reiziger wel zal doen, niet by de Maleyers te overnachten, al wierd hem, buiten verwagting, dezen dienst aangeboden: Zelfs buiten hunne huizen blyvende, dient hy de Wapenen nooit uit de handen te leggen, en altoos op zyne hoede te zyn, om elk oogenblik zyn

Zwarigheden in het reizen.

leven te kunnen verdeedigen. Zoude iemand op die wyze wel de lust bevangen, een Land te doorreizen, waar men in den omtrek van eenige uuren, even het zelve ziet, wat men op eene reize van vyftig en meer mylen zoude ontdekken? En schoon een diergelyk Liefhebber al gevonden wierd, wie zal hem vergezelschappen? alleen is zulks onmogelyk te doen, en met vier of vyf Man ook niet te raaden zig op weg te begeven, want hy en zyn Gezelschap worden gewis vermoord, door het wild Gedierte verslonden, of vergaan door honger en ellende.

Om dit duidelyk aan te toonen, en het voorgezegde te bewaarheden, zal de volgende zeer korte Beschryving van dit Gewest ten vollen genoegzaam zyn.

De geheele Maleydsche Kust, is, op eenige mylen afstands van de Zee, landwaards in, laag Land, het welk zodaanig met Moerassen, en digt in malkander gegroeide Kreupel-Bosschen, doorsneden is, dat die niet dan met de uitterste moeite door te komen zyn. Hier en daar tusschen de Moerassen leggen Heuvels en Bergen, die wel met hoog Geboomte bezet, maar even zoo verward met Doornen,

nen, Riet, of ander ruigte, bedekt zyn als het moerasſig Land; een Mensch is niet vermogend, vyftig ſtappen in deze Bosſchen in te dringen, of hy moest van middelen voorzien zyn om zig eenen weg te baanen, door die ruigte weg te kappen; en dit gantſche Land is een diergelyk woud, of beter gezegt, een even ongenaakbare wildernis; derhalven is zeer ligt te begrypen, wat moeite het zoude kosten, dit Land zoo reisbaar te maaken, dat het even gemaklyk als Europa, of andere in Azien liggende Landen doorreist zoude kunnen worden, en waar door nu geen andere dan ſmalle voetwegen loopen, die de Maleyers ter naauwer nood, en nog zeer gebreklyk, onderhouden, dewelke een Europeaan op den duur niet in ſtaat is te begaan; want een eind weegs over eenen Heuvel gegaan zynde, moet men zig laaten welgevallen, tot over de Knieën door den modder te waaden, alwaar op ſommige plekken, daar de moeras te diep is, ſmalle houten (gemeenlyk van een wilde Areeksboom) gelegt zyn, die de Maleyers, zonder eenen misſtap te doen, kunnen overwandelen, het welk een Europeaan, zulks ongewoon zynde, niet te raaden is.

Vervolgens is deze dikke wildernis vol Luypaarden, Tygers, Beeren, Rhenosters en Elefanten, die het Land zoo onveilig maaken, dat al konde men de voorgemelde zwaarigheden te boven komen, deze nog met al te veel gevaar gemengd is; dan dat een Reiziger zig daar aan kan blootſtellen, en welke alleenlyk door een grooten hoop Volks, die by nacht groote vuuren ſtooken, goede wagt houden, en digt by een blyven, afteweeren is; ook zyn deze Bosſchen opgevuld met Slangen en ander venynig Gedierte, die insgelyks zeer gevaarlyk zyn; en het krield van Muggen, Mieren, en andere den Mensch plagende Inſecten, zoo dat in deze Landen het gevaar en ongemak, den Reiziger op elken voetſtap verzeld. ——

Deze, zoo even geöpperde zwarigheden, zouden nog misſchien door het geduld en den onvermoeiden yver van een Man, ſtandvastig in zyn voorneemen, en aan rampen gewoon, te boven te komen zyn, wanneer de ergdenkende roof- en moordzugtige inborst der Bewooners dezer Landen, niet de grootste hinderpaal was, tegen welke geen middel te bedenken is. Men zoude eene gantſche reeks ver-

verhaalen kunnen by brengen, hoe verraderlyk en op welke gruwelyke wyze veele Europeaanen tot ſlagtoffers dezer ontmenschte Volkeren hebben moeten ſtrekken, als men hier die gebeurtenisſen wilde herinneren, welke reeds genoeg bekend, en beſchreeven zyn. Het Land, waar over de Nederlandſche Oost-Indiſche Maatſchappy op deze Kust het gebied voerd, is het eenigſte dat men eenige mylen in den omtrek, zonder vreeze van deerlyk vermoord te worden, kan doorreizen; doch buiten dit gebied is het volſtrekt ondoenlyk. De wantrouwende aart der Maleyers gedoogt niet, dat een Europeaan hunne Landen zoude doorreizen, vermits zy in het vaste denkbeeld zyn, dat zulks tot hunnen nadeel ſtrekt, en zy derhalven alle listen te werk ſtellen, denzelven van kant te helpen, te meer (gelyk voor gezegt is) als 'er iets te rooven valt.

In den beginne (7), toen de Nederlanders zig hier gevestigd hadden, zyn verſcheide onderneemingen gedaan, om de inwendige geſteldheid van dit Land te ontdek-

(7) Anno 1644. door den toenmaligen Gouverneur van Vliet, vid. Balth. Bort Manuſcr. pag. 105. ſeqq.

dekken; doch telkens zyn dezelve vrugteloos afgelopen, en zelfs zodanig, dat de Uitgezondenen niet alleen met bebloede koppen moesten te rug keeren, maar ook een aanmerklyk getal door de moordzugt der Maleyers om hals raakten.

Laatste onderneeming.

§. 29. De Heer van der Putten is de laatste geweest, die een reize landwaards in naar den Berg Ophir ondernomen heeft. Deze Heer had verscheide Jaaren doorgebragt, met het Asiatische waerelddeel tot Bengalen te doorreizen. Hy kwam in den Jaare 1745 met een Engelsch Schip te Malacca, en wierd van den toenmaaligen Heer Gouverneur Albinus, met alle vriendelykheid ontfangen; en toen hy eene begeerte toonde, eene reize naar den voorgemelden Berg te doen, verleende de Heer Albinus hem daar toe alle noodige hulpe en bystand. Meer dan honderd Maleyers, Onderdaanen van Malacca, moesten dezen onvermoeiden Reiziger vergezellen, die met kleine Vaartuigen de Rivier van Moar opvoer, om met minder moeite zoo veel nader aan den Berg te genaaken, maar toen hy de Rivier door ondiepte niet verder opvaaren konde, en nu door de ontoeganklyke Moerassen meende den Berg

te beklimmen, zag hy, tot zyn grootste ſpyt en leedwezen, dat dit Volk hem, tot op weinige na, verlieten, en misſchien nog daar en boven wel zouden om hals gebragt hebben, zoo de vrees voor eene ſchriklyke ſtraffe, hen niet weder-houden hadde, waar op hy, ondanks alle aangewende poogingen, onverrigter zaak moest te rug keeren.

§. 30. Het zuidelykste van dit Half-Eiland is van Sumatra geſcheiden door de Straat Sinkapoura.

Deze Zuidhoek is genaamt Oejong Tanah, alwaar de Maleydſche Koning zig in 1511 de Stad Djohor ſtigte, en daar men zegt, dat in 1160 de Maleyers onder hunnen Vorst Siri Tiribowana uit de Rivier Malajo, by Palembang, eerst aanlandden, en naar welken deze geheele Kust noordwaards, de Maleydſche Kust genaamt word. Johor.

Johor word thans door een Maleydsch Vorst geregeerd, ſtaande onder den Koning van Riouw, die op Poelo Binlang, in de Straat Sinkapoura gelegen, zyne Reſidentie houd, en een ſterken Handel

dryft met de Engelſchen en Chineeſche Jonken.

Pahan. §. 31. Pahan, in 't Chineesch Panghang, geeft Goud, Areek, Kottings en andere Waaren, die de Chineeſche Jonken afhaalen. Het zelve word door een Maleydsch Prins geregeerd.

Trangano. §. 32. Trangano, mede door een Maleydsch Vorst geregeerd, geeft Peper, die de Jonken na China voeren.

Patany. §. 33. Patany, op 6 Graaden 56 min. noorder breedte, in het Chineesch Toany genaamt, geeft mede Peper. De Nederlandſche Compagnie heeft 'er van 1602 tot 1707 een Comptoir gehad, en ſedert dien tyd nu en dan eene bezending om een laading Peper gedaan, doch ſedert 1756 niet meer (8). Dit grensd benoorden aan Siam.

Cambodia. §. 34. Cambodia ligt beöosten Siam; de voornaame Stad is Levek of Lawek, 60 mylen de Rivier Mecou opgelegen, doch de Handel geſchied te Kiperzoab aan Zee; het zelve geeft Goud, Zyde en

(8) Valentyn, 8 Deel.

en Gomlak. In 1635 hebben de Nederlanders 'er een Comptoir gehad, dat den 11den April 1709 is opgebroken.

§. 35. Pontiamas, by de Chineezen Cancau, is een Zeehaven, en een kleine Landſtreek, in het Zuyden van Cambodia gelegen, en ſedert 50 Jaaren door een Chinees Koopman geſtigt, word ook geheel door Chineezen bewoond, die ſterken Handel dryven. Pontiamas.

§. 36. Ten noorden van Cambodia ligt Laos, daar de Rivier Mecou ontſpringt, die door Cambodia in Zee loopt. De voornaamſte Stad is Winkjan, 250 mylen de Rivier op, werwaards de Nederlanders in 1641 een Gezandſchap zonden (9). Laos.

Het Land geeft Oliphants-Tanden en Goud, dat in Cambodia verhandelt word.

§. 37. Tſiampa, in 't Chineesch Tjamſia, hoord onder Cochim China; het is ryk in Goud, Ryst, Arreek, Suiker en Campher-Caneel. Tſiampa.

§. 38.

(9) Valentyn, 3 Deel 2 H. 4 B. pag. 3.

Cochim China. §. 38. Cochim China, in 't Chineesch Anam, heeft tot Hoofd-Stad, de Stad Too; het Land is ryk in Goud, Agelhout, Peper, en de allerbeste soort van Vogelnesjes, die zy zeggen, dat op het Agelhout of Kalembak aazen.

Tonkin. §. 39. Tonkin, in 't Chineesch Tankia, is van China door een zeer hoog Gebergte gescheiden; anders is het Land doorsneden, en na de Stranden laag en moerasig. Goud, Kalembak, Vogelnesjes, Campher-Caneel, door de Chineezen J-Ok-Gouw genaamt, en welke honderd Ducaaten de onçe moet gelden, zyn de voornaame Rykdommen; doch het Volk is ongelukkig, werdende met Heere diensten overlaaden door den Vorst, dat de Bova is, en den Generaal, die zig Chova laat noemen (10), het Gebied in handen heeft, en op de Chinasche Grenzen, in een Stad Lambing, daar een Chineesch Mandaryn

(10) Tegenwoordige staat aller Volkeren, 2 Deel pag. 581
Valentyn, 3 Deel.
Tegenwoordige staat aller Volkeren, 2 Deel pag. 617.
Algemeene Letter-Oeffeningen, Mengelwerk 1 Deel pag. 487.

ryn het gebied voerd, Jaarlyks een Cyns-Recht van een Picol Campher-Caneel invordert.

De Rivier Sonkai beſproeid het geheele Land. Aan dezelve ligt de Hoofd-Stad Kacho, of Lacho, 32 mylen van Zee; Itean ligt maar 27 mylen van Zee, en Domeo aan Zee zelfs.

Van 1637 tot 1702, hebben de Nederlanders te Itean een Comptoir gehad, en in 1754 heeft men nog eens een proef van den Handel genomen, doch ſedert is 'er geheel van afgezien.

IV.

BEDENKINGEN

OVER DEN TEGENWOORDIGEN STAAT VAN CHINA.

Alle de denkbeelden die wy, door de Misſionarisſen, van de Chineezen bekomen hebben, zyn veel al vergroot; de Heer Pauw heeft in zyne wysgeerige Bedenkingen over dezelve, in den Jaare 1773 te Berlyn uitgekomen, ons eerst een regt denkbeeld van dezelve gegeven, het geen wel eenige tegenſpraak door de Misſionarisſen, in hunne uitgegeeven *Memoires ſur les Chinois* in 4to., het tweede deel, heeft veroorzaakt, doch het gezegde van de Heer Pauw in de voornaame ſtukken niet om verre geworpen. Eenige ſtaaltjes zal ik daar maar van aanhaalen, en gaa dan over, om die Natie te beſchou-

ſchouwen, zoo als dezelve op Batavia gezeten zyn (*a*).

In de 1ſte Afdeeling, over den oorſprong der Chineezen, beweerd de Heer Pauw, dat dezelve van de Mongaalſche Tartaren afſtammen, en brengt tot bewys by, dat de Barometer in de hooge Landen van Mongalien zoo laag zakt, als op de hoogſte Berg der Alpen, en dat van die hoogtens de Tartaren zig over al verſpreid hebben; dat meest alle uitvindingen aan de Tartaren te danken zyn, als zynde na den tyd van de overwinning van Coblai-Chan in 1267 geſchied.

Vergelykt men hier mede de Brieven van den Heer Bailly, over de Sterrekunde der Ouden, aan den Heer Voltaire geſchreven, dan vind men daar veele redenen, om

(*a*) Zie *du Halde Hiſtoire de la Chine*, 4 *vol.*, 4to.
Pauw Recherches ſur les Egyptiens & les Chinois, 3 *vol.*, 8vo.
Eloge de Moukdin par l'Empereur Kien-lion, 8vo.
Le Chouking par de Guines, 4to. 1770.
Art Militaire des Chinois par de Guines, 4to. 1772.
Mémoires ſur les Chinois par les Miſſionaires, 4to. 6*vol.* 1780.
Mémoires de Guines en Reponſes inſerés dans le Journal des Sçavans, Septbr. 1779. *principalement ſur les fondemens de l'Hiſtoire, où il met l'Etabliſſement entre* 887 *&* 1122. *avant Jeſus-Chriſt.*

om te gelooven, dat omtrent drie duizend Jaaren voor Christus geboorte, omtrent de 50 Graaden Noorder breedte, een Volk moet geleefd hebben, waar van de Perſianen, Indianen en Chineezen afſtammen; voor eerst, dat alle oude Sterrekundige waarneemingen dezer drie Natien, alle op die breedte genomen zyn, en dat omtrent dien tyd drie Vreemdelingen die Landen regeerden, namentlyk: Demſchied in Perſien, Brama in Indiën, en Fohi in China.

In de 2de Afdeeling, over de Vrouwen en Kinderen ſpreekende, zegt hy, dat de eerſte den Throon nooit kunnen beklimmen, en in den allerſlaafachtigſten ſtaat gehouden worden, in zoo verre, dat men haar belet te gaan, door de mismaakte kleinheid haarer Voeten.

De Vader heeft over de Kinderen recht van leven en dood, en de Kindermoord is 'er zeer gemeen, en door de Wet geöorlooft; de Vroedvrouwen verſtikken dezelve by de geboorte, of werpenze in de Rivier, of op Straat, daar ze 's morgens met Wagens opgenomen en buiten gebragt worden. De Jezuiten verzeke-

ren,

ren, dat 'er in drie Jaaren te Peking 9702 op die wyze zyn omgebragt.

Het getal der Gelubden, is thans zoo groot niet meer, als voor deezen, en worden alleen tot bewaaring der Vrouwen gebruikt.

De Bevolking is altyd zeer vergroot, de Opgeevers verſchillen onder elkander tot honderd millioen.

De Zee-Kusten en de Boorden der Rivieren zyn bevolkt, doch de Binnenlanden zyn woest, en op veele Plaatzen door een ſoort van Wilden bewoond, die zy Mauleo noemen.

Indien het Land regulier bevolkt was; indien 'er zoo veele Rovers, Munniken, Geſneedenen, Bedelaars en Slaaven niet waren, zoude de ongemeene vrugtbaarheid der Vrouwen in de Zuider deelen, de Menſchen meenigvuldig maaken.

Want 1453 Steden, en 82 millioenen Menſchen (indien dit niet vergroot is, want de Tartaren vonden by de verovering maar 1'152'872 Huisgezinnen, of omtrent 58 milioenen Menſchen) is gee-

geene bevolking, in vergelyking van de grootte van 't Ryk, dat ten minsten zesmaal zoo groot is als Duitschland, dat de Heer Susmilch op 24 millioenen reekent.

In de 3de Afdeeling, over de wyze van Voeding en Landbouw, vind men, dat de Chineezen weinig Beesten tot al het werk gebruiken, dat door Menschen gedaan kan worden; en dat zy zig van geen Werktuigen bedienen, om den zwaaren arbeid te verligten, en merkt daar op aan, dat in een vry en wel geregeld Land, alle Werktuigen goed zyn, doch in de Slaaverny niet, om dat men een uitkomst voor de groote armoede moet laaten.

In het tweede Deel handeld de Heer Pauw van den Godsdienst en Kunsten der Chineezen, en van hunne Regeeringsvorm.

Volgens hunne Boeken, die de Jeugd geleerd worden, Tjap Jia, en hun Hiſtorisch Boek Liktay Te Ong Touw, is het 4553 Jaaren geleden, dat de eerſte Koning over China regeerde.

In den Jaare 1280 na Christus, maak-

ten

ten de Mongaalſche Tartaren zig meeſter van dit Ryk, onder hunnen Keizer Coblay, Zoon van Octay, en Kleinzoon van Gengis.

De Tartaren worden in het Chineesch Bogday, en hunne Keizers Bogdoi-Chan genaamt.

Onder deze Regeering wierd de Zeevaart en overwinning der Chineezen zeer uitgebreid, en hunne Vlooten tastten Japan en Siam aan; misſchien ook wel Sumatra en Java.

In 1369 wierden de Tartaren uit het Ryk gejaagt; doch in 1645 vielen de Mantchiouſche Tartaren weder in China, onder den Keizer Taiſou, die gevolgt wierd door zyn Zoon Soen-Ti, Doe-Camhi, vervolgens Jout-Cheng, en eindelyk Kiën liong, die Aº. 1780, 65 Jaaren oud was, en 45 Jaaren geregeerd heeft: onder zyne Regeering heeft hy veele overwinningen in het Tibetſche gedaan, en die ook zelfs in den Lof van Moukdon, Helden-Dicht, beſchreeven.

De Heer Pauw ſchildert de Regeeringsvorm als zeer despoticq, worden-

de de grootsten zoo wel als de geringsten door de zweep en den ſtok in ordre gehouden.

De Hoofden der minſte Dorpen, hebben het recht der Pantzee of tot ſlaan; en de Gouverneurs hebben recht van leeven en dood.

Hunne Wetten, die de Nabeſtaanden tot in het agtſte Geſlacht ſtraffen, zyn afgryslyk.

In welbevolkte Landen ligt men een Guarniſoen in de Steden, om dezelve voor den vyand te bewaren, doch in China alleen, om 'er de Dieven uit te houden.

De Tartaren waren Slaaven van hunne Chans voor de overwinning, en zyn het gebleeven.

Men vind onder de Chineezen geboore Slaaven, en andere die door hunne Ouders verkogt zyn; ja men ſpeelt 'er zoo met de vryheid, dat een Mensch zig zelfs kan verkoopen.

De Mahumedanen en Tartaren kweeken

ken veele Kinderen op, die door de Chineezen te vondeling zyn gelegd, en maaken 'er Slaaven van.

De Inwoonders der Steden ondergaan veele Confiscatien, en die der Landen, worden aan altoosduurende werken gebruikt.

De Rechters hebben ieder twee Raaden, en vergenoegen zig niet alleen, de uitſpraak naar hunnen zin te doen, maar laaten de Verliezer nog wel eens een dragt ſlaagen geeven.

Zie daar dat wys en gelukkig Volk, door Voltaire zoo geroemd, 't geen door veele is gevolgd, voornamentlyk door Mr. *Poivre*, geweezen Intendant op Maurice, in zyn *Voyage Philoſophique*, in het *Journal des Savans* February 1774. pag. 393, door eenen *Baraud*.

De tyd van de komst der Chineezen op het Eiland Java, is zeer onzeker; echter meent men, dat in de dertiende Eeuw, onder de Regeering van Coblay-Chan, de Chineezen reeds op Java gevaaren hebben. Zedert de komst der Nederlanders hier, zyn zy altoos om hunne werkzaam-

heid in den Landbouw en Handel gebruikt.

Ik wil wel gelooven, dat de oude Godsdienst derzelve beſtond in Offerhanden, die de Keyzers deeden op hooge Bergen; doch de gemeene Godsdienst der Chineezen, zoo als dezelve alhier gepleegd word, is deze:

De Chineezen aanbidden de Godheid, die Hemel en Aarde geſchapen heeft, onder de naam van Tien-Ti, waar van geen afbeeldzels gemaakt worden, en aan welke enkel de Eerſtelingen van het Koorn geöfferd worden: het Feest is de 9de dag van de eerſte maand.

Samkai, verbeeld wordende als drie Broeders, word den 15de van de eerſte 7de en 10de maand gevierd.

Alle mindere Goden hebben ieder hunne Tempels, (Beo genaamt) en hunne Prieſters, (Saykou); doch zy hebben geene magt, dan die zy van den Schepper van Hemel en Aarde ontleenen.

Coutchou op Goenong Saree den 8ſte dag der 4de maand.

Topekon, heeft het beſtuur over de Aarde; zyn voornaame Tempel is op Ansjol, den 15de dag der 8ſte maand.

Quanti, de algemeene Huis-God, de 13de dag van de 1ſte en 5de maand.

Matjope, heeft het beſtuur der Zee, deszelfs Tempel is op Pagerman, den 23ſte dag der 3de maand.

Quanam, op Klinting.

Quanloa.

Santea, beſtuurder der Lucht, op Grogoe den 3de dag van de 3de maand.

Toſea op Blandong.

De Chineezen vieren de volgende Feeſten:

1. Alle nieuwe en volle Maanen, werden by een ieder Kaarſen op de To-Tafel voor Jooſie gebrand; men mag ook op zulke dagen niemand om Geld lastig vallen.

2. Den 15de van de eerſte maand, is

het Feest van Tjapgou-Me. De Koning Jo-e Tjong heeft dat ingerigt, toen hy een Bergwerk van 240 voeten hoog heeft laaten maaken, en die met 50000 Lantaarns liet illumineeren, ter eere van een Heilige Thai-id-Siang-Guan genaamt; daarom worden tot nu toe op dien avond vreugde bedryven gepleegd.

3. Den 1ste van de derde maand begint het Zielmisfen-Feest, Tjengbeeng genaamt, en duurt een maand lang. Dit is door den Koning Tjin-boen-Kong, om de volgende reden ingerigt: Nog maar Prins zynde, moest hy vlugten voor zyne vyanden; alle die met hem gevlugt waren, wierden door hem, toen hy naderhand Koning geworden was, met Eer-Ampten begiftigd, behalven een Man, Kay Tjoe-Tjoei, dien hy vergeeten had; maar dit op 't laatst hem te binnen schietende, liet hy na dien Man zoeken, die schaamte en spytshalven zig reeds van hem had afgezonderd, en als een Kluizenaar op den Berg Bi-eng-Sang was gaan woonen: De Koning hier van onderrigt zynde, liet verscheide keeren na hem omzien, doch niemand heeft hem kunnen vinden, dewyl hy zig altoos wonder wel in de Kreupel-Bosschen wist te verber-

bergen. Eindelyk liet de Koning alle Struik- en Kreupel-Bosschen in brand steeken, denkende, dat hy dan genoodzaakt zoude wezen, den Berg te verlaaten; doch zulks gedaan zynde, wierd naderhand zyn verbrand Lighaam gevonden; het welk den Koning zeer speet, en zyne daad deed berouwen; en uit erkentenisse van zyne voorige trouwe diensten, liet de Koning het Lyk pragtig ter aarde bestellen, en by het Graf een Huis bouwen ter gedagtenis van Kai-Tjoe-Tjoei; vervolgens liet hy een Mandaat uitgaan, op dien dag niet te mogen kooken, noch veel minder vuur in huis te houden. Maar by de Regeering van den Koning Guan-Goei, is dit Feest Tjeng-Beeng, op den 3^den^ dag van de voornoemde maand vast bepaald.

4. Op den 5^den^ dag van de vyfde maand is het Feest Tjong-Tiang-Tje, of anders Pelompia; men offert op dien dag aan de Aarde.

Deze Feestdag heeft zynen oorsprong van een Koning van het Ryk Sjouw, die een vroome Ryksbestierder had: Deze Koning leefde niet naar behooren met zyn Onderdaanen, dat den Ryksbestierder zeer

leed deed, weshalven hy den Koning verzogt wat moderater te leven, en wat meer medelyden met zyn Onderdaanen te willen hebben; want dewyl hy van de Onderdaanen zeer geëert en bemind, oök van het Ryk voor het waarneemen van zyn Ampt wel beloond wierd, was hy beschaamd, zoo de Koning in zyne kwaade levenswyze voortvoer, voor de Onderdaanen te verschynen; doch de Koning kreunde zig weinig aan zyn gezegdens, dat dien Staatsman op het laatst zoo zeer verdroot, dat hy resolveerde, liever zig zelfs te kort te willen doen, dan den ondergang van het Ryk te zien; gelyk hy ook op den dag bevorens gemeld, na een groote Rivier Goët Lokang genaamt, heenen voer, en aldaar zig zelve verdronk.

De Onderdaanen zulks vernomen hebbende, zyn hem alle met Vaartuigen nageschept, de eene harder als den andere scheppende, om zyn Lyk op te visschen, of wel hem, zoo hy nog in 't leven mogte wezen, te redden, maar zy hebben hem niet gevonden, en betreurden dierhalven het verlies van dien rampzaligen Man.

Deze

Deze dag is door den Koning Oewat-Kouw-Tjien geſtigt, en word Jaarlyksch nog gefrequenteerd, zoo wel met Cano's malkander voor by te ſcheppen, als een ſoort van Quee-Tjang genaamt, in 't water te werpen, denkende, dat hy zig nog in 't water moet ophouden.

De Quee-Tjang, word gemaakt van Katang Ryſt, welke in Bamboeze bladeren bewonden en gekookt word, die een ieder met Siroop of Suiker kan eeten.

5. In de 7de maand is het Feest Tjouw-ko of Rampok, wanneer men doorgaans offert voor alle de Zielen, die in de Hel zyn, vermits zy op een dag van die maand van Pluto permisſie ontfangen, om uit wandelen te mogen gaan; een ieder kiest den dag die hy daar toe neemen wil, maar anders is de 15de van de maand daar toe de bepaalde dag.

6. Den 15de van de agtſte maand is het Feestdag van Tjioe Sia; dezen dag vierd elk Ambagtsman zyn Jooſi. Is het een Schoenmaker, aan die Jooſi, die hem Schoenen heeft leeren maaken; een Smit, dien die hem het ſmeeden heeft

geleerd, en zoo voorts een ieder zyn heilige Patroon.

Op den 9den dag der negende maand is het Feest des wandeldags, die zy ter gedagtenis houden van een vroom Man Huanking genaamt, die door een Engel Pitiang Pong gewaarschouwd wierd, op dien dag niet t'huis te blyven, vermits 'er een groot ongeluk in zyn straat zou gebeuren, hem dierhalven raadende, een Strohalm van het Gras Tjoe-Ji, agter een zyner Ooren te dragen, en Tjoe op matra Bloemen getrokken, te drinken, vervolgens met den Zynen vroeg na een Berg te gaan wandelen, en niet eerder t'huis te keeren, als met het vallen van den avond; gelyk hy dan ook gedaan, en des avonds weder t'huis komende, bevonden heeft, dat alle Menschen en Vee, in zyn straat gestorven waren; om die reden doen zy nog eerder een uitspatting na de een of andere Tuin, dan wel na de bovenlanden.

8. In de elfde maand valt het oude Feest in, Tang-Tje genaamt, dat niet altoos op eenen vasten dag komt. Op dezen dag doet ieder een algemeene Dankzegging aan den Allerhoogsten, voor de Schepping der Waereld.

9. De

9. De Verjaardag van den Keizer Kiën-liong, is de 13de van de agtſte maand.

Op nieuwe en volle Maan, word by een ieder, en ook in alle Tempels licht opgeſtoken.

In ieder Tempel ſtaat de Afgod (Joosje) in een Nis boven het Autaar.

Boven het zelve is een Plank, daar alle zyne Titels op geſchreven ſtaan.

En op het Autaar een porcelyne Kom met Chineeſche Aarde, daar ter zyner eere welriekende Zandelhoute Kaarsſen opgeſtoken worden.

Voor dezelve ſtaat een Tafel, daar de Offerhanden en roode Kaarsſen op ſtaan.

En daar voor ligt een Tapyt, daar de Gebeden op gedaan worden.

Wordende in alle Tempels een byzonder Autaar voor Topekon gehouden;

Doch zy zyn zeer toegeeflyk in dit ſtuk; want in de Tempel van Topekong op Ansjol, is onder het Autaar een vermaard

maard Mahumedaansch Heilige begraven; op het zelve offeren de Chineezen, en onder het zelve de Mahumedanen.

By alle Feestdagen verrigten de Chineezen hunnen Dienst in de Tempels, beſtaande voornamentlyk in (Sombaya) of veele kniebuigingen te doen, en hnu goed geluk te beproeven.

Deze waarzeggery, de Tafel der Yking genaamt, gaat dus te werk.

Men brengt een ſtuk Geld voor den Prieſter, en eenige Eetwaaren tot offerhanden aan den Afgod.

Vervolgens doen zy veele Kniebuigingen (Sombaya); dan neemen zy op de Autaar twee ſtukken hout, van het formaat van een Peer, door midden geſneeden, en Poeſun genaamt.

Deze word op den grond geworpen, en wanneer de eene hol en de andere bol valt, is hunne Offerhande aangenaam.

Zekere Doos Chantam genaamt, waar in 49 lange Bamboesjes liggen, roeren zy zoo lang, tot dat 'er een uit valt.

Op

Op deze Bamboesjes, Tſamqua genaamt, ſtaan eenige Letters geſchreven, die zy vervolgens met de Tafel der Yking vergelyken

Is de voorzegging goed, dan word 'er nog eens geſombaayd, anders wagt men tot een andere keer.

De Chineezen tellen te Land met Lies, zynde 104 Lies, 15 Duitſche mylen, of 10 Lies een uur gaans.

Ter Zee reekenen zy by mylen, die wat grooter zyn; hebben geen Kaarten, en alleen maar een Compas, dus moeten zy zoo na mogelyk by de Wal blyven.

De Stad Peking, in 't midden van het Ryk gelegen, en de Hoofd-Stad van den Keyzer, ligt 72 uuren van de Stad Kuntjoe, de uitterſte Stad aan de groote Muur.

En van daar tot de Stad Kamſiok in Catay, het uitterſte van het Ryk is 280 uuren.

Van Peking tot de Zeehaven van Nanking, is 139 mylen.

Van

Van Nanking tot Limpho, 14.
Van daar tot Aimuy, 35. en
Van daar tot Canton, 36 mylen.

Van Sapho, de Haven der Stad Limpho zyn in 1778 zeven Jonken na Japan vertrokken.

Van Aimuy in 1779.

2. na Siam,
2. na Cambodia,
4. na Johor,
3. na Borneo,
5. na Batavia, en
2. na Malacca.

Van Canton vaaren thans geene Jonken, als in de Bogt tot Siam toe; afzeilende vind men eerst het Eiland Hainan, door de Chineezen even eens genaamt;

dan Tonkin, genaamt Tankia.
Cochim China, — — Anam.
Tjiampa, — — Tjamsia.
Cambodia, — — Tankantia.
Cankan, — — Pontiamas.
Siam, — — Charlo.

Ara-

Arakan } . . . 't zelve.
Pegu. }
Manilla, genaamt Caleſon.
Batavia, — — Calappa.

De Almanach der Chineezen ſteunt op een Tafel, die uit de 10 Hemels-, en 12 Aard-Teekens by malkander is gevoegt.

De 10 Hemels-Teekens zyn deze: Kha, Id, Pea, Theeng, Bouw, Khi, Khe, Si-in, Jim en Koeui.

De 12 Aard-Teekens zyn deze: Tjoe, Thioeui, J-in, Boun', Zin, Tji, Ngouw, Bie, Sien, J-oe, Soet en Hay.

Dan voegen zy 't 1ſte Hemels- by 't 1ſte Aard-Teeken, en zeggen Kha-Tjoe, dat 't eerſte Jaar der Aſtrologisten is; en dan weder 't 2de Hemels-, met 't 2de Aard-Teeken, Id-Thioeui, dat 't 2de Jaar is, en zoo vervolgens tot 't 10de Jaar; en vermits de Aarde 2 Teekens meer heeft als den Hemel, voegen zy van voor af aan het 1ſte Hemels-, by het 11de Aard-Teeken, Kha-Soet voor 't 11de Jaar; weder het 2de Hemels- by het 12de Aard-Teeken, Id-Hay, voor 't 12de Jaar; en vervolgens het 3de Hemels- by 't 1ſte

Aard-

Aard-Teeken, Pea-Tjoe voor het 13de Jaar, en zoo voort tot 60 Jaaren, wanneer het 1ste Hemels- weder by het 1ste Aard-Teeken by elkander komen; blykens de volgende:

Tafel der Tyd-Reekeningen.

Jaar			Jaar			Jaar		
1	Kha-tjoe, ofte	1804	21	Kha-Sien, ofte	1824	41	Kha-Zin, ofte	1784
2	Id-Thioeui . .	1805	22	Id-Joe . . . eerſte dag	1825	42	Id-Tji . . .	1785
3	Pea J-in . .	1806	23	Pea-ſoet . . .	1826	43	Pea-ngouw .	1786
4	Theeng-bouw .	1807	24	Theeng-hay .	1827	44	Theeng-bie .	1787
5	Bouw-zin . .	1808	25	Bouw-tjoe .	1828	45	Bouw Sien .	1788
6	Khi-Tji . . .	1809	26	Khi-thioeu . .	1829	46	Khi-I-oe . .	1789
7	Khe-ngouw . .	1810	27	Khe-Jm . .	1830	47	Khe-ſoet . .	1790
8	Si-in-bie , .	1811	28	Si in-bauw ,	1831	48	Si-in-hay .	1791
9	Jim-ſien . .	1812	29	Jim-Zin : .	1832	49	Jim-tjoe . .	1792
10	Koeui J-oe .	1813	30	Koeui-tji . .	1833	50	Koeui thioeu .	1793
11	Kha-Soet . .	1814	31	Kha-ngouw .	1774	51	Kha J-in . .	1794
12	Id-hay . .	1815	32	Id-bie . . .	1775	52	Id-bauw . . 1ſte dag 2de maand	1795
13	Pea-tjoe. , .	1816	33	Pea-Sien . .	1776	53	Pea-I-in . .	1796
14	Theeng thioeui .	1817	34	Theeng J-oe .	1777	54	Theeng-tji .	1797
15	Bouw J-in . .	1818	35	Bouw-ſoet .	1778	55	Bouw-ngouw .	1798
16	Khi-bauw . .	1819	36	Khi-hay , .	1779	56	Khi-bie - .	1799
17	Khe-Zin . .	1820	37	Khe-tjoe . .	1780	57	Khe-ſien . .	1800
18	Si-in-tji . .	1821	38	Si-in-thioeu .	1781	58	Si-in-J-oe .	1801
19	Jim-ngouw .	1822	39	Jim J-in . .	1782	59	Jim Soet . .	1802
20	Koeui-bie . .	1823	40	Koeui-bauw .	1783	60	Koeui hay . .	1803

De Chineezen hebben in een Jaar ſomtyds 354, ook wel 355 dagen, doch in hun Schrikkel-Jaaren 384, ook wel 385 dagen.

Hunne maanden noemen zy naar de Cyffer getallen, als: Tja Go-e, eerſte maand, Jie-Go-e, tweede maand, Sa, derde, Si, vierde,

vierde; Gou, vyfde, Lak; Tsit, Phe; Kau; Tjap; Tjap-id, en Tjap Ji; de 12de is, Go-e, maand; hunne maanden hebben geen vaste dagen; het gebeurd wel; volgens de Reekening der Astrologisten; dat de eerste maand van het Jaar 30; ook wel 29 dagen heeft, weder 2 à 3 maanden agter een 29; dan ook 2 à 3 maanden agtervolgende 30 dagen hebben.

Hun Schrikkel- of Groot-Jaar van 13 maanden, of Loen Go-e, valt in vyf Jaaren tweemaal: te weeten; met het 3de Jaar eens, en 't 5de Jaar weder eens; doch niet vast bepaald; het gebeurd wel; dat zy het 2de Jaar van gemelde vyf Jaaren tot hun Schrikkeljaar neemen; en dan weder het 4de of 5de Jaar daar op; dus binnen 5-Jaaren by hun 2 Schrikkeljaaren vallen; dan word de 13de maand somtyds tusschen de 1ste en 5de maand van het Jaar geplaatst, en Loen Tsia Go-E genaamt; ook wel tusschen de 2de en 3de maand Loen Jie Go-E genaamt, dan wel eens tusschen de 3de en 4de maand, Loen Sa Go-E, en zoo vervolgens, tusschen de 12de en 1ste maand van het Nieuwe-Jaar; Loen Tjap Ji Go-E genaamt; het woord Loen, is gezegt de Schrikkel; by Tjap Ji de 12de Go-e, maand.

De dagen van de maanden worden mede zoo genaamt, als de voorſz. Tafel der Jaaren dicteert. By voorbeeld: de eerſte dag van 't Jaar word genaamt Pea Soet, by de Tafel het 23ſte Jaar, de 2de dag van de eerſte maand Theeng-hay, de 3de Bouw-tjoe, de 4de Khi thioeu, de 5de Khe J-in, en zoo vervolgens, als de maand dagen heeft.

Het Jaar 1779 heeft den naam van Khi-hay, heeft 12 maanden, en is het 44ſte van den Keyzer Kiënlion.

De eerſte maand Tſia Go-e heeft 30 dagen; de eerſte dag of Pea Soet, is geweest den 16de February, Theeng hay, den 17de February, Bouw tjoe, den 18de February, en den laatsten of Id-bouw van de maand, is den 17 Maart geweest.

De tweede maand Jie Go-e, begint met den 18de Maart, en heeft 29 dagen, de eerſte dag Pea Zin genaamt, de 2de Theeng-tji, en zoo vervolgens naar den Tafel.

De derde maand Sa Go-e, begint den 16de April, heeft 30 dagen, en word de eerſte dag Id J-oe genaamt.

De

De vierde maand Si Go-e, begint den 16den May, heeft 29 dagen; de eerſte dag word Id-bauw genaamt.

De vyfde maand Gou Go-e, begint den 14den Juny, en heeft 29 dagen; de eerſte dag van de maand word Kha-Sien genaamt.

De zesde maand Lak-Go-e, begint den 13den July, en heeft 30 dagen; de eerſte dag word genaamt Koeui Thioeu, de 2de dag Kha J-in, en zoo vervolgens.

De zevende maand Tjit Go-e, begint den 12den Augustus, en heeft 29 dagen; de eerſte dag word genoemt Koeui-bi, enz.

De agtſte maand Phe-Go-e, begint den 10den September, heeft 30 dagen; de eerſte dag word genaamt Jim Tjoe, enz.

De negende maand Kau-Go-e, begint den 10den October, heeft 29 dagen, en word de eerſte dag genaamt Jim Ngouw.

De tiende maand Tjap Go-e, begint den 8ſten November; heeft 30 dagen,

en word de eerſte dag genaamt Si-in hay, enz.

De elfde maand Tjap-id Go-e, begint den 8ſten December; heeft 30 dagen, en word de eerſte dag genaamt Si-in Tji.

De twaalfde maand Tjap-Sie Go-E, heeft 29 dagen, en begint den 7den January 1780; de eerſte dag heeft de naam van Si-in hay, de 2de Jim tjoe, de 3de Koeui thioeu, en de 4de Kha j-in, en zoo vervolgens naar meergemelde Tafel.

P: Mol Sculp. 1785.

130
140
75
70
Route des Russes ancien
I. Tamaskoi
Villag d'
Oleneo
Sibery Grenza
Anabara R.
R. Oleneo
Lena

V.

BEDENKINGEN

OVER

TARTARYEN EN JAPAN,

EN DE

ONTDEKKINGEN

DER

RUSSEN,

AAN DE OOSTER-KUSTEN VAN AZIA, EN WESTER-KUSTEN VAN AMERICA.

§. 1. Zoo dra de Portugeezen rondom Cabo de Goede Hoop, Indiën bezeild hadden, begonnen de Nederlanders en Engelschen een doortogt door het Noorden na Indiën te zoeken; verscheidene Reizen zyn na het Noordwesten gedaan, om door de Hudsons Baay eenen doortogt te vinden: naderhand heeft men Inleiding.

veel opgegeeven, van een doortogt door het vaste Land van Noord-Amerika over Meiren en Rivieren; doch het is zeker, dat de doortogt tot heden toe van dien kant niet geſchied is.

Van alle de Reizen door het Noord-Oosten, langs de Kusten van Nova Zembla, ondernomen, door Nederlanders, Engelſchen en Franſchen, is tot heden niets gelukt (*a*).

Beide die doortogten zouden ook van geen het minste nut voor die Natien zyn, om dat die Reizen, al waren dezelve mogelyk, met geene zwaar gelaaden Schepen te onderneemen zouden zyn, om dat men wegens de zwaare Ysdriften zoude moeten overwinteren, en dat de Reizen veel langer zouden duuren, als rondſom de Caap de Goede Hoop, daar men door de vaste Pasſaat-Winden en Mousſons, verzekerd is, van de tyd, die men tot de Reize noodig heeft.

Myn oogmerk is dus niet, om van die Kusten te ſpreeken, maar, zoo kort doenlyk,

(*a*) Zie Reizen om de Noord, in 4 Deelen, in 8vo. behelzende eene verzameling van Zee-Journalen.

lyk, de ontdekkingen der Rusſen aan de Oost-Kusten van Azia, en de West-Kusten van America, te beſchryven. Ik hebbe hier toe alles, wat gedrukt is, geleezen, doch het ſchynt, dat de Rusſen zedert eenigen tyd hunne ontdekkingen eenigzins verbergen, dewyl de Profeſſor Muller zedert lang een byvoegzel tot de Rusſiſche Hiſtorie in gereedheid heeft, die nog niet is uitgegeeven.

In den Jaare 1772 had men hier zeker Rusſisch Officier, Hippolit Stephanhof, die, op Kamchatka gebannen, van daar, met veele andere gevlugt zynde, de Kusten van Japan had bezogt, vervolgens in China aangekomen, en van daar al hier aangeland is, daar hy is komen te overlyden; deze heeft my een zeer uitgeſtrekt Relaas van zyne geheele Reis mede gedeelt, waar van ik hier gebruik zal maaken.

De laatste Boeken, daar men iets nieuws in vind, zyn: *Eſſai ſur le Commerce des Rusſes*, in 1777 uitgegeeven, en *Hiſtoire des Navigations des differentes Nations, pour découvrir un paſſage au Nord à Japan, par Adelon*, 1768 in Quarto.

Reis van de Vries 1644.

De eerſte Reize waarin men eenige ontdekkingen benoorden en beöosten Japan ondernomen heeft, is door de Nederlanders van Batavia gedaan, onder de Regeering van den Gouverneur Generaal van Diemen, in 1643; door den Capitein de Vries, met de Schepen de Kastricum en Breskens (*b*). De Vries liep beöosten Japan om, en ontdekte verſcheide Eilanden, die hy Teſſo, Staaten Eiland en Compagnies Land noemden (*c*), en zeilde tuſſchen de Kusten van Corea en Japan door, waar aan hy den naam van Straat de Vries gaf (*d*).

Reizen van de Ruſſen.

§. 4. Zedert dien tyd zyn 'er geene ontdekkingen ter Zee van deze zyde gedaan; en men had misſchien nimmer eenige andere ondernomen, zoo niet Czaar Peter de 1ſte daar toe even voor zyn dood ordre had gegeeven, die door de Keizerin Elizabeth met ſucces gevolgd is.

§. 5.

(*b*) Leven van de Gouverneur Generaals door du Bois, 4to. 1763 p. 133.
Relaas van de Reize van de Kastricum en Breskens.
Witſen Noord- en Oost Tartaryen 1705. p. 140.
Kempher, Beſchryving van Japan, fol. p. 44.

(*c*) Thans de vier Eilanden van Ezo.

(*d*) Straat Teſſoy.

§. 5. Om zig een denkbeeld van het Ruſſiſche Ryk in Azia te maaken, moet men zig voorſtellen, dat uitgeſtrekte Land, gemeenlyk groot Tartaryen genaamt, het welk zig in zyne lengte Oost en West uitſtrekt van de Grenzen van Europisch Rusland tot Kamchatka, van de 80ſte tot de 175ſte Gr. lengte, zynde 1200 Mylen van 20 in een Graad, en in zyne breedte Noord en Zuiden, van Chinees Tartaryen tot de Ys-Zee, of van de 53ſte tot de 78ſte Noorder breedte, zynde omtrent 500 mylen. Ruſſiſch Ryk in Azia.

Dit uitgeſtrekte Land, grooter dan geheel Europa, was aan de Ruſſen in de 16de Eeuw, het tydſtip der ontdekking van America en Cabo de Goede Hoop, nog onbekend.

1. Siberien wierd in 1563 ontdekt door een Koopman van Archangel; zedert is het door Ruſſen, die 'er Guarniſoen houden, of in ballingſchap gezonden worden, bevolkt; de Hoofdſtad is Tobolks, op 59 Gr. Noorder breedte en 80 lengte, aan de zamenvloed van de Rivieren Tobol en Irtis; de Gouverneur houd 'er zyn verblyf. Deze Stad werd in 1761 vermaard door de Aſtronomiſche obſervatien van de Abt *de la Chappe*, van wegens

gens de Franſche Koninglyke Academie derwaards gezonden (*e*).

De Jagt en Visvangst, waren voor dezen de eenige Rykdommen; doch men heeft 'er ryke Mynen ontdekt. Die van Catarienenburg geven 's Jaars 280 ponden Goud, en die van Altaique 552 ponden Goud, en 1740 ponden Zilver (*f*).

2. Het Eiland Nova Zembla aan de Noord Kust van Siberien gelegen, en daar van door de Straat van Waigats geſcheiden, ſtrekt zig noordwaards tot de 72 Graaden Noorder breedte, en is altoos met Sneeuw bedekt: het zelve heeft geen Inwooners, maar de Jagers van Siberien en Lapland, visſchen en jagen 'er Jaarlyks. In 1734 is de eerſte reis van Archangel door Straat Waigats (*g*), naar de

(*e*) Zie *la Chappe de Hauteroche, Voyage en Siberie*, 8vo. 4 *D. & Antidote.*

Reize na Siberien en Kamchatka, door de Profeſſoren Gmelin, Croye en Muller, 4 D. 8vo.

(*f*) Zie Buſſching Magazyn voor de nieuwe Hiſtorie en Geographie.

(*g*) Deze Straat word in 't Ruſſisch Ingorskoi Kan genaamt.

In het Ruſſisch beteekent:

Kan.	Straat.
Oſera.	Zee.
Oſtrog.	Veſting.

Oſtrow.

de Rivier Oby gedaan, die thans gemeen is.

3. Beöosten de Rivier Oby, ligt het Land der Oſtiaks, ſtrekkende tot de Rivier Jeniſey.

Van deze Rivier tot de Lena, woonen de Jongouzen.

Beöosten de Rivier Lena, tot de Rivier Colyma, woonen de Jakuten. Hier vind men de Stad Jacuts, een der Hooſd-Plaatzen van Siberien (*h*), waar men een Academie heeft, daar vyf Japanners hunne Taal aan eene meenigte Leerlingen aanleeren: En beöosten deze Rivier tot aan Kamchatka, de Tukagiri.

Alle

Oſtrow. Eiland.
Noſ. Caap.
Simodie. Dorp.
Boeſche. Groot.
Oski. Zuiden.
Kodſche. Schip.
Lodjing. Vaartuig.
Een pud is 40 pond.
Werst zyn uuren, 104½ op een Graad, dus gaan ruim vyf Wersten op een uur gaans.

(*h*) Zie Staat-Secretaris Juny, 1776.

Alle deze Volkeren zyn ten zuiden van Chinees Tartaryen geſcheiden door de Rivier Amur, door de Tartaren Sagalin Ula genaamt, en loopt oostwaards op de 50°. Noorder breedte in Zee.

De Ruſſen ontdekten dezelve eerst in 1636 en bouwden daar een Fort Albaſin, op 53°. Gr. Noorder breedte en 141 Gr. lengte.

In den Jaare 1688 begon men te Nerſinskoy, 250 uuren van Peking gelegen, onderhandelingen; de beide Ambasſadeurs waren de Gouverneur van Siberien, Galowin, en de Capitein der Chineeſche Keizerlyke Lyfwagt Song-Hoty, die den 8ſten September 1688 een Tractaat ſloten, waar by al het Land, benoorden de Amur, aan de Ruſſen wierd afgeſtaan, en dat Albaſin zoude worden afgebroken, zedert dien tyd is de Stad Nerſinskoi, de Hoofdplaats, daar alle Pelteryen worden verzameld, en over Jacuts en Tobolks na Petersburg gezonden.

In 1691 ging Ysbrand Ydes in Ambasſade van Rusland na Peking, en rigtede eenen Handel op met Caravanen, die tot 1722 ge-

geduurd heeft (*i*); zedert zyn de Rusſen op de Limiten gebleven, en handelen tot nog toe in Goud, Zyde-Stoffen, Thee, Kruyderyen en edele Geſteentens; zynde de grootste Robyn, thans in Europa bekend, door den Siberiſchen Gouverneur Gagaryn, in 1724 aan het Rusſiſch Hof preſent gedaan.

4. Bezuiden de Rivier Amur, vind men op 44 Graaden Noorder breedte, het Half-Eiland Corea, dat zig uitſtrekt tot 34 Graaden Noorder breedte; ten Westen is het zelve door de Golf van Nanquin van China geſcheiden, en ten Oosten door een Straat van omtrent vyf en twintig mylen van Japan.

5. De Noord-Oosthoek van Azia, is bevolkt door de Tchukſchis, waar na de Noord-Oostkaap van Azia, op 75 Graaden Noorder breedte, en 208°. lengte, Tchukschis-Koi-Nosf heet. Afſtand tusſchen Azia en Amerika. ca.

De Noordwesthoek van America, ligt op

(*i*) Zie verzameling van Stukken dienende tot de Hiſtorie van Rusland, door Profesſor Muller, 8 D. 8vo. *Voyage & decouvertes des Rusſes, par Muller*, 2 Deel 1 band, 1766.

op 213°. lengte, en dus is de Straat geen honderd mylen breed.

Kamschatka. 6. Bezuiden het Land der Tchukſchis, en de Rivier Anadir op 65°. Noorder breedte, ligt het Schier-Eland Kamchatka, dat zig ten Zuiden uitſtrekt tot de 52 Gr. Noorder breedte.

In 1690 zyn hier by ongeluk eenige Ruſſen vervallen, dier 'er uit gebrek geſtorven zyn, en waar van men overgeblevene Fortjes gevonden heeft, toen men in 1711 'er twee Fortjes aanligde, Bolſchereskoi en Kurilskoi genaamt.

In 1714 ſtrandde 'er een Japansch Schip, en omtrent denzelven tyd een Vaartuig van de Americaanſche Kust, welke Natie Tontoli genaamt wierd, doch het duurde tot den Jaare 1728 eer men nieuwe ontdekkingen begon.

Reis na Kamchatka ter Zee. §. 6. Van Archangel na de Rivier de Oby, is de eerſte Reize gedaan door den Lieutenant Miraurin in 1734 (*k*), en word zedert Jaarlyks vervolgt; doch van daar oostwaards heeft men berigten, dat 'er Lieden in 1648

(*k*) Zie *Voyage au Kamchatka.*

1648 de Noord-Oostcaap waren omgevaaren, doch van gebrek omgekomen; doch in 1716, is dezelve van Kolyma na Kamchatka voor de eerſte reis gedaan (*l*).

§. 7. Van Petersburg na Kamchatka, is de Reis aldus: Van Petersburg na Catarinenburg . . 2630 Werst
Van daar na Tobolks . 500 ——
Van daar tot Tary . . 500 ——

Reis na Kamchatka te Land.

En dan tot Tomks over het Barmskiſche Gebergte, daar maar zedert eenige Jaaren een Weg is gemaakt 1350 ——

Van Tomks tot Udinska, zynde de Grensſcheiding met China, daar een Ruſſisch Guarniſoen ligt . 1000 ——

Van daar tot Uſtiga . . 900 ——

Voorts langs de Rivier de Lena tot Jakustka . . 2000 ——

Van daar tot de Haven van Ochots . . . 1000 ——

En

(*l*) Zie Reis van Hippolit Stephanhof in 1770.

En deze Reize wierd in twee maanden volbragt, zynde in 't geheel 9880 Wersten, of 1411 Duitsche mylen (*m*).

Van hier word somtyds wel een Post over Land na Kamchatka afgeschikt, door de Noorder Landen, bevolkt door de Karaky, Lamutken en Tschukschis, doch dit kan alleen des Winters over de Sneeuw geschieden, door Honden, en men heeft 'er veele door gebrek op deze Reis het leven zien verliezen; daarom gaat men van Ochots tot Bosschereskoi te Water, dat omtrent 150 Duitsche mylen is.

Het Half-Eiland Kamchatka.

§. 8. Het Half-Eiland Kamchatka, heeft twee voornaame Rivieren.

Op die welke de naam van Kamchatka draagt, en aan de Westkant in Zee valt, ligt het Fort Boschereskoi, Ostrog of Kamchatka.

De Rivier van Awatcha, die aan de Oostkant in Zee stort, maakt daar een schoo-

(*m*) Zie Relaas van Hippolit Stephanhof. *Esfai sur le Commerce des Russes* 1777. *pag.* 279. *Description du Kamchatka, par Krasnikow*, 1770. 2 Deelen, 8vo.

ſchoone Baay, daar de Peter Pauls Haven aan ligt.

Ook vind men een derde Fort Tinghil genaamt, aan een kleine Rivier van denzelven naam, doch zeer vervallen.

De Landen, benoorden deze Plaatzen gelegen, zyn zeer onvrugtbaar, en men vind 'er een meenigte brandende Bergen. De Inwooners woonen in Hutten, 4 à 5 voet diep in de Aarde gedolven, boven in het Dak, dat met aarde gedekt is, laaten zy een gat, dat voor Schoorſteen, Deur en Venſter dient. Hunne Kleeding beſtaat uit Hondevellen, welke zy over de Schouders hangen; hun Voedzel is ſlegte gedroogde Visch; zy houden eene meenigte van Honden, om hunne Sleden te trekken, waar voor men 'er 12 tot 16 ſpant, met welke men 20 Duitſche mylen in de 24 uuren kan afleggen.

Het Land is zeer houtryk, geeft Masten, Eyken en Denne-Boomen, en eene meenigte ſchoone Pelteryen, van Zabels, Bevers, Otters, Beeren en Vosſen.

Daar zyn eene meenigte van Metaalen

in de Bergen, als dezelve maar Arbeiders genoeg hadden.

Het Huis van den Gouveur heeft een Ingang van omtrent zes voet hoog, en even zoo hoog met Sneeuw bedekt; het binnenste is 9 voet lang en 4 voet breed; de Kleeding beſtaat in Schaapenvellen, met Linnen of Zyde overtrokken; doch de levenswys is ellendig, door gebrek aan Brood, Zout, Vleesch en andere noodzaklykheden, die ten uitterſten duur zyn, als dezelve uit Rusland aangebragt werden.

Reize na Japan

§. 9. Toen de Rusſen op Kamchatka vast gezeeten waren, ondernam men verſcheidene Reizen. Den 1ſten Juny 1741, zeilden drie Schepen van daar, onder Commando van de Bevelhebbers Bering, Spangenberg en Tſirikow; de twee laatsten zagen den 18den Juny de Kusten van Japan, op 18°. 41 minut. N. B.; gingen 'er aan de Wal, doch wierden, door het verbod van den Gouverneur, genoodzaakt te rug te keeren.

Hippolit Stephanhof zeilde den 12den May 1771 van Bolſchereskoi, met een Vaartuig met 70 Koppen; zy bleven in een

een Haven der Kuriliſche Eilangen leggen, van den 14den Mai tot den 12den Juny, en zagen Japan den 9den July op 33°. Noorder breedte, alwaar zy tot den 20ſten Augustus in een Haven bleven leggen, doch, na in eene ſchermutzeling eenige Japanners gedood te hebben, die hun Schip hadden willen afloopen, zeilden zy bewesten Japan heenen, en ankerden eerst den 22ſten December in de Rivier van Canton in China.

Men heeft niet vernomen, dat de Ruſſen iets op de Kusten van Japan hebben ondernomen, en men zal hier onder zien, hoe verre de Ruſſen zig na Japan uitſtrekken; alleen merk ik hier nog aan, dat de Engelſche Capiteins *Cook* en *Clarck* (*n*), voerende *The Reſolution en the Discovery*, die den 22ſten November 1776 van de

(*n*) In December 1779 had men in Europa tyding over Kamchatka, dat de Heer *Cook* op 't Eiland Owyhe door de Inlanders vermoord was.

Dit zal denklyk de Reiziger zyn, waar van de Japanners aan onze Opperhoofden in Mai 1780 hebben kondſchap gegeven, en die zy voor een Rus hebben aangezien.

Men verwagt dagelyks van de Drukpers deze derde Reize van de Heer *Cook* rondsom de Waereld, die veele nieuwe ontdekkingen, zoo om de Zuid, als om de Noord zal inhouden.

de Caap de Goede Hoop, om de Zuid geſtoken waren, om nieuwe ontdekkingen te doen; doch Capitein *Cook* werd op de Noorder Kusten van Japan, in de maand Juny 1779 omgebragt, volgens het verhaal, door Capitein *Clark*, die in February 1780 met beide Schepen door Straat Sunda naar Europa is gezeild, aan de onze gedaan.

Reize na America.

§ 10. De voorn 3 Schepen in't Jaar 1741 van Japan hunnen cours om de West geſteld hebbende, ontdekten den 18den July de Kust van America op 58°. N. B., en Bering, op 60°. N. B., verſcheide maalen aan Land geweest zynde, vonden zy Hutten van Planken, waar in koperen Meſſen, Slypſteenen, gerookte Visch, aarde Vaten, en eene Machine, om Vuur te maaken, zynde een Plank met gaten, waar in men een Stokje zoo lang draait tot het Vuur vat: zy vonden 'er niets als Man-

In 1776 vertrokken deze twee Schepen uit Engeland, overwinterde in 1777 op het Eiland Otohita, in de Zuidzee; kwamen in de maand Maart 1778 aan de Kust van America, die zy vervolgden tot de Straat, die het zelve van Azia affcheid, met intentie, om een doortogt naar Europa te vinden; in de te rug togt na het Zuiden wierd de Heer *Cook* gedood, en Capitein *Clark*, bleef van January tot Juny 1779 tot Kamchatka leggen.

Mannen, die 'er kwamen om te visschen. Hunne Bovenkleederen waren van Walvischdarmen, en hunne Onderkleederen van de vellen van Zeehonden.

In de te rugreize strandde het Schip op een Eiland, daar Capitein Bering stierf, en de overblyvende Schepelingen maakten van het Wrak een Vaartuig, waarmede zy in weinige dagen te Kamchatka aanlandden.

In de maand Juny 1764, vertrokken eenige Vaartuigen van Kolyma in Siberien, en zeilden de hoek Tschutschikkoinoss om (o), ontdekkende veele Eilanden, tusschen Azia en America gelegen, die zy den naam van Alciut gaven.

Ter zelver tyd vertrokken twee Vaartuigen van Kamchatka, om de Kusten van America nader te bekennen, die aldaar ook veele Eilanden ontdekten, waar van het voornaamste Olotourski genaamt werd.

Op deze Eilanden richtte men eenige Hutten op, ter inruiling van Pelteryen, wel-

(o) Zie *Dictionaire Encyclopedique, Supplement* 1 *Tom. Azie, pag.* 639 & *Courant* 7 *Febr.* 1765.

welke de na by gelegene Volkeren van het vaste Land van America daar ter ruil bragten, waar van 'er eenige na Petersburg gezonden wierden, aan de Keizerin Elizabeth, die daar op nieuwe aanmoedigingen aan dien Handel gaf.

Oprichting van een handelende Compagnie.

§. 11. De Keizerin had reeds in 1755 eene handeldryvende Compagnie op die Eilanden opgericht (*p*), derzelver inleg beſtond in tien duizend Roebels, en is bekend onder den naam van Oloutourski: twintig Kooplieden hebben den Inleg gedaan, en van de Keizerin het Recht gekreegen, eene Medaille met haar Portrait te dragen. Deze Compagnie heeft van 1768 tot 1772 zeven Fregatten van Kamchatka na de Eilanden en de Kust van America gezonden, en hun Capitaal beliep in 1772 reeds zestig duizend Roebels.

De Kusten van Azia beſchreven.

§. 12. Te Ochotskoi, op de vaste Kust van Azia (*q*), is het Rusſiſche Gouvernement, waar onder alle de verde-

(*p*) Zie *Eſſai ſur le Commerce des Ruſſes* 1777. pag. 279.
Een Roebel is 40 ſtuivers Nederlandsch.
(*q*) Zie *Eſſai ſur le Commerce des Ruſſes.*

dere bezittingen behooren, de Tollen ontfangen worden, en alle de Peiteryen van Kamchatka, de Eilanden en de vaste Kust van America worden aangebragt, die vervolgens voor een gedeelte na Petersburg verzonden, en voor een gedeelte te Nerſink aan de Chineezen verkogt worden.

Om de Beſchryving van deze Landen duidelyk te maaken, volgen wy de hier nevens gevoegde Kaart (*r*), en beginnen ten Noorden met de Caap Tſuchschiskoi-noſs, gelegen op 75 Graaden Noorder breedte, en 208 Graaden lengte van Tenerif; van hier ſtrekt de Kust van Azia zig zuidelyk, tot aan de Rivier de Anadir, daar het Half-Eiland Kamchatka begint, 't geen zig ſtrekt tot 62 Graaden Noorder-breedte. Kaap Tſuchschiskoi-noſs. Kamchatka.

Ten

(*r*) Deze Kaart is zamen geſteld uit drie Japanſche Kaarten van Kempher, Reland, en één in Japan gedrukt.
De Rusſiſche Atlas.
De Kaart uit *le Voyage des Ruſſes* 1741.
De Kaart uit de *Eſſai ſur le Commerce des Ruſſes* 1775.
De Kaart van Adelon 1768.
Hiſtoire des Navigations du Nord.
De Kaarten uit *Dictionaire Encyclopedique ſuplement Tom. V. planche Geographie.*
Eenige Teekeningen, Schriften en Journalen, van later tyden.

Kuri life Eilanden.

Ten Zuiden van Kamchatka ligt een ſchakel Eilanden, die zig tot Japan uitſtrekken; de 18 noordelykste, Kurilis genaamt, zyn bewoond door Volkeren, die lang Hair hebben, en zig kleeden met een ſoort van Lywaat, dat zy van Distelen maaken.

Op een dezer Eilanden is een brandende Berg; alle behooren zy onder de Ruſſen, die zy een Jaarlyks Tribut opbrengen, en die 'er Guarnizoen houden.

Ketch Kuriles.

De vier zuidelykste hieten Kuriles door de Inwooners, doch de Japanners geven dezelve den naam van Jezo of Jegaſimo, en het grootste Oku Jezo (*s*), welke de Keizer geſteld heeft onder den Prins van Matſumay, zynde het noordelykste Eiland van Japan, dat uit drie groote Eilanden beſtaat, waarop de voorname Steden zyn Japan, Jedo, de Zetel der waereldlyke Keizers, Meaco, de Zetel van den Geestelyken Keizer, en Nangaſaki, de Handel-Stad der Vreemden, westwaards door een Zee van omtrent 30 my-

(*s*) Zie Kempher Beſchryving van Japan, pag 44. Deze Eilanden zyn door de Vries in 1643 Ezo, Staten Eiland en Compagnies Eiland genaamt.

mylen van Corea geſcheiden, welkers gedeelte Sioſin genaamt, aan den Keizer onderhorig is, en onder den Prins van Jki geſteld is. Corea.

Ten Zuiden van Japan liggen de Eilanden van Liqueo, die mede cynsbaar zyn aan Japan, en onder den Prins van Satſuma ſtaan (*t*). Liqueo.

§. 13. De Zee, die Azia en America ſcheid, word de Zee van Anadir, en de Zee van Kamchatka genaamt; het noordelykste Eiland daar in bekend is Alcyut op 64°. breedte, 't Eiland Bering op 55°. breedte, en het Eiland Ouloutourski. Eilanden tuſſchen Azia en America.

§. 14. Van de 75°. noorder breedte en 213 lengte, loopt de Kust van America zuidwaards, en maakt een ⊂, Kaap St. Jan, op 62°. noorder breedte en 193 lengte, over het Eiland Bering; van daar maakt dezelve een groote Bogt, waar in veele Eilanden gelegen zyn, en daar dezelve op 55°. breedte en 241 lengte, door Tſirikow 1741 ontdekt is. Hier eindigen de Rusſiſche ontdekkingen Hier van daan zuidwaards heeft men zeer onzeke- De Kust van America.

(*t*) Zie Kempher Beſchryving van Japan, pag. 44.

zekere berigten van den Spaanſchen Admiraal Fortes in 1640. Tuca in 1592. Drake, die dit Land in 1578. ontdekte, en de naam van nieuw Albion gaf; maar op de 37°. noorder breedte en 250 lengte, vind men de Kaap Conception, de noorder Grenspaal van het Half-Eiland van California, dat zedert 1697 door de Spaanſche Misſionariſſen dagelyks bezogt word, en alwaar de Abt *la Chappe* (*u*) in 1769 Aſtronomiſche Obſervatien van wegens de Franſche Academie is gaan doen, die hem het leven kostte.

Tegenwoordige ſtaat der Ruſſiſche Colonien.

§. 15. Het Fort Kamchatka Bolſchereskoi-Oſtrog genaamt, en onder het opperbevel van Ochots ſtaande, had in den Jaare 1775 een Guarniſoen van 117 Ruſſiſche Soldaaten (*v*). In het zelve woonden 23 Kooplieden, en 41 andere Ruſſen, terwyl het Opperfort, daar buiten, de Kerk, de Toll, Accys, Koorn- en Zout-Magazynen, in het geheel 75, en het Nederfort buiten de Kerk 120 Huizen heeft, doch de Forten beſtaan alleen uit Palliſaden.

In

(*u*) Zie Hiſtorie van California, 2 Deel 1761. *Voyage en Californie, par l'Abbé de la Chappe, en* 1769.

(*v*) Zie *Eſſai ſur le Comerce des Ruſſes*, 1777. *pag.* 279.

In de verdere Havens, en op de Kuriliſche Eilanden, liggen nog omtrent 300 Ruſſen, en ruim 700 Kamchatkaſche Soldaten, zoo dat de geheele magt in 414 Ruſſen, Soldaaten, en 706 Inlanders zoude beſtaan.

Onder het zelve ſtaan 3000 Inwoonders van Kamchatka, en de Kuriliſche Eilanden, die Jaarlyks voor Pagt aan de Kroon opbrengen omtrent

130 Zee-Caſtoor Vellen,
700 Sabel-Vellen, en
2000 Voſſe-Vellen;

waar op de Kroon, zoo by verkoop aan de Chineezen, als in Europa, wint 20000 Roebels.

De Pagt op de ſterke Drank bedraagt - - 4000 —— ——

buiten de Tollen en Accyzen, die te Ochots ontfangen worden, en 25000 Roebels beloopen, 't geen weinig van 50000 Roebels verſchilt, die de Ruſſiſche Kroon van Kamchatka trekt.

Als men hier nu by rekent de winsten, die de geprivilegeerde Handel-Compagnie van Ouloutourski doet, op de ſchoone Pelteryen, die zy op de Eilanden en vaste Kust van America ruilt, en

en waar toe zy altoos ten minsten zes Fregatten gebruikt; zal men met my moeten bekennen, dat de Handel van Kamchatka en America voor de Rusſen een Goudmyn is, die onuitputbaar is, en dat het zeer denkelyk is, dat zy dien Tak van Handel eer zullen voortzetten, als hunne Ontdekkingen of Conquesten verder na Japan voort te zetten.

VER-

VI.

VERHANDELING

DER

MUNTEN, MAATEN EN GEWIGTEN,

VAN

NEERLANDSCH INDIA.

EERSTE DEEL

VAN DE

MUNTEN

VAN

NEERLANDSCH INDIA.

In 't verhandelen der Munten van India, moet men eerst letten:

1. Op haare intrinsique waarde, die zy innerlyk hebben, en afhangt van het gehalte en gewigt.
2. Op haare waarde in vergelyking met Nederland.
3. Haare waarde by Compagnies Boeken alhier, en
4. De beschryving der gouden, zilveren, koperen en andere Munten in gebruik.

EERSTE

EERSTE HOOFTDEEL.

Intrinſique waarde.

HAare intrinſique waarde komt voort uit het gehalte en gewigt; het gehalte is de fynheid van 't goud en zilver: wanneer het goud fyn is, noemt men deszelfs gehalte een mark van 24 Caraat, ieder van 12 grein, doch het fyn zilver 12 penningen ieder van 24 grein; dus is een Esſai-mark altoos 288 greinen: dit gehalte word in geen Munt gevonden, dewyl de Souverain aan de Muntmeeſters zekere remedie voor 't verlies op de ſtoffe, en de onkosten van de vermunting moet toeſtaan, dat, in de Hollandſche Munt, een grein in de fynheid van 't goud, en een engels in het gewigt op het mark is, en 4 ſtuks per ſmeltloon, op den gouden Ryder, zynde de Heere geregtigheid daar en boven 6 ſtuivers per mark.

In de Bataviaſche Munt, is in 1782 bepaald de remedie op een grein, en het alloy 3 ſtuivers in het gewigt, trekkende de Muntmeeſter 2 per cento van het goud, en 4 per cento van het zilver, daar

daar en boven voor Heere geregtigheid nog twee per cento.

Het gewigt word gereekent by ponden van 2 mark, die verdeeld zyn ieder in 8 oncen, ieder once in 20 engels, en ieder engels in 32 azen; doch in India heeft een mark gewigt 9 reaalen, ieder van 48 ſtuivers zwaarte.

Wanneer men beide dit gehalte en gewigt weet, kan men de intrinſique waarde der Munten vinden, mits men alvooréns bepaale, hoe hoog men het fyn goud en zilver reekend: dit is in Holland het mark fyn goud gemeenlyk *f* 355 à *f* 356, en 't mark fyn zilver *f* 25 à *f* 26, en in India is thans door de Heeren Meeſters bevoolen, de zilvere ſpecien te bereekenen tegens 66 ſtuivers de gecarteldè Ducaton, het mark fyn zilver *f* 26, en het mark fyn goud tegens *f* 375, en na deze prys is de intrinſique waarde van alle Munten gereekent.

In een Eſaieurs Winkel
is 'er Eſai-Oven.
Smelt-Oven.
Gloey-Oven.

Proef op het Zilver. Men ſmelt het onreine Zilver eerst in een Potlood-Kroes met Borax, vervolgens word de Kapel, van Kalfsbeenen gemaakt, gloeyend geſtookt in de Esſai-Oven.

Van een Ropy word afgeſneden 12 penningen gewigt, dat in Thee-lood gewonden word.

Op de Kapel, als die gloeyend is, word 5 engels lood gelegd, dan het zilver, in twee halve proeven.

Als het een quartier uurs gelegen heeft is het afgetrokken; het broodje (de beide halve proeven egaal) woeg 11 penningen 20 grein, en dit is de gehalte van het Zilver.

De Goud-Proef is moeyelyker: men neemt onrein goud 6 penningen, en 14 grein best zilver; men ſlaat het met den hamer tot een Cornet, en doet het met ſterk water in de Esſai-kolf; het zilver in het ſterk water getrokken zynde, blyft het zuiver goud over, in twee halve proeven, die het waare gehalte geeven.

PROE-

PROEVE.

In te ſnyden . 6 penn. of 12 Caraat goud.
Idem . . . 6 — -- 12 —— —
Byzet . . . 14 — } fyn Zilver.
Idem . . . 14 — }
40 penningen
af . 38 dito en 17 gr., zoo veel als de broodjes wegen
is 1 penn. 7 gr. koper.
De broodjes hebben gewogen 38 penn. 17 grynen
Daar moet nu afgetrok. worde 23 — 16 gr. zo veel als 't byg. bed.
10 penn. 17 --.
de Cornetten weegen . 9 — --. of 19 Caraat 4 gryn.
is bezet met . . 1 penn. 1 gryn Zilver.
men ſchryve dus
Een baar goud.
Mark . . —
Esſai . 19 Caraaat 4 gryn.
Zilver 1 penn. . 1 —
Koper . 1 — . 7 —

BATAVIA
. . February
1781.

Het goud of zilver word in een bak met Brusſelſche Aarde op zyn dikte gegooten, dit noemt men een *Teen*. Munt.

Onder de *wal* op de dikte getrokken.
Onder de *doorſnyder* op de grootte.
Met een Vyl gejuſteert.
Op de Kartelmoolen gekarteld.
Dan gekookt om wit te worden.
En dan op de Pers.
3000 Ropyen kunnen 'er daags geſlagen worden.

Zoo dra het zelve hard word, word het gloeyend gemaakt, om het metaal zagt te maaken.

Ertz van Mineraal.

Mineraal-Proef. Word by een imaginair gewigt gereekent van ponden van 16 oncen, om de calculatie te maaken.

Hier toe gebruikt men een esse kroes.

Het Mineraal word met
Flos, van Salpeter en Wynsteen
Glit of schuim van goud in de fles
Keuken-Zout
Samen gesmolten, in een digte kroes op de Kapel afgedreven, blyst het zilver, en door sterk water het goud.

Mallebaarsche Ertz.

De ondergetekende Essaieur, heeft, voor rekening van den Heer Radermacher, Raad extraordinair van Neerlandsch India, enz. enz. enz. Proef gemaakt op Ertz, en bevonden in 't Centner 2 once zilver.

BATAVIA 1 October 1781.

(Was getekend)

JACOBUS DE WAREM, *Junior.*

De

De ondergetekende Esſayeur, heeft, ter requiſitie van den Heer Radermacher, Raad extraordinair van Neerlandsch India, Proef genomen op een ſtukje Amboinaſche Ertz, en het zelve met 2 once goud, en ½ once zilver in 't Centner bezet bevonden.

BATAVIA in 't Kaſteel 12 October 1781.

(Was getekend)

JACOBUS DE WAREM, *Junior.*

TWEEDE HOOFTDEEL.

Omtrent de Europeeſche, en Indiſche Munten.

	waard Hollandsch.	
Goude Ryder	*f* 14 — —	Hol-
—— Ducaat	5 5 —	land-
Zilvere Kroon	2 — —	ſche.
—— Daaler	1 10 —	
—— Agt-en-twintig . .	1 8 —	
—— Gulden	1 — —	
—— Schelling	— 6 —	
—— Sesdehalf	— 5 ½	
—— Dubbeltje	— 2 —	
—— Stuiver	— 1 —	

waard Hollandsch.

Kopere duit.	—	0 $\frac{1}{2}$
— — penning	—	0 $\frac{1}{16}$
— — Blank	—	0 $\frac{6}{8}$
— — Braspenning . . .	—	0 $\frac{12}{8}$
De Wynkopers reekenen by ponden Vlaamsch van . .	*f* 6	— —
De Koornkopers by Goudguldens van	—	28 ſt.
De Genever-Stokers by ponden van	—	4 ſt.

Brabandſche.
Souverain d'Or.
Zilvere Ducaton.
— — permisſie-ſchelling.
Kopere blauwmuiſer.

Franſche.
Louis d'Or van 24 Livres.
Een d'Argent van 6 dito.
Un Liard.

Spaanſche Munt.
Goude Piſtool van 40 reaal.
Goude Piaſter.
Zilvere Piaſter van 10 reaal.
Reaal de Plate.
—— de Vellon.

Portugeeſche.
Goude munt van 60400 Rees.
Zilvere Cruſade — 480 —— Rees.

Gou-

Goude Guinée. Engelsche.
Zilvere Croion.
— — Schelling.
— — Farthing.

Roomsche goude Scudi van 10 Jules. Italiaansche.
Genueesche goude Sequin.
Venetiaansche goude Ducaat.
Toscaansche goude Roepiani.
——— zilvere Franciscano.
Genueesche zilvere Croisat.

Hamburgsche goude Ducaat. Duitsche.
Frankforter goude Carolien.
Hongaarsche goude Ducaat.
Pruisisische Fredrik d'Or.
Zilvere Ryksdaalder van 90 kreutzers of 24 goede grosen, is . . f 2 — —
— — Ryksgulden of floryn van 60 kreutzers of 16 goede grosen.
Hamburger Dahler.
Bremer Dahler.
Leipziger Dahler.
Frankforter Dahler.
Een kreutzer, 4 penningen.
— goede gros is $3\frac{3}{4}$ kreutzers.
— Batsche van kreutzers.
— Mariengros is 3 kreutzers.
— Bremer grootje.

Een Cleefſche ſtuiver.
—— Albus is 2 kreutzers.
—— penning.

Zwitſerſche. Een Geneefſche goude Piſtool.
—— zilvere Geneefſche Patagon.
—— Gulde, 15 batzen.
—— Pak.
—— Kreutzer.
—— Plapper.

Zweedſche. Een goude Ducaat.
—— Dahler 4 mark.
—— mark 8 oort.
Twee zilvere mark is een mark lubs.
Een zilver mark, drie kopere mark.
—— koper konſtique.

Deenſche. Goude Ducaat.
Zilvere Kroon.
Een Re mark.

Poolſche. Een Poolſche Gulden.
—— Koningsberger Dahler is 3 Gulden of 90 groſen.
—— gros, waar van 12 een Gulden.
—— Timph.
—— Schoſtak is 6 Dantziger groſen.

Muscovitſche. Een goude Copek.

Een

Een zilvere Roebel, is 90 Copek.
— zilvere Copek.

Zilvere Asper. Turkyen.

Pro Memoria.

In Azia zyn behalven de Europeesche Munten.

De goude en zilvere Ropyen. In Perzien.
Abasſis en Mamoedy.

De goude Moor. In 't Mogolſche Ryk.
— zilvere Ropy.
— goude Pagood en Fanum, en
— Cauris, zynde een ſoort van Hoorns.

De zilvere Tical. In Siam.

Word het goud en zilver by Tailen gewogen. In China.

De goude Coupang; en In Japan.

Verdere Eilanden de kopere Pitjes. Op Java,

Terwyl Africa en America, geen eigen Munten hebben.

Essai van veele Europeesche en Indische Munten.

Goude Munten.

No. 1 De Hollandsche Ducaat 70 in 't mk., weegt 2 Eng. $9\frac{1}{2}$ azen 23 car. 8 gr.
-- 2 -- Venetiaanse —— - - - 2 --- 9 --- 23 -- 10 gr.
-- 3 -- Turksche —— - - - 1 --- 22 ---
-- 4 -- Hendi Ropy, weegt 7 Eng. 2 az. 23 car. 10 gr., doet 8 rds. $27\frac{1}{2}$ stuiv.
-- 5 -- Amody —— —— 7 --- 4 ---
-- 6 -- Karikamse -- —— 7 --- 3 ---
Idem $\frac{1}{2}$ —— 3 --- 18 ---
Idem $\frac{1}{2}$ —— $1\frac{1}{3}$ ---
Goude Ryder $24\frac{8}{13}$ in 't mk. --- 22 --- 1 gr.
Pagood nieuwe Nagapatnamsche, weegt 2 Eng. 8 azen 19 car. $2\frac{3}{5}$ gr.
Pagood driebeeldige $71\frac{3}{4}$ op 't mark - - - 20 --- $8\frac{2}{3}$ gr.
Fanum 24 in de Pagood - - - - - 7 --- 10 gr.
Javasche Ducaat - - - - 2 --- 27 --- 20 ---
Souratsche Ropy - - - 7 --- 6 --- 23 --- 7 gr.
Coupang oude - - - - 8 --- 17 --- 21 --- 2 gr.
Coupang nieuwe - - - 8 --- 17 --- 16 --- 2 gr.
Boontje - - - - - 2 --- 28 --- 21 - -
Perzische Ropy - - - 7 --- $3\frac{1}{2}$ --- 23 --- $3\frac{1}{2}$ gr.
Arabische —— - - - 7 --- 3 --- 23 --- $3\frac{1}{2}$ gr.
Bataviasche —— 1765 7 stuivers - - - 20 ---
—— —— 1782 7 —— - - - 19 ---
Portugeesche Cruzaad - - 23 car. 9 gr. 22 eng. $27\frac{1}{2}$ az.
Nederlandsche Ryder - - 22 --- 1 -- 6 --- 16 - -
Engelsche Guinèe - - - 22 --- 5 --- 13 - -
Spaansche Pistool - - - 22 --- 19 -- 4 --- $14\frac{1}{9}$ - -
FranscheLouis - - - 22 --- 6 -- 2 --- 7 - -

Zilvere Munten.

Zilvere Ryder of Ducaton, Essai 11 p. 7 gr., w. 7 eng. $\frac{173}{341}$ in 't mk.
Keizerdaler - - - - 10 -- 15 --, -- 50 stuiv. sch.
Nagapatnamsche Ropy - - 11 -- 6 --, $7\frac{111}{256}$
Souratsche Ropy - - 11 -- 2 --, 7 --- 27 ---
Sicca Ropy - - - 11 -- 20 --, $21\frac{1}{8}$ per mark.
Perzische Ropy - - - 11 -- 10 --, 7 eng. 13 azen.
Nadais Ropy - - - 11 -- 18 --, w. 4 --- $15\frac{3}{4}$ ---
Bataviasche Ropy 1765 - - 10 -- w. 23 stuivers.
—— —— —— 1782 - - 10 -- w. 23 ——
Madrasche Ropy - - 11 -- 17 gr.
Arcadsche —— - - 11 -- 13 --
Ronde Spaansche Reaal 913 in 't mk. Essai 11 p. -- w. 17 eng. $16\frac{720}{903}$
Een Driegulden - - - - 11 -- -- w. $7\frac{1}{2}$ in 't mk.
—— Ryksdaalder - - - - 10 -- 15 gr. $8\frac{72}{151}$ ——

Beree-

Bereekening der Munten, het Goud na f 375 't mark-fyn, en het Zilver na de Ducaton van 66 ſtuivers, volgens van Namen, *den 20 July 1767, doch waar op geen ſtaat te maaken is, alzoo de Esſayen niet bekend zyn, daar by het op bereekent heeft.*

	waard	Hollandſch.
Een tweedubbelde Bataviaſche goude	f 20 5 2	f 20 8 -
Een Indoſtanſche goude	16 13 13	17 - -
Een Perziaanſche	16 4 13	16 8 -
Oude Driebeeldige Pagood	4 3 -	4 5 -
Nieuwe Nagapatnaanſche	4 9 -	4 10 -
Een zilvere Bataviaſche Ropy	1 3 9	1 4 -
Een dito Bengaalſche	1 2 5	1 2 -
Een dito Sicca	1 4 1	1 4 -
Een dito Souratſe	1 4 -	1 4 -
Een dito Perziaanſche	1 3 3	1 4 -
Een dito Spaanſche mat	2 13 10	2 14 -
Een dito Ryksdaalder	2 10 4	2 10 -
Een dito Schelling	- 5 14	- 6 -
Een dito Dubbeltje	- 1 15	- 2 -

DERDE HOOFTDEEL.

Waarde by Compagnies Boeken.

De waarde der Specien by 's Compagnies Negotie-Boeken, dewelke thans in Nederlandsch Geld na de intrinſique waarde der Specien gehouden worden; doch in voorgaande Jaaren wierden ze gehouden naar de Indiſche waarde der Munten, zynde de Stand-Penningen by 's Compagnies Boeken thans maar agt in getal; namentlyk:

	Indiſch geld.	Nederlandsch geld.
De gekartelde Ducaton	f 4 —	f 3 6 —
De ronde Spaanſche Reaal	3,4 —	2 14 —

De

	Indisch geld.	Nederlandsch geld.
De Cormandelſche goude Pag.	*f* 4 : 16 —	*f* 4 : 10 —
De Tutecorynſche Pagood. .	4 : 10 —	4 : 3 —
De Bengaalſche Sicca Ropy .	1 : 11 ½	1 : 5 —
De Souratſche Ropy . .	1 : 10 —	1 : 4 —
De Chineeſche Tail . . .	4 : 8 —	3 : 12 ⅗
De Japanſche Tail	2 : — —	1 : 13 —

By voorbeeld als een mark fyn zilver uit Nederland werd aangereekend met *f* 26 —, dan moet het op Batavia ingenomen worden met . . . . 7 $\frac{13}{66}$ Ducaton.

Bengalen . . . 20 $\frac{20}{50}$ Ropy.
China . . . 7 $\frac{16}{72}$ Thail.
Chormandel . . 5 $\frac{70}{90}$ Pagood.
Malacca . . 9 $\frac{34}{54}$ Spaanſche Reaal.

Memorie

Wegens de bepaaling der intrinſique waarde, van gemunte en ongemunte goude en zilvere Speciën, in Oost-Indiën, volgens ſchryvens der Heeren Zeventienen van den 21ſten October anno 1766, en haar Hoog-Edelens beſluit van den 3 ſten December 1767, om met het Boekjaar 176$\frac{8}{9}$ daar na gereduceert, ingenomen en verzonden te worden; namentlyk:

De Bepaaling der Heeren Majores.

Een zilvere gekartelde Ducaton .	*f* 3	6 —
Een mark fyn Baar goud . .	375	— —
Een —— —— —— zilver . .	26	— —

De

De Bepaling der Hooge Indiaſche Regeering.

Een zilvere ongekartelde Ducaton	*f*	3	3 —
Een —— Bataviaſche, Sourat ſche of Perziaanſche Ropy .		1	4 —
Een mark Reaalen . . .		23	6 —
Een ronde Reaal van agten . .		2	14 —
Een zilvere Keizerdaalder . .		2	10 —
Een zak nieuw Nederlandsch Payement . . .		300	— —
Een goude gerande Nederlandſche Ducaat		5	5 —
Een — — dubbelde Bataviaſche Ropy		20	— —
Een — — Perziaanſche of Indoſtanſche Ropy . . .		16	— —
Een goude nieuwe Japanſche Coupang		13	13¾
Een kopere duit na de waarde in Nederland, of		—	—½
Een goude oude Nagapatnamſche Pagood		4	10 —
Een — — Pagood aan de overwal van Ceilon, of de Madureeſche Kust . . .		4	3 —
Een zilvere Sicca Ropy in Bengalen		1	5 —
Een Japanſche Thail . .		1	13 —
Een Chinaſche Thail *f* 3 12½, en nader op		3	12 —

Door

Door de reductie van evengemelde Specien tot haare intrinsique waarde, ofte van India's tot Nederlands Geld, moeten de Goederen van de na te melden Plaatzen, met de volgende per centoos in haare waarde vermindert worden, namentlyk die onder ultimo Augustus 1768 per reſtant blyven, en ſedert ontfangen zullen worden van de Buiten-Comptoiren, welkers Factuuren in 't Boekjaar 176$\frac{7}{8}$ gedateert zyn; als:

	Indi'as Geld.	Neerlandſch. Geld.	per cento te verminder.
Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Macaſſar, Timor Sumatra's West-Kust, Java's Oost Kust, Cheribon, 't Eiland Ceylon; als, Colombo, Jaffanapatnam, Gale, Trincomale, Mature, Calpetty, Manaar Calitture, en Batticaloa, wegens een gekartelde Ducaton	f 4 -- -	f 3 6 -	f 17 $\frac{1}{2}$ --
Kaap de Goede Hoop, wegens een Ducaton	3 12 -	3 6 -	8 $\frac{1}{3}$ --
Malacca, Bantam, Palembang, Jamby en Banjermaſſing, wegens een ronde Reaal van agten	3 4 -	2 14 -	16 -- X.
Chormandel wegens een goude Pagood.	4 16 -	4 10 -	6 $\frac{1}{4}$ --
Bengalen, wegens een Sicca Ropy	1 11 $\frac{1}{2}$	1 5 -	20 $\frac{2}{3}$ X.
Souratte en Mallebaar, wegens een Ropy	1 10 -	1 4 -	20 -- --
Neerland	125 -- -	100 -- -	20 -- --
De Overwal van Ceylon, of de Madureeſche Kust; als: Tutecoryn, Kilkare, Manapaar, Alwatier-Negory Kaap Commoryn en Pommecail, wegens een goude Pagood	4 10 -	4 3 -	7 $\frac{7}{9}$ --
Japan, wegens een Thail	2 -- -	1 13 -	17 $\frac{1}{2}$ --
China, wegens een —	4 8 -	3 12 -	18 $\frac{2}{11}$ --

Alle het Neerlandſche Geld is in guldens ſtuivers en penningen geſteld, al het Indiſche Geld in Ryksdaalders en ſtuivers, 't geen men gemaklyk kan reduceeren, door de volgende Tafel, dus is:

Ryksdaalders	Neerlandsch.	Indiesch.
1.	f 1 19 8	f 2 8 --
2.	3 19 -	4 16 --
3.	5 18 8	7 4 --
4.	7 18 -	9 12 --

Ryks-

Ryksdaalders	Neerlandsch.	Indiesch.
5.	f 9 17 8	f 12 - -
6.	11 17 -	14 8 -
7.	13 16 8	16 16 -
8.	15 16 -	19 4 -
9.	17 15 8	21 12 -
10.	19 5 -	24 - -
100.	197 10 -	240 - -

	Neerlandsch.
f	1. Rds. - - - - 24 8
	2. - - - - - - 1 1 -
	3. - - - - - - 1 25 8
	4. - - - - - - 2 2 -
	5. - - - - - - 2 26 8
	6. - - - - - - 3 3 -
	7. - - - - - - 3 27 8
	8. - - - - - - 4 4 -
	9. - - - - - - 4 28 8
	10. - - - - - - 5 5 -
	100. - - - - - - 51 2 -

MUNTEN.	Esfai Gewigt. Car.	waard. in Reaal ſt.	in Holl. gangb.	N. Boek.	oude Boek.	vergſchil.
Goude Ropy Javaſche (enkelde)	20 — 7 -					
Muntmeeſter 2 per cento op ingebragte Goud. Het gond gereekend na den Ducaat à f 5 5 -.						
Ducaat Neerlandſche 70 per mark	gr. Eng. az. Car. 23 7 2 9 1/7		f 5 5 -	f 5 5 -	- f 6 : 12 -	
Pagood Chormandelſche 71 1/4 per mark . . .	20 8 2/5	. . . . .	4 : 10 : 8 :	. . . . .	4 : 16 -	
Dito nieuwe 72 1/4 per mark .	19 2 2/5					
Dito van het Jaar 1767,						
Het Goud in Holland hoogst op	f 375 - gereek.		375 - - -	375 - - -	400 in India.	
Het Zilver mark fyn . .	26 v. 11 p. 20 gr.	. . . . .	26 - - -	. .	31 : 7 : 8 -	
Ropy nieuwe Choromandelſche 21 5/10 2/100 per mark. .	penn, gr. Eng. 11 6 7 1/2 1/5/6					
Ducaton 7 1/5 7/41 per mark. .	11 7 - -		f 3 : 3	f 3 : 6 -	. . f 4 - - -	
Schelling 49 5/12 ——— . .	6 23 - - -		6 -	- 6 3 . .	- 7 1/2	
Dubbeltje 150 3/4 ——— . .	6 23 - - -		2 -	- 2 3 . .	- 2 1/2	
Ropy Sicca.						
Dito Moxudabatſche 21 1/10 5/3 per mark. . . .	eng. az. 11, 3, 7, 18,		1, 5	. . . . .	1, 11 1/2	
Dito Souratſche 21 1/10 5/5 per mark.	11, 3, 7, 18		1, 3, 11	. . . .	1, 10 -	
Dito Perzia 21 7/10 ——— .	11, 15, 7, 20		1, 4, - -	. . . .	1, 8 -	

De

De Generaal Mosfel proponeerd in de Colonien de Munten van den Staat en dat in de Oost van India, zynde den Ducaton.
Den Pagood op Chormandel en Ceilon, en
De Ropy om de West.

Om een egaale reductie te hebben, moeten de oude Pagood doen . . . . . 96 ſtuiv.
Cormandelſche Ropy . . . . . $25\frac{6}{10}$ - -
Souratſche —— . . . . $24\frac{5}{3}$ à 26 ſtuiv.
Bengaalſche —— . . . . $27\frac{1}{2}$ - -

Volgens SCHREUDER.

Cormandelſche Ropy $21\frac{524}{1000}$ per mark, Esfai 11 penningen 6 grein.
Souratſche —— $21\frac{1}{100}$ ——, —— 11 —— 3 ——
Perziſche —— $21\frac{7}{16}$ ——, —— 11 —— 15 ——

Nieuwe Cormandelſche en Tutecorynſche Pagooden 1766 zyn Esfai 18 Caraat $5\frac{1}{2}$ grein.
Tutecorynſche Fanum-Muntery ſtaat ſtil.

Bereckening op de natenoemene Munten, bereekent de zilvere Speciën tegens een Ducaton van 66 ſtuivers, en de goude tegens f 375 't mark fyn.

f- 4 ſt.	1 Batav. gek. zilv. Ropy, de Duc. à 66 ſtv. komt	f 1	3 $9\frac{22}{27}$
	1 Sour. ——	1	4 $0\frac{1}{2}$
-- 22 8	1 Beng. ——	1	2 $5\frac{1}{2}$
-- 24 --	1 —— Sicca ——	1	4 $1\frac{1}{17}\frac{1}{2}\frac{1}{9}$
-- 24 --	1 Perz. ——	1	3 $3\frac{14}{31}\frac{5}{10}\frac{9}{4}$
-- 54 --	1 Spaanſchemat	2	13 $10\frac{7}{9}\frac{3}{3}\frac{6}{1}\frac{5}{2}$
-- 50 --	1 Rykſdaalder	2	10 $4\frac{6}{6}\frac{1}{4}\frac{2}{8}$
-- 6 --	1 Schelling	-	5 $14\frac{3}{6}\frac{2}{3}$
-- 2 --	1 dubbelde ſtuiver	-	1 $1\frac{2}{4}\frac{2}{9}\frac{4}{6}\frac{2}{9}\frac{5}{5}\frac{5}{5}\frac{7}{5}$
f 20 8	2 dubb. Batav. G Ropy, 't m. f. à f 375 - komt op	20	5 $2\frac{1}{19}$
-- 17 --	1 Indoſtanſche ——	16,	13, $13\frac{1}{3}\frac{4}{2}\frac{1}{4}$
-- 8 --	1 Perziaanſche ——	16,	41, $3\frac{5}{5}\frac{1}{4}$

BATAVIA den 20 July 1767.

(Was geteekent)

J. S. VAN NAMEN.

Be-

Berigt by de Boeken van December 1767.

	Nieuwe Boeken.	Oude Dito.	Verschil.
Voor Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Macasfar, Colombo, Java, Cheribon, en de groote Oost, de Ducaton . .	66 ſt.	80 ſt.	17 p.c.
De Kaap, de Ducaton . .	66 —	72 —	8 —
Voor Malacca, Palembang, Jamby, Banjer en Bantam, ronde Spaanſche-Matten . . .	54 —	64 —	16 —
Chormandelſche Pagood .	90 —	96 —	6⅔ —
Tutecorynſche, of Kust Madureeſche Pagood .	83 —	90 —	7⅞ —
Bengaalſche Sicca Ropy .	25 —	31½ —	20⅔ —
Souratte en Mallebaar, Souratſche Ropy . .	24 —	30 —	20 —
Chinaſche Tail . . .	72⅔ —	88 —	17½ —
Oude Ducaton . . .	63 (voor dezen)	78 —	. . .
Bataviaſche en Perziaanſche Ropy	24 —	30 —	. . .
Het mark Reaalen . .	*f* 23 : 6	60 ieder	
Keizersdaalder	50 ſt.	60 —	—
Nieuw Nederlandſch Paiement	*f* 300 —	*f* 375 —	—
Fyn baar Zilver . . .	26 —	31 —	—
Fyn baar Goud	375 —	400 —	—
Ducaat	105 ſt.	6:12	-

	Nieuwe Boeken.	Oude Dito.	Verſchil.
Dubbelde Bataviaſche Goude Ropy . . .	*f* 20 —	24 —	-
Dubbelde Perziſche en Indoſtanſche dito . . .	16 —	—	
Nieuwe Japanſche Coupang	13	13¼ —	

Notitie van de Munten die in Indien rouleeren.

Batavia. *Batavia* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Ducaat, Ropy, goude Coupang, Ducaton, Reaal-Spaanſche, Paiement, Ropyen, Schellingen, Dubbeltjes, Stuivers, Keizersdaalders en Duiten.

Amboina. *Amboina* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Ropyen, Schellingen en Dubbeltjes.

Banda. *Banda* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Ropyen, Schellingen en Dubbeltjes.

Ternaten. *Ternaten* heeft al mede tot Standpenning de gekartelde Ducaton; zie verder

Du-

Ducaat, Ropy, Reaal-ſpaanſche, Schellingen, Dubbeltjes en Duiten.

Macaſſar heeft tot Standpenning de gekartelde Ducaton, zie verder Ropy, Schellingen, Dubbeltjes en Duiten. Macaſſar.

Banjermaſſing heeft de ronde Spaanſche Reaal tot Standpenning. Banjermaſſing.

Timor heeft de gekartelde Ducaton tot Standpenning. Timor.

Palembang heeft de ronde Spaanſche Reaal tot Standpenning; zie verder Pitjes. Palembang.

Jamby als Palembang. Jamby.

China heeft de zilvere Japanſche Tail tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Coupang, Itſebos. China.

Malacca heeft de ronde Spaanſche Reaal tot Standpenning; zie verder Ducaton, Ropy, Schellingen; Dubbeltjes, Pagood, Ducaat. Malacca.

Sumatras West-Kust heeft de gekartelde Ducaton tot Standpenning. Sumatras Wes-Kust.

Bengale. *Bengalen* heeft tot Standpenning de zilvere Sicca Ropy; zie verder goude Ropy, zilvere Ropy, Ducaat, Ana, Cauris, Paisa.

Cormandel. *Cormandel* heeft de driebeeldige goude Pagood tot Standpenning; zie verder Pagood, Fanum.

Ceylon. *Ceylon* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning, op Colombo en onderhoorige Comptoiren, doch op Tutecoryn en de Overwal, de nieuwe Pagood; zie Ducaton, Pagood, Fanum, Ropy, Schellingen, Dubbeltjes.

Mallebaar. *Mallebaar* heeft tot Standpenning de Souratsche Ropy; zie verder Ropy, Ducaton, Reaal Spaansche, Chakeron, Ducaat, Pagood, Fanum, Basaroeken.

Souratte. *Souratte* heeft tot Standpenning de Souratsche Ropy; zie verder goude Ropy, Ana, Ducaat, Spaansche Reaal, Keizerdaalder, Peys, Mamoedi-Commachie.

Kaap de Goede Hoop. *Kaap de Goede Hoop* heeft de gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder Gulden, Ducaton.

Java. *Java* heeft tot Standpenning de gekartelde

telde Ducaton; zie verder Ducaat, Spaanſche Reaal, Keizerdaalder, Ropy, Schelling, Dubbeltjes, Duiten en Pitjes.

Cheribon heeft tot Standpenning de gekartelde Ducaton; zie verder Ducaat, Ropy, Schelling, Dubbeltjes, Duiten en Pitjes. Cheribon.

Op *Bantam* is de Standpenning de ronde Spaanſche Reaal; zie Ducaton, Schellingen, Dubbeltjes, Duiten en Pitjes. Bantam.

VIERDE HOOFTDEEL.

Goude, Zilvere en Kopere Munten.

I.

GOUDE MUNTEN.

Asreſte (Zie Ropyen goude) Asreſte.

Coupang (Oude Japanſche Goude) doen 10 tail of 100 maas, of 1000 casjes, zeer verſchillend van gehalte: een houd 20 caraat, een andere 13 caraat 8 grein, wegende 11 engels 19 azen, zoo dat men Coupang.

op haar waarde geen ſtaat kan maaken, die zelfs in Japan van 6 tot 10 tailen verſchild.

Coupang. *Coupang.* (Nieuwe Japanſche Goude) is, de eenigſte Negotie-Penning, die uit het Land vervoerd word; zyn Eſſai is 15 caraat 5 grein, en weegt 8 engels 16 azen: dezelve doet by 's Compagnies Boeken *f* 13 : 13¾, hoewel die op Batavia onder de gemeente gangbaar is voor *f* 6 : 6 -, en wel eens tot 6½ klimt.

Ducaat. *Ducaat* (Goude gekartelde Neerlandſche) dezelve heeft het gehalte van 23 car., 7 grein, en weegt 2 engels 8½ aas, à 2 engels 9⅐ aas, gaande 70 à 71 ſtuks op een mark; dus is haare intrinſique waarde *f* 5 : 4 : 13 $\frac{3}{17}$ zynde voor *f* 5 : 5 - in Holland ook gangbaar, doende ſomtyds een halve of heele ſtuiver opgeld, haare waarde by Compagnies Negotie-Boeken is in Neerlandſch Geld mede *f* 5 : 5 -.

Op Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Malacca, Java, enz. is dezelve gangbaar voor 22 Schellingen, of 132 ſtuivers, zynde Rds. 2¾ en dus is een zak van 1000 Rds., 363 Ducaten en 84 ſtuivers, moetende wegen 5 mark 1 once 8 engels, 18⅔ aas à 70 per mark.

Op

Op Bengale is dezelve als Specie niet gangbaar, doch ryst en daald, en is gemeenlyk waard 3 1/11 Ropy Sicca, zynde omtrent Rds. 2:18 -, doch de Venetiaanſche Ducaten doen daar 3/11 à 1/4 Ropy meer.

Op Cochim doen dezelve 4 1/2 Ropy, of Rds. 2:39.

Op Souratte zyn de Ducaten in drie ſoorten onderſcheiden, Beeldjes, zynde Hollandſche Poppetjes, of Venetiaanſche Stambooly, of Turkſche, doende de eerſte gemeenlyk 4 1/8 Ropy, of Rds. 2:30., de tweede 4 1/4 Ropy, of Rds. 2:36, en de laatſte 3 7/8 Ropy of Rds. 2 2/3, doch het loopt op en af, moetende egter, volgens berigt der Souratſche Miniſters, 9 1/2 waal, of 2 engels 10 azen wegen.

Op Mocha zyn dezelve waard 4 1/2 Ropy Souratsch, of Rds. 3 -.

Te Kets en Hallaar, doenze ſomtyds 4 1/4 Ropy, of Rds. 3:12 -.

Op Nagapatnam doen 100 Ducaten 127 nieuwe Pagoden: deze Munt wordt daar Landwaards ingevoerd, en verſmolten tot het maaken van Goudwerken.

Ducaat. *Ducaat* (Goude ongekartelde) is op Batavia, Java, enz. waard 18 Schellingen, of Rds. $2\frac{1}{4}$, Doch word meest by Gewigt ontfangen, om dat ze gemeenlyk befnoeid zyn.

Op Cochim doet dezelve $4\frac{1}{4}$ Ropy, of Rds. $2\frac{1}{4}$.

Ducaat. *Ducaat* (Hongaarfche)

Ducaat. *Ducaat* (Venetiaanfche)

Ducaat. *Ducaat* (Turkfche) weegt 1 Engels 22 azen, Esfai 20 caraat $5\frac{1}{4}$ grein.

Fanum. *Fanum* (Chormandelfche Goude) is van 't allooi van 7 caraat $10\frac{2}{20}$ grein Goud, de rest Zilver, als by de Pagood gaan 24 in een oude Nagapatnamfche Pagood, zynde dus gangbaar voor 4 ftuivers, doch deze Munt ryst en daald, zynde een Fanum 80 Casjes.

Fanum. *Fanum* (Ragias Goude) over lang door den Koning van Coilan op Mallabaar gemunt; de weinige, die nog in wezen zyn, doen gemeenlyk op Cochim $15\frac{9}{15}$ ftuiver.

Fanum. *Fanum* (Cananoorfche Goude) doet gemeenlyk aldaar 5 ftuivers.

Fa-

Fanum (Calicoetſche Goude) word te Chellua en op Mallabaar gemeenlyk geaccepteert voor 6 ſtuivers. Fanum.

Fanum (Tutecorynſche Goude) is zedert den Jaare 1743 gangbaar geweest voor $4\frac{1}{4}$ ſtuiver. Fanum.

Goud (Het fyne) van 't gehalte van 24 caraat van 12 grein, is in Holland zeer verwiſſelend in prys, en loopt van *f* 355: Bank- tot *f* 375: - Casgeld het mark fyn, doch is by 's Compagnies Boeken in Nederlandsch Geld bepaald op *f* 375: of Rds. $156\frac{1}{4}$ eens voor al, en dus ſtaat het Goud tegens het Zilver by 's Compagnies Boeken als *f* 375: tegen *f* 26: - of $14\frac{1}{2}\frac{1}{6}$, tot 1, daar eertyds het Goud by de Indiſche Boeken liep voor *f* 400: - 't mark fyn, en 't Zilver à *f* 31: 7: 8. dat is als $12\frac{1}{4}$, tegens 1. Goud.

Goude Moor (Zie Ropy Goude) Goude Moor.

Itſibu of Boontje, Goude vierkante Japanſche Munt, 15 maas of 4 op een nieuwe Coupang; de oude Esſayeeren 13 caraat $8\frac{1}{7}$ grein, weegt 2 engels 28 azen; doch de nieuwe 15 caraat 9 grein, wegende 2 engels 4 azen. Itſibu of Boontje.

Kosjubang. *Kosjubang*, ronde goude Munt, in Japan waard 12 maas, dus 5 een nieuwe Coupang, esfayeeren 20 caraat $4\frac{1}{2}$ grein, wegen 2 engels 13 azen.

Maas. *Maas*, Goude Macasfaarfche Munt, in 1650 op Macasfar geflagen, en toen waard een Spaanfche Reaal.

Obang. *Obang*, Japanfche goude Munt, is zo veel waard als 10 goude Coupangs oude foort.

Pagood. *Pagood* (Oude driebeeldige Nagapatnamfche goude) van dezelve Stempel als de Madrasfche, 's Compagnies Negotie-Penning ter Kuste Cormandel, van 't gehalte van 20 caraat $8\frac{1}{7}$ grein of $8\frac{1}{8}$ mat, wordende gemengt met Zilver van 8 mat of 9 penningen $14\frac{1}{7}$ grein, zwaar 2 engels $7\frac{1}{2}\frac{1}{8}\frac{1}{7}$ aas, gaande $71\frac{1}{4}$ ftuks per mark, en intrinfiek waard *f* 4: 9: $0\frac{1}{2}\frac{1}{8}\frac{1}{7}$. loopt by 's Compagnies Boeken in Neerlandsch Geld voor 90 ftuivers of *f* 4: 10:, doch by de oude Boeken liep dezelve voor *f* 4: 16: —, 't geen een verfchil maakt van $6\frac{1}{4}$ per cento, zynde zedert anno 1747 niet meer geflagen.

Op Cormandel is dezelve gangbaar voor 96 ftuivers of 2 Rds., zoo wel als

als op Malacca, en doet door de wandeling tot 15 per cento meer als de nieuwe.

Op Cochim voor 3¼ Ropy of Rds. 2: 6:, doch ryzen en daalen conſiderabel; zy is verdeelt in 24 Fanums, en ieder Fanum in 80 Casjes.

Pagood (Nieuwe Nagapatnamſche of Tutecorynſche goude) gelyk met de Engelſche Ster-Pagood, wordende zoo wel te Nagapatnam als te Tutecoryn zedert 1747 geſlagen; is Compagnies Standpenning, egter alleen op Tutecoryn en de Kust van Madura of Overwal van Ceylon, zynde van 't gehalte van 8 mat of 19 caraat 2⅞ grein; de toezet is gerafineerd Staafkoper, Japans, wegende 2 engels 6$\frac{15}{16}$ azen of 72¼ per mark, en intrinſicq waard *f* 4: 3: 0$\frac{30}{119}$ penning; loopt by 's Compagnies Boeken in Nederlandsch Geld voor 83 ſtuivers, doch voor dezen in India's Geld voor 90 ſtuivers, zynde een verſchil van 7⅐ per cento. Dit is genoegzaam de eenige Munt, die op de Kust in 's Compagnies Handel rouleerd. Pagood.

Op de Kust Cormandel, de Kust Madura en Ceylon, is dezelve gangbaar voor

90

90 ſtuivers of $1\frac{7}{8}$ Rds., en omtrent 8 per cento minder in waarde, als de oude Nagapatnamſche driebeeldige Pagood, doende 108 nieuwe, gemeenlyk 100 oude Nagapatnamſche Pagoden op zuider Cormandel.

Maar op noorder Cormandel doen 104 nieuwe, gemeenlyk 100 oude Pagoden, doch ryzen en daalen by verwisſeling, na dat 'er veel of weing in 't Land zyn.

Voor 100 nieuwe Pagoden, heeft men gemeenlyk op Nagapatnam 345 ps. Pondicheriſche Ropyen, 350 Souratſche of 358 Madraspatnamſche Ropyen.

Pagood. *Pagood* (Nieuwe Tutecorynſche en Nagapatnamſche van 1767) is op het gehalte gebragt van 18 caraat $5\frac{1}{2}$ grein, behoudende het zelve gewigt, en $72\frac{1}{4}$ Pagood per mark, dus is de intrinſicque waarde van die Pagood $81\frac{135}{289}$ ſtuivers, hoewelze op Cormandel en de Overwal van Ceylon voor 90 ſtuivers of Rds $1\frac{7}{8}$ gangbaar is, gelyk de andere nieuwe Pagoden, die daar gemunt worden.

Pagood. *Pagood* (Portonovoſche Goude) moest als

als de nieuwe 19 caraat $2\frac{1}{5}$ grein toetzen, doch is in de laatste Jaaren tot 17 caraat, 9 grein getoetst; dus is het de flegtste van alle, zynde 8 per cento minder waard, als de voorige van 1767 van 18 caraat $5\frac{1}{2}$ grein, $12\frac{2}{13}$ per cento minder waard als de nieuwe Nagapatnamfche van 't gehalte van 19 caraat, $2\frac{2}{5}$ grein, en $20\frac{1}{13}$ per cento minder waard, als de oude driebeeldige Nagapatnamfche Pagood; egter gaan ze buiten 's Compagnies Jurisdictie genoegzaam egaal met de nieuwe Nagapatnamfche Pagood.

Pagood (Oude driebeeldige oude Engelfche) op Madraspatnam geflagen; dezelve is als de oude Nagapatnamfche van 't gehalte van 20 caraat $8\frac{2}{5}$ grein, om de geheele Noord van Cormandel in gebruik. Pagood.

Pagood (Engelfche goude Ster-) mede te Madras gemunt, van 't gehalte van 8 mat; gelyk de nieuwe Nagapatnamfche; echter wordt de Engelfche by verwisfeling 2 à 3 per cento beter gehouden, en jongst tot 8 per cento, zoo, om dat 'er niet veel van gemunt word, en dies toezet zilver zynde, tot alles kan verwerkt worden, daar de Nagapatnamfche, die met koper gemengd is, te bros toe is. Pagood.

Pa-

Pagood. *Pagood* (Goude Maan-) by de Franſchen te Pondichery geſlagen, van 't gehalte als de Ster-Pagoden, zynde ½ per cento beter als de Nagapatnamſche nieuwe Pagood.

Pagood. *Pagood* (Ikeris Goude) word op Mallebaar gemaakt, en is op Cochim gangbaar voor 4 Ropyen of Rds. 2: 24: —.

Ropy. *Ropy* (Goude Zodiac-) onder de Regeering van den Groot-Mogol Selim geſlagen, door zyn Vrouw Nourmahal, zie Valentyn 4de Deel 2de Stuk, pag. 227.

Ropy. *Ropy* (Goude Bataviaſche) ook Derham Djawa genaamt is enkeld, dubbeld, of tweedubbeld, doch word niet meer gemunt, en is billioen verklaard. Van de geene die by de Compagnie of Particulieren nog overig zyn, heeft de enkelde het gehalte van 20 caraat, en weegt 11 engels, dus is deszelfs intrinſicque waarde omtrent *f* 10: 2½, en de dubbelde *f* 20: 5: 2½, zynde by Compagnies Boeken gereduceerd op *f* 10: — en *f* 20: —, doch onder de Gemeente pleeg de enkelde gangbaar te zyn voor 5 Ryksdaalders, en de dubbelde voor 10 Ryksdaalders; die van 1746 zyn van een fraaije Stempel met een

een Haantje; die van 1766 met een Kruis, en die van 1782, zyn van 't gehalte van 19 caraat, en hebben dezelve waarde.

Ropy (Goude Indoſtanſche Sicca) ook Arreste en goude Moor genaamt, is de eenigſte goude Munt, die in Bengalen geſlagen word: een Ropy is altyd in 16 Ana verdeeld, en de Moxudabatſche Esſaieerd 23 caraat, en weegt 9 masſa, 6 retty of $15\frac{1}{4}$ ana Sicca, dat is 7 engels en 7 azen ruim, zynde intrinſicq waard *f* 16: 13: $13\frac{141}{2}$, doch by 's Compagnies boeken loopt dezelve in Nederlandſch Geld à *f* 16: doch eertyds voor *f* 20: en *f* 21:; deszelfs prys op Hougli is niet vast, gemeenlyk 15 zilvere Sicca Ropyen, dat is Rds. 9: $40\frac{1}{2}$. Ropy

Op Casſimbazaar gemunt, weegt dezelve 15 ana of 7 engels $3\frac{1}{2}$ aas, en derzelver waarde ryst en daald met het goud.

Op Patna gemeenlyk gereekent op 15 Sicca Ropyen, doch doet dikwyls van 3 tot 9 per cento minder.

Op Decca ryst dezelve dikwyls tot 16:, en daald weder tot 13 Sicca Ropyen.

Ropy

Ropy. *Ropy* (Goude Souratſche) weegt een thola, 11 masſa, 19$\frac{5}{9}$ aas, en rouleerd voor 15 zilvere Ropyen Souratſche, of Rds. 9 : 18, zynde dit de eenigſte goude Munt, die op Souratte word geſlagen.

Op Amadabath doet de Souratſche goude Ropy, mede 15 Ropyen.

Op Denderayapour loopt dezelve van 14$\frac{3}{4}$ tot op 15$\frac{1}{4}$ Ropy, en in de Ryken van Kets en Hallaar, van 15 tot 16 Ropyen.

Ropy. *Ropy* (Goude Perziaanſche) is intrinſicq waard *f* 16: 4: 13$\frac{51}{54}$, en is by 's Compagnies Boeken gereduceert op *f* 16:, doch is in Perzien en Indoſtan gangbaar voor Rds. 8 : —.

Ropy. *Ropy* (Goude Napaelſche) doende maar 6 zilvere Ropyen.

Ropy. *Ropy* (Perziaanſche Hendi) gangbaar à 8$\frac{1}{2}$ Ryksdaalder op Batavia.

Ropy. *Ropy* (——— ——— Amodi) deze mede.

Ropy. *Ropy* (——— ——— Karinkamſche) dito.

II.

ZILVERE MUNTEN.

Ana is op Bengalen altyd $\frac{1}{16}$ van een Ropy, dus is een Ana Sicca 1 Stuiver $15\frac{1}{2}$ penningen. Ana.

Op Souratte is dezelve wel mede $\frac{1}{16}$ van een Ropy, doch maar een Stuiver 14 penningen waardig.

Chakeron van Trevancoor, gaan op Cochim 28 op een Souratſche Ropy. Chakeron.

Commachie is op Mocha $1\frac{1}{2}$ Stuiver de enkelde, en de tweedubbelde 6 Stuivers, gaande 40 à 45 op een Keizerdaalder, of 60 ſtuivers; een Commachie is 2 Arvie, een Arvie 2 Lax, en een Lax 6 penningen. Commachie.

Dubbeltjes (nieuwe) van het gehalte van 6 penningen 23 grein, weegt een engels $1\frac{1}{2}$ aas of $150\frac{3}{4}$ ps. per mark; zyn intrinſiecq waard 1 Stuiver $15\frac{2}{4}\frac{2}{9}\frac{4}{9}\frac{2}{6}\frac{5}{6}\frac{5}{3}\frac{7}{3}$ penningen, doch zyn in Holland waard, en Dubbeltjes.

loopen by 's Compagnies Boeken voor 2 Stuivers Hollandsch of 32 penningen, maar in India zyn dezelve allerweegen gangbaar voor 2½ Stuiver, 40 penningen of 10 Compagnies duiten; egter is 'er dit onderscheid nog in, dat op Java, beöosten Samarang, die van de Munt Zeelandia en Westfriesland, beter gewild zyn, als de Hollandsche Munt, die weder op Souracarta en Djockjocarta in de bovenlanden geprefereerd word.

En op Macasar de Westfriesche, om dat ze grooter is.

Doch aan de Kaap doen dezelve niet meer als twee Stuivers.

Dubbeltjes. *Dubbeltjes* (oude) van het zelve gehalte en gewigt, doch gemeenlyk besnoeit, zyn in India maar gangbaar voor 2 Stuivers of 32 penningen, of 8 Compagnies duiten.

Ducaton. *Ducaton* (gekartelde Nederlandsche zilvere) is verdeeld in halve, zynde 's Compagnies Standpenning op Batavia, Colombo en onderhorige Comptoiren, op 't Eiland Ceylon, Sumatra's Westkust, Java, Cheribon, de Kaap, mitsgaders de groote Oost,

Oost, als Ambon, Banda, Ternaten, Macasſar, en Timor. Deszelfs gehalte is 11 penningen 7 grein, weegt 21 engels $5\frac{8}{4}$ aas à 10 azen of $7\frac{173}{341}$ per mark. Volgens de bepaaling, waar na alle andere Specien beteekend zyn, is deszelfs intrinſicque waarde 66 Stuivers, hoewel ze in Holland de Edele Compagnie (waar voor ze alleen gemunt word) 64 Stuivers kost; dezelve gaat by 's Compagnies Negotie-Boeken in Nederlandsch Geld voor 66 Stuivers, doch in India's Geld voor 80 Stuivers, 't geen een vermindering maakt van $17\frac{1}{2}$ per cento.

Dezelve is op Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Macasſar, Timor, Sumatra's Westkust, Java, Cheribon en Malacca gangbaar voor 80 Stuivers of Rds. 1 : 32. dus is een zak van 1000 Rykſdaalders op Batavia 600 Ducatons, die moeten weegen 79 mark, 7 oncen 7 engels à $7\frac{173}{341}$ ſtuks per mark.

Op de Kaap is dezelve gangbaar voor 72 Stuivers of Rds. 1 : 24, en op Cochim voor Rds. 1 : 27 of $2\frac{1}{2}$ Ropy; in Bengalen en Souratte alleen by 't gewigt, doch op Cormandel doen 100 Ducatons 76 nieuwe Pagoden, dat is ieder Rds. 1 : 25 =.

Ducaton. *Ducaton* (oude ongekartelde Zilvere) van 't zelve gehalte en gewigt, en dus van dezelve intrinsicque waarde, en in Nederland rouleerende voor *f* 3 : 3 of 63 Stuivers, waar op ze by Compagnies Boeken ook gereduceerd zyn, doch in India, daar de Ducatons rouleeren, zyn dezelve waard 78 Stuivers, of Rds. 1 : 30, en dus is een zak of 1000 Rds. 615 oude Ducatons en 30 Stuivers, moetende weegen 81 mark, 3 oncen $7\frac{1}{8}$ engels.

Aan de Kaap zyn dezelve zoo veel waard als de nieuwe.

Fanum. *Fanum* (Nagapatnamsche Zilvere of groote) is waard 6 Stuivers, en gaan dus 16 op een oude Nagapatnamsche Pagood.

Fanum. *Fanum* (Chochimsche Zilvere) doen $1\frac{1}{2}$ Stuiver, en hebben 60 Bazaroekans.

Fanum Laris. *Fanum Laris* (Zilvere) is op Cananoor gangbaar voor 6 Stuivers.

Gulden. *Gulden* (Hollandsche) is alleen aan de Kaap gangbaar voor 20 Stuivers, doch een Kaapsche Gulden is maar 15 Hollandsche Stuivers.

Go-

Gomome Gin, vierkante Japanſche Munt, waard 5 tail Zilver. Gomome Gin.

Itagamma, Schuit, platte, langwerpige Japanſche Munt, waard 62 maas, Esſai 5 penningen 13 grein, weegen 5 oncen en meer. Itagamma.

Keizerdaalder, is intrinſicq waard *f* 2: 10: $6\frac{6}{8}\frac{13}{4}\frac{1}{8}$, loopt by Compagnies nieuwe Boeken voor *f* 2: 10, doch is byna door geheel India gangbaar voor 60 Stuivers of Rds. $1\frac{1}{4}$. Keizerdaalders.

Doch op Souratte, alwaar dezelve Keriat genaamt worden, doen dezelve gemeenlyk Rds. 1: 16: —.

Op Borneo te Puntiana doen 18 Keizerdaalders 36 Ropyen of $22\frac{1}{2}$ Ryksdaalder, waar voor men een tail Goud heeft.

Kodoma, *of Boon*, Japanſche Munt, waard 3 maas, Esſayeerd 5 penningen $6\frac{1}{4}$ grein, weegen 11 engels 16 azen. Kodoma of Boon.

Mamoedi: in 't Ryk van Kets is dezelve gangbaar voor $\frac{1}{3}$ Ropy of 10 Stuivers, weegende 105 ps. een pond Holl- Mamoedi.

landsch, doende een Mamoedi 26 peizen, zynde deze in 't Ryk van Hallaar 8 à 25 per cento minder waard.

Nandiogin. *Nandiogin*, vierkante Japansche Munt, waard 7 maas, 5 Condryns; Esfaieeren 11 penningen 8 grein, weegt 6 engelsch 19 azen.

Paiement. *Paiement* (nieuw Nederlandsch) bestaande in Schellingen, Dubbeltjes en Stuivers, word by de Edele Compagnies Boeken de zak gereekent op *f* 300: — Hollandsch, moet weegen 19 mark 5 oncen.

Reaal. *Reaal* (Spaansche vierkante) word gemeenlyk by 't gewigt bereekend), zynde in Holland *f* 22: 10½ het mark waard, doch by 's Compagnies Boeken zyn dezelve gesteld op *f* 33: 6: — het mark.

Dezelve zyn per stuk op Batavia, Java en Malacca, waard Rds. 1: 12:, doch op Bantam en Lampong, wel Rds. 1: 16:, maar by de meenigte geeven de Chineezen ten vervoer voor de 101 Reaalen 133½ Ryksdaalders.

Reaal. *Reaal* (Spaansche ronde) of Mexicaan-

caanſche Pilaar, ook Reaal van agten genoemt, 's Compagnies Stand- en Negotie-Penning op Malacca, Palembang, Jamby, Banjermasſing en Bantam, weegende 7½ engels, en intrinſicq waard *f* 2 : 13 : 10 $\frac{7}{9}\frac{8}{3}\frac{6}{3}\frac{5}{12}$, Doch by 's Compagnies nieuwe Boeken in Nederlandsch Geld loopende voor 54 Stuivers of *f* 2 : 14 : —, en by de oude in India's Geld, voor 64 Stuivers of *f* 3 : 4 : —, maakende een vermindering van 15⅝ per cento.

Op Batavia, Ternaten, Ambon, Banda, Macasſar, Palembang, Jamby, Banjer en Cochim, zyn dezelve gangbaar voor Rd. 1¼ 't pees, doch in meenigte worden de 100 ingewisſeld voor 133⅓ tot 138 Ryksdaalders, na dat de cours hoog of laag is.

Op Malacca loopt dezelve onder den Inlander tot Rds. 1 : 20 :, en op Java en Bantam, à Rds. 1 : 16 : —.

In China is dezelve 84 Condryns.

Op Souratte word dezelve Laallekria genaamt, en doen de honderd, weegende 73 waal, Ryksd. 132 : 24 :, doch op Bengalen, de Kust, Perzien en Mocha,

zyn dezelve alleen te vertieren by 't gewigt.

Reaal. *Reaal* (Spaanſche ronde Kopſtukken) ſedert de Regeering van Carolus de IIIde geſlagen, en 2 à 3 per cent minder waard als de Pilaaren, om dat dezelve maar 10, 18 inſtede van 10, 22 Esſaieeren; in de Bank te Amſterdam worden de Kopſtukken voor *f* 21: 10 —, en de Reaalen voor *f* 22: — 't mark ontfangen.

Ropy. *Ropy* (Zilvere Zodiac) zie Ropy Goude Zodiac.

Ropy. *Ropy* (gekartelde Bataviaſche) ook Zilvere Lerham Djawa genaamt, in 1746 en 1766 op Batavia geſlagen, hebbende het gehalte van 11 penningen 15 grein, weegende 7 engelsch 16 azen, of *f* 21⅓ per mark en dus intrinſicq waard *f* 1: 3: 9$\frac{12}{17}$, doch loopt by 's Compagnies nieuwe Boeken voor 24 Stuivers.

Onder alle ſoorten van Ropyen, plagt deze gekartelde de eenigſte te zyn, die op Batavia voor 30 Stuivers gangbaar was, doch ſedert het Biljet van den 10den Maart 1780, zyn de Perziaanſche, Bengaalſche en Souratſche 'er ook op geſteld.

Op

Op Ambon, Banda, Ternaten, Macasſar, Java en Malacca, doen dezelve ook $\frac{3}{4}\frac{0}{8}$ Rykſdaalders.

Een zak of 1000 Rds maakt 1600 Ropyen, die moeten weegen 75 mark netto à $21\frac{1}{3}$ per mark.

Doch op Cochim doen dezelve 8 per cento minder als de Souratſche van 1782, Esſaieerd 10 penningen, weegt 23 Stuivers.

Ropy (Zilvere Sicca Bengaalſche) van de Moxudabatſche Munt, ſedert 1778 te Calcatta getranſporteerd, is altyd verdeeld in 16 Anas, en moet $10\frac{1}{2}$ maſſa weegen; dezelve blyft Sicca, het eerſte Jaar, en Sonnewat, zoo lang de Vorst leeft, onder wiens Regeering dezelve geſlagen is, zynde thans Shah Allum, ſedert 1761. Als 'er een ander Vorst aan de Regeering komt, worden alle de Ropyen van de voorige Regeering Herſenne genaamt. Deeze is 's Compagnies Negotie-Penning in Bengalen, waar in alle andere Ropyen, die daar rouleeren, gereduceert worden; haar gehalte is van 11 penningen 18 grein, à 11 penningen 20 grein, weegende door elkanderen 7 engels $18\frac{1}{2}$ aas, dat Ropy.

is $21\frac{11}{37}$ of $21\frac{1}{8}$ Ropy per mark; dus is derzelver intrinſique waarde *f* 1 : 4 : $1\frac{11}{17}\frac{11}{29}$, loopende by 's Compagnies Boeken in Nederlands Geld voor 25 ſtuivers, doch in India's Geld voor $31\frac{1}{2}$ ſtuiver, 't welk een vermindering maakt van $20\frac{1}{4}$ per cent.

Deze Ropy, is de courante Bengaalſche Munt, en op Hougli gangbaar tegen $31\frac{1}{2}$ ſtuiver, en alle andere ſoorten van Ropyen worden tot dezelve gereduceert, met een zekere Rabat of Batta, dat door de Wisſelaars dagelyks verandert word.

De Arcatſche, die op 30 ſtuivers gereekent worden, hebben gemeenlyk een rabat van 6 tot 12 per cent.

De Kalkatſche 4 à 6 per cent, en de Souratſche van 5 tot 7 per cento.

Alle andere Sicca Ropyen, die te Casſimbazaar, Kalkatta, Decca, enz. gemunt worden, zyn van dezelve waarde, doch op de Plaatzen daar ze gemunt worden, doen die van vreemde Munt gemeenlyk een rabat van 5 tot 7 per cento.

Ropy. *Ropy* (Herſenna) worden alle Ropyen ge-

genaamt, die onder de Regeering van den voorigen Vorst geslagen zyn, rouleerende in Bengalen met een rabat van 5 à 7 per cento tegen de Sicca Ropy, doch door hebzugt der Moorsche Wisselaars, hebbenze jongst tot 11 per cento moeten verliezen.

Ropy (Zilvere Bengaalsche) van verscheide Munten, Essaieerd 11 penningen 5 grein; is intrinsicq niet meer waard als *f* 1 : 2 : 5½, en by 's Compagnies Boeken gereduceerd op 24 stuivers. Ropy.

Onder de gemeente is dezelve gangbaar voor 30 stuivers, op Bengalen, Cormandel en elders; doch op Batavia, Java en de geheele Oost van India à 27 stuivers, en sedert 10 Maart 1780 weder 30 stuivers, wordende in Bengalen door de Wisselaars tegens Sicca Ropyen gereduceerd, met een rabat van 6 à 12 per cento.

En op Malacca zyn dezelve niets meer waard dan 24 stuivers.

Ropy (Zilvere Arcatsche) van 't gehalte van 11 penningen 8 grein, word in Bengalen onderscheiden in Engelsche, die Ropy.

te

te Arcat geslagen worden, en Franschen, die te Pondichery geslagen zyn; dezelve zyn daar voor 30 stuivers gangbaar; de Arcatsche hebben op Bengalen met de Sicca Ropy een rabat van 6 à 12 per cento, en de Pondicherische worden 1 à 3 per cento beter als de Arcatsche gereekent.

Op Batavia, Java, Malacca en de Oost van India, deeden dezelve mede 27 stuivers, doch zedert den 10den Maart 1780 weder 30 stuivers.

En op Cochim doen de Pondicherische Ropyen 5 per cent minder als de Souratsche, doch de Arcatsche met 8 per cento.

Ropy. *Ropy* (nieuwe Zilvere Cormandelsche) van het gehalte van 11 penningen en 6 grein, weegende $7\frac{1}{17}\frac{1}{16}$ engels of $21\frac{5}{10}\frac{24}{00}$ per mark, en zynde intrinsicq waard *f* 1 : 4 : -.

Dezelve loopt op Cormandel voor 30 stuivers, doch is op Batavia, Java en de geheele Oost van India, niet meer waard als 27 stuivers.

Ropy. *Ropy* (Zilvere Souratsche) doet altyd 16 Anas, en is Compagnies Negotie Penning

ning op Souratte en de Mallebaar, van het gehalte van 11 penningen 8 grein, weegende 7 engels 18 azen, of 21 $\frac{15}{100}$ per mark, zynde dus intrinſicq waard 24 ſtuivers $0\frac{1}{4\frac{1}{2}}$ penningen, en loopt by 's Compagnies Boeken in Nederlandsch Geld voor 24 ſtuivers, doch in India's, voor 30 ſtuivers, maakende een verſchil van 20 per cento.

Op Souratte doet dezelve 16 Anas of 100 Doekra, en is gangbaar voor 30 ſtuivers; dezelve worden mede op Amadabath en Bombay gemunt, en doen zoo wel op Amadabath, Bombay, Bazyn, Denderayapour, Mallabaar, Malacca als Mocha, 30 ſtuivers.

Op Bengalen is de Souratſche Ropy 5 à 7 per cent minder waard, als de Moxudabatſche Sicca Ropy.

Doch op Batavia, Java en de geheele Oost van India, is de Souratſche Ropy niet meer waard als alle ongerande, of 27 ſtuivers, doch zedert het Biljet van den 10den Maart 1780 weder 30 ſtuivers, doende een zak van 1000 Ryksdaalders 1777 Ropyen en 21 ſtuivers, moetende wee-

weegen 84 mark $0\frac{32}{111}$ oncen à $21\frac{55}{100}$ penningen.

Ropy. *Ropy* (Zilvere Perziaanſche) heeft het gehalte van 11 penningen 15 grein, weegende 7 engels, 20 azen of $21\frac{7}{10}$ per mark, en is intrinſicq waard 23 ſtuivers $3\frac{145}{111}\frac{09}{04}$ penningen; zynde by 's Compagnies Boeken gereduceerd op 24 ſtuivers Nederlandsch Geld, wordende om de West van India meest gelyk met de Souratſche gereekend, en doende dus in Perzien en Souratte 30 ſtuivers, in Bengalen 5 à 7 per cent minder als de Sicca Ropy, doch op Cochim 8 per cent minder als de Souratſche Ropy, en op Batavia en de Oost van India 27 ſtuivers, doch zedert het Biljet van den 10den Maart 1780 weder 30 ſtuivers.

Ropy. *Ropy* (Pondicheriſche) van 11 penningen 13 grein.

Ropy. *Ropy* (Bombayſche) als de Souratſche.

Ropy. *Ropy* (Baſynſche) als de Souratſche.

Ropy. *Ropy* (Madraſche) van 11 penningen 8 grein.

Ro-

Ropy (Caljatinjaſche) word op Baſyn 2 à 3 per cento minder als de Souratſche waardig gehouden. Ropy.

Ropy (Zilvere Napaalſche) Ropy.

Ropy (Haidernaikſche) den 20ſten Auguſtus 1781 op Batavia geëſaieerd 11 penningen $6\frac{1}{2}$ grein, weegt 7 engels 9 azen, of $19\frac{3}{5}$ ſtuivers. Ropy.

Ropy (Patnaſche Elahi) op Batavia voor billioen verklaard, en 1772 als Esſaieerende maar 8 penningen. Ropy.

Zilver (fyn) het mark van 12 penningen, ieder van 24 grein, is gemeenlyk in Holland waard *f* 25: à *f* 26: het mark, voor welke laatste prys het ook by 's Compagnies Boeken loopt na de nieuwe bereekening, doch voormaals pleeg het bereekend te worden op *f* 31: 7: 8. Zilver.

Schelling (nieuwe Nederlandsche) zynde Scheepjes- en Hoedjes-Schellingen van 't gehalte van 6 penningen 23 grein, weegende $49\frac{5}{12}$ per mark, zyn intrinſicq waard 5 ſtuivers, maar door geheel India zyn dezelve gangbaar voor $7\frac{1}{2}$ ſtuivers, Schelling.

vers, 3 nieuwe dubbeltjes of 30 Compagnies duiten.

Schelling. *Schelling* (oude) waar onder de Zesthalven gereekend worden, weegende 3 engels 6 azen, en waardig in Holland $5\frac{1}{2}$ ſtuivers, als mede alle andere beſnoeide en oude Schellingen, zyn in India gangbaar voor 6 ſtuivers, 5 oude dubbeltjes of 24 Compagnies duiten.

Stuiver. *Stuiver* (nieuwe Nederlandſche) van 't gehalte van 6 penningen 23 grein, weegende $16\frac{2}{3}$ aas, zyn in Holland waard een ſtuiver, doch in India $1\frac{1}{4}$ ſtuiver, of 5 Compagnies duiten, of wel 20 Nederlandſche penningen.

Stuiver. *Stuiver* (oude of beſnoeide) is niet meer waard als een ſtuiver, 4 Compagnies duiten of 16 Hollandſche penningen.

Tail. *Tail* (Chinaſche Zilvere) 's Compagnies Negotie-Penning op Canton in China, houd aan gewigt $22\frac{8}{7}$ engels fyn Zilver, en dus na de Nederlandſche prys waard $72\frac{2}{7}$ ſtuivers, waar voor dezelve by Compagnies Boeken in Nederlands Geld loopt, doch in Indisch Geld voor 88 ſtuivers,

vers, of met een vermindering van 17½ per cent.

Op Canton is dezelve gemeenlyk waardig 92 Tail Zilver voor 100 gekartelde Ducatons, dat is Ryksdaalders 1: 39:, en op Macao is dit een en 't zelfde, zynde een Tail 64 Condryns.

Tail (Japanſche Zilvere) 's Compagnies Negotie-Penning in 't Ryk van Japan, weegt 10$\frac{3}{17}$ engels fyn Zilver, is verdeeld in 10 maas; een maas 10 condryns, en zyn dus in Nederlands Geld waard 33 ſtuivers, waar voor ze ook by 's Compagnies Boeken in Nederlandsch Geld loopen, doch in India's Geld by de oude Boeken voor 40 ſtuivers, maakende een vermindering van 17½ per cent. Tail.

Tical of Boat in het Siams, is de grootſte Munt, die aldaar gemaakt word.

Het gewigt daar van is 9½ engels, maar 't Esſai differeerd van 11 penningen 4 grein, tot 11 penningen 14 grein; de Siammers ſchynen die Tical bepaald te hebben op 32 ſtuivers, om dat ze 'er twee voor een ronde Pilaar geven, en 2½ voor een Ducaton, doch zelden kun- Tical.

nen zy 'er dat voor bekomen, maar wel 30 ſtuivers, dat veroorzaakt word, om dat men 'er de waarde niet van weet, of wel niet vertrouwd, want naar bovenſtaande bevinding zyn ze waardig 29½ ſtuivers Nederlandsch.

Halve en quart Ticals worden ook gemaakt.

Een Casſy 20 Tail,
—— Tail vier Ticals,
—— Een Tical vier Maas,
—— Maas twee Voeang, en een Voeang 800 Kouwers.

III.

KOPERE, LOODE EN MINDERE MUNTEN.

Amandelen. *Amandelen*, ook Pedans genaamt, gaan op Souratte 60 op een koperen, en 40 op een looden Peis.

Baſa-

Baſaroekan, kopere, ook loode Munt van Cochim. Baſaroekan.

Boeſeroeks, de naam die de Portugeezen geven aan de loode Peys. Boeſeroeks.

Casje, kopere Colomboſche Munt op Ceylon van een ſtuiver, Cormandelſche Munt, waar van 360 een pond wegen, doende 80 ps. een goude Fanum. Casje.

Cauris, zeker ſoort van Kinkhoorns, zynde in Bengalen gangbaar, na de quantiteit die 'er is; 4 Cauris doen een Gonda, 20 Gonda een Ponny, 16 Ponnys een Kaon; gemeenlyk doen 60 Ponnys of 4800 Cauris een Sicca Ropy, doch dit ryst ſomtyds tot 64, en daald ook weder tot 50 Ponnys. Cauris.

In Patna en Behaar doen 4 Cauris een Gonda, 3 Gonda een Damerie, 2 Damerie een Tjadauw, en 4 Tjadauws een Peza, waar van 40 à 50 op een Ropy gaan.

Daboes, kopere Souratſche en Cormandelſche Munt. Daboes.

Duit, is in Holland een agtſte van een Duit.

ſtuiver of 2 penningen, wegende ruim 2 engels, doch om de Oost van India zyn 's Compagnies Duiten met haar merk geteekend alleen gangbaar, en zyn dubbeld zoo veel waard, namentlyk 4 penningen, gaande 4 duiten op een oude, en 5 op een nieuwe ſtuiver, of 10 op een nieuw Dubbeltje, en de halve pro rato: ze zyn meest getrokken op Batavia, Java, Cheribon, Bantam en Lampong, doch de halve op Lampong niet, hebbende voor dezen op Java en Cheribon door gebrek wel eens 384 ps. of *f* 4: 16: voor een Ducaton gedaan, doch thans op de ordinaire prys.

Kippings. *Kippings* (zie Pitjes, kopere Javaſche)

Paiſas. *Paiſas*, kopere Munt van Patna, waard 10 à 12 penningen Hollandsch, gaande in 1780, 61 op een Sicca, en 59 op een Souratſche Ropy.

Peys. *Peys*, kopere Souratſche Munt, doende daar gemeenlyk 42 een Souratſche Ropy, ook 60 Pedans of Amandelen, weegende 34 $\frac{37}{40}$ een pond.

Te Amadabat gaan dezelve van 38 tot 42 in een Ropy.

Te

Te Denderayapour gaan 'er 50 à 60 in een Ropy, en ieder doet 48 Cauris.

Te Kets doet ieder Peys 4 Arreeks-Nooten.

Te Hallaar doet ieder 28 Amandelen.

Peys, loode Souratſche, gaan 68 min of meer op een Ropy, en doen ieder 40 Amandelen.

Te Bombay, en by de Portugeezen, die ze Boeſeroeks noemen, gaan 80 op een Ropy.

Pitjes, een loode gemengde Munt, waar van 'er op Batavia voor dezen 4 voor een duit gingen, doch thans zyn ze 'er niet meer gangbaar. Pitjes.

Op Palembang doen 8 Bos, ieder van 500 ps. of 4000 ps. een Spaanſche Reaal.

Op Cheribon doen die van $\frac{1}{7}$ tin en $\frac{4}{7}$ lood gemengd, 25 voor 2 duiten of 125 voor een nieuw Dubbeltje, doch dit ryst en daald conſiderabel.

Op Bantam weegen 6000 ¼ pond, en gaan 25 op een duit, doch op de Lampongs zyn ze niet gangbaar.

Op Sumanap en op Java, gaan de loode Pitjes 8000 ps. voor een Spaanſche Mat.

Pitjes. *Pitjes* (kopere Chinaſche of Japanſche) ook Kippings genaamt, gaan in Java's Oosthoek 405 à 410 voor een ronde Spaanſche Reaal na de cours.

Seni. *Seni*, kopere Japanſche Munt, doende de 6 een Maas.

Seni. *Seni*, yzere Japanſche Munt.

VYFDE HOOFTDEEL.

VERZAMELING VAN INDISCHE MUNTEN.

Alphabetiſche Lyst der Munten, beſchreven by de Verhandelingen.

NB. Een mark is 2 oncen.
— once is 20 Engels.
— Engels is 32 azen.
— caraat heeft 12 grein. } of 283 grein.
— Penning — 24 — . }

Door my verzameld.	Gewigt eng. azen.	Eſſai car. grein.
Areſte, zie Ropy Indoſtan.		
Ana is $\frac{1}{16}$ van een zilvere Ropy.		
Aroe zilvere op Mocha.		
34 Amandelen, 60 een Peys.		
93 Abatſy, zilvere Perziſche.		
Boontje, zie Itſebu.		
Boon, zie Codoma.		
Boat, zie Tical.		
31 Baſaroekan, kopere van Cochim.		
32 —— —— loode —— —— de 60 een Fanum van Cochim.		
Boeſeroek, zie Peys, loode.		
1 Coupang (goude oude) van Japan. . .	11 : 19.	13 : 8.
2 —— (—— nieuwe) — —— . .	8 : 16.	15 : 5.
Cruſaad Portugeeſche. . . .	22 : 27.	23 : 9.
26 Chakeron, zilvere, op Mallebaar, 28 een Ropy		
27 Comachie, —— Mocha, 20 een Ropy		

		Gewigt eng. azen.	Esfai car. grein.
46	Casje, kopere Ceylonsche, 80 een Fanum.		
35	Cauris, Kinkhoorn, 80 een Peis, 5120 een Ropy.		
	Coreasе Munt, zilvere (zie Munt)		
	Cambodiasе zilvere Munt (zie Munt)		
75	Calijoen goude van Trevancoor.		
99	Chapekas, Chinasche kopere.		
57	Ducaat, Nederlandsche gekartelde . .	2 : 9.	23 : 8.
64	——— ——— ——— dubbelde.		
66	——— Hongaarsche.		
58	——— Venetiaansche . . .	2 : 9.	23 : 10.
59	——— Turksche . . .	1 : 22.	20 : 5¼.
	Dubbeltjes	1 : 1½.	6 : 23.
	Ducaton	21 : 5¼.	11 : 7.
30	Daboes, kopere Souratsche en Cormandelsche Munt van Japans Staafkoper.		
	Duit, kopere Nederlandsche.		
98	Dokader, kopere van Gusaratta.		
44	Fanum, goude Cormandelsche, 24 een Pagood	7 : 10.	— : —.
44	——— ——— Ragia.		
44	——— ——— Cananoorsche.		
44	——— ——— Calicoetsche.		
44	——— ——— Tutecorynsche.		
45	——— zilvere Nagapatnamsche, 16 een Pagood.		
45	——— ——— Cochimsche.		
45	——— ——— Cananoorsche.		
47	Goud syn van 24 caraat.		
	Goude Moor, zie Ropy Indostansche.		
	Guinée Engelsch	5 : 13.	22 : —.
	Gulden.		
	Gemonegin, zilvere Japansche.		
	Gonda, 4 Cauris.		
76	Gapolie goude van Paleatchery.		

		Gewigt eng. azen.	Esfai car. grein.
3	Itsebu, goude oude van Japan . .	2 : 28.	13 : 8.
4	——— ——— nieuwe ——— . .	2 : 4.	15 : 9.
7	Itagama, zilvere Japansche, ook Schuit .	100 : 8.	5 : 11.
82	Istamballi, goude Turksche.		
5	Kotsubang goude van Japan . .	2 : 13.	20 : 4.
	Keizerdaalder	—:—.	10 : 15.
	Koan, 16 Ponnys.		
	Kipping (zie Pitjes.)		
8	Kodoma, zilvere Japansche, ook Boon. .	11 : 16.	5 : 6¼.
	Louisen (Fransche) . . .	2 : 7.	22 : 6.
	Lax, zilvere op Mocha.		
91	Laris, zilvere Maldivos.		
80	Masa, goude Atchinse.		
28	Mamoedie in Perzien, zilvere.		
23	Masa ⅛ Retty gewigt, 10½ een Ropy.		
37	Maas van Macasar goude.		
53	Medaille van 't Genootschap.		
54	——— de Prins.		
55	——— van der Parra.		
48	Munt, zilvere Coreasche.		
49	—— ——— Cambodiasche.		
50	—— ——— Quedasche.		
63	Munt (Leydsche nood-)		
65	——— (Zeeuwsche nood-)		
100	——— Talichery.		
6	Nandiogin . . zilvere Japansche . .	6 : 19.	11 : 28.
92	Naderi, zilvere van Ispahan.		
	Obang, Goude.		
40	Pagood, Goude oude Nagapatnamsche .	2 : 7.	20 : 8.
41	——— — ——— nieuwe ——— ——— .	2 : 8.	19 : 2⅔.
42	——— — ——— Tutecorynsche . .	2 : 7.	18 : 5½.
43	——— — — ——— Pertonovosche . .	2 : 7.	17 : 9.
38	Pagood, driebeeldige Engelsche (goude).	—:—.	20 : 8.

		Gewigt eng. azen.	Esfal car. grein
39	Pagood, goude Engelſche Star. . .	—: —.	19 : 2½.
78	—— —— Canarieſche.		
	—— —— Franſche Maan.		
79	—— —— Ikeris.		
83	Pardaus (zilvere Goaſche.)		
	Piſtool (Spaanſche) . .	4 : 14.	22 : 10.
	Payement zilver (zie Dubbeltjes.)		
	Pidang (zie Amandelen.)		
	Ponny, 20 Gondy.		
29	Paiſas, kopere Patnaſche en Souratſche, ook Baſaroekan van gegoote koper, met 's Compagnies merk; ook Boeſeroek.		
33	Peys, loode Souratſche, 64 een Ropy.		
9	Pitjes, Japanſche zilvere . . .	2 : 24.	8 : 22½
12	—— —— kopere.		
43	—— —— yzere.		
14	—— Chineeſche kopere.		
15	—— Palembangſche kopere.		
16	—— Cheribonſche loode.		
51	—— kopere Tonkinſche.		
	Quedaſche Munt, zilvere. Zie Munt.		
96	Reys kopere van Goa.		
	Ropy Zodiac, goude en zilvere.		
21	Ropy goude Bataviaſche 1765 .	2 : 19.	20 : —.
	—— —— — —— 1782 . .	2 : 19.	19 : —.
19	—— —— Indoſtanſche . . .	7 : 7.	23 : —.
77	—— —— Bombayſche . . .	7 : 6.	23 : 7.
60	—— —— Perziaanſche Hendi . .	7 : 2.	23 : 10.
61	—— —— —— —— Amodi . .	7 : 4.	23 : 3.
62	—— —— —— —— Karinkamſche	7 : 3.	—: —.
20	—— —— Napaalſche.		
17	—— zilvere Bataviaſche 1746 .	22 : 20.	11 : 15.
18	—— —— —— 1765 . .	8 : 16.	11 : 15.
56	—— —— —— 1782 . .	8 : 16.	10 : —.
22	—— —— Sicca Bengaalſche . .	7 : 18.	11 : 20.
22	—— —— Herſenne —— of oude Sicca.		

		Gewigt eng. azen.	Esfai car. grein.
69	Ropy zilvere Bengaalfche Arkat . .	—: —.	11: 5.
89	—— —— Arkats . . .	—: —.	11: 8.
	—— —— Cormandelfche . .	7: 18.	11: 6.
68	—— —— Souratfche . .	7: 18.	11: 8.
71	—— —— Perziaanfche . .	7: 20.	11: 15.
84	—— —— Goafche.		
87	—— —— Pondicherifche . .	—: —.	11: 13.
	—— —— Nadris . . .	7: 13.	11: 18.
85	—— —— Bombaifche . .	—: —.	11: 8.
86	—— —— Baſynſche . .	—: —.	11: 8.
88	—— —— Madraſche . .	—: —.	11: 8.
90	—— —— Maldivoſche.		
	—— —— Calatingaſche.		
	—— —— Napaelſche.		
70	—— —— Haidernaikſche.		
72	—— —— Patnaſe, Biljoen.		
25	—— —— Elahy, mengelmoes.		
67	—— —— en gedeeltens.		
52	Reaal, Spanſche vierkante . .	17: 16.	11: —.
52	—— —— ronde.		
52	—— —— Kopſtukken.		
	Ryder, Nederlandſche . .	6: 16.	22: 1.
24	Retty 8 in een maſſa gewigt.		
74	Ragia goude van Cochim.		
97	Raſie kopere van Masquetta.		
	Schuit (zie Itagama)		
	Schelling (zilvere) . .	—: —.	6: 23½
47	Silver (fyn).		
	Stuiver . . .	—: 6½.	6: 23.
81	Sirmabab goude Turkſche.		
94	Tanjas kopere van Goa.		
10	Tail (zilvere Chinaſche) . .	22: 8.	—: —.
11	— —— Japanſche . .	10: 5.	—: —.
36	Tical (— Siamſche) . .	9: 16.	11: 4.
73	Tare van Mallabaar.		
	Tonkinſe Munt (zie Munt) Pitje.		
95	Wintin kopere van Goa.		
	Zeni (zie Pitjes.)		

MANQUEERENDE.

Lax } van Mocha, zilvere.
Aroe }
Cruzaad, goude Portugeesche.
Dubbeltjes. }
Ducaton. . } Nederlandsche.
Duit. . . }
Gulden. . . }
Ryder. . . }
Guinée, Engelsche.
Louis, Fransche.
Gomonogin. } Japansche.
Obang. . . }
Pistool, Spaansche.
Ropy, goude, 1782.
Zodiac-Ropyen.
Maan-Pagood.

TWEEDE DEEL.

GEWIGTEN EN MAATEN.

In de verhandeling over de Gewigten en Maaten, zullenwe eerst handelen over de ongelykheid der zelve, en haare intrinsicque waarde toetsen aan de oncen.

In de tweede plaats de geene aanhaalen, die by de Compagnie in gebruik zyn.

En dan die, welke onder Particulieren cours hebben.

EERSTE HOOFTDEEL.

Dezelve onder elkander vergeleeken.

Het gewigt van Goud is een mark van 24 caraat, ieder van 12 grein; en van Zilver 12 penningen, ieder van 24 grein; dus is een Esai mark altoos 288 greinen, en ieder grein 16 kleentjes.

Daar

Daar en tegen heeft het Munt-Gewigt
1 pond, doende 2 mark of 12 lood.
1 mark . . . 8 once . . 5120 azen.
1 once . . . 20 engels . 640 —
1 engels . . 4 fierling . 32 —
1 troisken . . 2 deursken . 8 —
1 deursken . . 2 azen.

Trois-Gewigt. Een Centenaar, 100 pond.
Een pond, 2 mark, 16 oncen, 32 lood.
Een once, 20 engelschen.
Een engels, 32 azen.

Gewigten. Hollandsch Trois-gewigt, van 4 mark tot $\frac{1}{16}$ lood.

Batavia's Reaal gewigt, van 64 reaal tot $\frac{1}{32}$ reaal.

Chinaas Tail gewigt,
't Catje is 16 Tail.
Een Tail, 10 Maas.
Een Maas, 10 Condryns of Zaga, waar van 3 een vier-en-twintigste reaal of 72 een reaal fyn.

Japans Tail gewigt.
Een Catje is 16 tail.
Een tail is 10 maas.
Een maas 10 condryns, doch zeer verschillende in zwaarte met de Chinasche.

Een

Een Hollandsch Goud-Gewigt, verdeeld in 8 lood.

4 ——
2 ——
1 ——
½ —— of 5 engels.
¼ —— — 2½ ——
⅛ —— — 1¼ ——
1/16 —— — ⅝ ——

Een Doos, waar in 4 engels.

3 ——
2 ——
1 ——
½ ——
6 azen
5 ——
4 ——
3 ——
2 ——
1 ——

Een Munt-Gewigt van Louiſen, Ducaten, Gunées, enz.

Een Juweel-Gewigt van 400 tot 1/100 caraat.

Apothecars Gewigt.

℥. once, 8 Drachma.
℥ℇ. half once, 4 Drachma.

℥.

3. Drachma, is 2 Scrupel.
E. Scrupel.
C. halve Scrupel.

Goude en Zivere Toets-Naalden.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Vergelyking met de Nederlandſche.

Scheeps-Vragt. Een Last word in 't gemeen genomen op 4000 ℔., en ſtaan by bevragting gelyk met de 2 Ton in Engeland en Vrankryk:

Een Kelder met 15 flesſen Drank . . .	weegt	110 ℔
Een Kast met 50 flesſen Rozewater . . .	——	100 —
Een vat Vleesch . . .	——	750 —
Een vat Spek . . .	——	470 —
Een vat Boter . . .	——	420 —
Een legger Drank . .	——	1400 —
Een aam —— . .	——	390 —
Een bottel Wyn. . .	——	4 —
Een vat Teer . . .	——	510 —
Een Chineeſche plank .	——	25 —
Een balk panjang Lima .	——	100 —
Een kist Nagelen . .	——	118 —
Een Kabeltouw van ſeven duim . . .	——	1150 —

Een

Een Reep lang 120, 8 voet 5 duim . .	weegt	750 ℔
Een Yzertros van 14 of Steng. . . .	——	600 —
Een zwaar Touw van 18 duim . . .	——	89?0 —
Een hoed Smeekolen . .	——	2370 —
Een last Tarw 46 maten van 5 gantings . .	——	3166 —
Een —— —— aan de Kaap 18½ mudd. à 175 . .	——	3190 —
Kanon Metaal van 36 .	——	6500 —
— 24 .	——	4500 —
— 18 .	——	3600 —
— 12 .	——	2400 —
— 8 .	——	1600 —
— 6 .	——	1200 —

Een Last 2000 pond. Ballast.

Een Last is 27 mudden van 4 schepels of 36 zak, ieder van 3 mudde; de verkoop geschied op een bepaald gewigt, welk de Verkoper verpligt is twee dagen in stand te houden. Koorn.

1 Zak Poolsche Rogge .	houd	116 à 124 ℔
1 — Pruisſche —— .	——	115 - 122 —
1 — Kaapſche —— .	——	127 - 128 —

1 Zak Poolſche Tarw' .	houd 120 à 130	℔
1 — Zeeuwſe —— .	—— 124- 130	—
1 — Kaapſche —— .	—— 138- 139	—
1 — Garst . . .	—— 84- 90	—

By verkoop in 't klein word een Scheepel nog verdeeld in 4 vierde vat van 8 Kop.

Alle Graanen worden verkogt tegens een zeeker getal Goud-Guldens van 28 ſtuivers per Last; alleenlyk Boekwyt, Erweten en Boonen tegens ponden Vlaams van 20 Schellingen.

Een Last Teer. *Een Last Teer*, is 13 Ton.

Een Last Haring. *Een Last Haring*, is 14 Ton, zoo als ze uit Zee komt ter verzending, en men koopt ze op 13 of 12 Ton.

Een Schip-pond. *Een Schippond* is 300 ℔. of 20 Lyſt-pond à 15 ℔: Hennip, Vlas, Touwwerk, en meer andere Goederen, worden by dit Gewigt verkogt.

Een Cen-tenaar. *Een Centenaar*, is 100 pond.

Een Centenaar te Londen, is vier Quarters van 28 ℔, welke 112 pond, ge-

gelyk ſtaan met 102½ pond te Amſterdam.

Een Honderd (Zout) is 404 maaten, die omtrent 7 Last uitmaaken; 25 mooy te St. Ubes, maaken 100 Zout te Amſterdam. Een Honderd.

Een Aam (Wynmaat) is 4 Ankers, 64 ſtoopen of 128 mengelen. Een Aam.

Een Anker, is 2 Stekan, 16 mengelen van 2 pinten of 8 musjes. Een Anker.

Een Oxhoofd behoord te houden 192 mengelen, doch houd het nooit. Een Oxhoofd.

Een Viertel (Brandewynmaat) is 6¼ mengelen, de verkoop geſchied by 30 Viertels. Een Viertel.

Een Aam (Olymaat) is 120 mengelen van 8 musjes. Een Aam.

Een Quarteel (Traanmaat) is 12 Stekan van 16 mengelen. Een Quarteel.

Een Smalton, is 96 mengelen. Een Smalton.

Een Ton Bier, is 128 mengelen. Een Ton Bier.

Een vierde deel. *Een vierdedeel* Hollandſche Boter is 80 ℔ netto; naar Indiën gaan agtendeelen van 40 ℔, men heeft ook zestienden of kinnetjes van 20 ℔.

De Bank te Amſterdam. *De Bank te Amſterdam*, neemt de Hollandſche goude Ducaten aan tegens *f* 355: 13: - 't mark., de Spaanſche ſtukken van Achten, ook de Mexicanen en Pilaren tegens *f* 22: 13: - 't mark.

Goud of Zilver in Baaren, word niet dan in buitengewoone omſtandigheeden aangenomen; de agio van het Bankgeld is gemeenlyk tuſſchen 4 en 5 per cento.

Aan de Kaap de Goede Hoop, word de Tarwe voor Nederland van de Boeren gekogt, by de Wagenvragt, tegens 18 Ryksdaalders.

Een Wagenvragt is 10 Zak, ieder van 1 mudde Amſterdamsch, en moetende weegen ten minſten 180 ℔.

DERDE HOOFTDEEL.

Notitie der Maaten en Gewigten, in gebruik voor 's Compagnies Goederen; als:

Ambon, Nagelen in Zakken, de Baar van 550 ℔ à Rds. 56: -. Moer-Nagelen in Zakken de 550 ℔ 28: -. Hartshoorn in Bosschen (*a*). Ambon.

Banda, Noote Muscaat kost 13 $\frac{5}{13}$ penning het pond. Foely by de Soekel van 170 ℔ de 6 ℔ 8 stuivers. Paerl d'Amour-Schulpen in kassen by 't pees (*b*). Banda.

Ternaten, Goud, 't Reaal van 20 Caraat 5 grein, à Ryksdaalders 10: - (*c*). Ternate.

Macassar, Slaven à 60 Ryksdaalders. Sapanhout Bimas à 50 stuivers de 125 ℔ (*d*). Macassar.

Ti-

(*a*) In de Memorie van Menage, 1 Mey 1753 en Resolutie 23 July 1753 pag. 2, en die van 9 Mey 1775 pag. 1.
(*b*) Dito 19 en dito pag. 2.
(*c*) Dito pag. 28. pag. 2.
(*d*) Pag. 26 en pag. 3.

Timor. *Timor*, Wasch by 't Picol 16⅔ Ducaton. Sandelhout (*e*).

Sumatras West-Kust. *Sumatra's Wes-Kust*, Goud van 20 Caraat à 18 Ryksdaalders. Peper à 6 Ryksdaalders de 138 ℔. Campher Baros. Benjuin (*f*).

Siam. *Siam*, Goud *f* 22: -. de Tical van 22 Caraat gehalte. Sapanhout à *f* 2 10. de 100 ℔. Elephants-Tanden van 30 ℔, het pond *f* 1: 13: - (*g*).

Java. *Java*, Ryst gecontracteerde à 3400 ℔ de Coyang *f* 29: 14: -. Catjang de Coyang 3400, ℔ Contingent *f* 49: 10: -. Poeder-Suiker in Canasser met 30 ℔ tarra, 't Picol à *f* 6: 8: 11. Indigo in Kisten, 't Picol *f* 165: —: -. Peper zwarte de 125 ℔ *f* 13: 17½. Lange Peper by 't Picol in Zakken *f* 11: 17: 10. Staart Peper by 't Picol in Zakken *f* 11: 17: 10. Cardamom Java in Kasten, de 100 ℔ *f* 50: —: -. Mostert, 't Picol *f* 24: 15: -. Aard-Oly, de Kan *f* —: 4: 15. Zout by 't Last van 58 maten à 75 ℔ *f* 14: —: -. Klapper-Oly in Ba-

(*e*) Pag 44 en pag. 3.
(*f*) Dito pag. 46 en pag. 3.
(*g*) Dito pag. 53 en pag. 3.

Balies Contingent, de Kan à *f* 3: 11: ½. Catoene Gaaren in Baalen, by 't Picol *f* 89: 10: 8. Tammaryn in Balies by 't Picol voor Ryksdaalders 4: -. Coriander de 100 ℔ *f* 1: 10: -. Casſia Fiſtula de 100 ℔ *f* 30: —: -. Houtwerken na de grootte (*h*).

Cheribon, Coffy de 125 ℔ à 2 7/10 Ducaton 't Picol. Suiker à 2 1/10 Ducaton 't Picol. Arreek à 2 5/10 Ducaton 't Picol (*i*). Cheribon.

Bantam, Peper by de Baar van 375 ℔ à 15 Spaanſche Reaalen. Capok in Zakken, Ryksdaalders 2¾ 't Picol (*k*). Bantam.

Palembang, Tin in Schuiten, by 't Picol van 125 ℔ à 10 Spaanſche Reaalen. Cajang-Matten, 't 100 *f* 4: 1: -. Peper 't Picol 125 ℔ à 8 Spaanſche Reaalen. Drakebloed 28 Spaanſche Reaalen de Picol van 125 ℔ (*l*). Palembang.

Banjer, Peper by 't Picol à *f* 16: 5: 5¾. Banjer.

Dia-

(*h*) In de Memorie van 1755. pag. 5.
(*i*) Dito pag. 29.
(*k*) Dito pag. 33.
(*l*) Dito pag. 37.

Diamanten, 't Caraat van *f* 14: tot *f* 82: - (*m*).

Malacca. *Malacca*, Tin aan Zeugen, kostende de Baar van 32 ℔ *f* 86: 8: -. Tin in Inktkookers, de Baar van 34 ℔, 't Picol *f* 91: 16 -. Sago in Kisten. Geele Aarde (*n*).

China. *China*, Porcelynen in Kasſen. Drogeryen. Stoffen. Nankingslinnen in Kasſen (*o*).

Japan. *Japan*, Staafkoper in Kisjes de 100 ℔ Th. 15. Campher in Balies, de 100 ℔ Th. 23 (*p*).

Ceylon. *Ceylon*, Caneel in Baalen, bruto 94 netto 80 ℔, koſt de Baal Ryksdaalders 10: 7: -, en aan de Manillaſche Kooplieden verkogt voor Ryksdaalders 216: 32: -. Cayer by de Bos van 24 ℔. Salempoeris grof gebleekt, lang 22, breed 1½. enz. (*q*)

Ben-

(*m*) Dito pag. 41.
(*n*) Dito pag 45.
(*o*) Dito pag. 53.
(*p*) Dito pag 61.
(*q*) Dito pag. 65.

Bengalen, Salpeter in Zakken à *f* 7: 16 de 100 ℔. Amphioen in Kisten à 150 ℔. netto à *f* 390 de 100 ℔ ieder. Gerasse lang 36, breed 2¼, 't Pak 80 ps. Goenies *f* 23: 3: 4 de 100 ps. Pakgaaren de 100 ℔. *f* 24: 14: 8. Zyde Stoffen. Chitzen (*r*). Bengalen.

Mallebaar, Perzische Zwavel-Aarde, *f* 11: - de 100 ℔. Zwarte Peper, 5 stuivers 't ℔. Roode Perziaansche Aarde (*s*). Mallebaar.

Cormandel, Rogge-Vellen, 't Pak à 300 ps. Lywaten, Guinées gemeen ruuw lang, 50 elle 1 1/16 't Pak à 40 ps. Guinées, bruin blaauw, lang 50 el 1½ 't Pak à 40 heele of 80 halve. Salempoeris fyn gebleekt, lang 32, breed 2¼ Cob. 't Pak van 100 ps. Salempoeris gemeen, 't Pak van 80 ps Baftaas gemeen gebleekt, lang 33 breed 2¼ Cob. 't Pak à 80 ps. Parcallen fyn gebleekt, lang 16, breed 2½ Cob., 't Pak à 200 ps. Parcallen gemeen, 't Pak van 160 ps. Moeris gebleekt, 14 Caal, lang 18, breed 2¼, 't Pak van 100 ps. Gingan Casfa Chela, lang 21, breed 2¼ Caal, 't pak van 100 ps. Gingan Drongan, Cormandel.

(*r*) Dito pag. 93.
(*s*) Dito pag. 137.

gan, lang 16, breed 2 Caal, 't Pak 100 ps. Zeyldoek ruuw, lang 36, breed 1½ Caal, 't Pak 50 pees.

De Namen der Lywaten op Bengalen, Cormandel, d'Overwal van Ceylon of Kust Madura, Mallebaar en Souratte.

De Lywaten worden in de volgende ſoorten onderſcheiden; als:

I. Gewee-ven of Toenan van witte Ca-toen.

Guinées, word weder van 8- à 24 Caal onderſcheiden.

Moeris . . . . van 14 tot 24 Caal
Secruton.
Bafta.
Gingan.
Keeper.
Parcallen.
Salempoeris.
Otizaal.
Solagesjes.
Betilje.
Caſſa.
Doerias.
Tjangan.
Vlaggedoek.
Gerasſe.
Tjerindaan.
Malmole.

Nam-

Namsoek.
Chelas.
Cambayen.
Photas.
Gingan.
Roemaals.
Neusdoeken.

II. Geweeven van gecouleurde Catoen.

Chitzen op geheel Noord-Cormandel, Bengalen en Souratte.
Patolen.

III. Gedrukte op wit Lywaat.

Chitzen op Zuider-Cormandel.
Serasfen.
Tapies.
Spryen.
Rokken.

IV. Geschilderd op wit Lywaat.

Blaauw.
Rood.
Zwart.

V. Geverwd op wit Lywaat.

Armozyn.

VI. Geweeven Zyde.

Alegia.
Bodedaar.
Atlas.
Soesjes.

VII. Geweeven Zyde met Goud.

Sigtermans-Sayen.
Oetema.

VIII. Geweeven Zy-

Pa-

de en Catoen. Patola.
Moga.

IX. Genaaid met Goud. Badela.
Tjerindaan.

Souratta. Bafta zwarte breede, lang 23, breed $1\frac{7}{16}$ enz., ieder Pak 50 Pees. Niquaniassen, lang $13\frac{1}{4}$, breed $1\frac{1}{4}$ enz., 100 ps. 't Pak. Deekens, lang 4, breed $2\frac{1}{4}$ enz., 40 pees 't Pak. Vlaggedoek, lang 20, breed $1\frac{7}{12}$ enz., 100 Pees 't Pak. Patolen (*t*).

Perziën. *Perziën*, Cachou in Kisten, *f* 42: 6: - de 100 ℔. Etter van Rozen, *f* 4: 2: - de Tholen. Zegel-Lak in Mandjes, *f* 360: de 100 ℔. Galnoten in Baalen, *f* 48: de 100 ℔. Gum Arabicum in Kasſen, *f* 48: de 100 ℔. Zeep in Kisten, *f* 10: 10: - de 100 ℔. Roozewater in Kasjes van 25 flesſen, *f* 360: de 100 flesſen (*u*).

Kaap. *Kaap*, Tarw' à *f* 120 't Last van 3200 ℔ (*v*).

Bata-

(*t*) Dito pag. 153.
(*u*) Dito pag. 161.
(*v*) Dito pag. 165.

Batavia, word ingekogt
Koffyboonen, 't Picol 6 Ryksdaalders.
Catoene Gaaren.
Indigo.

Peper Palembang .	6	Ryksd.	't Picol.
Sapanhout Siams .	2½	——	——
Tin Bancas . .	15	——	——
Gembêr geconfyte .	32½	——	——
Zuiker-Kandy . .	7¾	——	——
Zuiker-Poeder .	4½	——	——

Notitie der Maaten en Gewigten, die in Indiën in gebruik zyn.

Batavia heeft de Coyang, Last, Kan, Legger, Aam, Kit, Gantang, Tjayang, Takkar, Laxa, Tombak, Pantjar, Vaam, El, Pond, Picol, Catti, Goud-Gewigt, Juweel-Gewigt, Tail-Gewigt, Broodbakkers-Gewigt, Bak, Hoed, Vorm, enz. Batavia.

Amboina, Baar, Barotti, Gantang, Coyang en Picol. Amboina.

Banda, Picol, Soekel, Baar, Coyang en Catty. Banda.

Ternaten, Last, Coyang, Bamboes, Gantang, El, Kan, Roede, Picol, Kabaan, Barotti en Goud-Gewigt. Ternaten.

Ma-

Macasfar. *Macasfar*, Coyang, Last, Gantang, Kan, El en Picol.

Banjer. *Banjer*, Goud-Gewigt en Gantang.

Timor. *Timor*, Baar, Coyang.

Palembang. *Palembang*, Baly, Gantang, Goe'ak, Picol, Catty, Goud-Gewigt.

China. *China*, Tail, Picol, Catti en Goud-Gewigt.

Japan. *Japan*, Itje, Picol en Goud-Gewigt.

Malacca. *Malacca*, Coyang, Gantang, Picol, Parra, Last, Kit, Kan, Roede, Voet, Elle, Goud-Gewigt, Baar, Kips, Bidoor, Koker en Canasfer.

Sumatra's West-Kust. *Sumatras West-Kust*, Baar, Coyang, Catje en Goud-Gewigt.

Bengalen. *Bengalen*, Maon, Ceer, Goud- Juweel- en Paarl-Gewigt, Ges, Cobido, Pak, Marado.

Cormandel. *Cormandel*, Baar, Candyl, Cantalium, Amonam, Maon, Ceer, Coyang, Parra,

ra, Cobido, Ges, Goud- en Juweel-Gewigt.

Ceylon, Baar, Amonam, Coyang, Parra, Cobido, Pot, Pak, Anam, Catty. Ceylon.

Mallabaar, Pond, Parra, Modit en Coyang. Mallabaar.

Souratte, Candyl, Maon, Ceer, Jard, Ges, Goud- Juweel- en Paarl-Gewigt, Phorra, Palie, Baar en Frazilla. Souratte.

Kaap de Goede Hoop, Last, Aam. Kaap de Goede Hoop.

Java, Coyang, Picol, Catje, Gantang, Takkar, Kan, Vaam. Java.

Cheribon, Coyang, Kan, Gantang, Sanga, Tjajang, Roede, Voet, Pond, Picol en Catje. Cheribon.

Bantam, Coyang, Gantang, Picol, Catje, Baar en Goelak. Bantam.

VIER-

VIERDE HOOFTDEEL.

GEWIGTEN EN MAATEN.

Aam. *Aam*, is een Vat, dat in twee halve verdeeld word, en 6 Aam doen een voeder wyn; by de Edele Compagnie houd een Aam, diep 22 duim, 102⅔ kan van 2 pintjes, uit Nederland komende; doch word in de Dispens ontfangen voor 97 kan, en weder verſtrekt voor 90 kan van 10 musjes ieder; en onder Particulieren by verkoop, item aan de Kaap de Goede Hoop op 97 kan gereekend.

Amonam. *Amonam*, Areek is op Ceylon en Cormandel 20000 ps. Areeks-Nooten.

Annam. *Annam*, is op Ceylon 240 pond pady.

Baal. *Baal*, een Baal Coffy van Batavia na Nederland gezonden wordende, weegt 250 ℔ netto.

Een

Een Baal Peper word by de Compagnie in Nederland verkogt voor 440 ℔.

Een Baal Caneel voor Nederland op Ceylon afgepakt, weegt 80 ℔ netto, 94 ℔ bruto.

Baar of Bhaar, is op Malacca een gewigt van 3 Picol, 300 Catjes of 375. ℔. Baar of Bhaar.

Een Baar Peper in India is 375 pond.

Een Baar Tin op de Maleydſche Plaatzen by Malacca, is 240 Tampangs of Kokers, 120 Bedoors of 8 Kips, zynde een Koker omtrent een Catje, dus een Baar Tin 300 ℔ Hollandsch.

Een Baar te Mocha is 15 Frazilla of 405 pond Hollandsch.

Op Bantam en Lampong is een Baar Peper 200 Goelak, of 375 pond, doch op Lampong, Toulang, Bauang en Poeti, is de Baar, die 375 ℔ weegt, verdeeld in 250 Goelak.

Op Ambon is een Baar Nagelen 50 ℔ Barotti of 550 pond.

Op Banda is een Baar 100 Catjes Banda, van omtrent 5¼ ℔ of 571½ ℔.

Ook heeft men Baaren in de Moluccos van 200 Catjes, ieder van 3¼ ℔ of 625 ponden.

Op de West-Kust is een Baar Peper 220 Catjes Maleydsch van 1¾ ℔ of 330 Catjes China van 1¼ ℔, dus 412½ pond.

Op Cormandel en Ceylon, is een Baar of Candyl 480 pond, of twee Cantalium.

Op Timor is een Baar Sandelhout, &c. 5 Picols of 500 Catjes China, zynde 625 pond

Bak. *Bak*, Maat van de Coraalsteenen en Scheeps-Ballast in India, zynde 12 voet in 't vierkant, en 6 voet hoog.

Baly. *Baly*, algemeene naam van de Maat, waar mede de Graanen gemeeten worden, doch op Palembang in 't byzonder, is de Ryst-Baly van 60 Catjes, zynde 80 Balies een Coyang van 6000 ℔ Hollandsch.

Bam-

Bamboes, is een Ternataanſche Ryst- en Zout-Maat van $1\frac{1}{2}$ pond. Bamboes.

Op Sumatra, Ryst-Maat van $7\frac{1}{2}$ pond, en een Oly-Maat van 3 kan.

Barotti, is op Ternaten een Gewigt van 11 pond. Barotti.

Bidoor, is op Malacca 2 Kokers, (zie Baar) Bidoor.

Bos, Een Boskayer weegt 24 pond. Bos.

Boschmaat, (zie Roede) Boschmaat.

Brood-Gewigt, is op Batavia geregu- leerd op de Nederlandſche voet, moe- tende weegen $\frac{11}{16}$ pond, en met zyn wa- terlood $\frac{25}{32}$ pond trois. Brood-Gewigt.

Caal, daar de fynheid van het Lywaat na gereekend wordt; ieder Caal is 240 draaden. Caal.

Canasſer, is by de Compagnie 3 Picols of 375 ℔ trois doende op Malacca 30 ℔ tarra. Canasſer.

Candyl, is op Souratte een Gewigt van Candyl.

20 Maon ketsja van 40 dubbelde Ceeren, of 10 Maon pakka, van 80 enkelde Ceeren, dus is een Candyl 697 pond trois.

Op Herria is een Candyl 7 Maon ketsja, of 241½ pond.

Op Bombay is de Candyl 20 Maon, of 703⅛ ℔, ook 10 Pherra.

Op Bazyn 20 Maon ketsja of 10 maon Pakka.

Op Kets en Hallaar 20 Maon of 560 ℔.

Op Cormandel en Ceylon is een Candyl of Baar 2 Cantalium, of 480 pond.

Een Candyl-Nely op Cormandel is 20 Maaten, en 3 Candyl 5 Perra.

Cantalium, is op Cormandel een gewigt van 240 ponden.

Canta-lium.

Casje, twee Tail.

Casje.

Catje, is altyd een gewigt van $\frac{1}{100}$ Picol, doch is zeer verschillend, zynde een Catje China 1¼ ℔ op Batavia, Malacca, Bantam en Java, in gebruik, zynde verdeeld

Catje.

deeld in 16 Tail, en doende 100 Catjes een Picol China of 125 pond.

Op Ambon is een Catje $1\frac{1}{7}$ ℔, dus een Picol 120 ℔.

Een Catje Banda, is $4\frac{1}{2}$ Catje Chinees of $5\frac{1}{8}$ ℔.

In de Moluccos heeft men ook Catjes, van $3\frac{1}{8}$ ℔.

Een Catje Maleydsch op de West-Kust is $1\frac{7}{8}$ ℔, doch een Catje Baros 3 ℔. Zie verder Baar en Picol.

Ook is een Catje Zyde op Ceylon 20 Streng.

Ceer, is in Hougli een gewigt van $\frac{1}{40}$ Maon en heeft 8 Pa een Ceer, weegende een Ceer Catta $1\frac{7}{10}$ ℔; een Ceer Bazaar $1\frac{9}{10}$ ℔, een Ceer Pakka $1\frac{17}{40}$ ℔, ook is die Ceer 16 Sjatak. Ceer.

Op Souratte is een Ceer Ketsja of enkelde $\frac{69}{80}$, en een Ceer Pakka of dubbelde $\frac{29}{40}$ ℔, doende 100 enkelde of 50 dubbelde Ceeren $86\frac{1}{4}$ ℔ Hollandsch.

Op Cormandel is de Ceer $1\frac{7}{10}$ ℔ voor

grove Waaren, en $\frac{1}{7}$ ℔, voor Speceryen.

Chioup. *Chioup*, is op Malacca een gewigt van $1\frac{1}{3}$ pond.

Cobido. *Cobido*, is op Malacca $1\frac{1}{7}$ in een Hollandſche El, de drie doen 2 Ellen.

Op Hougly 1 voet, 5 duim Rhynlandsch.

Op Casſimbazaar $\frac{4}{7}$ Elle Hollandsch of $13\frac{1}{3}$ puntos.

De-Bazaar Cobido op Casſimbazaar is $\frac{4}{7}$ Elle Hollandsch, of $11\frac{1}{7}$ Puntos.

Te Denderayapour is dezelve 16 duim Rhynlandsch.

Op Cormandel en Ceylon, zyn 3 Cobido 2 Elle Hollandsch, dus een Cobido $\frac{4}{7}$ El Hollandsch.

Con-dryn. (zie Tail)

Cos. (zie Ges)

Coyang. *Coyang*, Ryst Gewigt van verſchillende zwaartte, loop.nde by 's Compagnies Boe-

Boeken by ontfangst op Java voor 3500 ℔ trois; dezelve word aldaar in de Schepen afgeſcheept voor 3400 ℔, op Batavia uitgeleeverd voor 3300 ℔, door de Adminiſtrateurs aldaar weder na de Buiten Comptoiren afgeſcheept voor 3200 ℔, en op de Buiten-Comptoiren uitgeleverd voor 3100 ℔; zoo dat de Coyang Ryst by de Compagnie op de Buiten-Comptoiren gereekend word op 3000 ℔ trois, namentlyk, die haar Ryst op Batavia ontfangen, als Ternaten, Ambon, Banda, Malacca, Timor, de Kaap, Ceylon, Cormandel, West-Kust, enz. echter met verſchillende bereekening; want op Cormandel doen 80 Parra van 37½ ℔ een Coyang van 3000 ℔; op Ceylon 75 parra van 40 ℔, een Coyang van 3000 ℔; op de West-Kust, doet een Coyang 1½ Land, 40 Maaten of 800 Souratta, ieder van 3¾ ℔, zynde 3000 pond.

Op Ambon doen 666⅔ Gantang van 4½ ℔, een Coyang van 3000 pond; op Jamby 1000 Gantangs van 3 ℔, een Coyang van 3000 ℔.

Doch een Coyang Ryst word onder den Inlander en Particulieren op Batavia

gereekend op 27 Picol of 3375 ponden.

Op Palembang op 6000 pond, op Jamby 800 Gantangs van 3 pond, of 2400 ponden.

Op Malacca doet dezelve 800 Gantangs, 80 Maaten van 60 pond, of 4800 pond, en by gewigt 40 Picols, of 5000 pond, ook 120 Parras van 40 pond.

Doch een Coyang Catjang met dezelve Maat gemeeten, houd dit gewigt niet, maar 4600 pond.

Op Java houd dezelve 28 Picols of 3500 pond.

Op Sourabaya, 3750 pond.

Op Cheribon, 3500 pond.

Op Bantam 200 Gantangs, ieder à 8 Bamboesen; ieder Bamboes twee Klapperdoppen van twee Catjes, dus een Coyang 8000 pond Hollandsch.

Coyang. *Coyang*, Zout-Maat, houdende by de Compagnie op Rembang 58 Maaten van 75 pond of 4350 pond. Doch

Doch op Sourabaya 40 Maaten van een Picol of 125 pond, zynde 5000 pond.

Op Bantam 27 Picols of 3375 pond.

Op Banda 40 Maaten van 75 pond of 3000 pond.

Op de West-Kust 50 Maaten van 16 Saucatta.

Doch op Baros 450 Saucatta. En

Op Cormandel 1120 Maaten, waar van 14 een Parra maaken; dus is een Coyang Zout 80 Parra.

Doeſon, Ambonſche Nagel-Tuin van 100 Boomen, volgens de bepaaling in 1776. Doeſon.

El, is een Nederlandſche maat van $26\frac{1}{2}$ duim Amſterdamsch, of 27 duim Rhynlandsch, zynde op Malacca $1\frac{1}{2}$ Cobido. El.

De Engelſche Elle of Yard is $1\frac{1}{3}$ enz. Hollands, en de Franſche El of aune $1\frac{7}{11\,12}$ Hollands.

Frazilla. *Frazilla*, Is tot Mocha $\frac{1}{27}$ Baar of 27 pond.

Gantang. *Gantang*, Ryst-Maat, doende op Batavia $13\frac{1}{3}$ pond, of 230 op een Last van $3066\frac{2}{3}$ pond.

Op Macasſar onder den Inlander is een Gantang $7\frac{1}{3}$ pond, doende 400 een Last van $3066\frac{2}{3}$ pond; doch by de vertiending van de Compagnie aldaar, doen dezelve $11\frac{1}{3}$ pond, om de overmaat te vinden.

Op Palembang doet een Gantang 6 Catjes, en 800 Catjes een Coyang van 6000 pond.

Op Malacca 4 Chioepen of 6 pond, en in natte Waaren $2\frac{1}{2}$ kan.

Op Ambon is een Gantang $4\frac{1}{2}$ pond.

Op Jamby 3 pond, en

Op Banjermaſſing is een Gantang Peper 16 Catjes, of 20 pond.

Ges of Cos. *Ges of Cos*, Lengte-Maat, zer verſcheiden, doende op Hougly $1\frac{5}{16}$ el Hollandsch of 2 voet 10 duim Rhynlandsch.

In

In Patna $1\frac{1}{2}$ el Hollandsch.

Doch de Ges-Alcatif, daar de Tapyten mede gemeeten worden, $1\frac{1}{72}$ el vierkant.

Op Bombay $1\frac{1}{7}$ Ges Sourats.

Op Souratta $1\frac{4}{770}$ el Hollandsch, ook 24 Tesso, doch de Bazaar Ges $\frac{1}{700}$ el Hollandsch.

Te Decca zyn 'er drie soort Ges, Siccandria van $1\frac{1}{4}$ Cobido, Ges Bazarie van $2\frac{1}{4}$ Cobido, en Ges Koetica, van $2\frac{1}{2}$ Cobido.

Te Brootchia is dezelve $\frac{1}{2}\frac{42}{770}$ el Hollansch, doch de Bazaar Ges $\frac{1}{7}\frac{27}{00}$; te Amadabath $\frac{1}{7}\frac{26}{00}$ el Hollandsch.

Ges in 't Ryk Hallaar, is een Tesoykleinder als die van Souratte, dus 1000 ellen in de Ryken Kets en Hallaar, 962 el Hollandsch.

Ges Mocha is $\frac{1}{11}$ der Souratsche, of 22 $\frac{1}{16}\frac{4}{27}$ duim Hollandsch.

Ges op Cormandel $1\frac{1}{16}$ Hollandsch.

Goe-

Goelak. *Goelak*, Peper-Gewigt, waar by de Koning de Peper van zyn Onderdaanen ontfangt, is op Palembang 1¼ Catje, dus 1000 Goelaks 1250 catjes, of 12½ Picol Palembang, ook 1562½ pond Hollandsch.

Op Bantam en Lampong, doen 200 Goelaks 8 Picols, of 375 pond Peper.

Goud- en Zilver-Gewigt. *Goud- en Zilver-Gewigt*, word by de Compagnie overal gereekent met een pond trois, zynde 2 mark, een mark 8 oncen, een once 20 engels, een engels 32 azen; dus is 10 engels een lood of $\frac{1}{32}$ pond, dat vervolgens na 't mark fyn gereduceert word na 't gehalte; doch onder den Inlander word het zelve op verſcheide wyze verdeelt.

Op Batavia heeft 1 pond 2 mark, 1 mark 9 reaalen, 1 reaal 48 ſtuivers zwaarte.

Op Palembang is een Tail 2¼ Reaal, en 10 Tail een Catje.

Op Malacca is een Catje Goud 20 Tail of 34 reaal, dan wel 3⅗ mark, een mark 5⅝ Tail, of 9 Reaal.

Een

Een Tail 16 Maas, een Maas 4 Coubangs, een Coubang 2 Boesoes; een Mat $2\frac{2}{5}$ caraat, weegende een tail 4 Ropyen.

Op Bengalen is een Thola Pakka 12 Masfa of 1 Ropy, zynde $2\frac{3}{4}$ Anas Sicca zwaar $2\frac{1}{4}$; Thola Pakka is een once Hollandsch schaars.

Een Masfa is 8 Retty, een Retty 4 Nely, een Nely de zwaarte van een Ryst-Korl in de bast.

Een Thola Katja is 't gewigt van een Sicca Ropy, of 10 Maas 2 Retty; dus is een Masfa $23\frac{1}{2}\frac{1}{3}$ aas, een Retty 3 azen, en een Nely $\frac{3}{4}$ aas.

De Thola word daar gebruikt voor Goud en Zilver; voor 't Goud weegt dezelve zoo veel als de goede Sicca Ropy, zynde 7 engels, $3\frac{1}{2}$ aas; voor 't Zilver zoo veel als de Zilvere Sicca Ropy, zynde 7 engels $18\frac{3}{4}$ aas.

Op Patna weegt een mark $21\frac{1}{4}$ Sicca Kopy.

Op Cormandel 72 Pagoden.

Op

Op Souratte is een Ceer ketsja 35 Thola, de Thola 32 Waal of 12 Masſa, dus een Masſa 2¾ Waal of 8 Retty, en een Retty 4 Nely, ook 24 Thola een once Hollandsch, dus een Ceer ketsja 14 oncen.

Op Brootchia, is de Ceer 36 Thola, 22 Waal, dus $\frac{1}{16}$ zwaarder als te Souratte.

Op Bombay maaken 6 Sjouws een Grein, 2½ grein een Waal, 40 Waal een Thola, dus 32 Thola of 40 Waal, 12 once trois.

Op Mocha doet een Wakeya 10 Caflaas, zynde een once 18¼ aas, of 1$\frac{1}{32}$ once, en een Cafla 16 Crats, dus is een mark 7 Wakeya, 7 Caflaas en 12 Crats.

Op Bantam is een Tail 2½ Reaal.

Op Timor is een Tail 10 Maas, een Maas 10 Condryn, en een Tail is 1$\frac{5}{7}$ Reaal Bataviaas.

Op Ternaten word het Goud van 20 caraat aan de Compagnie geleverd voor Ryksdaalders 10 het reaal.

Op de West-Kust is een Tail 16 Maas, een

een Maas $6\frac{1}{4}$ Condryn Japans; ook houd een Tail 700 Rachims of ronde Boontjes, waar mede het Goud in 't klein gewogen word, dus is een Tail $1\frac{7}{16}$ Reaal Batavia's, doch volgens nadere opgaaf 6 Tail is 9 Reaal net, en een Tail Hoofd-Goud van $21\frac{1}{2}$ caraat gehalte, kost 20 Spaansch à 60 ſtuivers, of Ryksdaalders 25:, dat is *f* 49 : 10 : Nederlandsch geld, of Ryksdaalders 18: 29 het reaal fyn, doch in ſtaven geſmolten zynde $25\frac{1}{4}$ Ryksdaalders: het zelve word de Compagnie aangereekent à *f* 375 Nederlandsch, en de winst op Lywaten gebragt.

Op Borneo te Pontiana weegt een tail twee Spaanſche Matten, dat is $\frac{1}{17}$ minder als 2 twee Reaalen Batavia's, zynde het Goud van gehalte van $19\frac{1}{2}$ caraat: de Tail van dit gehalte kost 22 Keizerdaalders, of Ryksdaalders $27\frac{1}{2}$, dat is $13\frac{3}{4}$ het reaal, en het reaal Spaanſch Ryksdaalders $16\frac{1}{2}$.

Op Japan is een Catje 16 Tail, een Tail 10 Maas, een Maas 10 Condryn, en 73 Condryn doen een Reaal Batavia's, dus is een Condryn $\frac{1}{4}$ engelsch of 8 azen.

Op

Op Macasſar, Jamby en Banjer, is een Tail 16 Maas, van welke 11 een Reaal in gewigt doen.

Op Ambon is een Catty 20 Tail Ceram, een Tail 16 Maas, en een Maas 4 Coubangs.

In China is een Catty 16 Tail, een Tail 10 Maas, een Maas 10 Condryns, zynde roode Boontjes, Zaga, Jimbang, en in Hollandsch gewigt 22 $\frac{1}{17}$ engels, dus is een Tail 100 Boontjes, doch een Reaal Batavia's 72 Boontjes of 8 Pagoden.

De Japanſche Tail is 10 Maas, en een Maas 10 Condryns, maar van een geheel andere zwaartte, en een Tail is 25 engels.

Graan. *Graan-Gewigt* (zie Last).

Harria. *Harria*, is in Souratte 2 Maon Ketsja, of 241 $\frac{1}{2}$ pond Hollandsch.

Hoed. *Hoed*, Smeekolen-Maat, houdende in Holland een $\frac{1}{2}$ last of 36 ſcheepels, alhier 25 maaten van 80 pond of 2000 ponden.

Hond. *Hond*, is in Zeeland een honderd vierkante roeden.

( ) *Ikjen*,

Ikjen, is in Japan 3 ellen Hollandsch. Ikjen.

Yard, of Engelsche El, is by den Inlander in gebruik te Souratte, en is lang $1\frac{1}{3}$ Ges. Yard.

Te Denderayapour doet dezelve $1\frac{1}{3}$ El Hollandsch.

Juweel-Gewigt, dat by de Edele Compagnie in gebruik is, is een pond trois van 2500 caraat, ieder caraat 4 grein hebbende. Juweel-Gewigt.

Op Hougly in Bengalen is $111\frac{1}{2}$ Pakka Retty 100 caraat, dus is een caraat $1\frac{33}{200}$ Retty.

Op Souratte is een Retty 20 masfa of 16 ana, en 100 Retty is 85 caraat Hollandsch, dus is een Retty $\frac{17}{20}$ caraat.

Een Wasfa is $\frac{5}{176}$ caraat, en een ana $\frac{5}{1760}$ grein.

Op Cormandel is een mangal $1\frac{3}{4}$ caraat.

Kabaan, is in Ternaten een gewigt van $95\frac{5}{11}$ pond Kyst. Kabaan.

Kan. *Kan*, een maat der natte Waaren, welke door geheel India by de Edele Compagnie gereekent word op 10 musjes, gaande 388 Kan op een Amſterdamſche Legger, 385 op een Zeeuwſche, en 360 op een Indiſche Legger, verder 130 Kan op een Pyp, 125 op een Oxhoofd, 100 op een Vat Bier, en 90 op een Aam.

Doch onder Particulieren op Batavia is een Kan maar 8 musjes, gelyk in Holland, en een Kan 2 pintjes, behalven de Stads Kan, daar de Herbergiers mede uitmeeten, die 11 musjes moet houden.

Stads Slaper is een Kan van 10 musjes, waar van 388 op een Legger.

Kalſies. *Kalſies*, Graan-Gewigt op Brootchia, zynde 16 maons van $36\frac{1}{4}$ pond ieder.

Kel. *Kel*, Rystmaat van Mocha van $4\frac{5}{16}$ pond, maakende de 40 Kel een Thoma.

Kibs. *Kibs*, is op Malacca 15 Bidoors Tin.

Kit. *Kit*, is een Compagnies natte Maat, houdende 10 Kan van 10 musjes ieder.

Kist. *Kist* Amfioen, in Bengalen 150 pond netto, hier 135 pond.

Ko-

Koker, is op Malacca een Catje Tin. Koker.

Laken, (een ſtuk) word by de Negotieboeken ingenomen na de aanrekening, gemeenlyk 50 Ellen. Laken.

Laſt, Graan-Maat: in Amſterdam worden de Graanen uitgemeeten met Lasten, houdende 27 mudde, en ieder mudde 4 Scheepels, waar van drie een Zak doen. Laſt.

Doch in India, en aan de Kaap de Goede Hoop, word de Tarwe uitgemeeten met Balies, houdende ieder 5 gantangs, doende 46 balies of 230 gantangs een Last Tarwe van verſchillende zwaartte, na dat ze versch of oud is.

De Ryst word onder Particulieren ook verkogt by het Laſt, zynde 230 gantangs ieder van $13\frac{1}{3}$ pond, zoo dat een Last Ryst houd $3066\frac{2}{3}$ pond, en veel verſchild van een Coyang, daar reeds van geſprooken is, wordende uitgemeeten met balies van 5 gantangs of $66\frac{2}{3}$ pond, 4 gantangs of $53\frac{1}{3}$ pond, van 3 gantangs of 40 pond, van 2 gantangs of $26\frac{2}{3}$ pond, en van 1 gantang of $13\frac{1}{3}$ pond, naar welgevallen.

Deze maat is in gebruik op Batavia, de Oost van India en Malacca, zie verder Coyang, zoo wel omtrent de Ryst, Cadjang, als Zout.

In Japan doet een Last Ryst 4200 ponden.

Laxa. *Laxa*, is 10000 ps. Metzelſteenen of Pannen op Batavia.

Legger. *Legger*, een Vat, houdende by de Edele Compagnie in Holland tot 409⅗ Kan; word op Batavia by aanbreng verantwoord tegen 388 Kan, en zoo weder na de Buiten-Comptoiren verzonden, doch by verſtrekking kunnen de Dispenziers volſtaan met 360 Kan van 10 musjes, en op de Buiten-Comptoiren met 350 Kan van 10 musjes.

De geëikte Legger houd 38 duim dwars gemeeten in de kim, en houd 388 Kan van 10 musjes.

Doch by de Particulieren verkoop, word dezelve gereekent op 388 Kan van 8 musjes, en een Legger Bataviaſche Arak is 4 Aam van 90 kan, of 360 Kan van 11 musjes.

In

In Hougly houd de Legger 18 à 19 Maon Arak.

Maas, (zie Tail.) Maas.

Maon, of Man, algemeen gewigt der Koopmanſchappen om de West van India, doch zeer verſchillend. Maon of Man.

Op Hougly zyn driederley ſoort, Maons, alle verdeelt in 40 Ceer, of 8 Paans-Ceeren.

De Maon katja, of Compagnies Maon, is 68 pond trois, de Maon bazaar 76 pond, en de Maon pakka 77 pond.

Op Casſimbazaar zyn 'er nog twee byzondere Maons, de Maon Tjitthur tot de Zyde-Handel, weegende 72 pond, en de munts-maon van 3200 Sicca Ropyen.

Op Patna zyn 'er vier ſoorten: voor 't gewigt van Graanen en Mineralen, is de Maon van 72½ pond; voor Speceryen en Verfſtoffen 76 pond; voor Nooten en Caneel 74½ pond, en voor Sandel- en Sappanhout 75 ponden.

Te Decca zyn 'er 5 ſoorten van Maons,

namentlyk van 3200, 3280, 3680, 2880, en 2400 Sicca Ropyen.

Te Souratte vind men 'er 7 ſoorten; te weeten de Maon pakka van 69 pond, de Maon ketsja van 40 enkelde Ceeren of $34\frac{1}{2}$ pond, voor de Mineralen de Maon van $40\frac{1}{4}$ ceeren of $34\frac{3}{32}$ ℔ voor Safraan.

De Maon van 41 Ceer of $35\frac{2}{40}$ voor Poederſuiker.
De —— —— 42 —— $36\frac{2}{40}$ pond voor Speceryen.
De —— —— $43\frac{1}{4}$ —— $37\frac{7}{32}$ —— —— Candyſuiker, en
De —— —— 44 —— $37\frac{1}{2}$ —— Gommen, Poetjoek, enz.

Op Brootchia is de Maon van 40 ceer gelyk à 42 Ceer Sourats, of $36\frac{9}{40}$ pond.

Ook gebruikt men op Brootchia Maons van 41 en 42 Ceer, voor Speceryen en Suiker, en van 44 Ceer voor 't Zout.

Te Cambait is de Maon $40\frac{1}{10}$ Ceer of $\frac{1}{10}$ Ceer zwaarder als te Souratte.

Te Amadabat is de Maon van 40 Ceer, gelyk aan die van 42 Ceer te Souratte, of $36\frac{1}{7}$ ponden.

Te Agra is de Maon van 54 enkelde Ceer Sourats, of $36\frac{1}{7}$ pond, doch de Indigo word uitgewogen met Maons van 40 Cee-

Ceeren, ieder à 30 peiſe zwaarte met de toegift van een ceer, dus 41 Ceeren.

Te Bombay is dezelve van 40 Ceer of $35\frac{5}{27}$ pond, doch de Engelſche Compagnies Maon is van 28 engels of $25\frac{25}{37}$ Hollandsche ponden.

De maon van Bazyn is 29 Ceer of 24 $\frac{19}{24}$ pond Hollandsch. — Die van Denderayapour van 40 ligte, of $26\frac{2}{3}$ Ceer Sourats, zynde $23\frac{1}{2}$ pond Hollandsch.

De Maon Tekels, is van 4 ſoorten.

Een van 48 ligte Ceeren, of 28 pond voor grove Waaren. Een van $49\frac{1}{7}$ Ceer, of 29 pond voor Speceryen. Een van $43\frac{1}{2}$ Ceer, of $25\frac{9}{24}$ pond voor Boter en Oly, en een van 52 ceer of $30\frac{1}{3}$ pond voor Cattoen. — doende $171\frac{3}{7}$ Ceer 100 ponden Hollandsch, of een pond $1\frac{5}{7}$ Ceer — Te Mocha is een Maon maar $2\frac{39}{112}$ pond Hollandsch. — Op Cormandel is de maon van grove Waaren 40 Ceer of 68 pond, doch voor Speceryen is de Maon 24 pond.

Mand, een mand Kalk houd 60 pond, op Batavia moeten de Kalkbranders 4 Mand.

geëikte maaten voor een Rykdaalder leeveren.

Marado. *Marado*, is op Bengalen vier Pees.

Masfa. *Masfa*, het gewigt van een fteentje, moetende een Sicca Ropy 10½ masfa weegen, een Masfa is drie Retty, een Retty drie korls Gort.

Mark-Gewigt. *Mark-Gewigt* (zie Goud-Gewigt) het zelve is verdeeld in 8 oncen, 16 lood, 160 engels, 2566 azen.

Een mark is 8 oncen, of 9 Reaalen, een Reaal 48 ftuivers.

Een once is 20 engels of 2 lood.

Een engels is 32 azen.

Mark.		Oncen.		Reaal.		Stuivers.		Engels.	Azen.
1	is	8	of	9	of				
½		4		4½					
¼		2		2¼					
⅛		1		1⅛					
1/16		½		9/16	of	27	of	10	of 320
1/32		¼		9/32		13½		5	160
1/64		⅛		9/64		6¾		2½	80
1/128		1/16		9/128		3⅜		1¼	40
1/256		1/32		9/256		1 11/16		⅞	20
1/512		1/64		9/512		27/64		7/16	10

Met-

Metzelſteenen, zyn op Batavia lang 10 duim, breed 5 duim, en dik 2½ duim. Metzelſteenen.

Modiet, Ryst- en Nely-Maat, op Cochim een pond, en de dubbelde 2 pond. Modiet.

Morgen, is zes hond of 600 vierkante Roeden, by voorbeeld: 30 roeden lang, 20 roeden breed, of een vierkant, waar van ieder zyde is 24⅓ roede. Morgen.

Oxhoofd, houd 125 Kan van 10 musjes. Oxhoofd.

Paal, is een quartier uur gaans, 1700 middelmatige pasſen. Paal.

Palie, Graan-Maat te Bombay, van 3 9/10 pond; Doch te Hallaar van 2¼ pond, en te Kets van een pond. Palie.

Pady-Gewigt, (zie Tjayang en Sanga.) Pady-Gewigt.

Paens-Ceer, is in Bengalen een Graan-Gewigt van 5 Ceeren, gaande agt op een Maon. Paens-Ceer.

Pantjar, is de Maat, waar mede de Inlander de Landeryen meet, doch zeer verſchillend van grootte. Pantjar.

Parra. *Parra*, Ryst-Maat van Ceylon, op Cochim houdende drie Gantangs, of 40 pond Hollands aan Ryst of Nely, zynde Ryst in de bolster.

Op Cormandel houd de Parra 37½ lb.

Kalk-Maat op Cochim, houdende 55 pond Hollands.

Zout-Maat op Cormandel, houdende 14 maaten.

Pak. *Pak*, In een Pak Lywaat word gereekent:

Ter Kuste Cormandel.

50 ps. Zeyldoek.
200 — Parcallen.
100 — Gingangs.
100 — Moeris.
160 — Chelasfen.
100 — Hamans.
80 — Baftas.
80 — Salempoeris.
100 — fyne dito.
100 — Bethiljes.
40 — Guinees gemeen ruuw.

Op

Op Bengalen.

160 ps. Armozynen op een Pak.

En op Ceylon.

300 ps. Rogge-Vellen.

Paerl-Gewigt, by de Edele Compagnie het zelve als 't Juweel-Gewigt, namentlyk: Paerl-Gewigt.

Een pond trois van 2500 Caraat, ieder Caraat 4 grein.

Op Hougly is 111½ Pakka Retty, 100 Caraat Hollands, dus een Caraat $1\frac{23}{100}$ Retty.

Op Souratte is een Tang 24 Retty of $20\frac{3}{7}$ Caraat, dus een Retty $\frac{17}{20}$ Caraat.

Een Tang is ook 330 Chouw, en een Chouw $\frac{240}{277}$ grein.

Een Chouw is ook 16 Ana, en een Ana $\frac{11}{100}$ grein.

Peper-Gewigt, zie Baar, Goelak, Picol en Gantang. Peper-Gewigt.

Pher-

Pherra. *Pherra*, is te Bombay 69 pond, of 20 Palies van $3\frac{9}{10}$ pond Hollands, tot het meeten van Graanen.

Picol. *Picol*, is altyd 100 Catjes, doch het Chineesche Catje is $1\frac{1}{4}$ pond, en dus een Chineesche Picol 125 pond, zynde in gebruik in Japan, China, Batavia, Java, Bantam, Ternaten, Macasſar en Malacca.

Op Ambon is een Catje $1\frac{1}{5}$ pond, dus een Picol 120 pond.

Op Banda is het Catje $5\frac{1}{5}$ pond.

In de Moluccos, $3\frac{1}{5}$ pond. En

Op Sumatra is het Catje Maleydsch $1\frac{1}{5}$ pond, doch word aldaar by Baaren gereekent.

Doch op Palembang is een Picol 100 Catjes van $1\frac{9}{10}$ pond, of $122\frac{1}{2}$ pond, wordende 's Compagnies Peper met dit gewigt uitgewoogen, gaande op Palembang ook 2250 ps. ronde Spaanſche Realen op een dito Picol.

Op Jamby is een Picol China mede

125

125 pond; doch een Picol Lankings 120 pond.

In 1782 is by naweeging gebleeken, dat een Japansch Picol 120½ pond is.

Pond Trois, of Mark-Gewigt, 's Compagnies Gewigt door geheel India, en waar naar alle andere gereduceerd zyn, heeft 2 mark, 16 oncen, of 32 lood, weegende een lood 10 engels. Pond Trois.

Pot, is een Bengaalsche Booter-Maat van 140 pond in 's Compagnies Dispens. Pot.

Een pot Singaleesche Oly, is op Ceylon 50 à 60 Kan; en

Een pot Bataviasche Clapper-Oly 10 Kan.

Pyp, Bier, houd 130 Kan van 10 musjes. Pyp.

Reaal-Gewigt, (zie Goud-Gewigt) een mark is 9 Reaal, een Reaal 48 stuivers. Reaal-Gewigt.

Roede, de Rhynlandsche roede heeft 12 voet, ieder van 12 duim; doch de Roede.

Am-

Amsterdamsche 12 voet, ieder van 11 duim. De Rhynlandsche is by de Compagnie in gebruik, en houd 12 voet; doch in de Boschmaat op Cheribon, is de roede 13 voet, van 12 duim Rhynlandsch.

En by den Inlander is dezelve Tambak genaamt, zeer verschillend van lengte na haar willekeur.

Een honderd Roeden vierkant is een Hond, by voorbeeld: een Land 10 roeden lang, en 10 breed; En 6 Hond, een Morgen.

Retty. *Retty*, is in Bengalen een Boontje, weegende 3 correls Gort, 8 Retty, weegen een Masa.

Ryst-Gewigt. *Ryst-Gewigt*, zie Coyang, Gantang, Baly, Last, Parra, Paans, Ceer en Pherra.

Sanga. *Sanga*, Pady-Maat te Cheribon van 5 Bosfen.

Sjatak. *Sjatak*, is te Bengalen in de Munt $\frac{1}{4}$ Ceer.

Soekel, een Soekel Foely is op Banda 28 Catjes Banda van $5\frac{1}{8}$ pond, of $157\frac{1}{2}$ pond Hollands, 170 pond bruto. Soekel.

Specery-Gewigt, (zie Baar, Maon, Picol, Soekel en Gantang.) Specery-Gewigt.

Taïl, is op Batavia en Malacca $\frac{1}{16}$ van een Catje in gewigt, doch in Goud- en Zilver-Gewigt zeer verschillend, zie onder Goud-Gewigt. Tail.

Tail-Gewigt, een Chineesche Tail is $22\frac{1}{16}$ engels; een Japansche $10\frac{2}{3}$, beide verdeeld in 10 Maas of 100 Condryns, 1000 Catjes. Tail-Gewigt.

Takkar, Oly-Maat, houdende op Batavia 17 à 18 Kan van 8 musjes, doch op Java 25 Kan 10 musjes; behalven in den Oosthoek, daar de Takkar van $1\frac{1}{4}$ tot $3\frac{1}{2}$ Kan doet. Takkar.

Tampang, ook Koper, Tin-Gewigt op Malacca van een Catje. Tampang.

Ook Bensuin-Gewigt van 75 pond op de West-Kust.

Tjayang, Pady-Maat, doende op Ba- Tjayang.

ta-

tavia 200 Heemraaden Bosſen, van 16 Catjes of twintig pond; doch in de Bovenlanden zyn de Bosſen na willekeur 11 à 12 Catjes, op Cheribon is de Tjayang 40 Sanga of 200 Bosſen, ieder van 10 Catjes of 12½ pond.

Thoma. *Thoma*, Ryst-Maat te Mocha van 5 Maon Sourats, of 172½ pond Hollands.

Thola. *Thola*, Goud-Gewigt, en ook van fyne Olieteyten.

Tical. *Tical*, op Siam weegen 4 een Tail, 20 Tail een Catty.

Tombak. *Tombak*, (zie Roede en Vadem.)

Trois-Gewigt. *Trois-Gewigt*, zie Goud en Zilver,) het zelve is verdeeld in 16 oncen, 32 lood.

Vadem. *Vadem*, is in Holland de lengte van 2½ Elle of 6 voet, zoo wel als in India, doch word meest gebruikt tot het meeten van Brandhout; by den Inlander word dezelve Tombak genaamt.

Op Batavia heeft een Compagnies Tombak of vadem Hout, 12 voet lengte,

te, en 5 voet hoogte, en word voor Ryksdaalders 3: 12, geleverd; van twee Vadem worden 'er 5 gemaakt, ieder 6 voet lang, 4 voet hoog, die tot randzoen gegeeven worden; doch op Java 6 voet lengte, en 6 voet hoogte.

Volgens 't Placcaat van den 19den July 1776, moeten de Vadems voor 7½ Ryksdaalders, lang zyn 18 voeten, hoog 6 voet, het Hout 3 voet lang; doch voor 5 Ryksdaalders krygt men een Vadem van 15 voet lang, en 5 voet hoog, en het moet Caju api zyn.

Vat: by de Edele Compagnie is een Vat Vleesch in Nederland 540 pond, word op Batavia verantwoord à 460, en door de Dispenziers verstrekt tegen 420 pond. Vat.

Een Vat Spek is in Nederland 400 pond, word op Batavia uitgeleeverd tegen 360 pond, en door de Dispenziers verstrekt à 340 pond.

Een Vat Boter, in 't Vaderland 360 pond, word op Batavia verstrekt tegen 320 pond.

Een Vat Bier houd in Nederland 110 kan, en word op Batavia à 100 kan verſtrekt.

Voet. *Voet*, is een lengte van 12 duim, ieder duim 12 lynen, en doende 12 voeten een roede, waar van 300 een paal, of een quartier uur gaans, gereekent worden, en 1200 een uur gaans, doch 1969 roeden maaken een duitſche Zeemyl van 15 op een graad.

Egter rekenen de Timmerlieden op Malacca by voeten van 11 duim Rhynlandsch.

Vorm. *Vorm*, Brandhout-Maat in de Bosſchen voor Suiker-Moolens, enz., is 25 vadem, ieder 9 voet lang, 4 voet hoog, en het hout moet 4 voet lang zyn.

Zout-Maat. *Zout-Maat* (zie Coyang.)

VII.

BYDRAGE

TOT DE NATUURLYKE

HISTORIE,

UIT DE NAGELATE SCHRIFTEN
VAN DEN HEER

BARON VAN WURMB.

Door de dood van den Heer Baron van Wurmb, is het Genootschap verstoken van een dirigeerend Lid, het welke zig byzonder toelag op de natuurlyke Historie, en die daar van in de drie uitgegeevene Deelen onzer verhandelingen byzonder uitmunt.

In het Ryk der Dieren beschreef hy verscheidene nieuwe, als:

Kelip, een Dwerg,	in het	3 D.	p. 339
Beschryving van een witten Neger, door van Iperen, . .		1 —	— 307
—— —— —— —— blanke Negerin, door van Iperen, .		2 —	— 229
—— —— —— de Pongo, door F. van Wurmb, . .		2 —	— 247

Beſchryving van de Wouwouwen, door van Iperen, . . 2 D. p. 383
Kahan, een langſtaartige Aap, door F. van Wurmb, . . 3 — — 345
Dwerg-Bokje. . . . 3 — — 355
De gryze Otter. . . . 2 — — 457
Juno-Vogel. . . . . — 461
Kuike-Dief. . . . . — 465
Groote Nacht-Uil. . . . — 375
Reiger. . . . . — 377
Ys-Vogel. . . . . — 383
Nesjes-Zwaluw. . . . 3 — — 389
Adder of Oular-Sawa. . . . — 391
Teek. . . . . — 400
Tuin-Spin. . . . . — 403

By deze zal ik nog byvoegen, de Aanteekening onder de nagelatene Schriften van den heer van Wurmb, van de volgende:

1 Pongo Wyfje.
2 Langſtaartige Aap van Muskate.
3 Philander.
4 Padi-Muis.
5 Geitenmelker.
6 De kleine Hoorn-Uil.
7 De Vogel Botok.
8 De Vogel Maloe.

In 't Plantryk heeft de Heer van Wurmb zig byzonder toegelegt op de Palmboomen, gevende de orde der Palmboomen in 't 1 D. p. 337
Beſchryving der Licuala. . . 2 — — 469
—— —— — Nipa. . . . — — — 475
—— —— — Moespalm. . 3 — — 411
Zynde de Gamber beſchreven door den Heer Couperus. . 2 — — 356

Dus zal ik hier by voegen, de rangſchikking der Palmboomen.

Wat het Mineraal Ryk aangaat, daar in is by het Genootſchap nog weinig gedaan; het voornaame is:

De Beſchryving van de Goud-Mynen van Celebes, door J. Durh, in 't 3 Deel pag. 162. waar by ik hier zal voegen, de Mineralen die op Borneo, Sumatra en Japan vallen.

DIEREN,

PONGO-WYFJE.

De handen en voeten ſchynen langer als aan het Mannetje.

Het gezigt gelykt ten vollen, zoo als de overige

gedeeltens van 't Lighaam naar 't zelve, behalven dat de quabben der koonen niet zoo groot en uitſteekende zyn, als die van 't Mannetje.

De geheele Borst is, zoo als by het Mannetje, met een groote zak ondermynt.

	Vt.	Dm.	A.*
Geheele lengte van het Dier, van onder de Voet tot boven het Hooſd.	4	—	—
Omtrek van 't Lighaam, over de ſchouder gemeeten	2	11	—
—— —— —— beneden de Borst	2	9	4
—— —— —— om de heupe	2	1	4
Opening van de Mond	—	4	4
Lengte of uitſteeking der Snuit	—	3	4
Hoogte van 't midden der Bovenlip tot de Winkbrauwen	—	5	—
Afſtand der twee Ooghoeken	—	1	—
Breedte van 't Oog	—	1	2
Lengte van de Winkbrauwen, tot aan 't agterdeel van de Kop	—	4	4
Doormeeter van 't Hoofd van boven naar beneden	—	10	—
——————, dwars 3 duim van boven af	—	6	4
——————, —— 6 —— beneden de Kruin	—	6	
Omtrek van het Oor buiten	—	3	4
—— —— —— beneden, daar het aan 't Hoofd vast zit	—	3	—
Hoogte van 't Oor	—	1	4
Breedte van 't Oor	—	—	6
Lengte van 't Schamelbeen tot aan het Sleutelbeen	1	6	4
Afſtand tuſſchen het Borstbeen en Schaambeen	1	1	—
Afſtand tuſſchen de twee Borst-Tepels	—	9	4
Lengte van den Arm, tot aan de top van de middelſte vinger	3	—	4
Omtrek van den Arm by den Schouder	—	11	6
—— —— —— in 't midden	—	9	1
—— —— —— over de Elleboog	—	10	4
—— —— 't voorder gedeelte van den Arm in het midden	—	9	1

Om-

(*) De maat alhier gerekend is *Voet, Duim, Agtſte.*

	V.	D.	A.
Omtrek van den Arm by de Hand	—	6	4
Lengte van 't agterſte gedeelte van den Arm	1	4	4
——— voorder gedeelte van den Arm	1	4	4
——— de Hand van 't Lid af tot aan de top van de middelſte Vinger	—	10	6
——— Duim	—	3	2
——— tweede Vinger	—	6	—
——— middelſte Vinger	—	6	6
——— vierde Vinger	—	6	2
——— Pink of vyfde Vinger	—	5	1
Omtrek van de Hand, over de wortel van de Duim gemeeten	—	9	—
——— Duim	—	3	—
——— tweede Vinger	—	3	4
——— derde ———	—	3	—
——— vierde ———	—	3	—
——— vyfde ———	—	2	6
Lengte van de holle Hand	—	6	—
Breedte ——— ———	—	3	4
Dikte der Hand	—	1	2
Lengte van de Hiel tot het boveneinde van het Dyebeen	1	9	6
Omtrek van de Dye	1	1	—
Lengte ——— ———	1	—	—
——— van 't Been, van de Knie af tot onder de Voetplant	—	11	4
Omtrek van 't Been, digt onder de Knie	—	9	6
——— ——— in 't midden	—	9	3
——— ——— by de Voet	—	7	—
——— de Voet, daar de groote Teen begint	—	8	—
Lengte van de groote Teen	—	3	1
——— ——— tweede ———	—	5	—
——— ——— derde ———	—	6	4
——— ——— vierde ———	—	6	2
——— ——— vyfde ———	—	4	6
Breedte van de Voetplant, daar de groote Teen begint	—	3	6
——— ——— ———, by de Hiel	—	2	—
Lengte van de Voetplant, by de Hiel af, tot aan 't begin der Teenen	—	7	7

	V.	D.	A.
Omtrek van de groote Teen . . .	—	3	4
——— tweede ——— . . .	—	2	6
——— derde ——— . . .	—	2	7
——— vierde ——— . . .	—	2	6
——— vyfde ——— . . .	—	2	4
Afſtand tuſſchen de wortel van de groote Teen, en die der Tweede	—	4	1

Lang geſtaarte Aap van Muskate.

De Bek is met 24 Tanden bezet, die alle zeer wit zyn. In de Bovenkaak 4 Snytanden, digt aan malkander ſtaande, daar van de middelſte zeer breed en effen zyn, en de buitenſte rondagtig ſcherp.

De Benedenkaak heeft mede 4 Snytanden, die niet zoo groot zyn als de bovenſte, en alle effen afgeſneeden zyn. Ter wederzyde van ieder Kaak ſtaan 4 Kiezen, iets afgezondert van de Snytanden. De drie agterſte Kiezen hebben 4 puntige kroonen, maar de voorſte zyn ſtomp of rondagtig. De Tong is breed en dik. Het Hoofd is dik en ſterk met Hairen begroeit. De Bek is ſpits en lang, de Neus iets opgeworpen en ſcherp. De Oogen zyn klein en levendig, de Oogleden zyn met Winkbrauwen bezet. De coleur is bruin geel, en de Oogappel zwartagtig. De vlakte, daar de Oogen in ſtaan, is iets ingedrukt; het bekkeneel boven dezelve met eene rondagtig ſcherpe boog voortreedende.

De-

Deze vlakte is naakt, en met een glinsterende bruinagtige huid bedekt, zoo als het heele bovengedeelte van de Bek tot de punt der Neus. De Ooren zyn tamelyk groot en naakt, beneeden breed, maar zonder Oorlapje, boven iets puntig en ongezoomd. De Bek is aan de Bovenkaak ter zyde der opening van de Mond, en aan de heele Benedenkaak met korte Steekelhairen bezet; eenige langere Steekelhairen staan boven ter zyden van de Neus, aan de scherpte van 't Bekkeneel, die over de Oogen voorstaat, en aan de rondagtige Kin. Het Agterhoofd is heel rond, de Koonen zyn dik, maar egter niet vleezig, ze zyn agterwaards sterk met lange Hairen bezet, zoo als ook het Agterhoofd, waar door de Ooren meest verborgen worden. De Hals is kort, de Nek en de Schouderen zyn mede digt met lange Hairen begroeid. De Armen en Beenen zyn matig lang, en hebben handvormige Voeten. De Voetzoolen en het voorder gedeelte der Vingeren zyn naakt. De Voeten hebben 4 Vingeren en een Duim, allen met platagtige zwarte Nagels bezet. De Borst is sterk, het Lyf dun, voornamentlyk beneden by de Dyën. Tusschen de Beenen by de Teeldeelen is het Onderlyf van Hairen ontbloot. De Ballen zyn maar weinig zigtbaar, leggende dezelve digt aan het Lyf onder de Huid naast malkaar, zonder Balzakje. De Roede is digt agter de Ballen geplaatst, tusschen dezelve en den

Anus. Ze bergt zig niet in het Lyf, maar hangt altoos voor het zelve, is meest altoos opgerigt, en vermiljoen rood van couleur. De Billen zyn agter meest geheel en al naakt, en met een vermiljoen roode huid betrokken, die alleen tusſchen den Anus en de plaats der Teeldeelen eeltig is. De Staart is langer als het Lyf, en eindigt met een Quast.

In de Onderkaak zyn bewaarzakken. De eeltagtige plek op den aars is lang, ſmal en boogs gewys, de holte van de boog bovenwaards gekeerd. De couleur van het Dier is doorgaans een loodverwig grys. De Hairen van 't grootſte gedeelte van 't Hoofd, van de Nek, van de Schouders, en 't Voorlyf, zyn veel langer als op andere plaatzen des Lighaams, en ſchoon ze niet gekrult zyn, zoo verkrygt het Beest hier door egter, en door de met een Quast eindende Staart, eenigzints een Leeuwenagtige gedaante. Het groette naar den aard der Cafferen, met de Handen over het Hoofd te leggen, en at Vrugten.

	V.	D.
1 Lengte van de punt van de Neus tot de Hielen . .	3	1½
Van de punt der Neus tot het Agterhoofd . .	—	6½
Van 't Agterhoofd tot onder de Staart . .	1	4½
2 Van de Hiel tot de punt van de middelſte Vinger . .	—	6¾
Lengte der Neus, van de punt tot aan de bogt van het Bekkeneel daar de Oogen in ſtaan . . .	—	2¾
Hoogte der bogt van 't Bekkeneel, daar de Oogen in ſtaan .	—	⅞
Breedte van de naauwste plaats of bogt, daar de Oogen in ſtaan	—	2½

Langſte

	V.	D.
Langſte doormeeter der Oogen	—	1
Lengte van de punt van de Neus, tot aan het Oor .	—	4½
—— —— buitenſte punt van 't Oog tot het Oor .	—	2⅛
—— —— 't Oor	—	2⅛
Breedte van 't Oor	—	1⅛
Van 't eene oor tot het ander, boven de Kop gemeeten .	—	6
Breedte der Neus van vooren by de Neusgaten . .	—	⅞
Hoogte der Neus van vooren van de punt tot het benedendeel der Bovenlip	—	1⅛
Halve opening van de Mond, van 't midden der Bovenlip, tot de hoek van de Mond	—	2⅛
Hoogte van de Benedenkaak, van 't midden der Benedenlip tot onder de Kin	—	⅞
Omtrek van de Bek, een duim agter de punt der Neus genomen	—	7⅛
—— —— ——, kort voor de Oogen genomen .	—	10
—— —— Kop, kort agter de voorſtaande ſcherpte van 't Bekkeneel genomen . . .	1	1⅛
—— —— ——, digt by de Ooren . .	1	2
—— —— Hals	—	10
Lengte van de Hals	—	1⅞
—— —— 't bovengedeelte der Voorpooten van de Borst naar de Elleboog	—	8
—— —— 't benedengedeelte van de Voorpooten, van de Elleboog tot het lid der Hand . . .	—	7½
—— der Voorhanden, van 't lid tot de punt der middelſte Vinger	—	4¾
—— van de middelſte en langſte Vinger . .	—	2½
—— —— eerſte Vinger . . .	—	1¼
—— —— kleine Pink . . .	—	2⅛
—— —— Duim	—	1 3/16
—— —— grootste Nagel der Voorpooten . .	—	¾
Breedte der Voorhand binnen, digt by de Vingeren .	—	2
Omtrek der Voorpoot, boven by de Oxel . .	—	7
—— van 't bovengedeelte der Voorpoot in 't midden .	—	6½
—— der Voorpoot, over de Elleboog . .	—	6
—— van 't benedengedeelte der Voorpoot in het midden	—	5
—— —— —— —— over het lid der Hand .	—	3⅝

Om-

	V.	D.
Omtrek der Voorhanden over het dikke gedeelte van de Duim	—	5
——— van de Duim	—	1½
——— ——— middelſte Vinger	—	1½
Lengte van 't Schouderblad	—	5
Grootste breedte van 't Schouderblad	—	3¼
Omtrek van de Borst over de Schouders gemeeten	1	8½
——— ——— ——— beneden de Oxels gemeeten	1	5
——— 't Lighaam, beneden de Heupen gemeeten	1	1
——— ——— ——— over de kaale Billen, digt onder de Staart gemeeten	1	4½
Lengte van 't bovengedeelte der Agterpoot, van de Heup tot de Knie	—	8½
——— benedengedeelte der Agterpoot, van de Knie af tot het lid van de Voet	—	8
——— de Voet van 't lid af, tot de punt van de middelſte Vinger	—	5½
——— ——— ——— de Hiel, idem	—	7
——— middelſte Vinger	—	2⅝
——— eerſte Vinger	—	2
——— kleine Pink	—	2
——— derde Vinger	—	2¼
——— Duim	—	1½
Omtrek van 't bovengedeelte van de Agterpooten boven by het Lyf	—	11
——— ——— ——— ——— in het midden	—	8¼
——— ——— ——— ——— over de Knie gemeeten	—	6⅞
——— ——— benedengedeelte van 't Agterbeen in het midden	—	5¾
——— ——— ——— ——— kort by de Hiel gemeeten	—	4½
——— de Voet, by het Lid gemeeten	—	4
——— ——— ———, over de bal van de Duim gemeeten	—	5
Breedte van de Voetpalm, digt by de Vingeren gemeeten	—	1⅝
Lengte van de Voetplant, van de Hiel tot het begin der Vingeren	—	5

Leng-

	V.	D.
Lengte van de Voetplant, van de Hiel tot het begin van de Duim	—	4
Omtrek van de Duim	—	1¼
——— der drie eerste Vingeren . . .	—	1¼
——— van de kleine Vinger . . .	—	1
Lengte van de grootste Nagel der Agterpoot . .	—	1¾
——— ——— kaale plek op de Billen, van de eene kant tot de andere	—	9
Breedte ——— ——— ———, ter zyde .	—	4¼
Middelste breedte van de kaale plek, van de Anus af tot beneeden	—	1
Lengte van het dwars over de Staart heen loopende eeltig gedeelte der kaale Billen . . .	—	4
Grootste breedte der Eelt	—	2
Lengte van de Staart tot de punt der Hair-Quast . .	1	8½
——— ——— ——— het einde van deszelfs Beenen .	1	6
Omtrek van de Staart beneeden by de wortel . .	—	4½
——— ——— in 't midden . . .	—	2¼
——— ——— by 't einde . . .	—	1¾
Lengte van de Anus tot het Teeldeel . .	—	4½
——— het Teeldeel	—	4½

Philander.

Agt Snytanden boven, waar van de middelste iets van malkander afstaan, en de twee buitenste lang, iets gekroond en puntig zyn. De naast deze twee buitenste staande zyn zeer klein, en de naast daar op volgende na binnen toe, hebben platte kroonen; de middenste zyn snydende.

Beneeden twee Snytanden, die verre van de Kiezen afstaan, en zeer groot zyn, en tusschen de

de twee buitenste Boven-Snytanden by het toe doen van de Mond komen in te ſluiten; boven twee ſpitze niet al te lange vry ſtaande Honds-Tanden. De Kiezen zyn getand, de Tong is glad, en matig lang en dik.

De Kop is dik, het Voorhoofd plat, de Bek ſpits, de Neus ſtaat over het benedengedeelte van de Bek uit, en is ter weerzyden met eenige lange Steekel-Hairen bezet, als mede de Mond. De Oogen zyn groot en iets uitpuilende. De koonen zyn dik, de Ooren klein en rondagtig, en geheel open van buiten, maar met Hairen begroeid. De Neus is gebogen en naakt, de Hals is kort en dik, de Beenen zyn kort, de Voorpooten hebben naakte platte Zoolen en 5 Vingeren, van dewelke geen een Duim voorſtelt, en die allen met ſcherpe gekroomde Nagels gewapend zyn. De Agterpooten zyn ſterk, en hebben aan de Voeten breeder en grooter, mede naakte Zoolen, als die der Voorvoeten, en een heel agterwaarts gekeerde Duim zonder Nagel. De twee eerſte Vingeren der Agtervoeten zyn veel korter als de volgende, en tot vooren toe aan een gegroeid, of van eenerley gedeelte der Huid omgeven, hebbende egter ieder vooren zyn eigen Nagel, die ſcherp en gekromd is, en dewelke digt naast malkander ſtaan, en kleinder zyn als de overige. — De twee buitenſte Vingeren der Agtervoe-

voeten zyn grooter en dikker, en ook met grootere mede ſcherpe en gekromde Nagels gewapend. De Voeten vertoonen zig op het eerst aanzien, door het zamen groeyen der twee binnenſte Vingeren, als maar een Duim en drie Vingeren te hebben, en als of van de binnenwaards ſtaande, de Nagels in 't midden doorgeſpleeten waren. De Vingeren der Voor- en Agtervoeten zyn meest naakt, hebbende maar heen en weer eenige korte Steekelhairen. Het Lighaam is tamelyk lang. De Staart, die meest de lengte van 't Lighaam heeft, is by de wortel dik, en iets breedagtig, boven omtrent maar voor een derde der lengte met Hairen begroeid, en minder beneeden, zynde voor het overige met een naakte ſegrynagtige Huid overtrokken; hy loopt ſpits toe, en heeft tot na vooren toe ſterke Spieren, die het Beest het vermogen geven, van zig van dezelve als een Hand te bedienen. De Bal is tamelyk groot, en de Roede komt onder de Anus agter uit. Het Hair is doorgaans een korte fyne Wol, die digt in een ſtaat. De couleur is overal wit, onder de Keel en aan de Borst alleen maar bruinagtig geel.

De geheele lengte van de punt der Neus tot aan den Anus, onder het Lyf heen gemeeten . . . . . is 19 D.
Van de Anus tot de punt van de Staart 16 —

Leng-

	D.
Lengte van 't Hoofd van de punt der Neus tot naar agteren . . .	4 —
Van 't begin der Neus tot de voorſte hoek der Oogen	1 ½ —
— — — — — — — — agter- hoek van de Mond . . .	1 ½ —
Van de punt der neus tot de Ooren . .	3 ½ —
Afſtand der voorſte twee Ooghoeken .	1 ¼ —
— — — agterſte dito . . .	2 ¼ —
Lengte van 't Oog	¾ —
Afſtand der beyde Ooren van elkander .	2 ½ —
Omtrek van de Bek by deszelfs agter- hoeken	4 ⅞ —
— — — — Kop by de agterſte Oog- hoeken	8 ⅛ —
— — — — — — Ooren . .	8 ¾ —
Lengte van 't Oor	¾ —
Breedte — — — . . .	⅞ —
Lengte van de punt van de Benedenkaak, tot in de hoek van de Mond . .	1 ⅛ —
—— der Beneden-Snytanden, zoo ver- re zy uit het Kaakebeen uitſtaan . .	⅝ —
Omtrek van de Hals	6 ¾ —
Lengte — — — . . .	1 ½ —
— — der Voorpooten van 't Schou- derblad tot de punt der Nagelen .	8 —
Omtrek der Voorpoot digt by 't Lighaam .	4 ¾ —
— — — — — in de Elleboog .	4 —
— — — — — in 't midden van den Arm	4 —

Om-

	D.
Omtrek der Voorpoot beneden daar de Hand begint	2 —
Lengte van de eerſte Vinger met de Nagel.	1 —
— — — middelſte of derde Vinger met de Nagel	1½ —
— — — vyfde Vinger met de Nagel.	1¼ —
Doormeeter der Voor-Voetzool van de eerſte na de vyfde Vinger . .	1¼ —
Omtrek van de middelſte Vinger by de wortel	1 —
— — — 't Lighaam digt agter de Voorbeenen	10½ —
— — — — — — — voor de Agtervoeten . . .	12 —
— — van de Dyebeenen boven by het Lighaam	7½ —
— — — — Agterpoot by 't Hielbeen.	3¼ —
— — — — Dyebeenen over de Knie.	5⅞ —
Lengte van de Agtervoet, binnen over de middelſte Vinger tot de punt van de Nagel	3 —
— — — — Duim van de wortel tot de top	1½ —
Omtrek van de Duim agter . . .	2¼ —
— — — — — voor . . .	1⅛ —
— — der eerſte twee aan een gegroeide Vingers	1 —
— — van de daar op volgende . .	1⅛ —
Lengte van dezelve Vinger met de Nagel	2 —

	D.
Lengte van de eerſte of de twee zamengegroeide Vingers, met de Nagel . .	1¼—
Omtrek van de Handvormige Agtervoet in 't midden	2½—
— — — — Staart by deszelfs wortel	4⅝—
— — — — — — — 't einde der bovenſte begroeying met Hair . .	2½—
— — — — — — meest voorby de punt	⅝—
Lengte — — — — boven van de wortel af	17 —
— — — 't Lighaam van de Neus tot aan de wortel van de Staart boven de Rug heen gemeeten . . .	18 —
— — — 't met Hairen begroeide bovengedeelte van de Staart . .	6 —
— — — — — — — — — beneden gedeelte van de Staart . .	3½—

Een Wyfje, iets grooter als 't vooren gemelde Mannetje, over de Rug, en 't grootſte gedeelte van 't Lighaam, en de buitenkant der Beenen, greisagtig zwart, dat van de zwartagtige Hairen met witte punten komt, waar mede de Vagt op deze plaatzen bezet is. De Kop is iets ligter, en de korte Ooren meest geheel in de Hairen verborgen, zynde de Oorlappen van binnen mede met Hairen begroeid. De Snuit is geelagtig rood, zoo als ook de Oogleden,

de

de Vingeren, de Voetplanten en het naakte gedeelte van de Staart. De Staart is schier tot de helft met Hairen begroeid, die, zoo als de geene, die op 't agtergedeelte van 't kruis staan, geelagtig wit zyn. De Keel is witagtig, en van dezelve loopt een witte streep langs over de Borst tot de Buik heen, die mede witagtig is, zoo als het binnengedeelte der Agterbeenen. De Buik heeft een open Zak, die in 't midden van de Buik begint, tot de Anus heen loopt, en agter zig aan weerskanten tot de Dyebeenen uitstrekt. Deze Zak is van binnen aan de kant van de Buik, met een naakte, en met bruine stippen gevlakte Huid bekleed; naar de buitenkant is hy met rosagtige bruine Hairen gevoerd. In het benedeneind van de Zak staan vier kleine Tepels.

Padi-Muis.

Twee lange Knaagtanden beneden, en twee korte boven; aan de Neus eenige lange Stekel-Hairen; aan ieder voorpoot 4 en aan ieder Agterpoot 5 Vingers. De Kop, de Rug, de zyden van 't Lighaam, zyn met rosagtige bruine . . . . . zwarte lange Hairen begroeid, die rosagtige bruine punten hebben, en de Muis op deze plaatzen een bruinagtige couleur geven. De Keel, de Buik en het binnengedeelte der Beenen is wit, en met korter Hair be-

groeid. De Oorlappen beſtaan uit dunne naakte Huiden. De Staart is met een ſchubagtige Huid overtrokken, daar enkelde Steekel-Hairen op ſtaan. De Vingeren zyn met zeer korte Nagels gewapend, zoo als het benedengedeelte der Voeten met heel korte zilvere greize Hairen begroeid.

	D.
Van de punt van de Neus tot aan den Anus	5 --
— — — — — — — — — — het agtergedeelte van de Kop . .	1 5/8 --
Lengte der Ooren . . .	5/8 --
Breedte der rondagtige Oorlappen .	1/2 --
Van de punt van de Neus tot aan het oog .	6/8 --
— — — — — — — — de opening van de Bek . . .	1/2 --
Lengte van de Staart . . .	5 --
— — der Voorpooten . . .	1 5/8 --
— — — Agterpooten . .	2 3/8 --
— — ván de Vingertoppen der Agterpooten tot op de Rug . .	3 --
— — — — — — — — — Voorpooten tot op de Hals . .	2 1/2 --
Hoogte of doorſneede van 't Lghaam in 't midden, daar het dikst is . . .	2 --
— — van 't Hoofd, agter daar het dikst is	1 --

De

De Geitenmelker.

Dit zonderbaar Vogeltje heeft niet ten vollen de grootte van een Europiſche Lyster. Het laat zig des daags nooit hooren of vliegende zien, en alleen maar 's nagts, om zyn Voedzel te zoeken, dat na alle gedagten uit Inſecten beſtaat. Voornamentlyk by Maaneſchyn vervuld het de Lucht met een herhaald eentoonig geluid, dat ten naaſtenby aan een ſterk, en eenigzints klankagtig geklap met de Tong gelykt, veel overeenkomst hebbende met het geluid, dat men in de koude Climaten ontwaard, als men op eene effen bevrozen watervlakte een ſtuk ys of een gladde ſteen werpt, zoo dat hy met haast daar over heen glyd. Dit eenvoudige en dikwils herhaalde geluid, van verre wel ook eenige gelykheid hebbende met de mokerſlagen, die men by het calfaten der Schepen hoord, zoo heeft deze Vogel 'er de nederduitſche naam van Calfater door verkreegen. Zyn Hoofd is plat en gedrukt, ſchoon het door den groei der Vederen nog tamelyk rondagtig ſchynt. De Oogen zyn groot, de Bek is zeer wyd, en heeft in de hoeken een Huid, door wier rekbaarheid hy zig ſterk uitſpaiken kan. De punt van de Bek is elsvormig, en neerwaards gebogen, egter loopt het eind der mede neerwaards gekromde punt van de Benedenkak weder een weinig opwaards gebogen.

De Ooren zyn groote opene gaten, digt agter de Kaaken geplaatst; de Neusgaten ſteeken als Buisjes boven de bek uit. Ter weerskanten van de Bovenkaak, ſtaat een rey lange ſtyve Steekel-Hairtjes; de Tong is peilvormig, ongedeeld, egter met twee uitſteekende punten; de Hals is mede ſterk met Vederen begroeid; de Borst is tamelyk dik. In de Vleugelen ſtaan 20 à 21 Slag- en Dekpennen, en 10 Roeipennen in de Staart. De Beenen zyn kort, de Dyën tot over de Knieën met Vederen begroeid, en het benedengedeelte der Beenen en Voeten, met eene blaauwagtige pergament Huid betrokken. De Voeten hebben drie Voorvingeren en een Agtervinger, wordende het eerſte lid der Voorvingeren door eene Huid vereent. De middelſte Voorvinger is veel langer als de anderen, en van een lange zwarte Nagel voorzien, die ter zyden aan de binnenkant als een Kam in tanden verdeeld is; de couleur dezer Tanden is bruin; de Nagels der overige Vingers zyn kleiner, en mede zwart van couleur. De vier eerſte Slagpennen hebben op haar midden een groote rondagtige witte plek, op de derde en vierde meer vierkant, en met iets bruin gemengd; voor 't overige zyn ze meest zwartagtig van couleur, toonende alleenlyk maar beneden, en voorby haare Spitzen, eenige bruine en greisagtige ſpikkeltjes en vlekken. De volgende Pennen der Vleugelen zyn zwart, en geelagtig bruin geſchakeerd.

keerd. De Staartpennen zyn afwisselend met zwarte dwarsstreepen, en met geelagtige greize vlakken, die zwart gespikkeld zyn, bezet. De verdere couleur van 't Bovenlyf, Kop, Hals en Borst, is een bruinagtig greis, dat uit kleine witte, zwarte, en geelagtige spikkeltjes zamen gesteld word. De Vederen van deze Vogel zyn langwerpig rond, en vaalagtig greis van couleur, met onregelmatige blaauwagtige en bruine vlakjes.

	D.	A.
De lengte van de punt van de Bek tot agter het Hoofd, zonder den omvang der Vederen, bedraagd . .	1	5
——— ——— ——— ——— aan de wortel boven	—	4
De gaping van de Bek open gespalkt, van de eene punt tot de andere	2	—
Breedte van de geopende Bek agter . . .	1	—
Lengte van de Hals	2	—
——— ——— Staart	3	4
——— ——— punt van de Bek tot het einde van de Staart	8	2
——— ——— ——— de punt van de middelste Vinger	7	4
Grootste uitspanning der Vleugelen, tusschen de verste punten der Slagpennen	19	4
Lengte der grootste Slagpennen . . .	4	6
De grootste doormeeter, omtrent . . .	1	—
De kleinere ———, ——— . . .	—	¾

De kleine Hoorn-Uil.

Het Hoofd is dik en rondagtig; de Oogen zyn groot, de Bek kort, de Bovenkaak boven de Benedenkaak heen gekromd. De kleine

Neusgaten ſtaan boven op de Bek aan het voor-einde van rondagtige Vliezen, die over gelyk-vormig rondagtige openingen, in het Hoorn van de Bovenkaak geſpannen zyn. De Bek is matig wyd, de Tong peilvormig, en voor ge-ſpleten. Aan de wortel van de Bek ſtaan bo-ven en beneden eenige Steekel-Hairen, en ter wederzyde van de bovenkaak een bosje naar vooren gerigte Vederen, die meest van baar-den ontbloot, ſteekelagtig, en voorwaards gerigt zyn, zoo dat de Bek voor 't grootste gedeelte daar door verborgen is. De Ooren zyn groote rondagtige openingen zonder Klap-vliezen, en geheel onder de Vederen verbor-gen. Het Voorhoofd tusſchen de Oogen puilt ſterk uit door den groei der Vederen. Ter zy-den van de Ooren ſtaat boven op de Kop ten wederzyden een party van 8 à 9 Pennen, die, zoo als de andere Vederen van dit gedeelte van 't Hoofd, naar agteren gerigt ſtaan, maar die veel langer zyn, en als Ooren uitſteeken. De Hals is kort, en iets dunner als de Kop; de Rug is digt met tamelyke lange Vederen be-groeid; de Vleugelen zyn niet al te lang, maar breed, en hebben 23 à 24 Slag- en Dekpen-nen; de Staart is kort (en wigvormig) en word geheel bedekt door de Vleugelen. Het getal der Roeipennen is 11 à 12; de Borst is met lange Vederen begroeid; de Beenen zyn kort, en tot de Teenen der Voeten met Vede-

ren

ren begroeid. De Voeten zyn met eene ſegrynagtige Huid betrokken; ze beſtaan uit 4 Vingeren, waar van 3 naar vooren gerigt zyn, en een naar agteren; de agterwaards ſtaande is de kleinſte, en tweeledig; de middelſte is de langſte, en heeft vier leden; de twee buitenſte zyn drieledig, met lange ſcherpe iets gekromde Nagelen gewapend, en beneden iets gekwabd. De voorſte Slagpen is veel korter als de andere. Het baſtaard Vlerkje heeft drie maatige lange Pennen; de couleur is meest doorgaans donker greis met zwart geſpikkeld. Het Benedenlyf alleen, is witagtig greis en met zwart geſpikkeld. Op de Slagpennen ſtaan eenige ligte vlakken, de Bek en de Nagels zyn ligt greis.

	Dm.
De lengte van de Bek tot de punt van de middelste Voorvinger is	$8\frac{1}{4}$
Van de eene punt der Vleugelen tot de andere	19
De voorste Slagpen	$3\frac{1}{2}$
De derde — —	$4\frac{1}{2}$
Breedte der Vlerken by de voorste Dekpennen	$4\frac{1}{2}$
Lengte van ieder Vlerk . . .	8
— — van de Bek over deszelfs kromte .	$\frac{3}{4}$
Uitſteeking der Hoorns . . .	1
Lengte van de punt der Bek tot agter het Hoofd, de Vederen mede gemeeten . .	3

	Dm.
Van 't Agterhoofd tot de Staart . .	$4\frac{1}{2}$
Lengte van de Staart . . .	$3\frac{1}{4}$
—— der Beenen tot de Voeten . .	$3\frac{1}{2}$
—— van de Middelvinger tot de Nagel .	$1\frac{1}{4}$
—— —— Nagel . . .	$\frac{1}{6}$
Dikte over de Borst	$3\frac{1}{4}$
—— van de Kop over de Oogen . .	4

De Vogel Botok.

Een groote Vogel, die hier aan de Zeestrand gevonden word, en in 't Crawangsche valt, in zwaare Geboomtens by de Stranden.

Het bovenste van 't Hoofd is een naakt Been, dat vlak gedrukt is, by de wortel van de Bek een kleine omslag maakt (die egter somtyds ontbreekt) en boven de Oogen met eenige scherpte voorstaat. De Oogen zyn tamelyk groot, en digt onder de Beenderen van het Hoofd geplaatst, waar van de uitsteekende scherptens hun tot beschutting dienen. De Bek is lang, en meest regt uit staande, van agteren schier zoo dik als het Hoofd, en voor wigvormig spits toeloopende. Hy is daar by effenrandig, en heeft van boven een rondagtige Rug, en ter zyden effene . . . . . Schaalstukken. Het bovengedeelte van de Bek is niet zeer puntig, en ook van vooren aan weerskanten

ten niet ſcherp, maar iets afgerond. Het benedengedeelte heeft een ſcherpe punt. De Tong is kort en ſmal, 1 duim lang, en $\frac{1}{4}$ duim breed. De Ooren zyn ongedekt, en ſtaan heel agterwaards in 't Hoofd. Agter het Hoofd ſtaat een zeer dunne Kuif van ſchaars geſtelde Hairen of Vederen. Het overige gedeelte van 't Hoofd is naakt, zoo als de Hals, en met eene rimpelagtige Huid betrokken. By het Hoofd rosagtig van couleur, en voor de rest geel, waar op hier en daar eenige vuile witte Dons-Vederen ſtaan, hebbende egter de Mannetjes beneden aan de Hals nog een rosagtige plek. De Bek en 't beenagtig bovendeel van 't Hoofd, is mede vuil wit of greisagtig van couleur. De holligheid van de Borst is ook naakt, en by het einde van de Hals, en aan de ſcherpte van het . . . . . beginnen de Vederen, die op de Rug, in de Vlerken, en in de Staart, van een zwarte couleur zyn, iets in 't groene ſpeelende, en beneeden aan het Lyf en de Dyën geelagtig wit. In de Vleugelen zitten 32 Slag- en Dekpennen, en 12 Roeypennen in de Staart. Onder deze Staartpennen zit by 't Mannetje nog een rey witte Vederen, meest zoo lang als deze, die donsagtige baarden hebben. De Beenen zyn lang, en de Dyën boven maar vleezig en met Vederen bezet, maar beneden zoo als het overige der beenen, en zoo als de Voeten met een zwarte pergament-

mentagtige en geſchubde Huid bekleed. De Voeten hebben vier Vingeren, waar van drie na vooren ſtaan, en de vierde agterwaards, egter iets zylings na de binnenkant toe. Ider Vinger is van een korte ſtompe Nagel voorzien, en de drie Voorvingeren vereend aan haar benedenſte Leden met een ſterk vlies. De agterſte Vinger heeft twee Leden, de binnenſte Voorvinger drie, de middelſte vier, en de buitenſte vyf Leden.

	Vt.	Dm.	A.
Lengte van de ſpits van de Bek tot het einde van de Staart	4	4	—
Hoogte van de ſpits van de Bek tot de Voetſpitzen	5	5	—
Wydte van de eene ſpits der Vleugelen tot de andere	7	10	4
Van de ſpits van de Bek tot agter het Hoofd	1	2	—
——— ——— ——— boven aan 't Hoofd	—	10	—
Opening van de Bek van de punt tot in de hoek	—	10	7
Omtrek van de Bek van agteren by 't Hoofd	—	7	4
——— ——— ——— in 't midden	—	4	2
Van de ſpits van de Bek tot het Oog	—	10	6
——— ——— ——— aan het Oor	1	—	7
Omtrek van 't Hoofd agter de Oogen gemeeten	1	—	—
Van de punt van de Bek tot aan de Neusgaten	—	8	4
Lengte der Neusgaten	—	—	6
Doormeeter van 't Oog	—	1	2
De Hals van 't Agterhoofd tot de Rug	1	2	—
Omtrek van de Hals in 't midden	—	4	5
——— ——— ——— by de Rug	—	5	—
Lengte van 't Lighaam van de Hals tot de Staart	1	2	7
Omtrek van 't Lighaam digt agter de Vlerken	1	4	7
Lengte van 't vleezige bovengedeelte der Dyë	—	5	5
——— ——— beenagtig gedeelte der Dyë	1	—	6
——— ——— Been	—	10	—
——— van de Voet, van de punt van de middelſte Voorvinger tot de punt van de agterſte Vinger	—	7	7

Leng-

	Vt.	Dm.	A.
Lengte van de middelſte Voorvinger	—	4	7
—— —— buitenſte ——	—	4	2
—— —— binnenſte ——	—	3	6
—— —— Agtervinger	—	2	7
Omtrek van ieder Voorvinger in 't midden	—	1	6
—— de Agtervinger in 't midden	—	1	2
—— —— Voet in 't Lid	—	4	—
—— 't Been in 't midden	—	1	8
—— —— Knie	—	3	4
—— —— 't naakte gedeelte der Benedendyë	—	2	1
—— —— vleesagtige gedeelte der Benedendyë	—	5	4
Lengte van de Agter-Arm	—	7	—
—— —— Voor-Arm	1	—	—
—— —— Hand of 't voorſte lid der Vleugelen	—	7	—
—— der langſte Slagpennen	1	7	—
—— —— Dekpennen	1	2	—
—— —— Staartpennen	—	10	—

De Vogel Maloe van Macaſſar.

De grootte is omtrent van een halfwasſen Hoen. De lengte van de Bek tot het uiterſte van de Staart is een voet lang. De Kop is Kogelvormig, en met een ſpits toelopend hol of groeve voorzien. De Bek of Snavel is geel bruin, ſpits en een weinig gebogen. De Hals is dun en kort. De Staart is kort. Het Lyf gelykt na dat van een Quartel. De Pooten rood en tamelyk lang, zyn voorzien van vier Klaauwen, waar van de eene agterwaards ſtaat. Het geluid is kirrend gelyk de Hoenders; men heeft een Ey vertoond, dat door dezen Vogel zoude wezen gelegd, het welk

in

in vergelyking van dien Vogel buiten gemeen groot is, want gemeeten zynde, is het $3\frac{2}{10}$ duim lang, en $2\frac{1}{10}$ duim hoog bevonden, schynende overtrokken te zyn, met een zeer fyn smullig segryn vleesch-couleur, zynde dies gewigt 12 loot. ——

PLAN-

PLANTEN.

ORDE DER

PALM-BOOMEN,

Iste DEEL, Pag. 337.

1.

Wayer-Bladen.

1.	1.	Chamaerops.	Dwerg-Palm.	Pinmera.	6. Hexandria.
2.	2.	Borassus.	Wyn-Palm.	Lontor.	20. Monoicia.
3.	3.	Corypha.	Scherm-Palm.	Gabang.	6. Hexandria.
4.	4.	Licuala.	Rol-Palm.	Licuala.	6. Hexandria.

2.

Gevinde Blad.

5.	1.	Cycas.	Meel-Palm.	Sago.	21. Monoicia.
6.	2.	Cocos.	Note-Palm.	Calapa.	20. Monoicia.
7.	3.	Phoenix.	Dadelboom.	Corma.	21. Dioicia.
8.	4.	Elais.	Oly-Palm.		20. Monoicia.
9.	5.	Areca.	Pinang-Palm.	Pinang.	20. Monoicia.
10.	6.	Elato.	Pruim-Palm.		20. Monoicia.
11.	7.	Nypa.	Poel-Palm.	Nipa.	20. Monoicia.
12.	8.	Saguerus.	Sagueer-Palm.	Areen.	20. Monoicia.
13.	9.	Zamia.	Knods-Palm.		
14.	10.	Cycus.	Moes-Palm.	Sajor Calapa.	21. Dioicia.

Dubbeld gevind.

15.	1.	Cariota.	Nu-Palm.	Nihum.	20. Monoicia.

AANMERKINGEN.

1. Chamaerops, deze vind men in het Zuiden van Europa.
2. Borassus, Wyn-Palm, Lontor, valt by Tangerang in Indiën.
3. Corypha, Scherm-Palm, Gabang. Dit schynt de Saribus van Rumphius, en de Polma Thebaica van Poçock te zyn, valt omtrent Tangerang. Het Meel uit de Boom is slegt, en word voor Dieren gebruikt.
4. Licuala. Rol-Palm. Roko.
   Valt omstreeks Grogol.
5. Cycos. Meel-Palm. Sago.
   Thans de Sagus hier voor beschreven, alhier Rombia en Sago Papeda genaamt, valt boven Tangerang.
6. Cocos. Noote-Palm. Calapa.
   In beide Indiën.
7. Phoenix. Dadel-Palm. Thamar.
   In Arabiën.
8. Elais. Olie-Palm. Groiet in Guinée.
   Palmiet-Boom.
9. Areca. Pinang-Palm.
   In geheel India.
10. Elato. Pruim-Palm. In Arabiën.
    Wilde Dadelboom.
11. Nypa. Poel-Palm. Nipa.
    In 't 2de Deel, pag. 476. zegt de Heer van Wurmb, dat de stamgevende Nipa, Rombia of Sago Papeda word genoemt, maar dit is abuis, zie hier vooren.
12. Saguerus. Sagueer-Boom. Areen.
    De Wyn is de Toeak, de Vrugt Boa Atap, en uit de Boom word mede een slegt zoort Sago-Meel gewonnen.
13. Cycas. Moes-Palm. Sajor Calapa.
    De Sajor Calapa China, heeft gedoornde ontelbare Bladeren.
14. Zamia. Knods-Palm. Met Vrugten als Jujuba.
    Valt in Zuid America.
15. Cariota. Nu-Palm. Kihura.
    In India by Tangerang.

MINE-

MINERALEN.

Sedert de opregting van ons Genootſchap, heeft men van tyd tot tyd getragt iets toe te voegen tot de Hiſtorie der Delfſtoffen van Indiën.

Zoo vind men in het eerſte deel beſchreven het op Java vallende Goud, Zilver, Yzer, en Zwavel, en het Timoreeſche Koper.

In het tweede deel de Diamanten, Goud, Tin en Yzer van Borneo. en

In het derde deel het Sumatra's Goud, Criſtal, Tin, Yzer, nevens de Goud-Mynen van het Eiland Celebes.

Ik voege hier nog by een nadere beſchryving van de Borneoſche en Sumatraſche Mynen, en de Ceyloniſche en Malacſche Ertzen. En

Ik ſluite met een Alphabetiſche Lyſt van myne verzameling van Indiſche en Japanſche Mineralen.

Borneo; de Diamant-Mynen hebben niet veel byzonders. Borneo.

Voor eerst en principaal hoord 'er eenige oplettendheid toe, om de plaats uit te zoeken, daar men graven wil, die men kennen kan aan zeekere Kittel-Steentjes, die op de oppervlakte van de grond gevonden worden, en ordinair zwart zyn, en verders de roode ſteenagtigheid van de Aarde; doch om nog zekerder hier in te gaan, gebruikt men de Berg-Volkeren daar omſtreeks woonagtig, die men Malims noemt, en verzoekt die, een goede plaats aan te wyzen, voorgevende, dat die Menſchen de weerſchyn of de ſtraalen der Diamant, op zeekere tyden kunnen zien uit de grond opgaan, als om vier uuren des morgens, om twaalf uuren des middags, en om vier uuren des namiddags; die als dan zonder de minste voorbetaling zoo een plaats aanwyzen, wanneer zy aldaar een gat graven van circa een roede in het vierkant, met yzere driekante Pennen, want een Schop of Patjol, kan in de ſteenagtige grond niet gebruikt worden; de Aarde daar mede los gemaakt zynde, neemt men die met Tongoks daar uit, en ſtapelt die op een hop, wanneer weder anderen, in een gemaakte Waterpoel zittende, die uitgegraven grond eerst met grove, en dan weder met fynder Zeeften doorziften, en

het

het overgeblevene Zand, in een houte wan, met dat water, waar in zy zitten, zuiveren, en voor het laatst nazien, en niets vindende, word de grond en ſteenen op zyde geworpen, doch vinden zy wat, zoo zyn 'er, die van weege de Soeſoehoenangs, of van dien geenen, die zoo een ſtuks Lands gepagt heeft, oppaſſen, om die Steenen te verzamelen, die zoo opgeworpen, en de Mynwerkers tegens een mediocre prys betaald worden, met uitſluiting van die Steenen, welke boven de vyf Caraat weegen, dewelke direct aan den Keyzer moeten overgeleverd worden, doch die ordre is voor de onnozele, alzoo ze gemakkelyk (gevonden zynde) kunnen ingeſlokt, en dus heel ſecuur bewaard worden.

De Mynen gaan perpendiculair naar beneden, ſomtyds wel tot tien vadem diep, wanneer de kanten met ſachinen en dwarshouten geſtut worden, voor het inſtorten; dat egter, in weerwil van deze voorzorg wel gebeurd, vooral by zwaar onweer, zoo dat het hun aan kundigheid ter uitvinding van de noodige middelen, om deze en andere zwarigheeden voor te komen, ontbreekt; gelyk ze ook niet in ſtaat zyn, wanneer het zwaar regend, in

de Mynen te arbeiden, door de groote toevloed van Water, het welk zy, in de drooge tyd wederom uithoozende, door een fyne Zeef laten loopen, alzoo daar in ook Stofgoud gevonden word.

Behalven deze Mynen, die in 't Gebergte gevonden worden, en door my zelfs dikwerf in pasſant beöogt zyn, vind men 'er nog aan den kant van ſommige zwaare Rivieren, daar men de grond van opduikt, dezelve zuiverd, en op die wyze dat edel Geſteente zoekt. Doch die het gezien heeft, zal zig niet verwonderen, dat dezelve zoo duur zyn, alzoo tien à twaalf Man wel een maand kunnen graven, dat ze voor geen twintig Spaanſche Reaalen aan Geſteente vinden.

De voornaamſte Diamant-Mynen vind men op Ambauwang, boven Molucco in 't Banjermasſingſche.

In het Banjerſche vind men het Goud op de diepte van drie vadem te Kirzan op Doekoe, zynde de Aarde een roode Mergel.

Hier by vind men ook Maas-Ourong, zynde een ſoort van Metaal, dat tot Knoopjes geſleepen word. Ook

Ook vind men 'er Criſtal, doch weinig.

En Yzer word op een Eiland by de Succadaanſche Rivier gevonden.

Sumatra's West-Kust geeft veel Goud.

De Aarde uit de Goud-Myn Caye, gelegen in de Tigablas, naast de Douapoulo Cottas, diep agt vadems, leverd Stofgoud uit van circa 18 Caraat. N°. 1.

Aarde uit de Myn Sipini, gelegen by en omtrent de vorenſtaande, aan de voet van den Berg, gegraven in de Schuinte circa 10 vadems, leverd Goud van circa 19½ Caraat. No. 2.

Een vierkant Kasje, waar in de Ertz uit de Goud-Myn van Sipayong, gelegen drie dagen gaans oostwaards van Padang, in het Gebergte van Tigablas Cottas, alwaar men by het opſpeuren van Goud, het volgende obſerveerd, zoo als in het byzonder by een aldaar jongst geöpende Myn geſchied is:

Voor eerst word in een roode Kleigrond een vadem diep gegraven, wan-

neer men de witte Kleigrond ontmoet, ter dikte van twee vadems; deze doorgegraven zynde, ontwaard men een zwarte Zandgrond, by 't graven een vadem diep, en daar op onmiddelyk:

N°. 1. Zynde een geele harde Steengrond van boven van den Berg, na voorenſtaande omſchryving, op de diepte van 5 vadem, en deze ſteenagtige grond aangemerkt wordende, als de Hoofd-Ader van eene te verwagtene ryke Goud-Myn, zoo ſpoord die den Arbeider by ontdekking aan, om met het werk voort te vaaren, en nog 5 vadems, ofte de gewoonlyke dikte van de geele Steengrond door te graven, waar na hy

N°. 2. Zynde een blaauwe ſteenagtige grond beſpeurd, als boven van den top des Bergs, op 10 vadems; deze blaauwe Steengrond heeft meerendeels de dikte van een vadem; deze al mede zynde doorgegraven, zoo bevind men

N°. 3. Ofte de Goud-Ader, die dus na hier boven aangeteekende gegraven word op de diepte van elf vadems, en waar uit vervolgens N°. 4.

N°. 4. Ofte het zuivere Goud, dat de Myn verrykt, gehaald word, zynde van gehalte 22½ Caraat.

Tin-Ertz, gegraven uit den Berg Songipato, geleegen een dagreize noordwaards boven Songitrap. N° Tin-Ertz.

a. Grond boven op den Berg.
b. Ruwe Ertz, 3 Cobido diep gegraven.
c. Gezuiverde Tin.

Dezen eenen Berg is maar bekend, en leeverd weinig op.

Yzer-Ertz, gegraven uit den Berg Toerawang, geleegen een dag reizens noordwaards beneden Songitrap. No. Yzer-Ertz.

a. De Aarde boven op den Berg.
b. Yzer-Ertz, 1 Cobido diep gegraven.

Zwavel-Aarde, uit een Vuurberg, geleegen een dag reizens van Priamang oostwaards, zynde de grootste op Sumatra van de drie, de twee andere zyn gelegen tot Pasfamang, in de Tigablas Cottas dezelve werpen een goede quantiteit af. No.

No. 6. Tanna keure. *Tanna keure* of de Grond in de Negory Schieladie, by en omtrent den Vuurberg gelegen; dezelve word by den Maleyer voor Verw gebruikt, na alvorens fyn gemaalen, en met het wit van een Ey en Klapper-Oly gemengt te zyn.

No. 7. Tanna Garang. *Tanna garang*, of zoute Aarde, zynde de Grond van eenige Heuveltjes tot Cottabaroe, welke Aarde van die uitwerking is, dat byna daar in niets wil groeyen, waarom men die noemt Tanna Sahat.

No 8. Tanna itam. *Tanna itam*, of zwarte Grond, by en omtrent N°. 7. gelegen, welkers hoedanigheid het tegengeſtelde is van de zoute Aarde, als zynde zeer vet en vrugtbaar Land.

No. 9. Tanna haloe. *Tanna haloe*, of harde Aarde, op de meeste plaatzen van het Gebergte, wordende gebruikt tot het maaken van Potten, Pannen, enz.

No. 10. Tanna Coeni. *Tanna Coeni*, of geele Aarde, op veele plaatzen tot Cottabaroe te vinden, welkers gebruik dient als de roode Aarde.

Tan-

Tanna poeti, of witte Aarde, gelegen als de vorige, van geen bekend nut of gebruik. No. 11. Tanna poeti.

Een ſtuk Benzuin-Hout, van Tapia-noely ontfangen. No. 12.

Bloem van Camphur-Boom, zynde bekwaam om geplant te worden, wanneer die Vrugt aan de Boom ryp geworden is; van Natar ontfangen. No. 13. Bloem van Camphur-Boom.

Een ſtukje Goud-Ertz in Steen. No. 14.

Ceylon, alle ſoorten van edele Geſteentens, die op Ceylon, byzonder in de Matureſche Landen vallen, worden in Valyen en aan de voeten van Bergen, in een mengzel van roode Bergagtige- en vette Klei-Aarde gevonden, en wel differente ſoorten van Steenen, in een en dezelfde Grond en Plaats, alwaar gemelde Steenen te vinden zyn, werden ook ordinair, zwart en wit Criſtal, mitsgaders Tooremalies boven Aarde gevonden, die zekerlyk by plasregens, of door 't afſtromend Water van de Bergen te voorſchyn komen. Ceylon.

Men vind op ſommige plaatzen zonder

veel moeite Gesteentens, 1, 2 à 3 voeten onder de Aarde, doch daar en tegen op andere plaatzen graaft men wel tot 20 en meer voeten diep; als men zoo diep komt, dat men Water vind, gaat het werk veel gemakkelyker, want de Aarde die men graaft, word in een groote Rottingkorf gedaan, en de Korf in 't water houdende, zoo lang daar in met de Handen geroerd en gegrabbeld, tot de Aarde weggespoeld of doorgezeegen is, en zoo lang men de Steenen onderscheiden en vinden kan; daarom worden de groeven aan Rivieren gelegen, schoon niet voor de beste, egter om de wille van het Water, voor de min moeyelykste gehouden.

Op Ceylon worden geen andere soorten van Steenen, hoe genaamt, gevonden, als de ondervolgende:

No. 1. Robyn. *Robyn*, in 't Mallabaars Elinge Schoeppoe, en in 't Singalees Lankarette.

No. 2. Blaauw Saphier. *Blaauw Saphir*, in 't Mallabaars Nilem, en in 't Singalees Nile.

No. 3. Groen Saphir. *Groen Saphir*, vallende sommige ligt groen, wordende by de Singaleezen en Mallabaaren genaamt, Patje Padian.

Wit-

Wit- of Water-Saphir, noemen de Mallabaaren Wille Padian, en de Singaleezen Sadoe Padian. No. 4. Wit of Water-Saphier.

Toepas, in 't Mallabaars Poerezinagem, en in 't Singalees Poesperagem. No. 5. Toepas.

Kat-Oog, in 't Mallabaars en Singalees, Wayroedie. No. 6. Kat-Oog.

Ambatist, in 't Mallabaars en Singalees, Seuandie. No. 7. Ambatist.

Robaal, in 't Mallabaars Rauwa, en in 't Singalees Rawa. No. 8. Robaal.

Caneel-Steen, in 't Mallabaars en Singalees, Komedigan. No. 9. Caneel-Steen.

Wit Criſtal, in 't Mallabaars Wille Palingoe, en in 't Singalees, Zoedoepalingoe. No. 10. Wit Criſtal.

Zwart Criſtal, in 't Mallabaars Karte Palingoe, en in 't Singalees, Kalloe Palingoe. No. 11. Zwart Criſtal.

Geel Criſtal, in 't Mallabaars Manjel Palingoe, en in 't Singalees, Kaha Palingoe. No. 12. Geel Criſtal.

Bruin

No. 13. Bruin Criſtal. *Bruin Criſtal*, in 't Mallabaars, en in 't Singalees, Tillia Palingoe.

No. 14. Geel Tooremalie. *Geel Toremalie*, of de zogenaamde Materſe Diamant, wordende by de Mallabaaren en Singaleezen, Kaneke Tooremalie genaamt.

No 15. Groene Tooremalie. *Groene Tooremalie*, of Materſe, Diamant, by de Singaleezen en Mallabaaren bekend met de naam van Patje Tooremalie.

No. 16. Witte Tooremalie. *Witte Tooremalie*, of Materſe Diamant, wordende by de Mallabaaren genaamt witte Tooremalie, en by de Singaleezen Zoedoe Tooremalie.

No. 17. Blaauwe Tooremalie. *Blaauwe Tooremalie*, by de Mallabaaren en Singaleezen genaamt, Niel Tooremalie.

No. 18. Roode Tooremalie. *Roode Tooremalie*, de Singaleezen noemen die Pennie, en de Mallabaaren Panie Tooremalie.

Twee Bundeltjes, beide gemerkt:

Litt. A. Zynde in de eene een Steen, en in de andere Aarde: deze word zeer diep uit de

de Gebergtens gegraven, en als een harde, vaste, en aan een gegroeide materie zynde, met yzere Mookers en andere Gereedſchappen ſtukken gebroken, en wel tot gruis of kleine ſtukken, welke in een groote Smeltkroes gedaan, en door een ſterk Vuur, door twee Blaasbalgen aan de gang gehouden, geſmolten word.

Vervolgens neemt men weg, door Inſtrumenten en Tangen, die expres daar toe zyn gemaakt, alle onzuiverheid en vuiligheid, die boven dryft, en de Smeltkroes op een klomp Klei-Aarde, daar een gat of vorm in gemaakt word, omgeworpen, formeerende dan

Een klomp of brood Singalees Yzer, dat nader tot Gereedſchappen, enz. verſmelt, gezuiverd en gebruikt word. Litt. B.

Marien-Glas, in 't Singalees Zoedoe Miniran. Litt. C.

Potlood-Glas, in 't Singalees Kaloe Miniran. Litt. D.

Deze beide ſoorten worden gevonden op een en dezelfde plaats, aan de voet van de Bergen, in Kley en roode Aarde,

de, zeer diep in de Grond; doch Potlood valt wat meer op drooge Gronden.

Litt. E. Drie Bondels Ceylonſche Planten.

MALAKSCHE TIN-ERTZ.

Om een omſtandig Berigt te geven, hoe deze graving geſchied, is niet mogelyk, te meer, dewyl de Inwoonders des Peraſchen Ryks, geen Europees, zoo van de Bezettelingen van 's Compagnies Post aldaar, ofte anderen, eenige toegangen tot hunne Mynen verleenen.

De weinig ontfangene Berigten van eertyds op Pera geleegene Gezaghebbers van 's Compagnies Bezetting, getuigen, dat de meeste Ertz uit Valeyen gegraven word, hoewel ſommige ook uit Gebergtens, gelyk uit de hier nevensgaande Ertz blykt.

Zeer zwaare Boomen, ofte Wortels van dezelve, als mede Steenrotzen, moeten eerst uit den grond gegraven worden, ſomtyds ter diepte van zes à zeven voet, eer men aan de Ertz komt.

Het Ertz gegraven zynde, word het zel-

zelve gewasſen, en van het Zand geſcheiden of gezuiverd, door middel van uit den grond opwellend Water, dat door uitgeholde Boomen naar de Myn geleid word; digt by de Myn geen Wellen zynde, worden 'er Putten gegraven, waar by de zuivering geſchied.

Alle van Pera aangebragte Tin-Ertz, kan zoo bezwaarlyk van derwaards aangebragt worden, dat het zelve niet dan met de uitterste moeite, en teffens voor den Vervoerder met het grootste gevaar kan bekomen worden.

De bygelovige Mahumedanen of Maleyers van denkbeeld zynde, dat indien 'er eenig Ertz uit te Mynen weggenomen word, de geesten (die zy altoos veronderſtellen, in een Myn te zyn), de Ertz laaten wegzinken, of ſterftens of hongersnood onder het Volk veroorzaken. Waarom de Koning en verdere Beſtierders des Peraſchen Ryks, op ſtraffe des doods verbieden, dat iemand eenig Ertz uit een Myn vervoere.

De Ertz, met N°. 1. gemerkt, is uit Mynen gegraven, die in Valeyen

ge-

gevonden worden; dezelve is zeer fyn als Zand, dat nog reeds onder 't zelve gevonden word.

De Ertz N°. 2. is dezelfde ſoort, doch van het by zig hebbend Zand door wasſchen gezuiverd.

N°. 3. Is het Zand, dat onder deze Ertz gevonden word; hier uit is ſomtyds ook Goud te haalen.

N°. 4. Zyn Steenen, welke gevonden wordende, de Mynwerkers tot een teeken zyn, dat 'er geen Ertz meer te vinden is; waarom men als dan met de graving van zulk een Myn ophoud.

N°. 5. Deze Steenen houd men voor de wezendlyke moeder van de Ertz: dezelve word in 't Maleydsch Ibo Tima genaamt; voor en aleer men deze Steenen ſmelt, worden dezelve fyn geſtoten en gewasſchen.

N°. 6. Is Ertz, welke uit de Mynen, die aan 't Gebergte zyn, gegraven word; het zelve word ook eerst fyn geſtoten en gewasſchen, eer 't geſmolten word.

De

De ſmelting geſchied op twee verſchillende wyzen: de Chineezen, die, door den Peraſchen Vorst, korte Jaaren geleden, vergund wierden, eene reeds lang door den Inlander verlatene Myn te openen, doch die egter de Tin, voor den daar toe geſtelden Prys moeten leveren, ſmelten het zelve in een yzere Pan, die op een ſoort van Oven ſtaat, welke van Aarde is opgeworpen: deze Pot of Ketel ſtaat altoos ſchuins; uit dezelve word het geſmolten Tin met Lepels geſchept, en in vormen (die ſlegts in den grond zyn uitgehold) gedaan. Deze Oven word aangeſtookt, door een ſterk Vuur van Koolen, die van 't Hout Campas Thjina Clangi, gebrand worden; andere Houtskoolen zyn te zwak van gloed, om de vereischte hitte ter ſmelting voor dit Mineraal te geven.

De Maleyer ſmelt deze Ertz, in gaten in den grond gemaakt, die zy mede den naam van Ovens geven, in welke, en Ertz en Houtskoolen, beide by elkanderen gedaan worden, tot dat de gloed of hitte der Houtskoolen, de Tin uit den Ertz doet ſmelten, het welk mede in een vorm loopt, die ſlegts in de grond is uitgehold.

Doch door deze behandeling word de Tin zoo ſchoon niet uit de Ertz geſmolten, als door bovengemelde by den Chinees gebruikelyke gewoonte.

INDISCHE MINERALEN VOLGENS HET ALPHABETH.

By my verzameld.

27. Aape-Steen.
38. Ametisten Ceylonſche.
65. Agaat Kaapſche.

60. Barn-Steen uit Pruiſen.

5. Criſtallen Borneoſe.
8. ——— uit de Diamant-Myn te Puntiana.
9. ——— Banca.
40. ——— wit Ceylons.
41. ——— zwart Ceylons.
43. ——— Kaaps.
47. Cinaber duits.
36. Caneel-Steen, Ceylonſche.

4. Diamant (Borneoſe) en de Steen

en geele Aarde, die de Myn aanwyst te Banjer.
9. Diamant-Ertz.
34. ——— Materſche.

6. Goud-Ertz (Borneos) en de roode Aarde, die de Myn aanwyst.
10. — — — van Mampawa (Puntianas.)
11. — — — — Puntiana en Landac.
13. — — — (Sumatras) geele Aarde.
14. — — —— —— blaauwe Steen.
15. — — —— —— Goud-Ader.
16. — — —— —— zuiver Goud.
25. — — — uit de Berg Timory van Macasſar.
26. — —— van Manado.
44. — —— Italiaansch.
51. Goud in manier van Sumatra.
52. ——— zwarte Steen ———
59. —— van Timor.
56. ——— Celebes.
62. ——— Sumatra.

22. Koper (Timoreesch.)
64. Koper-Ertz (Kaaps.)
24. Kalk-Steen (Timoreesch.)
33. Kat-Oogen (Ceylonſche.)

46. Lood-Ertz (Duitsch.)

58. Lava uit de Ternaatſche brandende Berg.

3. Maas Ourong van Cheribon.
49. ——— ——— ———

63. Paerlen (Kaapſche.)

48. Quarts (Duitſche.)
66. Quarts (Kaapſche.)
61. Quadraat-Steenen (Kaapſche.)

30. Robynen (Ceylonſche.)
37. Roebalen (— — —)

2. Salpeter uit den Berg Gede by Batavia.
29. Slangeſteen (Ceylonſche.)
42. Ster-Steenen.
57. Silver (Japansch.)
45. ——— (Duitsch.)

12. Tin-Ertz van Succadana.
17. ——— (Palembangsch) in zand.
18. ——— ——— ——— — in ſteentjes.
54. ——— (Ceylonsch.)
59. ——— van Malacca.
67. 28 en 55. Tourmaline Aſtrekker (Ceylonſche.)
31. Topasie (Ceylonſche.)
39. Tarapoes (— — —)
35. Water-Saphier (— — —.)

7. Yzer

7. Yzer (Borneo's.)
20. —— van Bliton (Palembangsch.)
50. —— —— Cheribon.

1. Zwavel uit den Berg Gede by Batavia.
21. —— —— van Bliton (Palembangsch.)
23. —— —— —— Timor,
32. Zaphieren van Ceylon.

JAPANSCHE MINERALEN EN STEENEN.

By my verzameld.

No. 33.	Arſenicum.	
— 151.	Afdrukzel van een Blad.	
— 183.	Albast.	Sirinu Sumatori.
— 228.	Aluin.	Miſoban.
— 58.	Amber de Grys.	Koeſeranotorie.
— 119.	Blaauw Vitriool.	Taupan.
— 47.	Bloem-Steen.	Sakfra iſi.
— 56 en 106.	Bloem Blaauwſel.	Fana Koſio.
— 75.	Bruin-Oker.	
— 86.	Bitumen.	Kiofax.
— 87.	Berg-Criſtal.	Kanſikoki.
— 100.	Bloed-Steen.	Tay Sin Siki.
— 145.	Bloem-Criſtal.	
— 27.	Criſtal.	Fauſiko.
— 43.	Coraalwit.	Kikomeſiko.
— 45.	Criſtal in zoet Water.	Forgi Sikki.
— 53.	Criſtal Purper.	Moera ſaki ſiki.
— 85.	Coraal.	Iſi Stara.
— 125.	Cinaber.	
— 137.	Cobatt.	
— 11.	Doodshoofd.	Rokas.
— 26.	Drakebeen.	Rioko.
— 62.	Donderſteen.	Kaminary Sikki.
— 212.	Geele Amber.	Juvo.
— 54 en 103.	Gierst-Steen.	Awaſona.
— 57.	Granaten.	
— 63.	Goud.	Kinji.
— 191.	Goud Ertz.	Kinjimoſi.

No.	79. Geel-Oker.	Keikwanſiki.
—	106. Goud-Steen.	Kingi Seki.
—	52 en 104. Hair-Steen.	Sino Sekki.
—	101. Hagel-Steen.	Arare Iſi.
—	34. Jaspis.	Foſiki.
—	1—8. Koper.	Arado.
—	175. Kryt.	Rokanjiko.
—	181. Kwik	Kimitzda.
—	49. Koper-Blom.	Kifimi.
—	74. Kalk-Steen.	Rokanſeki.
—	97. Key-Steen.	
—	99 en 117. Koper-Boompje.	Sinando.
—	15. Lood.	Namari.
—	81. Ley.	Reinkout.
—	188. Mica.	Gin-honino.
—	232. Marmer.	Sijekiſeki.
—	187. Pyl-Steen.	Sedidi.
—	59. Porcelyn-Aarde.	
—	98. Puim-Steen.	
—	246. Quarts.	Hadjekiji.
—	144 en 189. Quadraat-Steen.	Dinendo.
—	180. Rood Coraal.	Sungodi.
—	213. Rood Coraal.	Janſioki.
—	17. Zilver.	Gin.
—	17. Zilver uit Koper.	Caybok.
—	121 en 16. Spiauter.	Totan.
—	18. Staal.	Hagani.
—	194. Succinum.	Kokak.
—	64. Slangſteen.	Fibi Sikki.
—	65 en 71. Steenvlas.	Sekiko.
—	77. Schiffel.	Genſikiki.
—	21 en 119. Tin.	Zee Zoeko.
—	28. Vitriool.	Tanpan.
—	196. Verſteend Hout.	Fagibok.
—	214. Verſteende Crab.	Kamoeri.
—	238. Vuurſteen.	Riokortigi.
—	39. Verſteende Schulp.	Seki.
—	84. Verſteende Oeſter.	Iſi Famagoery.
—	90. Vitriool.	
—	19 en 109. Vermiljoen.	Suſako.

No.	83. Witte Steen.	Jookifiki.
—	102. Water-Steen.	Fooy Seki.
—	29. Yzer-Ertz.	Tets.
—	156. Yzer-Oert.	Ikan.
—	22. Zwavel.	Iwo.
—	40 en 108. Zeep-Steen.	Isfi Sabon.
—	107. Zwaluw-Steen.	Sekki Jin.

EYNDE